

НАЦІОНАЛЬНА НАУКОВА МЕДИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
СЕКЦІЯ ПРАЦІВНИКІВ МЕДИЧНИХ БІБЛІОТЕК УКРАЇНСЬКОЇ БІБЛІОТЕЧНОЇ АСОЦІАЦІЇ

МЕДИЧНІ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ: ПОЄДНАННЯ ДОСВІДУ, МУДРОСТІ, ЗНАНЬ

Матеріали
XXIII міжнародної науково-практичної конференції
15–16 жовтня 2025 р.
м. Київ

НАЦІОНАЛЬНА НАУКОВА МЕДИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
СЕКЦІЯ ПРАЦІВНИКІВ МЕДИЧНИХ БІБЛІОТЕК УКРАЇНСЬКОЇ БІБЛІОТЕЧНОЇ АСОЦІАЦІЇ

МЕДИЧНІ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ: ПОЄДНАННЯ ДОСВІДУ, МУДРОСТІ, ЗНАНЬ

Матеріали
XXIII міжнародної науково-практичної конференції
15–16 жовтня 2025 р.

УДК 026:61]:005.591(477)
М-42

**Рекомендовано до друку науково-методичною радою
Національної наукової медичної бібліотеки України
(Протокол №03 від 30.10.2025 р.)**

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Остапенко Т. А.

(відповідальний редактор)

в. о. генерального директора

Національної наукової медичної бібліотеки України,
заслужена працівниця культури України

Бортнік Н. М.

завідувачка редакційно-видавничого відділу
Національної наукової медичної бібліотеки України

Кірішева О. М.

головна бібліотекарка відділу науково-методичної роботи
Національної наукової медичної бібліотеки України

Науменко С. М.

завідувачка відділу науково-методичної роботи
Національної наукової медичної бібліотеки України

Самчук Л. І.

завідувачка відділу наукової бібліографії
Національної наукової медичної бібліотеки України

УПОРЯДНИКИ

Кірішева О. М.

головна бібліотекарка відділу науково-методичної роботи
Національної наукової медичної бібліотеки України

Науменко С. М.

завідувачка відділу науково-методичної роботи
Національної наукової медичної бібліотеки України

Збірник матеріалів містить доповіді керівників бібліотек та бібліотечних фахівців-учасників XXIII міжнародної науково-практичної конференції «Медичні бібліотеки України: поєднання досвіду, мудрості, знань». Видання адресовано працівникам бібліотек різних типів і форм власності, керівникам галузі культури, викладачам, аспірантам, студентам. У доповідях збережено авторський стиль.

М-42 Медичні бібліотеки України: поєднання досвіду, мудрості, знань : матеріали XXIII міжнар. наук.-практ. конф., 15-16 жовт. 2025 р. / Нац. наук. мед. б-ка України, Секція працівників мед. б-к Укр. бібл. асоц. ; [редкол.: Остапенко Т. А. (відп. ред.), Бортнік Н. М., Кірішева О. М., Науменко С. М., Самчук Л. І. ; упоряд.: Кірішева О. М., Науменко С. М.]. – Київ : [Коляда О. П.], 2025. – 132 с.

© Національна наукова медична бібліотека України, 2025

ЗМІСТ

ВІТАЛЬНІ СЛОВА УЧАСНИКАМ КОНФЕРЕНЦІЇ	6
АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД НОВІТНІХ ВИДАНЬ У ФОНДАХ ННМБ УКРАЇНИ З АКТУАЛЬНИХ ПИТАНЬ НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ	9
Пасько Ірина кандидатка історичних наук, доцентка Української військово-медичної академії, м. Київ	
ЦИФРОВІ РЕСУРСИ ТА СЕРВІСИ В СИСТЕМІ ІНФОРМАЦІЙНО-БІБЛІОТЕЧНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ КОРИСТУВАЧІВ ОДЕСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ	13
Бірюкова Ірина генеральна директорка Одеської національної наукової бібліотеки, заслужений працівник культури України, м. Одеса	
WSPOMNIENIE O DR ANNIE WAJSZCZUK-RELIDZE	18
Królikowski Krzysztof lekarz, historyk medycyny, Stowarzyszenie Szpital Ujazdowski, Warszawa, Polska лікар, історик медицини, Голова Товариства Шпиталу Уяздовського, м. Варшава, Польща	
ПРОФЕСІЙНІ КОМПЕТЕНТНОСТІ БІБЛІОТЕКАРЯ ВІДДІЛУ МЕДИЧНИХ НАУК У ЦИФРОВУ ДОБУ	20
Виноградська Юлія завідувачка відділу медичних наук Вінницької обласної універсальної наукової бібліотеки імені Валентина Отамановського, м. Вінниця	
АРТ-ТЕРАПІЯ В НАЦІОНАЛЬНІЙ НАУКОВІЙ МЕДИЧНІЙ БІБЛІОТЕЦІ УКРАЇНИ АБО ЯК МИСТЕЦТВО ДОПОМАГАЄ ОСМИСЛЕННЮ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ ТА ПІДТРИМЦІ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я ЛЮДЕЙ	23
Кірішева Олена головна бібліотекарка відділу науково-методичної роботи Національної наукової медичної бібліотеки України, м. Київ	
ІНФОРМАЦІЙНА ПРИСУТНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ МЕДИЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ	29
Злигостев Сергій доктор філософії (PhD), науковий співробітник аналітично-прогностичного відділу Національної юридичної бібліотеки, Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, м. Київ	
НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ВІННИЦЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО МЕДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ М. І. ПИРОГОВА В СИСТЕМІ АКАДЕМІЧНОЇ І КУЛЬТУРНОЇ СПІВПРАЦІ: МОДЕЛІ ЕФЕКТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ	33
Мельник Майя заступниця директорки наукової бібліотеки імені Гордія Палія Вінницького національного медичного університету імені М. І. Пирогова, м. Вінниця	
БІБЛІОТЕКА ЯК ОСЕРЕДОК КРАЄЗНАВЧОЇ ПАМ'ЯТІ	36
Васюха Людмила в. о. директора КЗ «Рівненська обласна наукова медична бібліотека» Рівненської обласної ради, м. Рівне	
РОБОТА ННМБУ У НАЦІОНАЛЬНОМУ ПРОЄКТІ «ПОСВІТ ПАМ'ЯТІ» ГРОМАДСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ «ОРДЕН СВЯТОГО ПАНТЕЛЕЙМОНА» ПО СТВОРЕННЮ «КНИГИ ПАМ'ЯТІ ЗАГИБЛИХ МЕДИКІВ»	39
Смирнова Галина старша наукова співробітниця Національної наукової медичної бібліотеки України, м. Київ	
МЕДИЧНА ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА БІБЛІОТЕКАРЯМ В УМОВАХ ВІЙНИ	42
Лукомська Світлана кризова психологиня, кандидатка психологічних наук, старша наукова співробітниця лабораторії методології і теорії психології Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України, м. Київ	
ДІЯЛЬНІСТЬ ВІДДІЛУ МЕДИЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ УНІВЕРСАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ	46
Іконяк Оксана завідувачка відділу медичної літератури Тернопільської обласної універсальної наукової бібліотеки, м. Тернопіль	
Овечкіна Галина головна бібліотекарка відділу медичної літератури Тернопільської обласної універсальної наукової бібліотеки, м. Тернопіль	
СТОРІНКАМИ ПОДАРОВАНИХ КНИГ: ВИДАННЯ З ДАРЧИМИ НАПИСАМИ У ПОЛЬСЬКІЙ МЕДИЧНІЙ БІБЛІОТЕЦІ ІМЕНІ ЗБІГНЕВА РЕЛІГІ	50
Погорельська Ірина головна бібліотекарка відділу комплектування зарубіжних наукових фондів Національної наукової медичної бібліотеки України, м. Київ	

ЗАГАЛЬНОМЕДИЧНІ ПЕРЕКЛАДНІ УКРАЇНСЬКІ СЛОВНИКИ ДОБИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ З ВЛАСНОЇ БІБЛІОТЕКИ	56
Нечаїв Станіслав магістр управління охорони здоров'я, член правління Всеукраїнського Лікарського Товариства (ВУЛТ), член правління Світової Федерації Українських Лікарських Товариств (СФУЛТ), голова Історико-термінологічної комісії ВУЛТ, архіваріус СФУЛТ, м. Київ	
КРАЄЗНАВЧО-ДОСЛІДНИЦЬКА РОБОТА БІБЛІОТЕКИ ВИШУ. КРАЄЗНАВЧІ ТЕМАТИЧНІ ПРОЄКТИ (З ДОСВІДУ РОБОТИ БІБЛІОТЕКИ ПОЛТАВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО МЕДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ)	60
Подрезенко Олександра завідувачка інформаційно-бібліографічного відділу бібліотеки Полтавського державного медичного університету, м. Полтава	
ГОРТАЮЧИ СТОРІНКИ НАШОЇ ІСТОРІЇ: МЕДИЦИНА КОНОТОПЩИНИ XVII–XIX СТОЛІТТЯ	64
Булах Світлана завідувачка відділу науково-дослідної роботи Національної наукової медичної бібліотеки України, м. Київ Харченко Валентина головна бібліотекарка відділу науково-дослідної роботи Національної наукової медичної бібліотеки України, м. Київ	
БІБЛІОТЕКАР ЯК ДОСЛІДНИК ІСТОРІЇ ФАРМАЦІЇ ПОДІЛЛЯ	69
Мазур Ольга головна бібліотекарка Вінницького національного медичного університету імені М. І. Пирогова, м. Вінниця	
ДОДАТКОВЕ ДЖЕРЕЛО ФІНАНСУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ МЕДИЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ЧЕРЕЗ НАДАННЯ ПЛАТНИХ ІНФОРМАЦІЙНО-БІБЛОТЕЧНИХ ПОСЛУГ	73
Мусієнко Тетяна заступниця генерального директора з загальних питань Національної наукової медичної бібліотеки України, м. Київ	
ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ТА ЇЇ РОЛЬ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕКИ БУКОВИНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО МЕДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ	78
Кіселиця Ганна директорка бібліотеки Буковинського державного медичного університету, м. Чернівці	
ПРАВОМІРНІСТЬ, ДОЦІЛЬНІСТЬ ТА НЕОБХІДНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ВІДКРИТОГО ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В БІБЛОТЕЧНІЙ ПРАКТИЦІ	82
Шкода Юрій заступник генерального директора з питань інформаційних технологій Національної наукової медичної бібліотеки України, м. Київ	
ОЦИФРУВАННЯ ФОНДІВ У НАЦІОНАЛЬНІЙ НАУКОВІЙ МЕДИЧНІЙ БІБЛІОТЕЦІ УКРАЇНИ: ПРОГРАМНІ РІШЕННЯ, СТАНДАРТИ, БЕЗПЕКА	85
Шаповалов Дмитро завідувач відділу оцифрування наукових фондів Національної наукової медичної бібліотеки України, м. Київ	
БІБЛІОТЕКА БУКОВИНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО МЕДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ В РЕАЛІЗАЦІЇ НОВИХ ОСВІТНІХ КОНЦЕПЦІЙ	90
Жук Наталія завідувачка сектору інформаційного обслуговування інформаційно-бібліографічного відділу Буковинського державного медичного університету, м. Чернівці Пислар Діна завідувачка відділу центрального абонементу Буковинського державного медичного університету, м. Чернівці	
ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧІ ЗАХОДИ ПІД ЧАС ВІЙНИ У РОБОТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ МЕДИЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ	94
Кирій Світлана завідувачка відділу комунікацій Національної наукової медичної бібліотеки України, м. Київ	
ВНЕСОК НАУКОВИХ СПІВРОБІТНИКІВ ДУ «ІНСТИТУТ НЕЙРОХІРУРГІЇ ІМЕНІ АКАДЕМІКА А. П. РОМОДАНОВА НАМН УКРАЇНИ» У СТВОРЕННІ ТА РОЗВИТКУ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ	98
Кричун Світлана завідувачка наукової бібліотеки ДУ «Інститут нейрохірургії імені академіка А. П. Ромоданова НАМН України», м. Київ	
ДІЯЛЬНІСТЬ БІБЛІОТЕК ЩОДО ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ	101
Кулієва Тамара кандидатка наук із соціальних комунікацій, провідна бібліотекарка Національної наукової медичної бібліотеки України, м. Київ	

РОЛЬ ІНСТИТУЦІЙНИХ РЕПОЗИТАРІЇВ У ФОРМУВАННІ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ДОСЛІДНИКІВ	104
Шестаг Наталія	
молодша наукова співробітниця (бібліотечна справа) наукового відділу освітньо-інформаційних технологій Державної наукової установи «Центр інноваційних технологій охорони здоров'я» Державного управління справами, м. Київ	
СОЦІАЛЬНЕ ПАРТНЕРСТВО ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЄКТІВ (НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕКИ ПОЛТАВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО МЕДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ)	106
Боровик Ольга	
директорка бібліотеки Полтавського державного медичного університету, м. Полтава	
ШЛЯХ КРИЗЬ СТОЛІТТЯ: ІСТОРІЯ ЛЬВІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО МЕДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ДАНИЛА ГАЛИЦЬКОГО У БІБЛІОГРАФІЇ	109
Надрага Марта	
директорка наукової бібліотеки Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького, кандидатка історичних наук, старша дослідниця, заслужений працівник культури України, м. Львів	
ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ ПРИВАТНОЇ КОЛЕКЦІЇ ВІДОМОГО УКРАЇНСЬКОГО ПСИХІАТРА ЯКОВА ПАВЛОВИЧА ФРУМКІНА: З ФОНДІВ ННМБУ	112
Правоверова Лілія	
завідувачка відділу депозитарного зберігання наукових фондів Національної наукової медичної бібліотеки України, м. Київ	
БІОБІБЛІОГРАФІЧНІ ПОКАЖЧИКИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРЕДСТАВЛЕННЯ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧЕНИХ-МЕДИКІВ. З ДОСВІДУ БІБЛІОТЕКИ ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО МЕДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ І. Я. ГОРБАЧЕВСЬКОГО	116
Проців Олена	
директорка бібліотеки Тернопільського національного медичного університету імені І. Я. Горбачевського МОЗ України, м. Тернопіль	
Гавришак Ігор	
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови Тернопільського національного медичного університету імені І. Я. Горбачевського МОЗ України, м. Тернопіль	
ПИТАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ У ПРАЦЯХ ВИДАТНИХ МЕДИКІВ: З КОЛЕКЦІЇ СТАРОДРУКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ МЕДИЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ	119
Лук'янець Наталія	
завідувачка відділу зберігання наукових фондів Національної наукової медичної бібліотеки України, м. Київ	
КОМПЛЕКТУВАННЯ ФОНДУ ННМБУ: ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ	124
Бондар Людмила	
завідувачка відділу комплектування вітчизняних наукових фондів Національної наукової медичної бібліотеки України, м. Київ	
ВІХІ ІСТОРІЇ – ДО 85 РІЧНИЦІ ЗАСНУВАННЯ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ НАУКОВО-ДОСЛІДНОГО ІНСТИТУТУ ЕПІДЕМІОЛОГІЇ ТА ГІГІЄНИ ЛЬВІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО МЕДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ДАНИЛА ГАЛИЦЬКОГО	129
Смольницька В. Л.	
завідувачка наукової бібліотеки Науково-дослідного інституту епідеміології та гігієни ДНП «ЛНМУ імені Данила Галицького», м. Львів	
Мельничук І. К.	
провідна бібліографка наукової бібліотеки Науково-дослідного інституту епідеміології та гігієни ДНП «ЛНМУ імені Данила Галицького», м. Львів	

ВІТАЛЬНІ СЛОВА УЧАСНИКАМ КОНФЕРЕНЦІЇ

Убогов Сергій
начальник Управління медичних
кадрів, освіти і науки Міністерства
охорони здоров'я України, доктор
фармацевтичних наук, професор,
м. Київ

Овад Павел
Консул Посольства
Республіки Польща в Києві

Сорока Іван
професор Української
військово-медичної академії,
президент Українського
медичного клубу,
заслужений працівник охорони
здоров'я України,
м. Київ

Бруй Оксана
президентка ВГО Українська
бібліотечна асоціація,
заступниця генерального директора
Національної бібліотеки України
імені Ярослава Мудрого,
кандидатка наук із соціальних
комунікацій,
м. Київ

ВІТАЛЬНІ СЛОВА УЧАСНИКАМ КОНФЕРЕНЦІЇ

Бірюкова Ірина
генеральна директорка
Одеської національної наукової
бібліотеки,
м. Одеса

Круліковські Кшиштоф
лікар, історик медицини,
голова товариства Шпиталю
Уяздовського у Варшаві,
м. Варшава, Польща

Сербін Олег
член Президії Української
бібліотечної асоціації,
доктор наук із соціальних
комунікацій,
кандидат історичних наук,
генеральний директор
Національної бібліотеки України
імені Ярослава Мудрого,
м. Київ

Киричок Ірина
директорка наукової бібліотеки
Харківського національного
медичного університету,
м. Харків

ВІТАЛЬНІ СЛОВА УЧАСНИКАМ КОНФЕРЕНЦІЇ

Сухенко Тамара
співзасновниця благодійного фонду
«Бібліотечна країна»,
психологиня, фасилітаторка,
м. Київ

Тишко Федір
український учений,
доктор медичних наук, професор,
м. Київ

Матяш Михайло
завідувач кафедри загальної
і медичної психології,
доктор медичних наук, професор,
заслужений лікар України,
м. Київ

АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД НОВІТНІХ ВИДАНЬ У ФОНДАХ ННМБ УКРАЇНИ З АКТУАЛЬНИХ ПИТАНЬ НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Пасько Ірина

кандидатка історичних наук, доцентка Української військово-медичної академії,
м. Київ

Анотація. Стаття присвячена аналізу результатів науково-практичних досліджень з проблем ментального здоров'я військовослужбовців ЗС України та їхнього оприлюднення і публічного обговорення в процесі інформаційного забезпечення фахівців в ННМБ України.

Ключові слова: ментальне здоров'я військовослужбовців, психологічна допомога, інформаційні ресурси з питань ментального здоров'я, ННМБУ.

ANALYTICAL REVIEW OF THE LATEST PUBLICATIONS IN THE FUNDS OF THE NSML OF UKRAINE ON CURRENT ISSUES OF PROVIDING PSYCHOLOGICAL ASSISTANCE TO MILITARY SERVICEMEN OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE

Pasko Iryna

PhD (Hist), Associate Professor of the department of Medical Support of the Armed Forces of Ukrainian Military Medical Academy,
Kyiv

Abstract. The article is devoted to the analysis of the results of scientific and practical research on the problems of mental health of servicemen of the Armed Forces of Ukraine and their publication and public discussion in the process of information support for specialists in the National Scientific Medical Library of Ukraine.

Keywords: mental health of servicemen, psychological assistance, information resources on mental health, National Scientific Medical Library of Ukraine.

Реалізація Закону України «Про систему охорони психічного здоров'я в Україні» (2025) в частині вдосконалення та контролю за наданням психологічної допомоги військовослужбовцям та членам їхніх сімей суттєво впливає на бойові спроможності військ і в кінцевому підсумку впливає на обороноздатність держави. Введення в дію цього закону відбудеться 07 лютого 2026 року. В період, який залишається до початку функціонування системи охорони психічного здоров'я в Україні в правовому полі цього Закону, доцільно аналітично узагальнити ті інноваційні напрацювання у цій площині, що були зроблені протягом останніх декількох років.

Даний аналітичний огляд науково-практичних публікацій з проблем ментального здоров'я військовослужбовців Збройних Сил України сприятиме поглибленому вивченню вітчизняного досвіду у сфері психічного здоров'я і психосоціальної підтримки військовослужбовців та обміну найкращими практиками, запровадженню програм та протоколів надання психологічної допомоги та реінтеграції.

Протягом 2023–2024 рр. до фондів Національної наукової медичної бібліотеки України надійшла низка змістовних узагальнюючих праць за участю науковців психологів провідних науково-дослідних і вищих навчальних закладів України. Так, навчальний посібник колективу авторів (Кузікова С., Зливков В., Лукомська С. та ін.) присвячено аналізу особливостей психологічної діагностики та психологічного супроводу особистості під час війни [1]. Колективну монографію (А. Чернов, В. Заїка, В. Лебедев та ін.) присвячено аналізу соціально-психологічного виміру реадaptaції та ресоціалізації ветеранів і ветеранок війни до умов цивільного життя [2]. Психологічному супроводу реабілітації військовослужбовців, ветеранів війни та членів їхніх родин присвячені методичні рекомендації за авторством Т. В. Карамушка, Л. Ю. Полівко, О. Ю. Вісіч [3] і Л. Є. Клос [4]. У науковому дослідженні колективу авторів на чолі із академіком С. Д. Максименком акцентовано, що психологічний і нейропсихологічний вплив когнітивно-інформаційної війни на особистість українців в умовах інтенсивних бойових дій в Україні, є малодослідженою теоретико-методологічною проблемою, незважаючи на інтенсивне зростання окремих робіт, присвячених цьому феномену [5]. Особливо слід відзначити, що публічному обговоренню фахівцями проблем, висвітлених у частині цих науково-практичних досліджень, сприяли презентації цих видань, організованих Національною науковою медичною бібліотекою України, а також їх онлайн-дайджести на офіційному сайті бібліотеки.

Водночас принципово важливим у висвітленні проблем психічного здоров'я військовослужбовців Сил безпеки і оборони України є системний аналітичний огляд саме тих науково-практичних і методичних матеріалів, які були розроблені і апробовані колективами профільних кафедр Української військово-медичної академії, а також спільно з фахівцями Національного військового медичного клінічного центру «Головний військовий клінічний госпіталь», Національного університету охорони здоров'я України імені П. Л. Шупика та інших провідних науково-медичних центрів та установ України і затверджені Міністерством оборони України. Підтримка психічного або ментального (за визначенням ВООЗ) здоров'я військовослужбовців є найважливішим соціальним та медичним спільним завданням Командування Медичних сил Збройних Сил України.

Протягом останнього десятиліття фонди ННМБ України поповнено низкою наукових та науково-методичних публікацій, в яких здійснено ґрунтовний аналіз проблем негативних психічних станів військовослужбовців, що виникають під час бойових дій і після їх закінчення, ПТСР, психоло-

гічної допомоги та реабілітації військовослужбовців. Стану психічного здоров'я військовослужбовців Збройних Сил України почали приділяти підвищену увагу із залученням України до участі в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки (МОПМБ) з 1992 року.

Проблему профілактики та основні принципи лікування бойового стресу і посттравматичного стресового розладу у військовослужбовців, які залучаються до МОПМБ, розглянуто у Методичних рекомендаціях (2014) [6]. У цій публікації, зокрема, у розділі I, присвяченому профілактиці бойового стресу, критично осмислена «нозоцентрична» модель надання психологічної допомоги, яка до того часу превалювала у Збройних Силах України. Натомість наведений позитивний приклад функціонування «нормоцентричної» моделі з проголошенням «презумпції психічного здоров'я» у світовій військово-медичній практиці, сутність якої полягає у тому, що в умовах бойових дій психолого-психіатричній службі надається пріоритетне значення. У штатному розкладі служби визначальну роль відіграють не стільки медики, скільки психологи та фахівці з поведінкових наук.

Сучасні воєнно-політичні і соціально-економічні події в Україні свідчать про те, що психічне здоров'я військовослужбовців як в мирний, так і у воєнний час, є не стільки медичною, скільки соціальною проблемою. Ця теза була чітко сформульована в методичних рекомендаціях, розроблених для використання у практичній роботі лікарям військової і госпітальної ланок медичної служби Збройних Сил та інших Сил оборони України в 2015 році [7]. У цьому методичному і практичному керівництві був наданий структурний аналіз впливу війни на психіку військовослужбовця; розглянуті особливості передпатологічних змін психіки у військовослужбовців, які виникають в умовах бойових дій; визначені клінічні форми бойової психічної травми (БПТ) та критерії діагностики її у військовослужбовців; науково обґрунтовані принципи та рекомендації з лікування учасників бойових дій з БПТ; обґрунтована організація медико-психологічної профілактики та реабілітації військовослужбовців; визначені основні напрямки і методи психотерапії посттравматичного стресового розладу (ПТСР).

Реакцію на бойовий стрес з її соціальними та медичними наслідками визначено як наукову проблему глобального, всесвітнього масштабу у статті [8]. Досліджено вплив посттравматичного стресового розладу (ПТСР) учасників бойових дій на їхні стосунки в суспільстві. Акцентовано, що посттравматичні фактори мають значення для розвитку та перебігу посттравматичного стресового розладу, проте досі ця наукова проблема не досліджена системно і комплексно. Зазначено, що у деяких випадках те, що відбувається з людиною після травми, впливає на її психічне здоров'я навіть більше, ніж сама травма.

У 2018 році видано навчальний посібник «Екстрена медична допомога військовослужбовцям на догоспітальному етапі в умовах збройних конфліктів», в якому вперше в Україні висвітлено основні, найбільш актуальні питання щодо надання медичної допомоги військовослужбовцям в бойових умовах [9]. Зокрема у розділі II розглянуто гостру реакцію на стрес (ГРС) та посттравматичні стресові розлади (ПТСР). Визначені поняття та критерії виявлення ГРС та ПТСР у військовослужбовців на догоспітальному етапі. Викладено організацію проведення та принципи первинної профілактики і першої психологічної допомоги військовослужбовцям на догоспітальному етапі після психотравм. Визначено необхідні дії лікаря загальної практики щодо немедикаментозного лікування і медикаментозної терапії військовослужбовців з ГРС та ПТСР та моніторинг пацієнтів на догоспітальному етапі.

У статті [10] представлені результати діагностики виду і характеру психологічних змін у 110 поранених військовослужбовців учасників антитерористичної операції, які перебували на лікуванні у Військово-медичному клінічному центрі Західного регіону (м. Львів).

Методичні рекомендації щодо апробованого комплексу заходів і системи лікування, медичної реабілітації та профілактики ПТСР у військовослужбовців – учасників ООС (АТО) було розроблено спільно Міністерством оборони України, ГВМУ Збройних Сил України, Національним військовим медичним клінічним центром «Головний військовий клінічний госпіталь» (2019) [11]. Розроблена система забезпечує подолання у військовослужбовців і некомпатантів специфічно сформованих в умовах гібридної війни стресових розладів, синергію посилення і підтримуваних деструктивними інформаційно-психологічними і кібернетичними впливами зовнішнього і внутрішнього походження. Ефективна допомога постраждалим з ПТСР вимагає координованих дій лікарів загальної практики, лікарів-психіатрів, лікарів психотерапевтів, клінічних психологів, акредитованих МОЗ України, з відповідними фахівцями Міністерства соціальної політики, Міністерства оборони, Міністерства надзвичайних ситуацій і волонтерських організацій.

Удосконалена функціонально-організаційна система медичного та медико-психологічного супроводу військовослужбовців з ПТСР представлена у методичних рекомендаціях (2020) [12]. На підставі аналізу та узагальнення отриманих даних щодо осіб, які перебували у кризовій або екстремальній ситуації, а також досвіду лікування та реабілітації розроблено та практично впроваджено інноваційний комплекс заходів виявлення, діагностики, лікування та реабілітації осіб з синдромом кризових ситуацій (синдрому гібридної війни) та його невід'ємної складової – ПТСР. Розроблений комплекс заходів включає ряд взаємопов'язаних структурно-функціональних компонентів, які реалізуються за єдиним задумом і планом. А саме: компонент психофізичної підготовки військовослужбовців до бойових дій; компонент супроводу військовослужбовців і надання їм допомоги в процесі бойових дій; компонент евакуації військовослужбовців, які отримали бойову фізичну травму (БФТ), бойову психічну травму (БПТ) та ПТСР на фоні БФТ, БПТ або без БФТ, БПТ; компонент лікування та реабілітації військовослужбовців, які отримали ПТСР, та профілактики його наслідків або загострень в закладах охорони здоров'я МО України; компонент супроводу та надання допомоги звільненим військовослужбовцям.

Теоретичним та практичним питанням охорони ментального здоров'я: медико-психологічній реабілітації військовослужбовців в умовах гібридної війни присвячена колективна монографія, розроблена спільно фахівцями Української військово-медичної академії, Харківського національного медичного університету, ДУ «Інститут неврології, психіатрії та наркології НАМН України», ДУ «Інститут медицини праці імені Ю. І. Кундієва НАМН України», Харківської медичної академії післядипломної освіти, Луганського державного медичного університету (м. Рубіжне), Національного військово-медичного клінічного центру «Головний військовий клінічний госпіталь», ГО «Інститут медико-соціальних проблем вразливих категорій населення», ГО «Українська асоціація військової медицини» (2021) [13].

Концепцію медико-психологічного супроводу військовослужбовців Збройних Сил України розглянуто в статті [14]. Зміст концепції полягає у виявленні, аналізі, оцінюванні динаміки соціально-психологічного клімату у військових колективах, безпосередньому спостереженні за психічним станом військовослужбовців, наданні медико-психологічної допомоги у складних психологічних умовах проходження військової служби, спостереженні та корегуванні соціально-психологічними процесами у військових підрозділах.

У дослідженні [15] розроблено та доведено ефективність впровадження удосконаленої концептуальної моделі системи збереження та зміцнення ментального здоров'я військовослужбовців в умовах особливого періоду. Зазначено, що сутність системи охорони ментального здоров'я полягає в новій методології, що передбачає використання технології етапного надання медико-психологічної допомоги на різних рівнях медичного забезпечення військовослужбовців, а також розширенні низки профілактичних заходів та забезпеченням відповідно підготовленого кадрового потенціалу. На відміну від існуючої представлена модель забезпечує системність та комплексність підходу до вирішення проблеми, визначає в цьому напрямку роль лікаря загальної практики/сімейної медицини, дозволяє усунути виявлені диспропорції у наданні медико-психологічної допомоги.

З метою удосконалення системи охорони ментального здоров'я в Збройних Силах України та реалізації Закону України «Про систему охорони психічного здоров'я в Україні» (2025) надзвичайно важливим є критичне осмислення та популяризація ННМБ України як вітчизняного досвіду, так і досвіду фахівців провідних країн ЄС щодо проведення досліджень психічного здоров'я ветеранів-учасників бойових дій.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Психологічний супровід особистості в умовах війни : навч. посіб. / С. Кузікова, В. Зливков, С. Лукомська [та ін.]. – Київ ; Ніжин : Лисенко М. М., 2024. – 260 с.
2. Повернення з війни : соціал.-психол. особливості реадaptaції та ресоціалізації ветеранів і ветеранок до умов цивільного життя : колект. монографія / [авт. кол.: А. Чернов, В. Заїка, В. Лебедев та ін.]. – Полтава : ПУЕТ, 2024. – 249 с.
3. Психологічний супровід незламних : метод. рек. по роботі з військовослужбовцями, які зазнали ампутації внаслідок бойових дій / Т. В. Карамушка, Л. Ю. Полівко, О. Ю. Вісіч [та ін.]. – Київ ; Львів : Вікторія Кундельська, 2023. – 60 с.
4. Клос Л. Супровід реабілітації ветеранів війни та членів їх родин : навч. посіб. / Л. Клос. – 2-ге вид. перероб. і допов. – Львів : Марченко Т. В., 2024. – 156 с.
5. Теоретико-психологічні детермінанти та практичні складові російсько-української гібридної війни : наук. дослідж. / Сергій Максименко, Лідія Деркач, Юрій Ірхін. – Київ : Вид-во Людмила, 2024. – 383 с.
6. Методичні рекомендації з удосконалення та реабілітації військовослужбовців Збройних Сил України, які залучаються до участі в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки, із посттравматичним стресовим розладом : метод. рек. / [О. В. Друзь, О. Г. Сиропятов, М. І. Бадюк та ін.]. – Київ : Леся, 2014. – 54 с.
7. Удосконалення лікування та реабілітації військовослужбовців Збройних Сил України з бойовою психічною травмою : метод. рек. / О. В. Друзь, О. Г. Сиропятов, М. І. Бадюк [та ін.]; НАМН України. – Київ : Леся, 2015. – 51 с.
8. Бойова стресова реакція як глобальна наукова проблема та її соціальні і медичні наслідки / М. І. Бадюк, О. С. Шевчук, К. С. Гутченко [та ін.] // Клін. та експерим. патологія. – 2016. – № 4. – С. 10–14.
9. Екстрена медична допомога військовослужбовцям на догоспітальному етапі в умовах збройних конфліктів : навч. посіб. / за ред. Бадюка М. І. – Київ : Чалчинська Н. В., 2018. – 201 с.
10. Гайда І. М. Роль ранньої діагностики психологічного стану учасників АТО у виборі необхідних реабілітаційних заходів / І. М. Гайда, М. І. Бадюк // Військ. медицина України. – 2018. – № 1. – С. 128–132.

11. Комплекс заходів лікування, медичної реабілітації та профілактики ПТСР у військовослужбовців – учасників ООС (АТО) : метод. рек. / уклад.: Казмірчук А. П., Лашин О. І., Друзь О. В., Черненко І. О. – Київ, 2019. – 67 с.
12. Основні напрямки удосконалення та розвитку функціонально-організаційної системи медичного та медико-психологічного супроводу військовослужбовців з ПТСР : метод. рек. / уклад.: Казмірчук А. П., Лашин О. І., Друзь О. В., Черненко І. О. – Київ, 2020. – 51 с.
13. Охорона ментального здоров'я та медико-психологічна реабілітація військовослужбовців в умовах гібридної війни: теорія і практика : монографія / за заг. ред. В. І. Цимбалука. – Київ : Медицина, 2021. – 256 с.
14. Концепція медико-психологічного супроводу військовослужбовців Збройних Сил України / О. Сиропіатов, Н. Дзеружинська, О. Шемчук, К. Марушченко // Вісн. Нац. ун-ту оборони України. – 2020. – №3. – С. 102–111.
15. Швець А. В. Розроблення удосконаленої концептуальної моделі системи збереження та зміцнення ментального здоров'я військовослужбовців в умовах особливого періоду / А. В. Швець, І. К. Середя, К. Ю. Марушченко // Methodological aspects of education: achievements and prospects : Proceedings of the XXXI Inter. Scientific and Practical Conference, Rotterdam, Netherlands, Aug. 06–09, 2024 / Inter. Science Group. – Rotterdam, 2024. – P. 114–124.

REFERENCE

1. Psykholohichni suprovid osobystosti v umovakh viiny : navch. posib. / S. Kuzikova, V. Zlyvkov, S. Lukomska [ta in.]. – Kyiv ; Nizhyn : Lysenko M. M., 2024. – 260 s. [in Ukrainian].
2. Povnennia z viiny : sotsial.-psykhol. osoblyvosti readaptatsii ta resotsializatsii veteraniv i veteranok do umov tsyvilnoho zhyttia : kolekt. monohrafiia / [avt. kol.: A. Chernov, V. Zaika, V. Lebediev ta in.]. – Poltava : PUET, 2024. – 249 s. [in Ukrainian].
3. Psykholohichni suprovid nezlamnykh : metod. rek. po roboti z viiskovosluzhbovtsiamy, yaki zaznaly amputatsii vnaslidok boiovykh dii / T. V. Karamushka, L. Yu. Polivko, O. Yu. Visich [ta in.]. – Kyiv ; Lviv : Viktoriia Kundelska, 2023. – 60 s. [in Ukrainian].
4. Klos L. Suprovid rehabilitatsii veteraniv viiny ta chleniv yikh rodyn : navch. posib. / L. Klos. – 2-he vyd. pererob. i dopov. – Lviv : Marchenko T. V., 2024. – 156 s. [in Ukrainian].
5. Teoretyko-psykholohichni determinanty ta praktychni skladovi rosiisko-ukrainskoi hibrydnoi viiny : nauk. doslidzh. / Serhii Maksymenko, Lidiia Derkach, Yurii Irkhin. – Kyiv : Vyd-vo Liudmyla, 2024. – 383 s. [in Ukrainian].
6. Metodichni rekomendatsii z udoskonalennia ta rehabilitatsii viiskovosluzhbovtziv Zbroinykh Syl Ukrainy, yaki zaluchaiutsia do uchasti v mizhnarodnykh operatsiiakh z pidtrymannia myru i bezpeky, iz posttravmatychnym stresovym rozladom : metod. rek. / [O. V. Druz, O. H. Syropiatov, M. I. Badiuk ta in.]. – Kyiv : Lesia, 2014. – 54 s. [in Ukrainian].
7. Udoskonalennia likuvannia ta rehabilitatsii viiskovosluzhbovtziv Zbroinykh Syl Ukrainy z boiovoiu psykhičnoiu travmoiu : metod. rek. / O. V. Druz, O. H. Syropiatov, M. I. Badiuk [ta in.]; NAMN Ukrainy. – Kyiv : Lesia, 2015. – 51 s. [in Ukrainian].
8. Boiova stresova reaktsiia yak hlobalna naukova problema ta yii sotsialni i medychni naslidky / M. I. Badiuk, O. S. Shevchuk, K. S. Hutchenko [ta in.] // Klin. ta eksperym. patolohiia. – 2016. – № 4. – S. 10–14 [in Ukrainian].
9. Ekstrena medychna dopomoha viiskovosluzhbovtsiam na dohospitalnomu etapi v umovakh zbroinykh konfliktiv : navch. posib. / za red. Badiuka M. I. – Kyiv : Chalchynska N. V., 2018. – 201 s. [in Ukrainian].
10. Haida I. M. Rol rannoi diahnozyky psykholohichnoho stanu uchasykiv ATO u vybori neobkhidnykh rehabilitatsiinykh zakhodiv / I. M. Haida, M. I. Badiuk // Viisk. medytsyna Ukrainy. – 2018. – № 1. – S. 128–132 [in Ukrainian].
11. Kompleks zakhodiv likuvannia, medychnoi rehabilitatsii ta profilaktyky PTSR u viiskovosluzhbovtziv – uchasykiv OOS (ATO) : metod. rek. / uklad.: Kazmirchuk A. P., Lashyn O. I., Druz O. V., Chernenko I. O. – Kyiv, 2019. – 67 s. [in Ukrainian].
9. Ekstrena medychna dopomoha viiskovosluzhbovtsiam na dohospitalnomu etapi v umovakh zbroinykh konfliktiv : navch. posib. / za red. Badiuka M. I. – Kyiv : Chalchynska N. V., 2018. – 201 s. [in Ukrainian].
10. Haida I. M. Rol rannoi diahnozyky psykholohichnoho stanu uchasykiv ATO u vybori neobkhidnykh rehabilitatsiinykh zakhodiv / I. M. Haida, M. I. Badiuk // Viisk. medytsyna Ukrainy. – 2018. – № 1. – S. 128–132 [in Ukrainian].
11. Kompleks zakhodiv likuvannia, medychnoi rehabilitatsii ta profilaktyky PTSR u viiskovosluzhbovtziv – uchasykiv OOS (ATO) : metod. rek. / uklad.: Kazmirchuk A. P., Lashyn O. I., Druz O. V., Chernenko I. O. – Kyiv, 2019. – 67 s. [in Ukrainian].
12. Osnovni napriamky udoskonalennia ta rozvytku funktsionalno-orhanizatsiinoi systemy medychnoho ta medyko-psykholohichnoho suprovodu viiskovosluzhbovtziv z PTSR : metod. rek. / uklad.: Kazmirchuk A. P., Lashyn O. I., Druz O. V., Chernenko I. O. – Kyiv, 2020. – 51 s. [in Ukrainian].
13. Okhorona mentalnoho zdorovia ta medyko-psykholohichna rehabilitatsiia viiskovosluzhbovtziv v umovakh hibrydnoi viiny: teoriia i praktyka : monohrafiia / za zah. red. V. I. Tsymbaliuka. – Kyiv : Medytsyna, 2021. – 256 s. [in Ukrainian].
14. Kontseptsiiia medyko-psykholohichnoho suprovodu viiskovosluzhbovtziv Zbroinykh Syl Ukrainy / O. Syropiatov, N. Dzeruzhynska, O. Shemchuk, K. Marushchenko // Visn. Nats. un-tu obrony Ukrainy. – 2020. – №3. – S. 102–111 [in Ukrainian].
15. Shvets A. V. Rozroblennia udoskonalenoj kontseptualnoi modeli systemy zberezhenia ta zmitsnennia mentalnoho zdorovia viiskovosluzhbovtziv v umovakh osoblyvoho periodu / A. V. Shvets, I. K. Sereda, K. Yu. Marushchenko // Methodological aspects of education: achievements and prospects : Proceedings of the XXXI Inter. Scientific and Practical Conference, Rotterdam, Netherlands, Aug. 06–09, 2024 / Inter. Science Group. – Rotterdam, 2024. – P. 114–124 [in Ukrainian].

УДК 027.54:025.355](477.74-25)ОННБ

ЦИФРОВІ РЕСУРСИ ТА СЕРВІСИ В СИСТЕМІ ІНФОРМАЦІЙНО-БІБЛІОТЕЧНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ КОРИСТУВАЧІВ ОДЕСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ

Бірюкова Ірина

генеральна директорка Одеської національної наукової бібліотеки,
м. Одеса

Анотація. Стаття висвітлює розвиток цифрових ресурсів та сервісів Одеської національної наукової бібліотеки як дієвої складової оптимізації системи інформаційно-бібліотечного обслуговування користувачів в умовах воєнного стану. Підкреслюється важливість цифрової трансформації для забезпечення наукових, освітніх та культурних потреб користувачів, збереження культурної спадщини, інтеграції України у світовий інформаційний простір.

Ключові слова: цифрові ресурси, цифрові сервіси, цифрові проекти, інформаційно-бібліотечне обслуговування, цифрова трансформація, збереження культурної спадщини, Одеська національна наукова бібліотека, воєнний стан.

DIGITAL RESOURCES AND SERVICES IN THE INFORMATION AND LIBRARY USER SERVICE SYSTEM OF THE ODESA NATIONAL SCIENTIFIC LIBRARY

Biriukova Iryna

General Director of the Odesa National Scientific Library,
Odesa

Abstract. The article examines the development of digital resources and services at the Odesa National Scientific Library as an effective component of optimizing the information and library service system for users during wartime. It emphasizes the importance of digital transformation in meeting the scientific, educational, and cultural needs of users, preserving cultural heritage, and integrating Ukraine into the global information space.

Keywords: digital resources, digital services, digital projects, information and library services, digital transformation, preservation of cultural heritage, Odesa National Scientific Library, martial law.

Уряд України визначив цифрову трансформацію як один з пріоритетів розвитку держави [1], і бібліотеки держави долучаються до реалізації цього напрямку, активно працюючи над впровадженням нових цифрових сервісів або ж оптимізацією наявних послуг, зростанням у фонді частки електронних інформаційних ресурсів, в т. ч. власної генерації, розвитком техніко-технологічної інфраструктури, удосконалюючи сучасні цифрові навички та знання в рамках освітніх проєктів [2] тощо, прагнучи максимально відповідати потребам сучасних користувачів, які попри безпрецедентні перешкоди, пов'язані з небезпеками воєнного часу, прагнуть продовжувати навчальну, освітню, дослідницьку, культурну, просвітницьку та іншу інтелектуальну діяльність.

Фахівці Одеської національної наукової бібліотеки опрацьовують ці завдання, які в умовах обмеженості кадрів, фінансових, технічних ресурсів вимагають особливої наполегливості та творчого підходу. Попри війну, ОННБ продовжує активну діяльність як провідний інформаційно-бібліотечний та соціокультурний заклад Півдня України. Адже навіть в цей час бібліотеку щорічно відвідують понад 666,4 тис. користувачів (557699 в 2022 році, 780253 в 2023 році, 661387 в 2024 році), яким видається 1,15 млн документів (577595 в 2022 році, 1352095 у 2023 році, 1547101 в 2024 році) [3, 4, 5]. Ця користувацька активність спонукає колектив ОННБ, спираючись на дієву підтримку Органу управління (Міністерство культури та стратегічних комунікацій України), інших органів державної влади та місцевого самоврядування, вітчизняних та зарубіжних партнерів, забезпечувати роботу за всіма стратегічними напрямками функціонування закладу, ключовими з яких в умовах воєнного стану є збереження, захист та популяризація культурної спадщини та культурних цінностей українського народу, зокрема, формування, упорядкування та зберігання відповідної частки Державного бібліотечного фонду України, а це понад 5,5 мільйонів вітчизняних і зарубіжних документів 131 мовою, в т. ч. рідкісних видань і рукописів; здійснення культурної, освітньої, інформаційної, науково-дослідної, методичної та іншої діяльності ОННБ як соціокультурного та науково-методичного центру загальнодержавного значення; забезпечення реалізації прав громадян, зокрема й науковців, на бібліотечне обслуговування шляхом надання інформаційно-бібліотечних послуг користувачам, у т. ч. у віддаленому режимі; безпека життя персоналу та відвідувачів.

Дієвим внеском ОННБ у формування єдиного інформаційного простору України та зростання українського сегменту у світовому культурному та інформаційному просторі став динамічний розвиток цифрових ресурсів та сервісів, а також подальший розвиток цифрової інфраструктури бібліотеки як комплексного середовища, у якому поєднуються електронні ресурси, інтерактивні сервіси та віртуальні комунікаційні канали. Метою цих зусиль є максимально оперативне та якісне забезпечення інформаційних, науково-дослідних, освітніх, культурних та інших потреб користувачів бібліотек засобами інформаційно-телекомунікаційних технологій як шляхом активізації оцифрування фонду, так і за рахунок розвитку представництв ОННБ в мережі Інтернет. Це дозволяє ефективно забезпечувати права користувачів на безоплатне використання інформації про склад бібліотечних фондів через довідково-пошуковий апарат електронного каталогу ОННБ; на безоплатне отримання консультаційної допомоги в пошуку та виборі джерел інформації шляхом звернення до Віртуальної довідкової служби; на безоплатне отримання в користування документів із фондів бібліотеки, зокрема електронних ресурсів відкритого доступу в електронній бібліотеці та тематичних цифрових колекцій книжко-

вих пам'яток; на приймання замовлень на електронну доставку документів та індексування документів за УДК тощо. Бібліотека має 10 цифрових представництв – офіційний веб-сайт, сторінки бібліотеки та окремих відділів у соціальних мережах (Facebook, Instagram, канал у YouTube, Slideshare), які відіграють важливу роль в обслуговуванні віддалених користувачів, промоції книги і читання тощо. Через них здійснюється інформаційна підтримка соціокультурних та науково-комунікативних заходів, реалізуються культурно-просвітницькі ініціативи, формується позитивний імідж ОННБ як відкритої, інноваційної установи, орієнтованої на потреби читачької громади.

У структурі цифрових ресурсів власної генерації найважливіше місце займає електронний каталог, який також є й основним інструментом навігації та пошуку інформаційних ресурсів бібліотеки у віддаленому режимі. ЕК побудований у вигляді інтегрованої бази даних, що містить записи про наявність книг, брошур, авторефератів дисертацій, періодичних та продовжуваних видань, картографічних, нотних, електронних видань, а також статей із періодичних та продовжуваних видань. Відображає інформацію про наявні документні ресурси, що надійшли до фонду з 2001 року, а також записи, створені в процесі ретрокаталогізації; охоплює станом на 01.10.2025 року 600874 бібліографічних записів, що відображає 10,9% фонду бібліотеки, та регулярно поповнюється за рахунок нових надходжень. Забезпечує швидкий та багатоаспектний пошук практично за всіма елементами бібліографічного запису: назвою, автором, видавництвом, серії, поличному індексу, місцю видання, року видання, індексу УДК, предметною рубрикою, персоналією, ключовими словами. Популярними серед користувачів опціями використання ЕК є: спеціальний розділ, де відображаються нові надходження до фонду бібліотеки та існує можливість сортувати за датою надходження та виведення списку останніх поповнень; можливість формувати бібліографічні списки, що значно спрощує підготовку наукових, навчальних та дослідницьких робіт; використання політематичної бази даних статей з наукової періодики (з 2022 року по липень 2025 року сформовано 34815 бібліографічних записів). Також ЕК містить посилання на повнотекстові документи, розміщені у базах даних власної генерації, а саме «Видання ОННБ» та «Скарби України». «Видання ОННБ» – рубрика ЕК, яка розкриває видавничу та наукову діяльність бібліотеки. Кожне видання доступно в повнотекстовому форматі (315 документів на 10.10.2025). Це здебільшого науково-допоміжні бібліографічні покажчики з найважливіших проблем природничих, соціогуманітарних наук, каталогів колекцій з фонду ОННБ, видань з історії бібліотеки, покажчиків змісту наукових періодичних видань, а також публікації матеріалів наукових конференцій, які слугують популяризації досягнень науки, сприяють поширенню наукових знань, допомагають науковцям, студентам, громадськості оперативно орієнтуватися у величезному обсязі зібраної інформації, забезпечують доступ до актуальних наукових досліджень і дискусій, сприяючи інтеграції української науки у світовий інформаційний простір. Це цінний інформаційний масив є системною підтримкою науково-інформаційних, культурних і освітніх процесів та способом збереження культурної спадщини, що особливо актуально у контексті сучасних викликів збереження національної ідентичності та історичної пам'яті.

Цифрова колекція «Скарби України» [6] на 01.10.2025 року складається з 638 документів. Вона формується з урахуванням наукової, культурної та історичної цінності документів, наразі це значний масив стародруків та рідкісних видань, а також документів, пов'язаних з історією, культу-

рою та розвитком Одеси і Півдня України, в т. ч. періодичних видань, що мають значну історико-документальну цінність тощо. Можливий пошук за видами видань, авторами, назвами, анотаціями на документи, роками видань. У цифровій колекції «Скарби України» виокремлені тематичні та особові колекції. Наприклад, документи, оцифровані в рамках проєкту «Одеські хроніки: свідки історії на шпальтах грецькомовної періодики початку XX століття» [7], коли за підтримки Одеської філії Грецького фонду культури було оцифровано та удоступнено онлайн понад 2700 сторінок одеських грецькомовних газет, раніше малодоступних для широкого загалу через особливий режим зберігання, або ж добірка «Книги грецькою мовою, надруковані в Одесі», створення якої розпочалося в 2024 році за підтримки Генерального консульства Греції в Одесі, в якій оцифровано та удоступнено понад 100 книг грецькою мовою, виданих в Одесі, і колекція продовжує поповнюватися [8].

Команда ОННБ в 2018 році представила результати проєкту «Старовинна гравюра – культурна спадщина України» [9], в рамках якого не лише було здійснено оцифрування понад 600 гравюр XVI-XIX ст. майстрів з Англії, Італії, Нідерландів, Німеччини, України, Франції, але й розроблено сучасний однойменний вебресурс, який надає вільний доступ до оцифрованого надбання – вітчизняних та зарубіжних гравюр XVI-XIX ст., які зберігаються у фонді ОННБ. Вебпортал надає можливість вільного доступу до вказаного ресурсу шанувальникам мистецтва, дослідникам української та світової культури, мистецтвознавцям, історикам, працівникам музеїв, реставраторам, бібліотекарям усього світу. З моменту створення проєкту в 2018 році обсяг удоступнених документів збільшився в чотири рази і наразі складається з 196 робіт, а розроблений інтерфейс дозволяє здійснювати пошук гравюр за хронологічним, географічним, іменним показниками.

Високим попитом користується повнотекстова краєзнавча база даних власної генерації публікацій одеських, українських та районних ЗМІ, поєднаних у тематичні колекції (хронологічні рамки: 1996-2025 роки, обсяг: 863959 записів станом на 01.01.2025). Ця інформаційно-пошукова система постійно поповнюється та стає в нагоді науковцям, дослідникам, мистецтвознавцям, історикам, бібліотекарям та усім зацікавленим пошуковцям різноманітної інформації, яку можливо знайти у сучасних друкованих періодичних виданнях. Доступ до неї надається локально, в приміщенні ОННБ (довідково-інформаційний відділ, відділ краєзнавства, медіатека відділу міжнародних проєктів, електронний читальний зал відділу обслуговування).

Фахівцями і користувачами бібліотеки активно використовуються доступні на умовах передоплати або ж партнерської співпраці ресурси зовнішніх баз даних та е-журналів, що розширює можливості пошуку інформаційних ресурсів, підвищення якості і оперативності пошуку наукової, навчальної, довідкової та іншої інформації. Так, eLibraryUSA удоступнено різноманітні бази даних журналістики, наукові статті, книги, дисертації, відео й мультимедійні матеріали, зокрема дає можливість користуватись базами даних наукових періодичних видань та дисертацій EBSCO, JSTOR, ProQuest Dissertations & Theses Global, BioOne, PressReader. Тематика бібліотеки охоплює навчання англійської мови, питання історії та культури США, бізнесу технологій, науки, охорони здоров'я, суспільних наук та інше. Актуальним є доступ до архіву української періодики онлайн від LIBRARIA, який налічує понад 800000 оцифрованих сторінок періодичних видань різними мовами, що видавалися у різних регіонах України та поза її межами до середини XX століття. Доступ до бази даних локальний (в приміщенні ОННБ), надається на умовах річної передплати завдяки

грантовому фінансуванню Фонду катедр українознавства (Ukrainian Studies Fund).

Офіційний вебсайт ОННБ odnb.odessa.ua виступає головним цифровим майданчиком для комунікації з аудиторією, інформування про ресурси та промоції фондів. Через сайт користувач отримує доступ до електронного каталогу, віртуальної довідкової служби, електронної бібліотеки видань ОННБ, а також до низки власних та віддалених науково-інформаційних ресурсів. У порівнянні з 2021 роком, у період повномасштабного вторгнення зросла питома частка віддалених відвідувань, зокрема кількість звернень на вебсайт бібліотеки склала в 2022 році 499791 (89,62% від загальної кількості відвідувань), в 2023 році 626782 (80,32%), в 2024 – 502193 (75,94%) на противагу 68,14% в 2021 році (300631).

Важливою складовою оптимізації системи обслуговування користувачів ОННБ є розвиток дистанційних довідково-бібліографічних послуг. Активно впроваджуються послуги віртуальної довідкової служби, яка забезпечує оперативну комунікацію між користувачем і бібліотекарем та сприяє персоналізації обслуговування, що відповідає сучасним принципам доступності та клієнтоорієнтованості, дає змогу надавати інформацію та необхідні матеріали онлайн, розширюючи можливості віддаленого користування фондами. Інформуванню користувачів про нову літературу, яка надійшла до бібліотеки, слугує віртуальна Виставка нових надходжень [10], де, починаючи з 2017 року, акумулюються документи за розділами УДК. Фахівці структурних підрозділів бібліотеки продовжують здійснювати інформаційний та аналітичний супровід наукових досліджень, формування довідкових та оглядових матеріалів для дослідників. Так, протягом 2022 року – першого півріччя 2025 року підготовлено та удоступнено онлайн 18 науково-допоміжних та рекомендаційних бібліографічних посібників, матеріалів науково-практичних конференцій, каталогів виставок тощо, які сприяють збереженню та поширенню знань і досвіду, підтримці наукових досліджень і популяризації культурної спадщини. Створено та удоступнено онлайн інформаційно-аналітичний ресурс «Дайджести» [11], що знайомить користувачів з актуальними матеріалами з наукової періодики, присвяченими важливим суспільним, науковим і культурним темам. За два роки створено 13 дайджестів, що містять 154 статті зі 149 періодичного видання. У розділі «Діловий кейс» на сайті ОННБ представлена професійна інформація для бібліотекарів та фахівців. Ресурс структуровано за тематичними розділами, що охоплюють вибрані публікації фахівців ОННБ (повнотекстові статті, огляди, дослідження співробітників бібліотеки, які висвітлюють актуальні професійні питання – 138 публікацій), нормативно-правові та регламентуючі документи, що регулюють діяльність бібліотек, а також інформацію про професійні конкурси для бібліотекарів та учасників бібліотечної спільноти. Користується попитом «Інформаційний бюлетень нових публікацій з питань бібліотекознавства, бібліографознавства та книгознавства», який виходить щоквартально та містить статті, видання, електронні ресурси та матеріали закордонної професійної періодики.

Позитивними результатами позначилася оптимізація виробничих процесів, пов'язаних зі створенням електронних інформаційних ресурсів та наданням доступу до них, а також створенню страхових фондів. У період повномасштабного вторгнення завдяки самовідданій роботі працівників ОННБ та рішучій інтенсифікації процесів оцифрування в умовах подолання загроз повномасштабного вторгнення стрімко зросла кількість оцифрованих в ОННБ документів, що посилює захист культурних цінностей та культурної спадщини. Так, з 2022 року кількість оцифрованих документів для страхового фонду збільшилась на 119723 зображення,

що становить 82% від усього наявного оцифрованого документного масиву. Це забезпечило додатковий захист усіх облікових документів про бібліотечний фонд, цифрових копій документів, записів електронного каталогу, офіційного вебсайту ОННБ, що є вагомим інструментом для захисту від невідомих втрат інформації навіть у разі фізичного знищення оригіналу. Станом на 01.10.2025 оцифровано 5546 документів (1524094 зображень), з них страховий фонд – 4648 документів (1209322 зображення).

Розвиток інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури також дозволяє ОННБ виступати активним майданчиком для соціокультурної діяльності, фахового спілкування та наукової комунікації. Значна частина з них проведена в гібридному (змішаному форматі), який дозволяє учасникам долучатися до заходів у віддаленому інтерактивному режимі в облаштованих для цього просторах (комп'ютерна, медійна техніка, GPON-інтернет, зарядні станції, світлове обладнання тощо), які дозволяють безвідмовне проведення заходів, незважаючи на відключення електроенергії, сигнали повітряної тривоги та інші ускладнення. Так, у 2022 році – першому півріччі 2025 року організовано та успішно проведено 20 міжнародних, загальнодержавних, регіональних та локальних науково-комунікаційних заходів, спрямованих на захист та примноження культурних здобутків українського народу, популяризацію книги і читання, інтеграцію Украї-

ни в європейський та світовий інформаційно-культурний простір, підвищення фахового рівня бібліотечних працівників України, консолідацію вітчизняної та зарубіжної професійної спільноти перед викликами воєнного часу, зміцнення співпраці інституцій національної пам'яті у процесах збереження і популяризації історичної та культурної спадщини, розвитку інформаційної і технологічної грамотності тощо.

Отже, цифрові ресурси та сервіси відіграють одну з ключових ролей у забезпеченні інформаційних потреб користувачів ОННБ, сприяють збереженню культурної спадщини й забезпеченню інформаційної безпеки, підвищують соціокультурний потенціал бібліотеки як центру інтеграції в український та світовий інформаційно-культурний простір. Активний розвиток інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури дозволяє не лише підтримувати поточне функціонування бібліотеки, а й слугує платформою для соціокультурної діяльності, наукової комунікації та підвищення професійного рівня бібліотечних працівників. З огляду на вищевикладене, в умовах воєнного стану підвищення ефективності та подальший розвиток цифрових ресурсів та сервісів є одним із ключових факторів успішного функціонування та сталого розвитку бібліотечної справи в Україні та, відповідно, високоактуальним завданням для фахівців бібліотек і ОННБ зокрема.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Про затвердження Програми діяльності Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс] : постанова Кабінету Міністрів України від 12 черв. 2020 р. № 471 // Законodawstvo Ukrainy / Verkhov. Rada Ukrainy. – Текст. дані. – Київ, 2020. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/471-2020-p#Text> (дата звернення: 01.08.2025). – Назва з екрана.
2. Понад 25 тисяч людей навчилися цифрових навичок у бібліотеках України – спільний проєкт Мінцифри та ПРООН [Електронний ресурс] // Українська бібліотечна асоціація. – Текст. дані. – Київ, 2024. – Режим доступу: <https://ula.org.ua/novyny-ta-podii/novyny/5322-ponad-25-tysyach-liudei-navchylisia-tsyfrovyykh-navychok-u-bibliotekakh-ukrainy-spilnyi-proiekt-mintsyfyry-ta-proon> (дата звернення: 01.08.2025). – Назва з екрана.
3. Одеська національна наукова бібліотека. Звіт про діяльність публічної бібліотеки за 2022 рік : форма № 6-НК (річна) / Одеська нац. наук. б-ка. – Одеса, 2023. – Рукопис.
4. Одеська національна наукова бібліотека. Звіт про діяльність публічної бібліотеки за 2023 рік : форма № 6-НК (річна) / Одеська нац. наук. б-ка. – Одеса, 2024. – Рукопис.
5. Одеська національна наукова бібліотека. Звіт про діяльність публічної бібліотеки за 2024 рік : форма № 6-НК (річна) / Одеська нац. наук. б-ка. – Одеса, 2025. – Рукопис.
6. Скарби України: цифрова колекція книжкових пам'яток у фонді Одеської національної наукової бібліотеки [Електронний ресурс] // Одеська національна наукова бібліотека : офіц. вебсайт. – Текст. дані. – Одеса, 2019–2025. – Режим доступу: <https://odnb.odessa.ua/rarities/> (дата звернення: 01.08.2025). – Назва з екрана.
7. Презентація міжнародного проєкту України і Греції [Електронний ресурс] // Одеська національна наукова бібліотека : офіц. вебсайт. – Текст. дані. – Одеса, 2025. – Режим доступу: https://odnb.odessa.ua/view_post.php?id=3418 (дата звернення: 01.08.2025). – Назва з екрана.
8. Книги грецькою мовою, надруковані в Одесі [Електронний ресурс] // Одеська національна наукова бібліотека : офіц. вебсайт. – Текст. дані. – Одеса, [б. р.]. – Режим доступу: <https://odnb.odessa.ua/rarities/category/44> (дата звернення: 01.08.2025). – Назва з екрана.
9. Гравюра – унікальна частина культурної пам'яті людства [Електронний ресурс] // Одеська національна наукова бібліотека : офіц. вебсайт. – Текст. дані. – Одеса, [б. р.]. – Режим доступу: <https://odnb.odessa.ua/gravures> (дата звернення: 01.08.2025). – Назва з екрана.
10. Виставка нових надходжень [Електронний ресурс] // Одеська національна наукова бібліотека : офіц. вебсайт. – Текст. дані. – Одеса, [б. р.]. – Режим доступу: <https://odnb.odessa.ua/vnp> (дата звернення: 01.07.2025). – Назва з екрана.
11. Дайджести статей з наукової фахової періодики з фондів ОННБ [Електронний ресурс] // Одеська національна наукова бібліотека : офіц. вебсайт. – Текст. дані. – Одеса, 2025. – Режим доступу: https://odnb.odessa.ua/view_post.php?id=4552 (дата звернення: 01.07.2025). – Назва з екрана.

REFERENCE

1. Pro zatverdzhennia Prohramy diialnosti Kabinetu Ministriv Ukrainy [Elektronnyi resurs] : postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 12 cherv. 2020 r. № 471 // Zakonodawstvo Ukrainy / Verkhov. Rada Ukrainy. – Tekst. dani. – Kyiv, 2020. – Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/471-2020-p#Text> (data zvernennia: 01.08.2025). – Nazva z ekrana [in Ukrainian].
2. Ponad 25 tysyach liudei navchylisia tsyfrovyykh navychok u bibliotekakh Ukrainy – spilnyi proiekt Mintsyfyry ta PROON [Elektronnyi resurs] // Ukrainka bibliotечna asotsiatsiia. – Tekst. dani. – Kyiv, 2024. – Rezhym dostupu: <https://ula.org.ua/novyny-ta-podii/novyny/5322-ponad-25-tysyach-liudei-navchylisia-tsyfrovyykh-navychok-u-bibliotekakh-ukrainy-spilnyi-proiekt-mintsyfyry-ta-proon> (data zvernennia: 01.08.2025). – Nazva z ekrana [in Ukrainian].
3. Odeska natsionalna naukova biblioteka. Zvit pro diialnist publichnoi biblioteky za 2022 rik : forma № 6-НК (richna) / Odeska nats. nauk. b-ka. – Odesa, 2023. – Rukopys [in Ukrainian].
4. Odeska natsionalna naukova biblioteka. Zvit pro diialnist publichnoi biblioteky za 2023 rik : forma № 6-НК (richna) / Odeska nats. nauk. b-ka. – Odesa, 2024. – Rukopys [in Ukrainian].
5. Odeska natsionalna naukova biblioteka. Zvit pro diialnist publichnoi biblioteky za 2024 rik : forma № 6-НК (richna) / Odeska nats. nauk. b-ka. – Odesa, 2025. – Rukopys [in Ukrainian].
6. Skarby Ukrainy: tsyfrova kolektsiia knyzhkovyykh pamiatok u fondi Odeskoi natsionalnoi naukovoї biblioteky [Elektronnyi resurs] // Odeska natsionalna naukova biblioteka : ofits. vebсайт. – Tekst. dani. – Odesa, 2019–2025. – Rezhym dostupu: <https://odnb.odessa.ua/rarities/> (data zvernennia: 01.08.2025). – Nazva z ekrana [in Ukrainian].

7. Prezentatsiia mizhnarodnogo proiektu Ukrainy i Hretsii [Elektronnyi resurs] // Odeska natsionalna naukova biblioteka : ofits. vebсайт. – Tekst. dani. – Odesa, 2025. – Rezhym dostupu: https://odnb.odessa.ua/view_post.php?id=3418 (data zvernennia: 01.08.2025). – Nazva z ekrana [in Ukrainian].
8. Knyhy hretskoiu movoiu, nadrukovani v Odesi [Elektronnyi resurs] // Odeska natsionalna naukova biblioteka : ofits. vebсайт. – Tekst. dani. – Odesa, [b. r.]. – Rezhym dostupu: <https://odnb.odessa.ua/rarities/category/44> (data zvernennia: 01.08.2025). – Nazva z ekrana [in Ukrainian].
9. Hraviura – unikalna chastyna kulturnoi pamiaty liudstva [Elektronnyi resurs] // Odeska natsionalna naukova biblioteka : ofits. vebсайт. – Tekst. dani. – Odesa, [b. r.]. – Rezhym dostupu: <https://odnb.odessa.ua/gravures> (data zvernennia: 01.08.2025). – Nazva z ekrana [in Ukrainian].
10. Vystavka novykh nadkhodzen [Elektronnyi resurs] // Odeska natsionalna naukova biblioteka : ofits. vebсайт. – Tekst. dani. – Odesa, [b. r.]. – Rezhym dostupu: <https://odnb.odessa.ua/vnn> (data zvernennia: 01.07.2025). – Nazva z ekrana [in Ukrainian].
11. Daidzhesty statei z naukovoï fakhovoï periodyky z fondiv ONNB [Elektronnyi resurs] // Odeska natsionalna naukova biblioteka : ofits. vebсайт. – Tekst. dani. – Odesa, 2025. – Rezhym dostupu: https://odnb.odessa.ua/view_post.php?id=4552 (data zvernennia: 01.07.2025). – Nazva z ekrana [in Ukrainian].

WSPOMNIENIE O DR. ANNIE WAJSZCZUK-RELIDZE

Królikowski Krzysztof

lekarz, historyk medycyny, Stowarzyszenie d. Szpital Ujazdowski,
Warszawa, Polska
Orcid id: 0000-0003-0859-1258

23 czerwca 2025 r. zmarła dr Anna Wajszczuk-Religa. Z wykształcenia lekarka, zwizana całe swoje życie zawodowe z Katedrą i Zakładem Fizjologii Doświadczalnej i Klinicznej Akademii Medycznej a następnie Warszawskiego Uniwersytetu medycznego.

Na świat przyszła w Siedlcach 3.08.1939 r. w rodzinie Lucjusza i Wandy z Hermanów Wajszczuków.

Ojciec Anny Dr Lucjusz Wajszczuk był lekarzem absolwentem Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Warszawskiego, pracował na oddziale VI-m szpitala Ujazdowskiego następnie praktykował w Siedlcach.

Matka Anny – Wanda pochodziła z Rodziny Hermanów właścicieli firmy w Rydze gdzie przyszła na świat. Po rewolucji bolszewickiej trafiła rodzina do Charkowa aby ostatecznie dotrzeć do Siedlec.

Wanda i Lucjusz pobrali się w 1933 roku. Mieli dwoje dzieci Waldemara urodzonego w 1938 roku i Annę. Aby zająć się dziećmi Wanda przerwała studia prawnicze i poświęciła się rodzinie.

Anna po ukończeniu szkoły w Siedlcach rozpoczęła naukę na Akademii Medycznej w Warszawie, chciała studiować jak wspomina chemię kliniczną ale poszła śladem rodzinnym. Anna lubiła poszaleć na I i II roku studiów ale jak podaje uspokoiła się na III roku. To właśnie Mama Anny i Waldemara kupiła mieszkanie w Al. 3 maja 2 tylko w innej klatce. To było stałe miejsce spotkań trzech grup ze studiów z czasem grupy wykruszały się aż stworzyła się jedna grupa w której był Zbyszek.

Na studiach była w jednej grupie z kol. Zbigniewem Religą. Nie byli parą, dopiero na III roku zaczęli być razem. Jak wspomina Anna: Pobrali się 20.10.1963 roku Ślub kościelny odbył się w Siedlcach, tak życzyła sobie rodzina Panny młodej, a następnie cywilny na warszawskim Żoliborzu. Jak wspomina dr Anna:

Mąż nie odzywał się do niej przez tydzień za to że nie powiedziała iż pozostawiła swoje panińskie nazwisko.

Wkrótce na świat przyszły dzieci Zbigniewa i Anny; Małgorzata i Grzegorz. W 1972 roku obroniła swoją pracę doktorską i dalej kontynuowała pracę w Zakładzie fizjologii Akademii medycznej, Zmieniły się też role, karierę naukową rozpoczął po stażu w USA Zbigniew zaś Anna poświęciła się opiece nad rodziną, jednocześnie pracując w Zakładzie Fizjologii. Dlatego tak ważne były też opiekunki do dzieci. Dr. Anna spaliła w piecu swoją pracę habilitacyjną.

Państwo Religowie podróżowali z dziećmi do Grecji Włoch a także Jugosławii.

Na dwa lata przed powstaniem Polskiej Biblioteki Medycznej w Kijowie miałem zaszczyt poznać panią Doktor. Pierwsze spotkanie odbyło się w Zakładzie Fizjologii Warszawskiego Uniwersytetu Medycznego. Spędziliśmy wiele czasu na rozmowach o muzeum i bibliotece. Pewnego razu zostałem zaproszony do domu w Al. 3 Maja 2. To była przyjemność i zaszczyt rozmawiać przy ciastkach i herbacie o Profesorze, medycynie i historii. Częste odwiedziny Pani Doktor wiązały się także z tym iż miałem zaszczyt pomóc w spisywaniu i fotografowaniu pamiątek po Prof. Zbigniewie Relidze. Pani Doktor była aktywną członkinią Stowarzyszenia d. Szpital Ujazdowski. Ostatecznie pamiątki po Profesorze zostały przekazane do Archiwum Akt Nowych. Zaś księgozbiór Profesora z gabinetu w Zabrze trafił do Polskiej Biblioteki Medycznej w Kijowie. Nim to się jednak stało Pani Doktor i dr Grzegorz Religa wzięli udział w uroczystości nadania PBM w Kijowie imienia profesora Zbigniewa Religi. Było 12.10.2017 dokładnie 8 lat temu. To właśnie Pani Doktor i ówczesny Marszałek Senatu RP dr Stanisław Karczewski odsłoniли symboliczną tablicę przed wejściem do PBM i otworzyli nowy rozdział w dziejach Biblioteki.

ŹRÓDŁA

1. W wieku 85 lat zmarła Anna Religa [Źródło elektroniczne] // Telewizja Zabrze. – Zabrze, 2025. – Tryb dostępu: <https://tvzabrze.pl/anna-religa> (data dostępu: 30.08.2025). – Imię z ekranu.
2. Polska Biblioteka Medyczna w Kijowie otrzymała imię prof. Zbigniewa Religi [Źródło elektroniczne] // Dziennik Kijowski. – 2017. – Tryb dostępu: <https://dk.com.ua/polska-biblioteka-medyczna-w-kijowie-otrzymala-imie-prof-zbigniewa-religi/> (data dostępu: 30.08.2025). – Imię z ekranu.
3. Nabrdalik A. Dzisiaj rozmawiamy o Pani / A. Nabrdalik. – Poznań : Wydaw. literackie, 2017. – 256 s.
4. Dr med. Lucjusz Albin Wajszczuk [Źródło elektroniczne] // Drzewa Genealogicznego Rodziny Wajszczuków. – 2024. – Tryb dostępu: <http://www.wajszczuk.pl/polski/drzewo/tekst/0086lucjusz/0086lucjusz.htm> (data dostępu: 30.08.2025). – Imię z ekranu.
5. Poznali się na studiach medycznych. «To nie była miłość od pierwszego wejrzenia» [Źródło elektroniczne] // Onet kobieta. – 2025. – Tryb dostępu: <https://kobieta.onet.pl/celebryci/zbigniew-religa-byl-z-zona-50-lat-to-nie-milosc-od-pierwszego-wejrzenia/8obmz42> (data dostępu: 30.08.2025). – Imię z ekranu.
6. Notacje – Anna Wajszczuk-Religa. Śluby mieliśmy dwa [Źródło elektroniczne] // TVP. – 2021. – Tryb dostępu: <https://www.tvp.pl/program-tv/notacje-anna-wajszczuk-religa-sluby-mielismy-dwa/63453fcd034106daf5b8b4b> (data dostępu: 30.08.2025). – Imię z ekranu.
7. Czernecka G. Ich serca były w jednym rytmie. A jednak Zbigniew i Anna Religowie nie widzieli poza sobą świata [Źródło elektroniczne] / G. Czernecka // Viva! – 2025. – Tryb dostępu: <https://viva.pl/ludzie/niezwykle-historie/ich-serca-bily-w-innym-rytmie-a-jednak-zbigniew-i-anna-religowie-nie-widzieli-pozza-soba-swiate-135127-r1/> (data dostępu: 30.08.2025). – Imię z ekranu.
8. Elas M. Nie wiedziała, że dorastała w niezwykłej rodzinie. Córka Zbigniewa Religi kroczy przez życie własną ścieżką [Źródło elektroniczne] / M. Elas // Viva! – 2024. – Tryb dostępu: <https://viva.pl/ludzie/niezwykle-historie/malgorzata-margaret-religa-corka-zbigniew-religa-zona-anna-religa-relacje-co-dzis-robi-ciekawostki-bogowie-148433-r1/> (data dostępu: 30.08.2025). – Imię z ekranu.

ПРОФЕСІЙНІ КОМПЕТЕНТНОСТІ БІБЛІОТЕКАРЯ ВІДДІЛУ МЕДИЧНИХ НАУК У ЦИФРОВУ ДОБУ

Виноградська Юлія

завідувачка відділу медичних наук ВОУНБ імені В. Отамановського,
м. Вінниця

Анотація. У статті розглянуто сутність та складові професійної компетентності бібліотекаря відділу медичних наук. Визначено ключові напрями розвитку інформаційної, медичної, цифрової та комунікативної компетентностей. Наведено приклади практичного застосування знань і навичок бібліотекарів у роботі з науковцями, лікарями та студентами. Окреслено перспективи вдосконалення професійної діяльності в умовах цифрової трансформації та поширення відкритої науки.

Ключові слова: бібліотекар, медичні науки, компетентність, інформаційна грамотність, цифрові технології, академічна доброчесність.

PROFESSIONAL COMPETENCES OF A LIBRARIAN OF THE DEPARTMENT OF MEDICAL SCIENCES IN THE DIGITAL AGE

Vynogradska Yulia

Head of the Department of Medical Sciences of the Vinnytsia Regional Universal Scientific Library named after Valentyn Otamanovsky,
Vinnytsia

Abstract. The article examines the essence and components of the professional competence of a librarian of the medical sciences department. Key areas of development of information, medical, digital and communicative competences are identified. Examples of practical application of knowledge and skills of librarians in work with scientists, doctors and students are given. Prospects for improving professional activity in the conditions of digital transformation and the spread of open science are outlined.

Keywords: librarian, medical sciences, competence, information literacy, digital technologies, academic integrity.

Сучасний етап розвитку інформаційного суспільства суттєво змінює роль бібліотекаря. Це стосується й відділів медичних наук, де бібліотечний фахівець виступає не лише хранителем фондів, а й популяризатором здорового способу життя, фахівцем з психологічного розвантаження, провідником у світ цифрових медичних послуг та гарантій, та високоякісних інформаційних ресурсів, що мають безпосереднє значення для розвитку науки та медичної практики. Бібліотекар виступає ще й активним учасником науково-освітнього процесу, медичної освіти та професійного розвитку лікарів і фармацевтів. Компетентність такого фахівця формується на стику бібліотечно-інформаційної, наукової та медичної діяльності.

Метою статті є аналіз структури професійної компетентності бібліотекаря відділу медичних наук та окреслення перспектив її розвитку.

ОСНОВНІ СКЛАДОВІ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ

Інформаційні компетенції

Передбачає вміння здійснювати пошук, відбір, аналітико-синтетичну обробку медичної інформації.

Бібліотекар відділу медичних наук повинен володіти сучасними методами пошуку та аналізу наукової інформації. Це включає:

- використання електронних каталогів, тематичних репозитаріїв та електронних бібліотек;
- орієнтацію в міжнародних базах даних PubMed, Scopus, Web of Science;
- уміння формувати бібліографічні списки та довідково-інформаційні матеріали за запитом медиків.

Співробітники відділу медичних наук щорічно готують декілька тематичних рекомендаційних бібліографічних списків на актуальні медичні теми з найновіших періодичних видань, допомагають науковцям у пошуку інформації у власних та наукометричних базах даних та складанні списків літератури до наукових робіт. Також бібліотека підписала угоду з Вінницьким обласним центром післядипломної освіти медичних працівників, в межах якої співробітники відділу готують рекомендаційні списки за медичними спеціальностями, відповідно плану Центру та проводять бібліографічні огляди курсантам Центру протягом навчального року.

Медична та наукова грамотність

Знання медичної термінології, класифікаторів (наприклад, МКХ-11), фармацевтичних довідників дозволяють бібліотекарю краще розуміти потреби користувачів. Бібліотекар стає компетентним партнером у наукових пошуках, оскільки може правильно інтерпретувати запит і підібрати максимально точну інформацію, має розуміння потреб науковців, лікарів, викладачів і студентів медичних закладів.

Окрім термінології, бібліотекар повинен бути обізнаним у сфері медичних послуг та гарантій, в тому числі електронних, які надає держава, орієнтуватися в тенденціях розвитку медицини та охорони здоров'я та фармацевції, а також володіти інформацією про нормативно-правові акти у сфері охорони здоров'я.

Працівники відділу аналізують статті на предмет побічних та небажаних реакцій на медичні препарати та надають фармацевтичним компаніям бібліографічну послугу «Літературний моніторинг для фармкомпаній» на договірній основі.

Комунікативні компетенції

У відділі медичних наук користувачами є лікарі та фармацевти, середній медичний персонал, студенти, викладачі, науковці та прості громадяни без медичної освіти. Бібліотекар має вміти адаптувати стиль спілкування та навчати їх інформаційній грамотності, ефективно консультивати корис-

тувачів і проводити інформаційні тренінги.

Мати навички інформаційної просвіти: проведення тренінгів з академічної доброчесності, цитування, роботи з науковими ресурсами; організація та проведення інформаційних зустрічей. Так, наприклад, працівниками відділу щомісяця організовуються інформаційні зустрічі з циклу «Поради лікаря», на яких відвідувачі дізнаються про симптоми, профілактику та лікування поширених хвороб і можуть поставити питання запрошеним лікарям. Ще один цикл заходів, теми для якого готують та проводять працівники відділу, під назвою «Зустрічі для здоров'я та гармонії душі», покликаний дати не тільки знання про здорові звички, профілактичні заходи, а й приємно провести час та психологічно розвантажитись.

Ще однією комунікативною компетенцією є партнерська взаємодія з освітніми та науковими установами. Відділ щорічно до Дня здоров'я організовує «Форум здоров'я» у партнерській співпраці з Вінницьким національним медичним університетом імені М. І. Пирогова, Вінницьким державним педагогічним університетом імені М. Коцюбинського, Вінницьким відділенням Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна» та Вінницьким медичним фаховим коледжем. Форум покликаний популяризувати здоровий спосіб життя, активне довголіття, здорову харчову поведінку та рухову активність серед молоді та старшого покоління громади. В межах форуму проводиться круглий стіл, студентська наукова конференція та ряд майстер-класів з технік релаксації та психологічної підтримки.

Цифрові та технологічні компетенції

Сьогодні бібліотеки активно переходять у цифровий простір. Від бібліотекаря вимагається знання сучасних програм та сервісів:

- менеджери бібліографії (Mendeley, EndNote, Zotero);
- системи перевірки академічної доброчесності (Unicheck, StrikePlagiarism);
- сервіси для віддаленого доступу до фондів (електронні читальні зали, хмарні сховища);
- системи створення електронних каталогів та баз даних, репозитаріїв, цифрових бібліотек;
- впровадження сервісів дистанційного обслуговування.

А від працівників медичних відділів – також знання таких медичних платформ як: e-health, doctor Eleks, Tabletki.ua, 9-1-1 та ін. У 2024 році працівники відділу провели тренінг «Медичні цифрові послуги: якісно, швидко, надійно», на якому користувачі дізналися про державні програми: «Програму медичних гарантій» та «Доступні ліки». Як заключити декларацію з лікарем, які медичні послуги можна отримати у медичному закладі безкоштовно, як отримати електронне направлення та електронний рецепт на ліки, як записатись до лікаря та замовити ліки онлайн та інше. У 2025 році тренінг доповнили оновленими даними.

Етичні та соціальні компетенції

У сфері медичних наук особливо важливим є дотримання принципів академічної доброчесності та авторського права. Бібліотекар стає наставником у формуванні інформаційної культури користувачів, навчає критично ставитися до джерел, відрізняти наукову інформацію від неперевіраних даних.

Перспективи розвитку

У майбутньому ключовими напрямками підвищення компетенцій бібліотекаря у сфері медичних наук є:

- інтеграція штучного інтелекту в інформаційно-пошукові процеси;
- робота з big data та наукометричними показниками;
- активна участь у міжнародних науково-інформаційних мережах;

- розвиток практик відкритої науки (Open Science, Open Access).

ВИСНОВКИ

Компетенції бібліотекаря відділу медичних наук є комплексною характеристикою, що включає інформаційні, ме-

дичні, комунікативні, цифрові та етичні складові. Вона визначає успішність наукових досліджень, освітнього процесу й розвитку медицини та громадського здоров'я в цілому. Постійне вдосконалення професійних навичок, інтеграція новітніх технологій та співпраця з науковою спільнотою є основними чинниками подальшого розвитку цієї професії.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- IFLA. Guidelines for Professional Library/Information Educational Programs [Electronic resource] // IFLA. – 2012. – Mode of access: https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/set/publications/guidelines/ifla_guidelines_russian_translation.pdf (Last access: 01.09.2025). – Title from the screen.
- Мартиненко Я. Підготовка фахівців бібліотечно-інформаційної сфери України до впровадження хмарних технологій / Я. Мартиненко // Вісн. Кн. палати. – 2024. – № 9. – С. 24–34.
- Палеха Ю. І. Інформаційна культура бібліотекаря : навч. посіб. / Ю. І. Палеха, О. Ю. Палеха, Ю. І. Горбань. – Київ : Ліра-К, 2020 – 400 с.
- Хрущ С. С. Компетентності бібліотечного фахівця як чинник формування інноваційного медіа простору / С. С. Хрущ // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2023. – № 4. – С. 156–164.

REFERENCE

- IFLA. Guidelines for Professional Library/Information Educational Programs [Electronic resource] // IFLA. – 2012. – Mode of access: https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/set/publications/guidelines/ifla_guidelines_russian_translation.pdf (Last access: 01.09.2025). – Title from the screen [in English].
- Martynenko Ya. Pidhotovka fakhivtsiv bibliotechno-informatsiinoi sfery Ukrainy do vprovadzhennia khmarnykh tekhnolohii / Ya. Martynenko // Visn. Kn. palaty. – 2024. – № 9. – S. 24–34 [in Ukrainian].
- Palekha Yu. I. Informatsiina kultura bibliotekaria : navch. posib. / Yu. I. Palekha, O. Yu. Palekha, Yu. I. Horban. – Kyiv : Lira-K, 2020 – 400 s. [in Ukrainian].
- Khrushch S. S. Kompetentnosti bibliotechnoho fakhivtsia yak chynnyk formuvannia innovatsiinoho media prostoru / S. S. Khrushch // Biblioteko-znavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia. – 2023. – № 4. – S. 156–164 [in Ukrainian].

УДК 026:61][615.851:75

АРТ-ТЕРАПІЯ В НАЦІОНАЛЬНІЙ НАУКОВІЙ МЕДИЧНІЙ БІБЛІОТЕЦІ УКРАЇНИ АБО ЯК МИСТЕЦТВО ДОПОМАГАЄ ОСМИСЛЕННЮ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ ТА ПІДТРИМЦІ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я ЛЮДЕЙ

Кірішева Олена

головна бібліотекарка відділу науково-методичної роботи Національної наукової медичної бібліотеки України,
м. Київ

Анотація. У статті розглянуто 50-річну традицію проведення художніх виставок у Національній науковій медичній бібліотеці України. Показано, як мистецькі заходи стали складовою частиною культурно-просвітницької діяльності бібліотеки та інструментом арт-терапії, що сприяє збереженню ментального здоров'я користувачів. Проаналізовано роль виставок як форми естетичного виховання, підтримки внутрішньої рівноваги, формування національної ідентичності й духовної стійкості під час війни.

Ключові слова: Національна наукова медична бібліотека України, мистецтво, арт-терапія, виставка, духовність, ментальне здоров'я.

ART THERAPY IN THE NATIONAL SCIENTIFIC MEDICAL LIBRARY OF UKRAINE OR HOW THE PLACE HELPS TO IMPROVE SPIRITUAL VALUES AND SUPPORT PEOPLE'S MENTAL HEALTH

Kirisheva Olena

Chief Librarian of the Department of Scientific and Methodological Work of the National Scientific Medical Library of Ukraine,
Kyiv

Abstract. The article explores the 50-year tradition of art exhibitions at the National Scientific Medical Library of Ukraine. It shows how artistic events became part of the library's cultural and educational mission and a form of art therapy promoting users' mental well-being. The author analyzes exhibitions as a means of aesthetic education, emotional support, and the formation of national identity and resilience during wartime.

Keywords: National Scientific Medical Library of Ukraine, art, art therapy, exhibition, spirituality, mental health.

Бібліотека – не лише сховище знань, а й місце, де лікують душу. 2025 рік – ювілейний для Національної наукової медичної бібліотеки України. Від моменту заснування у 1930 році бібліотека розвивалася не лише як інформаційний, а й як культурно-освітній центр. Соціокультурна діяльність слугує покращанню культурного та інтелектуального стану сучасного суспільства. Її призначення – створити гармонійну атмосферу у бібліотеці, зацікавити читача, покращити його емоційний стан. З цієї метою в Національній науковій медичній бібліотеці України постійно експонуються мистецькі виставки. Сьогодні, відзначаючи 95-річчя від дня заснування, колектив бібліотеки з гордістю зберігає і розвиває цю традицію, продовжуючи місію гармонізації знань і краси – на благо людини.

Арт-терапія є одним із сучасних напрямів психологічної допомоги, що використовує мистецтво як засіб для зцілення, самопізнання та розвитку емоційного інтелекту.

Особливе місце серед форм арт-терапії посідає перегляд художніх виставок, адже контакт із творами мистецтва сприяє зниженню рівня тривожності, покращенню настрою та відновленню внутрішнього балансу людини.

Поняття арт-терапії сьогодні широко використовується у психології та соціальній роботі. Наукові дослідження [1] доводять, що участь у художніх виставках і творчих процесах сприяє зниженню рівня тривожності, стабілізації емоційного стану, покращенню пам'яті, уваги й самооцінки. Таким чином, виставки у бібліотеці – це не лише культурна, а й оздоровча ініціатива.

Арт-терапія у формі художніх виставок – це життєствердна практика, де мистецтво стає засобом збереження духовності й підтримки ментального здоров'я людей. Вона сприяє відновленню емоційного балансу та розвитку творчого потенціалу людини.

Першою була виставка робіт дітей працівників бібліотеки у 1974 році. Починаючи з 1975 року, в бібліотеці експонуються твори як професійних художників, так і аматорів народної творчості. Художні виставки стали проявом прагнення поєднати світ медичної науки зі світом краси. Відтоді в експозиційних залах бібліотеки виставлялися картини, графіка, скульптура, вишивка, декоративно-ужиткове мистецтво, фотографії, вироби з природних матеріалів, оригамі тощо.

Художня виставка у бібліотеці – це більше, ніж експозиція картин чи скульптур. Це форма спілкування, діалогу між творцем і глядачем, між минулим і сучасним. Як писав Григорій Сковорода: «Краса – це блиск душі, видимий у справах людини» [2]. Саме тому, споглядаючи мистецтво, людина наче пізнає себе, очищується від суєти, відчуває силу гармонії.

Викликає захоплення перелік іменитих українських художників, чий полотно були представлені у холі та залах бібліотеки: живописець, пейзажист, майстер мініатюри Анатолій Крисоченко, графік і живописець, заслужений художник УРСР Володимир Масик, живописець і архітектор Осип Кривоглаз, відомий художник-графік, заслужений художник УРСР Георгій Малаков та багато інших не менш знаних художників.

У 1994 році в залах бібліотеки експонувалась 100 виставка робіт кандидата технічних наук, доцента Київського технологічного інституту харчової промисловості, майстра синтезу мистецтв Миколи Черниша. Він і поет, і біоенергетик, і живописець, і коренепластик, і теоретик мистецтв. Митець дуже тепло ставився до нашої бібліотеки, залюбки виставляв свої полотна і навіть подарував бібліотеці велику картину, яка вже довгі роки прикрашає велику читальню залу. Преса відгукнулася на ювілейну виставку зворушливими словами: «Відбулося священнодійство спілкування високих душ... Був запропонований синтез мистецтва, коренепластики, архітектури, поезії, музики, мистецтва вокалу і слова».

Особливе місце в серцях працівників бібліотеки займає геній сучасності Іван Марчук, чий полотно у тяжкі часи невизнання його творчості, експонувались в бібліотеці. Працівники пригадують, що до бібліотеки стояли величезні черги бажаючих переглянути п'ять персональних виставок метра з серії «Голос моєї душі». 24 грудня 1998 року він залишив такий запис: «Так вийшло, що цей будинок став моєю другою і рідною домівкою. Тут мене приймали, а вірніше моїх бездомних діток (картин) і дали перший дороговказ для їх виходу у широкий світ».

Не можна оминати увагою ще одну ювілейну 125 виставку картин відомого художника, графіка, лауреата Національної премії імені Т. Г. Шевченка, володаря міжнародного диплома «Художник зі світовим іменем» Валерія Франчука, чие мистецтво поєднує глибоку духовність й історичну пам'ять з яскраво вираженою образністю робіт. Його шедеври експонувались у бібліотеці в 2002 році, про що свідчить залишений ним запис у Золотій книзі відгуків 11 квітня: «З великою надією на Добро і Світло в ваших світлих віконцях та побажаннями ще більше нести людям те вічне, що тримає нас в Часі і Вічності. Мав насолоду в цьому святому місці представити свої твори».

Читачі й співробітники ННМБУ мали можливість насолоджуватися прекрасними виставками картин відомих науковців-медиків – всебічно обдарованих людей: доктора медичних наук, академіка, директора Інституту геронтології імені Д. Ф. Чеботарьова НАМН України Владислава Безрукова, який володів даром живопису, писав музику і вірші; доктора медичних наук, професора, академіка, заслуженого художника України Анатолія Радзіховського, медичне покликання якого поєдналося з яскравим художнім талантом; доктора медичних наук, професора, заслуженого майстра народної творчості України Валентина Цапка та багатьох інших.

Оригінальною була 160 виставка робіт із сірників «Архітектура в мініатюрі» члена Національної спілки художників України, заслуженого художника України, майстра народного мистецтва Йосипа Осташинського, яка експонувалась в бібліотеці у 2011 році. Він є автором понад 120 барельєфних зображень архітектурних пам'яток, які були представлені на персональних виставках не тільки в Україні, але й за кордоном. Творчі досягнення майстра зареєстровано в Книзі рекордів України у 2009 році та Національному реєстрі рекордів України у 2013 році.

Неодноразово були представлені роботи вірного друга бібліотеки, відомого художника, графіка Георгія Сергеева, зокрема виставки «Книжкові знаки» (екслібриси), «Маски Африки», гравюри «Театр масок», «Скарби з полиці». Художній доробок митця – це екслібриси, портрети, пейзажі. Майже все своє життя Георгій Сергеев присвятив книжковій графіці. Він – автор серії портретів відомих діячів світової культури, ряд екслібрисів присвятив музеям України. Безперечно, екслібриси майстра – вершина його творчості. Вони експонувались в бібліотеці декілька разів і завжди викликали великий інтерес відвідувачів. Але особливо запам'яталась 190 виставка картин «Art Terapia», представлена влітку 2018 року, на якій автор презентував свій живопис, пронизаний тонким почуттям широкі любові до краси рідного краю. Сама назва цієї виставки свідчить про позитивний вплив світлого мистецтва на ментальне здоров'я її відвідувачів.

У 2020 році з нагоди 90-ліття ННМБУ експонувалась унікальна ювілейна 200 виставка режисера-постановника за освітою і художника-фотографа за покликанням Миколи Сиротенка під назвою «Алюзії Натури», де у різноманітних фактурах живої природи: на стовбурах дерев, каменях і хмарах, складках ландшафту автор зумів розгледіти таємничі образи геніїв світу і зробити їх впізнаваними для всіх.

Митець казав: «Ми створені «за образом і подобою», а це означає, що кожен з нас несе в собі формулу Творця... Це – нестерпно важка ноша, якщо її розтоптати в собі, цю велику формулу... І вона ж таки стає могутніми та надійними крилами вашої душі, за умови, що ви розгледіли її в собі як голівну і служите їй усім своїм буттям. І за таких умов ви житимете в повному здоров'ї доти, доки будете цікавим Творцеві...». Ця унікальна колекція нерукотворних образів немає аналогів у світі.

Впродовж ювілейного 2025 року зали бібліотеки прикрашає персональна виставка «Моя Україна» талановитого українського живописця Леоніда Івановича Шелякіна, який не вперше експонує власні картини в бібліотеці. Його художні виставки отримали масу схвальних відгуків. Зокрема, співробітники ННМБУ залишили свої враження: Олена Кіришева: «Ваша творчість лікує стомлені війною душі людей, які милуються пейзажами, відчують радість від краси навколишнього світу. Картини вражають своєю широчю і світлою енергетикою!»; Наталя Крилатова: «...в інтер'єрах старовинного особняку нашої бібліотеки, картини виглядають особливо виразно, гармонійно поєднуючись, не залишають байдужим жодного з відвідувачів».

«Мистецтвом та людяністю, працею та знанням» – цей девіз сповідують у своїй роботі працівники Національної наукової медичної бібліотеки України, продовжуючи добрі традиції. Ми прагнемо, щоб наші читачі приходили в бібліотеку не тільки за новими знаннями, але й наповнювали свою душу прекрасним.

Особливістю цих виставок є їх людяність – тут представлені не лише відомі художники, а й лікарі, науковці, пацієнти, студенти. Кожна виставка – це не просто мистецький захід, а зустріч з людським теплом, де розкривається внутрішній світ особистості. Це мистецтво, яке народжується з любові до життя і покликане лікувати душу. Саме тому виставкова діяльність бібліотеки стала своєрідною формою арт-терапії, що підтримує моральний дух і спонукає до творчості.

Упродовж останніх 25 років у бібліотеці відбулося понад сотню виставок – персональних, колективних, тематичних, благодійних. Традиція проведення художніх виставок стала невід'ємною частиною культурного обличчя бібліотеки, символом її відкритості до світу, творчості та діалогу задля духовного осмислення й емоційного відновлення, стійкості та віри. Впродовж десятиліть у ННМБУ виставки були присвячені видатним особистостям, українській природі, образу України у світовому мистецтві. Вони виховували любов до краси, гордість за свою культуру, повагу до творчості.

Саме бібліотека, де поєднуються знання й емоційна культура, стає природним осередком арт-терапії. Як зазначала Ліна Костенко: «Краса рятує не світ, а людину в цьому світі» [3]. Ці слова точно відображають місію бібліотеки – допомогти людині віднайти гармонію через дотик до прекрасного. Кожна виставка у бібліотеці – це не лише мистецька подія, а й духовна зустріч.

Іван Марчук підкреслював: «Мистецтво – це моя правда. Якщо вона болить – значить вона жива. Як і моя Україна» [4]. Саме тому його виставки, проведені в бібліотеці, мали потужний терапевтичний ефект – не лише естетичний, а й духовний.

Війна принесла новий сенс у виставкову діяльність. Твори українських митців сьогодні стають свідченням болю, стійкості, надії. Як писав Василь Стус: «Де не стоятиму – вистою» [5]. Ця стійкість виявляється і в мистецтві – у кольорах, лініях, образах, що несуть силу любові до життя.

Саме у цьому сенсі художні виставки бібліотеки стають не лише творчими подіями, вони слугують збереженню національної ідентичності й сили духу.

Художні виставки лікують душі людей, наповнюючи їх спокоем та надією. Вони допомагають віднайти емоційну рівновагу та відчуття внутрішньої опори через споглядання краси і осмислення глибоких сенсів мистецтва. Традиція проведення художніх виставок у ННМБУ – це дієвий приклад того, як мистецтво може стати терапією, а бібліотека – храмом духовного зцілення.

Як казав Микола Реріх: «Краса – це сила, що очищує душу» [6]. Саме тому бібліотека використовує мистецтво як спосіб духовного відновлення.

Після 2022 року виставкова діяльність набула нового змісту. З'явилися експозиції, присвячені захисникам, медикам, волонтерам. Ці роботи – не лише художні твори, а й символи сили духу, співчуття та надії.

Іван Марчук наголошував: «Мистецтво не дозволяє людині впасти у відчай, воно витягує з безодні» [7]. У цих словах – суть терапевтичного потенціалу мистецтва.

Коли навколо панує невизначеність, картини стають способом медитації й молитви. Людина, розглядаючи їх, відновлює контакт зі своїми почуттями, усвідомлює, що не одна у своєму болі.

Національна наукова медична бібліотека України всі ці роки дбає про здоров'я громадян не лише фізичне, а й ментальне. Споглядання художніх виставок допомагає людині жити і відчувати красу, знаходити гармонію і віру.

Український письменник Олесь Гончар писав: «Гармонія в душі приводить до гармонії в світі» [8]. Це висловлювання особливо відгукується сьогодні, коли людям життєво необхідно відчувати внутрішню рівновагу.

Піввікова традиція художніх виставок у Національній науковій медичній бібліотеці України є яскравим прикладом того, як мистецтво стає засобом духовного оздоровлення нації.

«Мистецтво – це молитва, у якій не треба слів», – писав Богдан-Ігор Антонич [9, с. 58]. І ця молитва звучить у стінах бібліотеки вже понад пів століття.

ХУДОЖНІ ВИСТАВКИ В ННМБУ (2000–2025 рр.)

- **27.12.2000 – 25.01.2001**
Діти-інваліди – вихованці дитячих будинків м. Києва
- **24.01.2001**
Тетяна Касьян
«Художні роботи по батіку»
- **18.05.2001**
Марина Соченко
- **26.11.2001**
Художники-інваліди м. Києва
- **Грудень 2001**
Володимир Гачок
- **17.03.2002 – травень 2002**
Валерій Франчук
- **23.05.2002 – липень 2002**
Ярослава Король
«Духовний світ»
- **24.07.2002 – жовтень 2002**
Ірина Проценко
«Печаль моя світла...»
- **30.11.2002 – 20.12.2002**
Валерій Орел
- **24.12.2002 – 30.01.2003**
Паперові картини, акварелі, писанки учнів та вчителів с/ш №17 м. Житомира
- **31.01.2003 – 06.03.2003**
Роксолана Прийма
«Християнська релігія»
- **07.03.2003 – 14.05.2003**
Дмитро Корсунь

- **16.05.2003–03.07.2003**
Валерій Акопов
- **15.09.2003–грудень 2003**
Надія Старовойтова
- **17.03.2004–12.05.2004**
Інна Биченкова
- **14.06.2004–14.02.2005**
Микола Черниш
- **02.03.2005–06.04.2005**
Алла Ткаченко
- **13.04.2005–12.05.2005**
Анничка Колос, Віктор Семеняка
«Квітневі роздуми»
- **27.05.2005–06.07.2005**
Микола Жулінський
- **16.08.2005–25.11.2005**
Адлер Корольов, Людмила Лисенко
«В оксамиті гобеленових думок»
- **27.11.2005–лютий 2006**
Владислав Безруков
- **Березень 2006–початок 2007**
Народний художник Іван Гайдук
- **25.02.2007–травень 2007**
Тетяна Островська
- **01.06.2007–листопад 2007**
Віктор Кобеляцький
- **Грудень 2007–січень 2008**
Георгій Сергєєв
«Скарби з полиці»
- **12.02.2008–15.07.2008**
Владислав Безруков
- **18.07.2008–вересень 2008**
Олександр Луценко–Бабан
- **Жовтень–листопад 2008**
Таміла Новодворська
- **Грудень 2008**
Ольга Кривоносова–Ліневич
«Вишитий узор»
- **17.01.2009–20.03.2009**
Валентин Цапко
- **10.03.2009–20.05.2009**
Марина Кожина, Валерій Орел
- **Червень–вересень 2009**
Фотовиставка з Національного музею історії медицини України
- **01.10.2009–10.11.2009**
Тетяна Островська
- **14.11.2009–кінець 2009**
Ганна Носенко
«Мандри вздовж веселки»
- **04.03.2010–05.04.2010**
Надія Савченко
- **25.04.2010–25.05.2010**
Любомир Мартинюк
«Зцілення кольором»
- **07.06.2010–25.06.2010**
Галина Дюговська
Виставка художнього текстилю
«Просторові текстильні композиції»
- **22.07.2010–18.09.2010**
Світлана Косенко
«Неймовірні образи життя»
- **24.09.2010–22.10.2010**
Марія Моїсеєнко
- **25.10.2010–30.01.2011**
Владислав Безруков
- **07.02.2011–00.00.2011**
Йосип Осташинський
Виставка «Архітектура в мініатюрі» з сірників
- **04.04.2011–22.05.2011**
Тетяна Журавель
Виставка батику. Розпис по шовку
- **23.05.2011–06.10.2011**
Людмила Жоголь
Виставка декоративно-прикладного мистецтва (гобелени)
- **10.10.2011–31.01.2012**
Олесь Семерня
Виставка картин оригінального жанру
«Сонячний живопис»
- **06.02.2012–23.03.2012**
Виставка живопису до 70-річчя доктора мед. наук, хірурга А. П. Радзіховського
- **02.04.2012–30.05.2012**
Оксана Чубачівна
Виставка фотокопій з серії картин
«Жінки і птахи»
- **12.04.2012–30.09.2012**
Віктор Кобеляцький
- **08.10.2012**
Дмитро Синенький, Олена Тимків, Ганна Білецька
- **12.11.2012**
Ольга Кривоносова–Ліневич
Виставка вишитих картин
«Вишитий узор»
- **25.11.2012–25.12.2012**
Фотовиставка «Сучасний Туркменістан»
в рамках днів Туркменістану в Україні
- **25.12.2012–16.01.2013**
Фотовиставка Червоного Хреста
- **05.03.2013–16.03.2013**
Іван Марчук
- **24.05.2013**
Георгій Сергєєв
Виставка «Маски Африки»
- **01.08.2013–30.09.2013**
Леонід Шелякін
- **01.10.2013–21.12.2013**
Виставка фотографій до 100-річчя від дня народження М. М. Амосова
- **24.12.2013–24.10.2014**
Владислав Безруков
- **30.10.2014–20.01.2015**
Георгій Сергєєв
Виставка гравюри
«Театр масок»
- **23.01.2015–01.06.2015**
Леонід Шелякін
- **09.06.2015–03.07.2015**
Фотовиставка
«Наш Афон»
- **07.07.2015–31.07.2015**
Микола Заварика
Фотовиставка
«Океан любові»
- **04.08.2015–18.09.2015**
Світлана Косенко
- **25.09.2015–13.05.2016**
Владислав Безруков
- **18.05.2016–01.12.2016**
Олег Заболотний
Виставка картин
«Музика в кольорі»

- **14.12.2016–19.05.2017**
Владислав Безруков
- **01.06.2017–03.07.2017**
Генрі Ягодкін
- **25.07.2017–01.10.2017**
Іван Гайдук
- **01.08.2017–01.10.2017**
Виставка до 185-річчя Олени Петрівни Блаватської, засновниці Теософського товариства
- **10.10.2017–10.02.2018**
Владислав Безруков
- **13.02.2018–12.03.2018**
Ніна Гончарук
Виставка вишитих картин
«Живопис голкою»
- **13.03.2018–13.06.2018**
Фотовиставка польських фотографів Карнасевичів
- **18.06.2018–10.07.2018**
Георгій Сергєєв
Виставка картин
«Art Тегарія»
- **11.07.2018**
Анна Чурюкіна
Виставка живопису
«Яскрава мить»
- **30.08.2018**
Надія Полева
Виставка вишитих картин
«З Вірою і Надією»
- **Жовтень–грудень 2018**
Виставка
«Вмирили не тільки за себе»
на вшанування пам'яті загиблих у Катині лікарів та фармацевтів (1940)
- **04.01.2019**
Георгій Сергєєв
Виставка живопису
- **15.01.2019**
Іван Вінців
Виставка сучасних ікон–вишитих бісером картин
«Святі образи»
- **Вересень 2019**
Персональна виставка робіт Георгія Сергєєва з нагоди його 75-річчя
- **29.10.2019**
Саприкін Георгій
Персональна фотовиставка
«Подих Китаю»
- **19.12.2019**
Олексій–Нестор Науменко
Фотовиставка
«Три міста – три світи»
- **08.02.2020**
Еллен Орро
Персональна виставка картин
- **11.03.2020**
Микола Сиротенко
Фотовиставка
«Алюзії натури»
- **30.10.2020**
Фотовиставка з нагоди 90-ліття від дня заснування ННМБУ
- **Травень 2021**
Чурюкіна Анна
Персональна виставка картин
«Яскрава Португалія»
з серії «Подорож до Португалії»
- **06.10.2021–11.10.2021**
Фотовиставка меморіального центру Голокосту «Бабин Яр» в рамках 80-х роковин трагедії Бабиного Яру «Обличчя людей Бабиного Яру»
- **17.02.2023**
Виставка
«Час життя – дорогоцінний», роботи людей з особливостями психічного здоров'я Театру «Будьмо» КНП КЛ «Психіатрія», «Братерства Українських Деміургів» під керівництвом режисера Сергія Еденберга
- **12.05.2023–02.06.2023**
Виставка робіт вихованців мистецької студії «Краплинки» спец. школи №138 м. Києва та Київського ліцею №38 імені Валерія Молчанова в рамках Всеукраїнського мистецького проекту «Сад любові та радості України – країни здійснення мрій»
- **16.06.2023–30.06.2023**
Дробот Марія
Мистецька виставка
«Купання в морі Нун»
- **05.09.2023**
Тутченко Микола Іванович,
хірург, професор, заслужений лікар України
Благодійна виставка картин на допомогу ЗСУ
- **25.11.2023**
Годованюк Олена, Матяхін Микола,
Максименко Олександр, Полтавець Віктор,
Фатальчук Володимир, Юнак Ольга, Юнак Марія
Благодійна виставка на допомогу ЗСУ художніх творів українських митців–членів Спілки художників України
«Квіти зими»
- **13.02.2024**
Ачкасов Дмитро
Благодійна художня виставка доктора архітектури, професора університету Колорадо (США)
«Мистецтво як особлива місія»
- **24.02.2024**
Гайдамака Ольга
Персональна виставка картин
«Дорога до весни»
- **22.04.2024–18.05.2024**
Шелякін Леонід
Персональна виставка картин
«Моя Україна»
- **25.05.2024**
Костюшко Микола, сценограф, художник костюмів, живописець, фольклорист, громадський діяч
Виставка живопису
«Бурхливе море нашого життя»
- **06.07.2024**
Гула Євген, художник, педагог,
член Національної спілки художників України
Персональна виставка живопису
«Вічність–світло простору, вершина,
що дає нам розум і слова»
- **Серпень 2024**
Шелякін Леонід
Персональна виставка картин
«Моя Україна»
- **17.09.2024**
Смагін Валентин, лікар ортопед-травматолог вищої категорії Миколаївської лікарні ШМД
Персональна виставка художніх робіт
- **2025**
Шелякін Леонід
Персональна виставка картин
«Моя Україна».

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Сушко О. Арт-терапія в системі психологічної допомоги : монографія / О. Сушко. – Київ : Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, 2021. – 214 с.
2. Сковорода Г. Повне зібрання творів : у 2 т. Т. 1 / Григорій Сковорода. – Київ : Наук. думка, 1973. – 532 с.
3. Костенко Л. Вибране / Ліна Костенко – Київ : Дніпро, 1989. – 558 с.
4. Терлюк І. «Скажи мені правду»: у Відні відкрили виставку художника з Тернопільщини Івана Марчука [Електронний ресурс] / Ірина Терлюк, Соломія Струс // Суспільне Тернопіль. – Текст. дані. – Тернопіль, 2025. – Режим доступу: <https://suspilne.media/ternopil/1009541-skazi-meni-pravdu-u-vidni-vidkrili-vistavku-hudoznika-z-ternopilsini-ivana-marcuka/> (дата звернення: 09.09.2025). – Назва з екрана.
5. Стус В. Господи, гніву пречистого [Електронний ресурс] / Василь Стус // UkrBooks.com : укр. та світова літ. – Текст. дані. – [Б. м., б. р.]. – Режим доступу: https://library.ukrbooks.com/Gospody_gnivu_prechystogo/ (дата звернення: 09.09.2025). – Назва з екрана.
6. Реріх М. Краса і мистецтво / Микола Реріх. – Київ : Мистецтво, 1991. – 140 с.
7. Марчук І. Живопис душі / Іван Марчук. – Львів : Каменярь, 2018. – 112 с.
8. Цитати Олеся Гончара – мудрість видатного українського письменника [Електронний ресурс] / підгот. Г. Черненко // Today in Ukraine. – Текст. дані. – [Україна], 2025. – Режим доступу: <https://todayinukraine.com.ua/tsytaty-olesia-honchara-mudrist-vydatnoho-ukrainskohorustemnyuka/> (дата звернення: 09.09.2025). – Назва з екрана.
9. Антонич Б.–І. Зібрання творів : у 3 т. Т. 2 / Б.-І. Антонич. – Львів : Каменярь, 2008. – 290 с.

REFERENCE

1. Sushko O. Art-terapiia v systemi psykhologichnoi dopomohy : monohrafiia / O. Sushko. – Kyiv : In-t psykholohii im. H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy, 2021. – 214 s. [in Ukrainian].
2. Skovoroda H. Povne zibrannia tvoriv : u 2 t. T. 1 / Hryhorii Skovoroda. – Kyiv : Nauk. dumka, 1973. – 532 s. [in Ukrainian].
3. Kostenko L. Vybrane / Lina Kostenko – Kyiv : Dnipro, 1989. – 558 s. [in Ukrainian].
4. Terliuk I. «Skazhy meni pravdu»: u Vidni vidkryly vystavku khudozhnyka z Ternopilshchyny Ivana Marchuka [Elektronnyi resurs] / Iryna Terliuk, Solomiia Strus // Suspilne Ternopil. – Tekst. dani. – Ternopil, 2025. – Rezhym dostupu: <https://suspilne.media/ternopil/1009541-skazi-meni-pravdu-u-vidni-vidkrili-vistavku-hudoznika-z-ternopilsini-ivana-marcuka/> (data zvernennia: 09.09.2025). – Nazva z ekrana [in Ukrainian].
5. Stus V. Hospody, hnivu prechystoho [Elektronnyi resurs] / Vasyl Stus // UkrBooks.com : ukr. ta svitova lit. – Tekst. dani. – [B. m., b. r.]. – Rezhym dostupu: https://library.ukrbooks.com/Gospody_gnivu_prechystogo/ (data zvernennia: 09.09.2025). – Nazva z ekrana [in Ukrainian].
6. Rerikh M. Krasa i mystetstvo / Mykola Rerikh. – Kyiv : Mystetstvo, 1991. – 140 s. [in Ukrainian].
7. Marchuk I. Zhyvopys dushi / Ivan Marchuk. – Lviv : Kameniar, 2018. – 112 s. [in Ukrainian].
8. Tsyaty Olesia Honchara – mudrist vydatnoho ukrainskoho pysmennyka [Elektronnyi resurs] / pidhot. H. Chernenko // Today in Ukraine. – Tekst. dani. – [Ukraine], 2025. – Rezhym dostupu: <https://todayinukraine.com.ua/tsytaty-olesia-honchara-mudrist-vydatnoho-ukrainskohorustemnyuka/> (data zvernennia: 09.09.2025). – Nazva z ekrana [in Ukrainian].
9. Antonych B.–I. Zibrannia tvoriv : u 3 t. T. 2 / B.-I. Antonych. – Lviv : Kameniar, 2008. – 290 s. [in Ukrainian].

УДК 026:61]:004(477)(100)

ІНФОРМАЦІЙНА ПРИСУТНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ МЕДИЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ

Злигостев Сергій

доктор філософії (PhD) за спеціальністю «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», науковий співробітник аналітично-прогностичного відділу Національної юридичної бібліотеки (НБУВ), Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, м. Київ

Анотація. У статті розглянуто сучасні аспекти формування інформаційної присутності Національної наукової медичної бібліотеки України в цифровому середовищі. Проаналізовано функціональні можливості офіційного вебсайту, комунікаційні канали, активність у соціальних мережах, політику захисту авторського права, а також публікаційну діяльність бібліотеки. Особливу увагу приділено ролі власних видань, міжнародній співпраці та доступу до світових ресурсів як чинникам розширення цифрової репрезентації установи. Визначено, що багатовекторна інформаційна стратегія ННМБУ сприяє зміцненню її позицій як національного центру медичної інформації.

Ключові слова: інформаційна присутність, медична бібліотека, цифрова репрезентація, комунікація, авторське право, власні видання, ННМБУ.

INFORMATION PRESENCE OF THE NATIONAL SCIENTIFIC MEDICAL LIBRARY OF UKRAINE

Zlyhostiev Serhiy

PhD in Information, Library, and Archival Studies, Research associate,
Analytical and Forecasting Department, National Law Library, V. I. Vernadsky National Library of Ukraine,
Kyiv

Abstract. This article explores the multifaceted digital presence of the National Scientific Medical Library of Ukraine (NSMLU) as a strategic response to the evolving demands of medical information access and scholarly communication. The study analyzes the structure and functionality of the official website, highlighting its role as a centralized platform for administrative updates, event announcements, catalog access, and integration with electronic databases. Special attention is given to the “Medical Calendar” section, which curates medical events and reinforces the library’s specialization.

The article examines NSMLU’s communication infrastructure, including traditional channels (email, phone), interactive tools (chat widget, inquiry forms), and active engagement across social media platforms such as Facebook, YouTube, and Instagram. These channels not only facilitate user interaction but also serve as promotional tools for library events, publications, and services.

A key focus is placed on the library’s publishing activity, including the development and dissemination of its own scholarly materials. The Digital Archive of NSMLU provides open access to bibliographic indexes, conference proceedings, and thematic collections, contributing to the library’s academic identity and enhancing its visibility in the global scientific community. The article also addresses the library’s participation in international projects, notably the Polish Medical Library named after Zbigniew Religa, which expands access to foreign medical literature and strengthens cross-border collaboration. The study further evaluates NSMLU’s copyright protection policy, emphasizing its licensing practices, transparency in digital document access, and user accountability. These measures reinforce the library’s ethical standards and legal compliance in the digital environment. Ultimately, the article concludes that NSMLU’s integrated approach—combining technological innovation, content creation, international cooperation, and legal responsibility—positions the library as a dynamic and authoritative center of medical knowledge in Ukraine and beyond.

Keywords: information presence, medical library, digital representation, communication, copyright, own publications, NSMLU.

Національна наукова медична бібліотека України (ННМБУ) є провідною науково-інформаційною установою, що здійснює системну підтримку галузі охорони здоров'я та медичної науки в Україні. Завдяки великому фонду спеціалізованої літератури, розгалуженій інформаційній інфраструктурі та впровадженню сучасних цифрових технологій, бібліотека забезпечує високоякісний доступ до різноманітних вітчизняних та міжнародних наукових ресурсів.

ННМБУ здійснює багатопрофільну діяльність, що охоплює широкий спектр завдань у сфері медичної науки та суміжних галузей знань. Установа функціонує не лише як провідний науково-дослідний центр, а й виконує ключові організаційні, науково-методичні, освітні та соціокультурні функції, забезпечуючи комплексну підтримку професійної спільноти в галузі охорони здоров'я.

Завдяки вагомим науковим здобуткам та активній участі в міжнародних партнерських ініціативах, зокрема співпраці з Польською медичною бібліотекою імені Збігнева Релігі, ННМБУ здобула широке визнання на міжнародному рівні. Загалом Національна наукова медична бібліотека України є важливим джерелом інформації для медичних працівників, дослідників та студентів, які цінують доступність, оперативність та різноманітність інформаційних ресурсів, що надаються цією установою [1].

У добу цифрової комунікації інформаційна присутність наукових установ набуває стратегічного значення, особливо для організацій, що обслуговують професійні спільноти та сприяють розвитку галузеві науки. ННМБУ, як провідний центр медичної інформації, активно формує свою цифрову ідентичність через офіційний вебсайт та сторінки в соціальних мережах, що слугують каналами оперативного інформування, професійного діалогу та популяризації наукових знань.

Дослідження вебресурсу ННМБУ дозволяє оцінити рівень її цифрової трансформації, структурування контенту, доступність електронних сервісів та інтеграцію з міжнародними інформаційними системами. Водночас аналіз соціальних медіасторінок бібліотеки відкриває можливість вивчити динаміку комунікації з аудиторією, форми представлення наукових подій, освітніх ініціатив та культурних проєктів. Такий комплексний підхід дає змогу не лише окреслити масштаби інформаційної присутності установи, а й виявити її роль у формуванні сучасного медіаобразу бібліотекознавчих практик.

Офіційний вебсайт ННМБУ виступає як багатофункціональна платформа, що забезпечує доступ до широкого спектра інформаційних ресурсів. Завдяки інтуїтивно зрозумілому інтерфейсу, користувачі мають змогу ефективно орієнтуватися в структурі сайту та оперативно знаходити необхідні матеріали. Основні розділи вебресурсу включають головну сторінку, електронні каталоги, опис бібліотечних послуг, а також інформаційні блоки про діяльність установи.

Користувачам пропонується структурований доступ до електронних каталогів, баз даних, бібліографічних покажчиків та інших цифрових джерел, що мають прикладне значення для медичної спільноти.

З огляду на профіль установи, на сайті функціонує розділ «Календар медицини», який акумулює інформацію про фахові заходи, конференції, семінари та інші події, що мають значення для розвитку медичної науки та практики. Інтерфейс ресурсу вирізняється зручністю навігації, наявністю ефективного пошукового механізму та відсутністю надмірного інформаційного навантаження, що сприяє швидкому доступу до релевантних матеріалів.

Ефективна взаємодія з користувачами є одним із пріоритетних напрямів діяльності ННМБУ, що виконує функцію інформаційного центру в медичній галузі. На офіційному вебсайті установи представлено базу контактну інформа-

цію, зокрема електронну пошту та номер телефону, що забезпечують прямий зв'язок з бібліотекою [1].

Однак комунікаційні можливості не обмежуються традиційними каналами. Для оперативного обміну повідомленнями на сайті інтегровано чат-віджет, який дозволяє користувачам у режимі реального часу надсилати запити. Крім того, доступна система подання інформаційних довідок, що передбачає заповнення форми з контактними даними та суттю запиту. Відповідь надсилається на електронну пошту користувача, що забезпечує зручність та гнучкість у виборі формату комунікації

ННМБУ активно реалізує стратегію цифрової комунікації через офіційні сторінки у соціальних мережах, зокрема Facebook, YouTube та Instagram. Ці платформи виступають не лише засобами інформування, а й каналами інтерактивної взаємодії з професійною аудиторією.

Сторінка бібліотеки у Facebook [4] вирізняється тематичним різноманіттям контенту: тут регулярно публікуються анонси подій, новини, звіти про проведені заходи, а також візуальні матеріали, що супроводжують текстові повідомлення. Наявність функції «Написати повідомлення» свідчить про відкритість до зворотного зв'язку та готовність до оперативної комунікації з користувачами.

YouTube-канал [6] ННМБУ містить значну кількість відеоматеріалів, серед яких — як повноформатні освітні та презентаційні ролики, так і короткі відео у форматі YouTube Shorts. Такий підхід сприяє розширенню аудиторії, популяризації наукових знань та візуалізації діяльності бібліотеки. Активне ведення соціальних мереж є важливим елементом інформаційної присутності установи, що доповнює функціонал офіційного сайту та забезпечує багатоканальну комунікацію з медичною спільнотою. Для користувачів доступні списки відтворення: «Місце і роль людини в природі», «Разом до європейської науки», «Медичні діалоги», «Імена в медицині», «Синтез теорії та практики у навчально-методичному і клінічному забезпеченні здорового способу життя», «Програмне забезпечення бібліотек». Всі відеоролики відповідають тематиці роботи бібліотеки. Сторінка ННМБУ в Instagram [5], як в інших соціальних мережах, активно наповнюється. В ній розміщується фото з подій, та описи нових надходжень до бібліотеки. Певною мірою інформація дублюється тут зі сторінки в Facebook.

Важливим критерієм інформаційної присутності є доступність та різноманітність інформації, що доступна користувачам. ННМБУ пропонує користувачам широкий спектр спеціалізованої інформації, що охоплює ключові напрями медичної науки та практики. Серед доступних матеріалів — наукові дослідження, методичні рекомендації з лікування, інформація про медичні конференції, професійні заходи та тематичні події. Крім того, користувачі мають змогу скористатися електронними базами даних, бібліографічними покажчиками, періодичними виданнями та фаховими журналами з медичної тематики.

Каталог ННМБУ є багатофункціональним інформаційним ресурсом, що забезпечує доступ до широкого масиву баз даних, у яких користувачі можуть здійснювати пошук за ключовими словами, авторами, назвами та роками видання. Значна частина контенту включає іноземні джерела, зокрема польські медичні видання, що є результатом активної участі бібліотеки в міжнародному проєкті «Польська медична бібліотека імені Збігнева Релігі».

Участь у цьому проєкті засвідчує високий рівень міжнародної інтеграції ННМБУ та її прагнення до розширення доступу до фахової медичної літератури. В межах проєкту функціонує окремий підрозділ, що має власний вебресурс, на якому регулярно публікуються новини, оновлення книжкового фонду та інформація про надходження польських видань

[2]. Окрім цього, наявний каталог періодичних видань, книг, рефератів та наукових збірників. Окремо наявний зведений каталог іноземних видань, які надходять до ННМБУ.

Окремий великий блок ресурсів представлений у цифровому архіві ННМБУ. Всі матеріали тут класифіковані за наступними категоріями: «Стародруки (до 1830 року)», «Медицина XIX століття», «Медицина XX століття», «Сучасна медицина», «Медицина воєнного і повоєнного часу», «Гігієна навколишнього середовища», «Наукові форуми», «Здоровий спосіб життя», «Науковий доробок Ярослава Ганіткевича», «Періодичні видання», «Дайджест ННМБУ», «ВІТ-А-ПОЛ», «Other themes», «Колекція ДНУ «НПЦ ПКМ» ДУС», «Видання ННМБУ». Такий детальний поділ на категорії дає можливість структурувати велику кількість матеріалів, що доступні у фондах бібліотеки [3].

Також окремим блоком на сайті представлено перелік світових ресурсів, які рекомендує ННМБУ. До цих ресурсів входять Acronym Finder, Bio One, BioMed Central, BMJ Publishing Group, De Gruyter Open, EBSCO та ще з десяток інших спеціалізованих баз в галузі медицини.

Бібліотека прагне підвищувати рівень бібліотечних послуг та збагачувати науковий доробок тому пропонує підвищення кваліфікації та на постійній основі публікує праці своїх співробітників.

Загалом, поєднання доступу до світових ресурсів, освітніх ініціатив та власного наукового контенту суттєво посилює інформаційну присутність ННМБУ, розширюючи її функціональність як сучасного цифрового центру знань.

У процесі розширення цифрової присутності ННМБУ особливого значення набуває дотримання норм авторського права. Публікація наукових праць, доступ до електронних ресурсів, інтеграція світових баз даних та активна комунікація через сайт і соціальні мережі – все це передбачає відповідальне ставлення до інтелектуальної власності.

Політика захисту авторських прав, реалізована ННМБУ, є не лише юридичною вимогою, а й елементом формування довіри до установи як національного та міжнародного партнера. Вона забезпечує прозорість у використанні контенту, захист прав авторів, а також підтримку етичних стандартів у науковій комунікації. У цьому контексті авторське право виступає важливою складовою інформаційної репутації бібліотеки, що зміцнює її позиції в цифровому науковому середовищі. Ця політика встановлює чіткі принципи для авторів, користувачів та бібліотеки щодо використання та розповсюдження матеріалів з метою забезпечення справедливого й ефективного використання інформації.

ННМБУ здійснює регламентовану політику захисту авторських прав, що передбачає укладання ліцензійних угод з

користувачами та організаціями, а також встановлення чітких обмежень щодо використання інформаційних матеріалів. Як зазначалося раніше, на офіційному сайті бібліотеки функціонує сервіс замовлення цифрової копії документа, який реалізується шляхом заповнення відповідної електронної форми. Перед оформленням запиту користувач має змогу ознайомитися з умовами розповсюдження та використання матеріалів, а також з переліком документів, доступних для копіювання. Окремо зазначено категорії джерел, що не підлягають цифровому відтворенню. Така прозора система доступу дозволяє користувачам одразу визначити можливість отримання послуги відповідно до чинних нормативних положень. Бібліотека також чітко окреслює відповідальність за порушення умов користування сервісами, зокрема за недотримання політики захисту авторського права, що є важливим елементом правової та етичної складової її інформаційної діяльності. Застосування заходів для захисту авторського права включає застосування технічних засобів захисту, контроль у використанні матеріалів та інші засоби, спрямовані на забезпечення дотримання встановленої бібліотекою політики.

ННМБУ сприяє поширенню обізнаності щодо захисту авторського права та формування відповідального використання інформації.

Важливою складовою цифрової репрезентації ННМБУ є створення та поширення власних наукових і бібліографічних видань. Цей напрям діяльності не лише демонструє інтелектуальну активність установи, а й суттєво розширює її інформаційне поле впливу. З усіма виданнями можна ознайомитися в окремому розділі на сайті бібліотеки. Видавнича діяльність ННМБУ в силу специфіки роботи представлена істотно меншою кількістю видань, ніж у НБУВ. Аналіз вебсайту показав, що протягом 2023–2025 рр. ННМБУ підготувала всього 17 видань.

Візуально динаміка видавничої діяльності протягом 2023–2025 рр. представлена на рис.

Уся видавнича продукція доступна користувачам в електронному форматі на сайті бібліотеки. Це дає можливість ознайомлюватися з потрібною інформацією або виданнями у віддаленому доступі. Доступність видань говорить про відкритість бібліотеки до взаємодії з користувачами та прагнення поширення інформації. Таким чином, власні видання ННМБУ є не лише джерелом фахової інформації, а й стратегічним інструментом формування стійкої інформаційної присутності в цифровому науковому просторі.

На основі проведеного аналізу можна зробити висновок, що Національна наукова медична бібліотека України (ННМБУ) демонструє комплексний і стратегічно виваже-

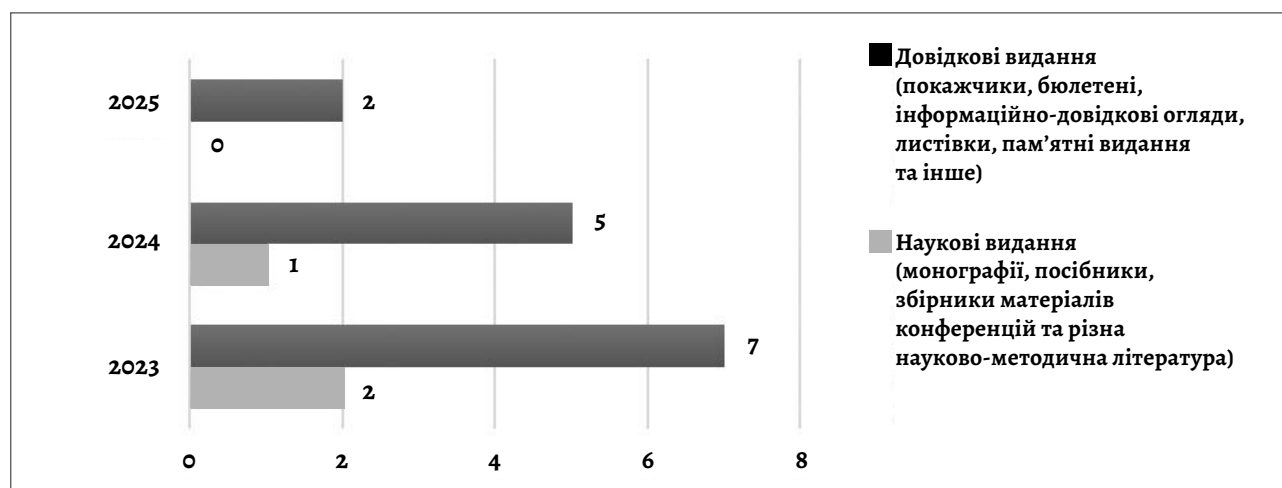

Рис. Видавнича діяльність Національної наукової медичної бібліотеки України (2023–2025 рр.)

ний підхід до формування своєї інформаційної присутності в цифровому середовищі. Її діяльність охоплює не лише традиційні бібліотечні функції, а й активну участь у науковій комунікації, міжнародному партнерстві, цифровій трансформації та професійному розвитку медичної спільноти.

У сукупності всі проаналізовані компоненти – вебресурс, соціальні мережі, власні видання, міжнародна співпраця, комунікаційна інфраструктура та правова відповідальність – формують стійку, багатовекторну інформаційну присутність ННМБУ, що відповідає сучасним вимогам до наукових установ у сфері охорони здоров'я.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Національна наукова медична бібліотека України [Електронний ресурс]. – Київ, 2017– . – Режим доступу: <https://library.gov.ua/> (дата звернення: 25.09.2025). – Назва з екрана.
2. Польська медична бібліотека. Центр польської медичної літератури ННМБУ «Польська медична бібліотека імені Збігнева Реліґі» [Електронний ресурс] // Національна наукова медична бібліотека України. – Київ, 2017– . – Режим доступу: <https://library.gov.ua/polska-biblioteka-lekarska/> (дата звернення: 25.09.2025). – Назва з екрана.
3. Цифровий архів Національної наукової медичної бібліотеки України [Електронний ресурс] // Національна наукова медична бібліотека України. – Київ, 2023– . – Режим доступу: <https://emed.library.gov.ua/> (дата звернення: 25.09.2025). – Назва з екрана.
4. Національна наукова медична бібліотека України [Електронний ресурс] : [офіц. сторінка у Facebook] // Facebook. – Режим доступу: https://www.facebook.com/NNMBU/?locale=uk_UA (дата звернення: 25.09.2025). – Назва з екрана.
5. Національна наукова медична бібліотека України [Електронний ресурс] : [офіц. сторінка в Instagram] // Instagram. – Режим доступу: <https://www.instagram.com/ukrmedlib/> (дата звернення: 25.09.2025). – Назва з екрана.
6. Медична Бібліотека [Електронний ресурс] : [YouTube-канал ННМБУ] // YouTubeUA – [Україна], 2017– . – Режим доступу: <https://www.youtube.com/channel/UC-5EGAXzYFNPYdxLAcMXAVg> (дата звернення: 25.09.2025). – Назва з екрана.

REFERENCE

1. Natsionalna naukova medychna biblioteka Ukrainy [Elektronnyi resurs]. – Kyiv, 2017– . – Rezhym dostupu: <https://library.gov.ua/> (data zvernennia: 25.09.2025). – Nazva z ekrana [in Ukrainian].
2. Polska medychna biblioteka. Tsentr polskoi medychnoi literatury NNMBU «Polska medychna biblioteka imeni Zbigniewa Religy» [Elektronnyi resurs] // Natsionalna naukova medychna biblioteka Ukrainy. – Kyiv, 2017– . – Rezhym dostupu: <https://library.gov.ua/polska-biblioteka-lekarska/> (data zvernennia: 25.09.2025). – Nazva z ekrana [in Ukrainian].
3. Tsyfrovyy arkhiv Natsionalnoi naukovoї medychnoi biblioteki Ukrainy [Elektronnyi resurs] // Natsionalna naukova medychna biblioteka Ukrainy. – Kyiv, 2023– . – Rezhym dostupu: <https://emed.library.gov.ua/> (data zvernennia: 25.09.2025). – Nazva z ekrana [in Ukrainian].
4. Natsionalna naukova medychna biblioteka Ukrainy [Elektronnyi resurs] : [ofits. storinka u Facebook] // Facebook. – Rezhym dostupu: https://www.facebook.com/NNMBU/?locale=uk_UA (data zvernennia: 25.09.2025). – Nazva z ekrana [in Ukrainian].
5. Natsionalna naukova medychna biblioteka Ukrainy [Elektronnyi resurs] : [ofits. storinka v Instagram] // Instagram. – Rezhym dostupu: <https://www.instagram.com/ukrmedlib/> (data zvernennia: 25.09.2025). – Nazva z ekrana [in Ukrainian].
6. Medychna Biblioteka [Elektronnyi resurs] : [YouTube-kanal NNMBU] // YouTubeUA – [Ukraina], 2017– . – Rezhym dostupu: <https://www.youtube.com/channel/UC-5EGAXzYFNPYdxLAcMXAVg> (data zvernennia: 25.09.2025). – Nazva z ekrana [in Ukrainian].

УДК 021.64:026:61(477.44-21)(06)

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ВНМУ ІМЕНІ М. І. ПИРОГОВА В СИСТЕМІ АКАДЕМІЧНОЇ І КУЛЬТУРНОЇ СПІВПРАЦІ: МОДЕЛІ ЕФЕКТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Мельник Майя

заступниця директора наукової бібліотеки Вінницького національного медичного університету імені М. І. Пирогова,
м. Вінниця

Анотація. У статті висвітлено напрямки співпраці наукової бібліотеки ВНМУ імені М. І. Пирогова на рівні університету, навчальних центрів та інших бібліотек.

Ключові слова: Наукова бібліотека ВНМУ імені М. І. Пирогова, партнерство, співпраця, зв'язки з громадськістю, бібліотеки.

THE SCIENTIFIC LIBRARY OF NATIONAL PIROGOV MEMORIAL MEDICAL UNIVERSITY IN THE SYSTEM OF ACADEMIC AND CULTURAL COOPERATION: THE MODELS OF EFFECTIVE INTERACTION

Melnyk Maïia

deputy director of the Scientific Library National Pirogov Memorial Medical University,,
Vinnytsa

Abstract. The article highlights the areas of cooperation of the scientific library of VNMU named after M. I. Pirogov at the university level, educational centers and other libraries.

Keywords: Scientific library of VNMU named after M. I. Pirogov, partnership, cooperation, public relations, libraries.

У сучасних умовах розвитку вищої медичної освіти важливого значення набуває стратегічне партнерство між бібліотекою та освітніми підрозділами університету. Спільні заходи бібліотеки з кафедрами університету сприяють формуванню цілісного освітнього простору, що стимулює інтелектуальний і духовний розвиток студентства. Такі ініціативи мають яскраво виражений міждисциплінарний характер і сприяють збереженню академічної спадщини, культурної ідентичності та посиленню громадянської свідомості.

Яскравим прикладом такої співпраці є захід, організований спільно з кафедрою філософії та суспільних наук і кандидатом історичних наук, доцентом В. П. Лацибою, присвячений ушануванню пам'яті доктора історичних наук, професора А. Т. Давидюка та творча зустріч з письменником О. Дмитруком. Ці події підкреслили важливість синтезу історичної пам'яті та художнього слова у формуванні гуманітарного світогляду студентів.

Особливої уваги заслуговує реалізація інклюзивного заходу «Осінній мелос: лірика у звуках» за участю студії «Вежа» та кафедри офтальмології. Музично-поетичний вечір, організований до Міжнародного дня незрячих, акцентував на важливості доступності мистецтва для осіб з особливими потребами та посиленню соціальної згуртованості.

Тривала й системна співпраця з кафедрою акушерства та гінекології реалізується через створення презентацій та відеоматеріалів. Показовим є підготовка буктрейлера до навчального посібника «Clinical cases in obstetrics and gynaecology», що демонструє інноваційні підходи до популяризації наукових знань.

Кафедра українознавства традиційно підтримує ініціативи, що сприяють формуванню національно-культурної ідентичності студентства та спрямовані на збереження національної культури, зокрема під час організації щорічних заходів до Дня рідної мови, українських вечорниць, Дня вишиванки та ін.

Варто відзначити активну участь бібліотеки у реалізації інституційних проєктів, зокрема в рамках програми Erasmus+: KA2 «Університети – Громади», що є прикладом виконання третьої місії університету – розвитку партнерств з громадянським суспільством і місцевими громадами. Стажування в Університеті Латвії дало змогу перейняти передовий досвід у налагодженні міжсекторальної взаємодії.

Багаторічна успішна взаємодія бібліотеки та стоматологічного факультету зумовила створення інформаційних ресурсів до Дня стоматолога – виставки та відеопрезентації, де систематизовано історичний розвиток стоматологічної освіти в Україні через добірку спеціалізованих видань.

У реалізації краєзнавчих досліджень бібліотеки важливим чинником є співпраця з університетським архівом. Протягом багатьох років завідувачка архіву є надійним помічником бібліотеки у пошуковій діяльності. Саме завдяки їй підтримці вдається зберігати історичну пам'ять університету, відновлювати факти з його минулого, документально підтверджувати біографії видатних науковців і популяризувати досягнення викладачів та випускників.

Наукова бібліотека ВНМУ імені М. І. Пирогова послідовно реалізує інформаційно-просвітницьку місію, співпрацюючи з деканатами, кафедрами та викладачами для популяризації ресурсних можливостей бібліотеки серед студентства. Така взаємодія є особливо цінною в контексті адаптації студентів-першокурсників та формування їхньої професійної мотивації. Ініціатива викладачів щодо організації екскурсій до бібліотеки свідчить про високий рівень академічної відповідальності та прагнення до формування у студентів сталого інтересу до самостійної наукової діяльності з перших днів навчання. У процесі ознайомлення з бібліотекою

студенти знайомляться з роботою її підрозділів, які забезпечують широкий спектр можливостей для індивідуального навчання, досліджень та творчого самовдосконалення.

Особливу увагу привертають фонди бібліотеки, що включають україномовні та англійськомовні фахові видання, медичні періодичні журнали, а також художню літературу медичної тематики, створену лікарями-письменниками. Цінним елементом екскурсії є презентація колекції рідкісних медичних видань XVIII–XIX ст. Знайомство з цими унікальними джерелами сприяє формуванню історичної свідомості студентів, їхньому усвідомленню глибоких традицій і поступу медичної науки.

Прикладом ефективної ранньої професійної орієнтації стала зустріч зі слухачами секції «Медицина» Малої академії наук України (Вінницьке територіальне відділення). Під час заходу школярі були ознайомлені зі структурою бібліотеки, її ресурсами, сучасними сервісами й інструментами, а також мали змогу оцінити її потенціал як простору для навчання, дослідження й особистісного розвитку. Важливу роль у формуванні позитивного уявлення про університетське життя відіграло відвідування культурного заходу «Українські вечорниці», що вдало поєднав елементи традиційної культури з академічною атмосферою. Результатом такої взаємодії стало активне залучення учнів до користування ресурсами бібліотеки – ліцеїсти стали постійними відвідувачами читального залу, використовуючи фонди для підготовки наукових і дослідницьких проєктів.

Таким чином, системна популяризація бібліотеки серед студентської та учнівської молоді виступає не лише інструментом академічної адаптації, а й важливим чинником формування культури наукової діяльності, розвитку освітньої мотивації та інтеграції молоді у наукове життя університету. А міжкафедральна співпраця з бібліотекою є не лише засобом забезпечення освітнього процесу ресурсами, а й платформою для культурного та громадського зростання, стимулювання творчого потенціалу та формування цінностей, що відповідають гуманістичній місії медичної освіти.

У сучасних умовах трансформації інформаційного простору Наукова бібліотека ВНМУ імені М. І. Пирогова активно розвивається у напрямі науково-інформаційної та медіа-комунікаційної взаємодії. Одним з ключових векторів діяльності є поглиблення співпраці з фаховими періодичними виданнями, університетськими медіа та місцевими засобами масової інформації, що забезпечує ефективне поширення наукової інформації, підвищує рівень обізнаності академічної спільноти та формує позитивний імідж бібліотеки.

Багаторічне партнерство з редакцією журналу «Бібліотечний форум України» є прикладом результативної професійної комунікації. На сторінках цього провідного галузевого видання систематично публікувалися матеріали, що відображають актуальні аспекти діяльності бібліотеки: інноваційні підходи, методичні практики та інформаційні проєкти. Висока оцінка з боку головного редактора Олени Башун неодноразово ставала джерелом професійної мотивації та визнання досягнень бібліотеки на всеукраїнському рівні.

Бібліотека активно співпрацює з редакціями університетських видань, що розширює формат інформаційного наповнення і сприяє поширенню відомостей про ключові події, культурні ініціативи та освітні досягнення серед університетської спільноти. Така взаємодія реалізується через обмін інформаційними ресурсами, підготовку тематичних випусків і популяризацію наукових здобутків. У свою чергу, редактори активно використовують матеріали, зібрані бібліотекою, зокрема біографічні довідки, для підготовки ювілейних та меморіальних рубрик, а також для реалізації

видавничих проєктів, спрямованих на збереження інтелектуальної спадщини університету.

Яскравим прикладом візуалізації діяльності бібліотеки став відеофільм «Книгосвіт ВНМУ. Подорож Науковою бібліотекою», створений у співпраці з медіацентром університету. Сценарій, розроблений бібліотекою, охопив усі напрями її роботи, включаючи інтерв'ю з керівниками відділів, демонстрацію ресурсів, технічних можливостей, а також відгуки студентів, що надали фільму емоційної автентичності та підкреслили роль бібліотеки як відкритого освітнього простору.

Участь представників бібліотеки в обласних теле- та радіоэфірах є ще одним свідченням публічної присутності бібліотеки. Зокрема, виступ завідувачки відділу культурно-просвітницької роботи у прямому ефірі телеканалу «ВІТА» з презентацією конкурсу «Поетичні віражі» засвідчив активну підтримку бібліотекою творчих ініціатив студентів як складової формування культурного середовища університету.

Важливим ресурсом розвитку професійної компетентності бібліотекарів та інструментом укріплення інформаційно-культурної інтеграції є міжбібліотечна співпраця. Співпраця з Національною науковою медичною бібліотекою України охоплює участь у заходах, що сприяють збереженню історико-культурної спадщини української медицини, популяризації наукових знань; із НБ імені М. Максимовича – на вдосконалення методичного супроводу бібліотечної діяльності. Партнерські зв'язки з провідними установами, такими як Харківська державна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка, Наукова бібліотека ХНМУ, Донецький національний університет імені Василя Стуса, ВОУНБ імені В. Отамановського та Вінницька обласна бібліотека для ді-

тей та юнацтва імені І. Франка, сприяють обміну досвідом, спільному просуванню наукових і культурних здобутків, створенню якісних інформаційних ресурсів і підвищенню кваліфікації фахівців.

Вектор сучасного розвитку бібліотечної справи передбачає тісну взаємодію з установами, що здійснюють навчально-методичне забезпечення в галузі культури. У цьому контексті показовим є партнерство з Вінницьким обласним навчально-методичним центром культури, мистецтв та туризму. У рамках співробітництва було проведено низку лекцій, що охопили ключові аспекти функціонування сучасної університетської бібліотеки, її інформаційні та організаційні особливості, принципи цифрової безпеки, медіаграмотності, історико-медичного краєзнавства, а також потенціал застосування штучного інтелекту в бібліотечній сфері. Особливий інтерес серед учасників викликали лекції, присвячені цінним та рідкісним виданням: стародрукам, прижиттєвим публікаціям відомих учених, книжковим пам'яткам XIX – початку XX ст., які ілюструють еволюцію наукової думки на Поділлі та розвиток медичної науки в регіоні.

Таким чином, досвід діяльності Наукової бібліотеки ВНМУ імені М. І. Пирогова свідчить про її активну інтеграцію не лише в академічне життя університету. Співпраця з кафедрами, адміністративними структурами, медіа, закладами культури та освітніми центрами дозволяє бібліотеці ефективно виконувати інформаційну функцію та виступати надійним партнером у реалізації освітніх, наукових і культурних ініціатив. Саме така взаємодія сприяє формуванню інтелектуального середовища, професійній орієнтації студентської та учнівської молоді, збереженню культурної спадщини та розвитку інформаційної грамотності.

УДК 026:61]:61(09)(477.81)

МЕДИЧНА БІБЛІОТЕКА ЯК ОСЕРЕДОК КРАЄЗНАВЧОЇ ПАМ'ЯТІ

Васюха Людмила

в. о. директора КЗ «Рівненська обласна наукова медична бібліотека» Рівненської обласної ради,
м. Рівне

Анотація. У статті розглядається роль медичної бібліотеки як важливого культурно-інформаційного центру, що зберігає, систематизує та популяризує краєзнавчі матеріали, пов'язані з історією медицини Рівненщини. Наголошується на значенні бібліотек у збереженні пам'яті про видатних медичних працівників краю, формуванні історичної свідомості молодого покоління та підтримці освітнього процесу у медичних закладах. Автор підкреслює, що завдяки бібліотечним краєзнавчим проектам, бібліотека стає не лише джерелом знань, а й осередком духовної спадщини місцевої медичної спільноти.

Ключові слова: медична бібліотека, краєзнавство, історія медицини, культурна спадщина, цифрова пам'ять, видатні медики, бібліотечні проекти, збереження пам'яті, просвітницька діяльність.

MEDICAL LIBRARY AS A CENTER OF LOCAL MEMORY

Vasyuha Lyudmila

Deputy Director of Rivne Regional Scientific Medical Library of Rivne Regional Council,
Rivne

Abstract. The article studies the role of the medical library as an important cultural and information center that keeps in memory, systematizes, and popularizes local history materials related to the history of medicine in Rivne region. In the article it is emphasized on the importance of libraries in keeping the memory about the outstanding medical workers of the region, forming the historical consciousness of the younger generation, and supporting the educational process in medical institutions. The author highlights that thanks to the library local historical projects, the library becomes not only a source of knowledge, but also a center of the spiritual heritage of the local medical community.

Keywords: medical library, local history, history of medicine, Rivne region, cultural heritage, digital memory, prominent physicians, library projects, keeping in memory, educational activities.

У сучасному світі стрімкого інформаційного потоку медична бібліотека залишається не лише скарбницею професійних знань, а й потужним осередком збереження історичної, культурної та краєзнавчої пам'яті. Особливо важливою є її роль у збиранні, збереженні й популяризації спадщини місцевих медиків, які своєю працею, жертвівністю та гуманізмом прославили свій край.

Усвідомлення цінностей історичного і культурного надбання має велике значення, адже відомо, що втрати культурних цінностей непоправні, вони неминуче позначаються на всіх сферах життя нинішнього та майбутнього поколінь, призведуть до духовного та інтелектуального збіднення суспільства взагалі. Накопичення і збереження культурних цінностей – основа розвитку цивілізації.

Історико-культурне краєзнавство – це пошук інформації про українських вчених-медиків, їх наукову спадщину та внесок у розвиток української та світової медицини й фармації, а також створення на базі віднайдених краєзнавчих матеріалів.

Вивчення медичного краєзнавства має важливе виховне значення. Воно сприяє формуванню патріотизму, професійної ідентичності, поваги до медичної спадщини регіону. Молодь, доторкнувшись до історій місцевих лікарів, переймається гордістю за свій фах, а іноді саме завдяки таким історіям обирає шлях у медицині.

Краєзнавча діяльність бібліотеки – це систематичне вивчення медичної історії регіону, збирання матеріалів про видатних лікарів, фельдшерів, медичних сестер, фармацевтів, які працювали на благо громади. Саме бібліотеки ініціюють створення бібліографічних покажчиків, тематичних виставок, віртуальних галерей, присвячених медикам нашого краю. Це дозволяє не лише зберегти імена, які варто пам'ятати, але й передати новим поколінням приклади професійної честі та людської гідності.

Рівненщина має багату історію розвитку медицини, і медична бібліотека відіграє важливу роль у збереженні цього спадку. Вона не лише акумулює наукові знання, а й документує історію охорони здоров'я регіону, популяризує внесок місцевих медичних діячів та сприяє краєзнавчим дослідженням.

Краєзнавчий напрямок є одним із пріоритетних у діяльності бібліотеки. Одним із яскравих прикладів такої роботи є довгостроковий краєзнавчий проект «Спадщина Рівненської медицини», започаткований бібліотекою. Проект охоплює дослідження біографій місцевих лікарів, засновували медичні заклади, впроваджували інновації. Цей проект не лише зберігає цифрову пам'ять Рівного, а й творить культурний простір професії. Визначення «цифрова спадщина» на міжнародному рівні закріпили 15 жовтня 2003 року під час Генеральної конвенції ЮНЕСКО в «Хартії про збереження цифрової спадщини» (Charter on the Preservation of Digital Heritage). Тоді одним з завдань було створення цифрового архіву культурної спадщини, який буде доступний для майбутніх поколінь.

Рівненська обласна медична бібліотека активно працює над оцифруванням краєзнавчих матеріалів. Створюються електронні бази даних, віртуальні виставки, а також цифрові копії рідкісних документів, що дозволяє зробити ці джерела доступними для широкого загалу. Таким чином бібліотека формує сучасний простір історичної пам'яті, що об'єднує покоління.

Зокрема в рамках проекту ми розповіли про діяльність лікарів Рівненщини: Ірину Прісневську-Зошук, Мефодія Раєвського, Модеста Пилиповича Левицького, Петра та Ганну Рошинських, Петра Дмитровича Шепченка, Святослава Володимировича Балея, Полікарпа Васильовича Бульбу, Надію Максимівну Гречинську, Михайла Андрійовича Носаля, лікарів Прохорових.

Ірина Прісневська–Зошук народилася 26 березня 1903 р. у Здолбунові. Медичні студії розпочала у Празі, а завершила у Познані, де захистила наукову роботу з акушерства. Повернувшись на Волинь розпочала лікарську практику в Рівному. Брала активну участь у жіночому русі в товаристві «Союз українок». У 1939 р. вийшла заміж за лікаря Степана Зошuku і переїхала до нього у Познань. У період Другої світової війни в 1943 р. подружжя переїхало до Відня. У Австрії вона в 1956 р. очолила Українську жіночу службу, а 1959 р. брала участь у роботі Конгресу міжнародної ради жінок.

Мефодій Раєвський народився 5 липня 1908 р. у с. Басів Кут Рівненської гміни Рівненського повіту. Закінчив двохкласну церковно-приходську школу та вступив до реального училища. Навчався у Рівненській українській приватній гімназії, яку закінчив 1928 р. Здобувши середню освіту, М. Раєвський вступив у 1930 р. на медичний факультет Львівського університету Яна Казимира, який успішно закінчив 1936 р. У 1937–1938 рр. працював у Рівненській повітій лікарні. 15 травня 1938 р. став членом Палати лікарської і отримав право на самостійну лікарську практику. У Рівному на медичній ниві він пропрацював 54 роки [1].

Модест Пилипович Левицький (1866–1932) – лікар, письменник, перекладач, громадський діяч. Особистий лікар Лесі Українки. Лікарську практику розпочав на Оренбурзькій залізниці (росія), згодом працював у м. Ковель (нині Волинська обл.), у селах Поділля, де проводив свою діяльність. 1907 року звільнилося місце в Радивиліві на Волині (нині Рівненська обл.). Хворих тут було небагато, лікарні не було, а лише амбулаторія. Залишалось більше вільного часу для літературної праці. Модест Пилипович мав надзвичайну популярність серед низів населення, дрібних службовців і всякої бідноти; всі якимось особливо радісно віталися з ним при стрічі і майже з кожним він заговорював або принаймні казав якесь привітне слово. Звістка про те, що приїхав доктор швидко розліталася серед населення Рівненщини. Д. Дорошенко згадує, як вони з Модестом Пилиповичем приїхали у Здолбуново: «На другий день вранці я був свідком амбулаторного прийому Модеста Пилиповича – очевидно не офіційного, бо Здолбуново мусіло ж мати свого власного лікаря, як велика станція. Але популярність Модеста Пилиповича робила те, що до його сходилися пацієнти з дрібних служачих і залізничних робітників, і я ще раз мав нагоду пересвідчитися, що тут було лікування не лише тіла, але й духа» [3].

Відомим подружжям українських патріотів були лікарі Петро та Ганна Рошинські. Петро в 1921 р. був запрошений на посаду лікаря у Рівненський шпиталь. У 1924 р. отримав посаду лікаря при «Касі хворих» у Костополі. Одночасно працював шкільним лікарем та викладав гігієну у Рівненській українській приватній гімназії. Його дружина Ганна працювала у військовому шпиталі армії УНР, а згодом – шпиталі Рівного, де надавала допомогу інтернованим воякам. У 1922 р. одружилася із лікарем Петром Рошинським. Подружжя проживало у Костополі, й саме тут Ганна брала активну участь у громадському житті міста: організувала осередок товариства «Союз українок», щонеділі виїжджала у села повіту для просвітницької роботи із сільським жінками та надавала допомогу хворим [2].

Петро Дмитрович Шепченко (1870–1931) – лікар-хірург, активний діяч "Прогресу", друг письменника Модеста Левицького. На заміну Модеста Левицького українська громада Києва прислала до Радивилова Петра Шепченка, з іменем якого пов'язаний розвиток хірургії на Рівненщині. Був він відомим на всю округу хірургом, висококваліфікованим спеціалістом у широкому діапазоні операцій. У березні 1907 р. оселився в Радивиліві, мав хірургічну практику в Радивилівській лікарні на 30 ліжок, заснованій у 1906 р. коштом міс-

цевого мецената Гінсбурга. Як лікар шанований не тільки у Радивиліві, а й в навколишніх селах.

Святослав Володимирович Балеї у 1930-ті роки до початку Другої світової війни працював на Рівненщині, проживав в селі Панталія недалеко від міста Дубно. Одночасно викладав в Дубенській медичній школі, робив операції в повітовому шпиталі, деякі з яких були унікальними. Святослав Балеї був лікарем-гуманістом, привітним і турботливим, бідних лікував безкоштовно. Один день в тиждень Балеї приймав всіх, хто потребував допомоги, не турбуючись про гонорар. Особисто оплачував аптечні рахунки незаможних. Навідувався до хворих на автомобілі «Крайслер», а у віддалені села та інші міста літав власним літаком. Як член Українського лікарського товариства друкував статті в часописі «Лікарський вісник». З 1939 року проживав у Рівному, приватно лікував.

Лікарка-фтизіатр Надія Максимівна Гречинська повністю присвятила себе служінню медицині та боротьбі з невидимим ворогом – хворобами, що крадуть у людини найдорожче: подих, силу, майбутнє. Надія Гречинська понад пів століття не лише лікувала, але й запобігала, навчала, підтримувала та вселяла надію на одужання сотням пацієнтів. Після закінчення інституту за направленням приїхала до Рівного. З 1950 року працювала на посаді лікаря-фтизіатра в Рівненському обласному туберкульозному диспансері аж до 1991 року.

Михайло Андрійович Носаль був високоосвіченою, інтелегентною людиною. Знав кілька мов, зокрема, латинь, польську, німецьку, французьку. Мав також велику бібліотеку, в якій були зібрані книги з хімії, фармації, фізіології людини. Бог покликав Михайла Носаля служити церкві, а ще дав йому неоціненний скарб – розумітися на травах, вивчати їхні цілющі властивості, збирати, застосовувати, допомагаючи людям долати всілякі хвороби. Проживав у місті Дубно до 1935 року, доки не був переведений до міста Рівне.

Родина Прохорових з'явилася в Рівному напередодні Першої світової. Лікарська спеціалізація Миколи Миколайовича Прохорова була доволі широкою – терапевт, хірург, акушер-гінеколог. Його невелика приватна лікарня на 15 ліжок була дуже затребуваною в місті через авторитет лікаря.

До Миколи Миколайовича зверталися колеги по допомозі у важких лікарських випадках. За 30 років перебування в Рівному Прохоров старший завоював авторитет не лише як лікар, а й активний громадський діяч, благодійник. Його неодноразово обирали повітовим гласним, а за часів Польщі – депутатом до Рівненського магістрату). Микола Прохоров (молодший) народився 10 лютого 1901 року в Новгороді, де тоді мешкала родина Прохорових. Родина переїхала до Рівного, і коли хлопець став дорослим, вирішив піти батьковим шляхом – вступив до одного з кращих у тодішній Польщі медичних вишів – Познанського медінституту. Повернувшись до Рівного, Микола Прохоров обійняв посаду головного лікаря в пологовому будинку на тодішній вулиці Бандурського (тепер Драгоманова; у цьому будинку нині розміщується апеляційний суд; звели будинок для потреб повітової каси хворих у 1929 році). Молодший Прохоров був фаховим акушером-гінекологом, але він також і загальнолікарську практику. Як і його батько, залишив по собі добру славу в місті. За радянської влади, в 1940 році, його було призначено головним лікарем першого пологового будинку в Рівному, відкритого на базі лікарні Червоного Хреста на теперішній вулиці 16 Липня. Про це, зокрема, у своїх спогадах розповідав Борис Квашенко.

Співробітники бібліотеки систематично досліджують матеріали про діячів медичної галузі краю, створюють інформаційно-біографічні досьє, проводять тематичні виставки, формують фонди краєзнавчих документів. Бібліотека в краєзнавчій діяльності дотримується основних принципів: повнота, достовірність та науковість.

Рівненська обласна наукова медична бібліотека є не лише джерелом фахових знань, а й живою скарбницею краєзнавчої спадщини. Її діяльність у сфері медичного краєзнавства не дозволяє забути про тих, хто творив історію медицини на Рівненщині, і водночас формує гідне майбутнє, закоринене в повазі до минулого.

Таким чином, медична бібліотека не лише служить джерелом медичних знань, а й є ключовим осередком краєзнавчої пам'яті, допомагаючи зберігати, досліджувати та популяризувати історію місцевої медицини.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Добровичинська В. Професійна та громадська праця українських лікарів у Волинському воєводстві (1921–1939 рр.) / В. Добровичинська, Н. Переходько // *Наук. записки / Рівнен. обл. краєзнавчий музей*. – Рівне, 2013. – Вип. 11. – С. 47–50.
2. Переходько Н. Участь волинських лікарів в Українському лікарському товаристві (1921–1939 рр.) / Н. Переходько // *Наук. записки Тернопіл. нац. пед. ун-ту ім. Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. – Тернопіль, 2016. – Вип. 2, ч. 3. – С. 23–27.
3. Спогади про Модеста Левицького. В. Левицький – Син про свого батька ; Д. Дорошенко – Лікар-гуманіст. – Вінніпег, 1967. – 45 с. – (Праці Інституту дослідів Волині / за ред. М. Л. Боровського) (Волиніана ; 16).

REFERENCE

1. Dobrochynska V., Perekhodko N. Profesiina ta hromadska pratsia ukrainykykh likariv u Volynskomu voievodstvi (1921–1939 rr.) / V. Dobrochynska, N. Perekhodko // *Nauk. zapysky / Rivnen. obl. kraieznavchyi muzei*. – Rivne, 2013. – Vyp. 11. – S. 47–50 [in Ukrainian].
2. Perekhodko N. Uchast volynskykh likariv v Ukrainському likarskomu tovarystvi (1921–1939 rr.) / N. Perekhodko // *Nauk. zapysky Ternopil. nats. ped. un-tu im. Volodymyra Hnatiuka. Serii: Istoriia. Ternopil, 2016. – Vyp. 2, ch. 3. – S. 23–27 [in Ukrainian].*
3. Spohady pro Modesta Levytskoho. V. Levytskyi – Syn pro svoho batka ; D. Doroshenko – Likar-humanist. – Vinnipeh, 1967. – 45 s. – (Pratsi Instytutu doslidiv Volyni / za red. M. L. Borovskoho) (Volyniiana ; 16) [in Ukrainian].

УДК 616-051-053.18(355.01)(477)(082.2)

РОБОТА ННМБУ В НАЦІОНАЛЬНОМУ ПРОЄКТІ «ПОСВІТ ПАМ'ЯТІ» ГРОМАДСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ «ОРДЕН СВЯТОГО ПАНТЕЛЕЙМОНА» ПО СТВОРЕННЮ «КНИГИ ПАМ'ЯТІ ЗАГИБЛИХ МЕДИКІВ»

Смирнова Галина

старша наукова співробітниця Національної наукової медичної бібліотеки України,
м. Київ

Анотація. Розповідається про участь ННМБУ у підготовці «Книги пам'яті загиблих медиків» у період російсько-української війни, починаючи з 2014 року: збір анкетних даних з усіх регіонів України та написання на їх основі біографічних нарисів про загиблих героїв.

Ключові слова: російсько-українська війна, національний проект «Посвіт пам'ті», створення «Книги пам'яті загиблих медиків».

NNMBU'S WORK IN THE NATIONAL PROJECT «PRAISE OF MEMORY» OF THE PUBLIC ORGANIZATION «ORDER OF SAINT PANTELEIMON» ON THE CREATION OF THE «BOOK OF MEMORY OF THE DECEASED DOCTORS»

Smirnova Halyna

Senior Researcher of the National Scientific Medical Library of Ukraine,
Kyiv

Abstract. Participation of the National Medical University of Ukraine in the preparation of the “Book of Memory of the Fallen Medics” during the Russian-Ukrainian war, starting in 2014: collection of personal data from all regions of Ukraine and writing biographical sketches about the fallen heroes based on them.

Keywords: russian-Ukrainian war, national project «Light of Memory», creation of the «Book of Memory of Fallen Medics».

3 квітня 2024 року Національна наукова медична бібліотека України була залучена в якості партнера до співпраці з громадською організацією Орден Святого Пантелеймона – честь медичної професії в рамках проєкту «Посвіт пам'яті».

Проєкт «Посвіт пам'яті» передбачав вшанування медиків, які загинули, виконуючи свій професійний обов'язок, захищаючи Батьківщину від нападу ворога. «Світло їх серце живе у кожному врятованому житті».

Для реалізації національного проєкту «Посвіт пам'яті» був підписаний Меморандум між Орденем Святого Пантелеймона та Міністерством охорони здоров'я України.

У рамках проєкту Орденем Святого Пантелеймона було створено цифровий меморіальний портал та запроваджено День вшанування загиблого медика, який тепер буде відзначається щороку 10 липня, а також на базі Національної наукової медичної бібліотеки України започатковано створення друкованого видання – «Книги пам'яті загиблих медиків», яке охоплює період загарбницької війни Росії проти України з 2014 року.

Завданням бібліотеки було визначено централізований збір інформації про загиблих медиків з усіх регіонів України, її відбір, сортування, класифікація, наукова обробка, систематизація та виконання біографічних життєписів персоналій для подальшої видавничої роботи.

Для реалізації цих завдань, нами була створена робоча група фахівців бібліотеки.

1. Ми розробили Анкету даних з 29 пунктів розгорнутої інформації на кожен персоналій, а саме: перебування в ЗСУ, обставини загибелі, нагороди, родинні зв'язки, спогади про загиблого, увічнення його пам'яті тощо.
2. За сприяння Ордену Святого Пантелеймона бібліотека налагодила контакти з відповідальними особами Регіональних Рад, які займались пошуком загиблих у регіонах та мали надавати нам достовірну інформацію про них;
3. Робочою групою бібліотеки був встановлений постійний зворотний зв'язок з регіонами двома каналами: листування електронною поштою бібліотеки (e-mail) та створили робочий чат у WhatsApp для швидкого реагування та вирішення нагальних питань.
4. Постійно підтримували зв'язок, отримували методичну допомогу та звітувались про виконану роботу керівництву Ордену Святого Пантелеймона, проводили спільні наради, обговорення та брали участь у засіданнях Поважної Ради Ордену, а також у засіданнях в Zoom форматі, де порушувались нагальні питання, підводились підсумки, обговорювались проблеми, які виникали в ході роботи по збору інформації в регіонах та розглянули проєкт створення редакційної колегії Книги Пам'яті.
5. У цьому році вперше 10 липня в Національній науковій медичній бібліотеці України був проведений спільний захід з Орденем Святого Пантелеймона по відзначенню започаткованого Дня загиблого медика 10 липня.

Серед почесних гостей були присутні:

- засновник Ордену Святого Пантелеймона доктор медичних наук, заслужений лікар України, міністр охорони здоров'я уряду президента Віктора Ющенка Князевич Василь Михайлович;
- президент Національної академії медичних наук України доктор медичних наук, професор Цимбалюк Віталій Іванович;
- кардіохірург, заслужений лікар України, директор Інституту серцево-судинної хірургії імені Миколи Амосова, академік Лазоришинець Василь Васильович;
- заступник міністра охорони здоров'я України Євген Гончар;

- лікар-інфекціоніст, директор клініки, учасник бойових дій, письменник Євген Дубровський;
- представник командувача медичної служби Міністерства оборони та Збройних Сил України.

На заході прозвучали виступи учасників та почесних гостей та відбулась презентація «Книги пам'яті» на робочому етапі її створення.

Після виступів була проведена прес-конференція із залученням засобів масової інформації.

День вшанування загиблого медика 10 липня продовжилося і за межами приміщення бібліотеки.

Усі гості та учасники були запрошені на панахиду по загиблим медикам, яка пройшла у Михайлівському Золотоверхому монастирі.

Після панахиди відбулося покладання квітів біля стіни вшанування пам'яті загиблим.

6. За рік роботи бібліотекою була зібрана, сформована та систематизована інформаційна база даних на 534 особи загиблих медика.

Збір інформації та формування бази даних виявились не просто важливою роботою та обмеженням сухої статистики, а живим, неймовірно емоційним джерелом національної гідності, патріотизму та людяності.

Упорядковані нами дані представляють тих медиків, хто жив і загинув, захищаючи рідну землю. Їх покликанням було рятувати людські життя – це фахові медики (лікарі, фельдшери, санітарструктори, медсестри).

Але, у ході війни, пліч-о-пліч із фаховими медиками ставали люди різних професій, допомагаючи лікарям здійснювати евакуацію поранених, працюючи санітарами у стабілізаційних пунктах, санітарами-водіями, які транспортували поранених, а також просто виносили побратимів з поля бою і це все, так звані, бойові медики.

Маленькі фото зберігають їх усміхнені обличчя, але, як вогненні кулі, вони потрапляють у серце, спричиняючи шемний біль... бо ці люди живуть тепер тільки у нашій пам'яті.

534 людські долі, люди різної статі, освіти, з великою віковою амплітудою.

Наймолодшим захисникам-медикам було по 20 років, найстаршим – до 70.

Серед них особливе місце займали дівчата, жінки – це, переважно, фахові медсестри, санітарки, фельдшери та лікарі. Їх позивними були: «Янгол», «Тереза», «Лаванда», «Ромашка».

Їх ніжні посмішки тепер зберігають лише ці фотографії. Але не тільки наші медики гинули на фронті в гарячих точках України.

У нашій базі є дані про загибель лікарів та медсестер на своїх робочих місцях: в лікарнях, медпунктах під час виконання посадових обов'язків. Вони загинули від влучання ракет, а також у власних оселях від прямого влучання снарядів та мінометних обстрілів. Є загиблі, які потрапили під обстріл дорогою на роботу.

Але, коли ми говоримо про загиблих фахових медиків, то треба зазначити, що серед них були студенти медичних університетів та навчальних закладів, які ще не встигли отримати диплом лікаря.

У базі даних також є іноземні громадяни, які перейняли визволенням України та вступили до ЗСУ – канадієць українського походження; дві українки-медикіні, які у шлюбні жили за кордоном в Італії та Австрії, повернулись в Україну і вступили до ЗСУ. Два росіянина, які свідомо воювали у ЗСУ на боці України і загинули за її визволення.

Була проведена велика робота по систематизації даних: зроблено розподіл по категоріях: лікарі (150); середній медперсонал (178); бойові медики (люди різного фаху) (176)

Так само підсумована кількість середнього медперсоналу (167) та бойових медиків (176);

З серпня цього року розпочався новий етап роботи – на основі анкетних даних здійснюється біографічний опис – стислий текстовий життєпис по персоналіях.

На сьогодні (16 жовтня 2025 року), працівниками бібліотеки підготовлено 70 текстових біографічних описів та 20 ще знаходяться в роботі.

Оскільки робота над «Книгою пам'яті» продовжується, розширюється, щодня набуває більшого масштабу, то, за рішенням керівництва бібліотеки, до роботи планується залучити додаткові сили фахівців.

Медики, які віддали своє життя, рятуючи інших, визнаючи рідну землю, мають жити, жити в нашій пам'яті, в наших серцях, щоб ніколи не згасало світло справжньої людяності. Щоб жили діти, щоб росли квіти, щоб оновилась наша земля.

Зараз згадується пророцтво великого Тараса Шевченка для України.

Він бачив крізь віки, і нехай так здійсниться:

«І на оновленій землі
Врага не буде супостата,
А буде син, і буде мати,
І будуть люди на землі»

ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА БІБЛІОТЕКАРЯМ В УМОВАХ ВІЙНИ

Лукомська Світлана

кандидатка психологічних наук, старша наукова співробітниця лабораторії методології і теорії психології
Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України,
м. Київ

Анотація. Дану статтю присвячено емпіричному дослідженню особливостей психологічної допомоги бібліотекарям в умовах війни. У статті проаналізовано вплив війни на психологічний стан бібліотекарів, можливості бібліотек як «освітніх хабів» і «пунктів інтелектуальної незламності» для українців, окреслено проблеми функціонування бібліотек під час війни та виклики, які можна долати в тісній співпраці з психологами. Встановлено, що нині є комплекс ефективних методик психологічної допомоги та самопомоги бібліотекарям. Зроблено висновок, що ефективна психологічна підтримка бібліотекарів є не лише гуманітарним завданням, а й стратегічною інвестицією в стійкість та культурне відродження українського суспільства.

Ключові слова: бібліотеки, професійне вигорання, кризові ситуації, вторинна травматизація втома від співчуття, психологічна допомога, особистість.

PSYCHOLOGICAL ASSISTANCE TO LIBRARIANS IN WAR CONDITIONS

Lukomska Svitlana

Candidate of Psychological Sciences, Senior Researcher of the Laboratory of Methodology and Theory of Psychology
Institute of Psychology named after G. S. Kostyuk NAPS of Ukraine,
Kyiv

Abstract. This article is devoted to an empirical study of the features of psychological assistance to librarians in wartime. The article analyzes the impact of war on the psychological state of librarians, the possibilities of libraries as “educational hubs” and “points of intellectual invincibility” for Ukrainians, outlines the problems of library functioning during wartime and the challenges that can be overcome in close cooperation with psychologists. During wartime, librarians become one of the key individuals who ensure the psychological stability of the community, transforming from just places for reading into multifunctional support centers that help people survive traumatic experiences and find support. They become centers where a person can restore a sense of security, community, and control over their own lives. Their role is transformed: they do not just publish books, but turn library spaces into centers of psychological support, centers of stability and security. It has been established that there is now a set of effective methods of psychological assistance and self-help for librarians. The article also reveals the importance of a systemic approach to providing psychological support, which includes not only professional help, but also the development of self-help skills. The authors emphasize the need for interdisciplinary research that would combine psychology and library science to create scientifically sound support programs that take into account the specifics of the profession. It is concluded that effective psychological support for librarians is not only a humanitarian task, but also a strategic investment in the sustainability and cultural revival of Ukrainian society.

Keywords: libraries, professional burnout, crisis situations, secondary traumatization, compassion fatigue, psychological help, personality.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК З ВАЖЛИВИМИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Війна завжди випробовує людину на міцність. Вона змінює спосіб мислення, систему цінностей, уявлення про себе та інших. Перед обличчям загрози життя, втрати дому чи рідних постає найголовніше питання: як зберегти свою людяність і внутрішню цілісність? Сьогодні психологічна допомога перестала бути лише приватною практикою – вона стає частиною національної безпеки, адже йдеться про здатність суспільства вистояти, зберегти стійкість і відновитися. Тому важливо мати надійні методи діагностики та перевірені форми підтримки, які враховують український контекст війни.

Під час війни бібліотекарі стають одними з ключових осіб, які забезпечують психологічну стійкість громади, перетворюючись із просто місць для читання на багатофункціональні центри підтримки, які допомагають людям пережити травматичний досвід та знайти опору. Вони стають осередками, де людина може відновити почуття безпеки, спільноти та контролю над власним життям. Їхня роль трансформується: вони не просто видають книги, а перетворюють бібліотечні простори на центри психологічної підтримки, осередки стабільності та безпеки.

Нині бібліотеки сприяють відновленню читачів та забезпечують відчуття «нормальності». В умовах постійного стресу від повітряних тривог і новин, бібліотеки надають людям тихий і спокійний простір. Це допомагає знизити рівень тривоги та повернути відчуття нормальності. Замість хаотичного та часто травматичного інформаційного потоку в соціальних мережах, бібліотекарі допомагають людям знайти перевірену інформацію. Це знижує тривогу, пов'язану з невідомістю та фейками. Крім того, бібліотеки стають центрами, де внутрішньо переміщені особи та місцеві жителі можуть зустрітися, поділитися досвідом і підтримати одне одного. Це допомагає людям вийти з ізоляції та відчутти себе частиною спільноти. Організація читачьких клубів, майстер-класів, зустрічей для дітей та підлітків створює структуровану діяльність, що допомагає відволіктися від травматичних подій. Такі заходи відновлюють відчуття контролю над життям і сприяють позитивній взаємодії. У контексті «нормальності» варто розглядати і забезпечення культурної та історичної стабільності. Бібліотеки є сховищами культури та історії. Коли звичний світ руйнується, книги і культурні заходи стають символом незламності та національної ідентичності. Це надає людям надію і віру в майбутнє.

У багатьох населених пунктах бібліотеки стали «Пунктами незламності». Вони надають доступ до світла, тепла та інтернету, що дозволяє людям залишатися на зв'язку з рідними та мати доступ до важливої інформації. Таким чином, у воєнний час бібліотекарі та їхні заклади є не просто «книгосховищами», а життєво важливими центрами психологічної стійкості, які допомагають громадам адаптуватися, відновлюватися та вибудовувати нове життя.

Однак, виконуючи цю надважливу місію, самі бібліотекарі потребують особливої уваги та психологічної підтримки.

ОСТАННІ ДОСЛІДЖЕННЯ І ПУБЛІКАЦІЇ, ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ ПИТАНЬ ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, ЯКІЙ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ СТАТТЯ

Під час повномасштабної війни в Україні зруйновано або пошкоджено значну кількість бібліотек. Точні цифри можуть відрізнитися в різних джерелах, оскільки дані постійно оновлюються, а повну інформацію з тимчасово окупованих територій отримати неможливо.

Згідно з різними джерелами (дані Міністерства культури та інформаційної політики України, Уповноваженого із захисту державної мови, громадських організацій), ситуація

є наступною. Станом на різні періоди 2024–2025 років, повідомляється про те, що понад 700–1000 бібліотек в Україні було пошкоджено або повністю зруйновано [5]. Повністю знищені бібліотеки: за даними деяких звітів, кількість повністю зруйнованих бібліотек становить понад 130 чи навіть понад 200. Втрати книжкових фондів: окрім руйнування будівель, зафіксовані колосальні втрати книжкових фондів. За різними оцінками, втрачено понад 1,5 мільйона або навіть понад 200 мільйонів примірників книг. Це включає як знищення, так і вивезення книг російськими окупантами. Регіональний розподіл: Найбільше постраждали бібліотеки у прифронтових областях, зокрема в Донецькій, Харківській, Херсонській, Миколаївській та Чернігівській областях. Ці руйнування є не лише фізичною втратою будівель, а й цілеспрямованим актом знищення культурної спадщини, інформаційного простору та центрів громадського життя, що підтверджує, що бібліотеки стали мішенню у цій війні [8].

Російські війська методично знищують конкуруючі наративи на окупованих територіях. Вони спалюють або вилучають книги українською мовою та з культури та історії, класифікуючи їх як «екстремістську» літературу. Оцінити розмір знищених колекцій важко, але випадки навмисного знищення книг та бібліотек були поширеними. З окупованої Донецької області було вилучено понад 9500 українських книг; Луганськ втратив свої чотири бібліотеки, а також понад 180 000 книг через знищення. За особистими розповідями біженця в Михайлівці, Запорізька область, у цьому селі спалювання книг тривало понад тиждень. 23 травня 2024 року внаслідок цілеспрямованого ракетного обстрілу було знищено друкарню «Фактор Друк», одну з найбільших друкарень в Україні; загинуло 22 людини та знищено 50 000 книг. У цих складних умовах бібліотекарі взяли на себе роль захисників інформаційного простору держави. Бібліотеки були одними з перших установ, які знову відкрилися на початку війни та продовжують функціонувати для реалізації державної інформаційної політики та допомоги цивільному населенню. Публічні бібліотеки допомагають захищати інформаційні системи та дані, обслуговують внутрішньо переміщене населення, документують воєнні злочини та підтримують Збройні сили. Під час окупації Херсонської області бібліотекарі ховали українські книги та символіку, ризикуючи життям. «Потреба в читанні зростала і слугувала терапією від жахливих реалій», – згадує Тетяна Сватула, завідувачка науково-методичного відділу Херсонської області бібліотеки. Незважаючи на загрозу бути спійманими, згадує вона, бібліотекарі організували таємні обміни книгами, черпаючи матеріали з колекцій невеликих сімейних бібліотек [2].

Багато бібліотекарів опанували технології оцифрування, щоб зберегти культурну спадщину України. «Збереження бібліотечних фондів для майбутніх поколінь українців під час війни – наше найважливіше завдання», – каже Наталія Петренко, директор Харківської державної наукової бібліотеки імені Короленка. «Ми проводимо оцифрування навіть у воєнний час і спеціально обладнали для цього робоче місце в підвалі. Ми не можемо дозволити окупантам знищити інтелектуальну, культурну та історичну спадщину українців».

Психологічні виклики, з якими стикаються бібліотекарі під час війни, є унікальними. Надмірне емоційне навантаження: бібліотекарі стають свідками горя, страждань та травм людей, які шукають притулку чи допомоги. Вони виходять із історії евакуйованих, внутрішньо переміщених осіб, ветеранів та їхніх сімей. Це призводить до високого ризику розвитку синдрому емоційного вигорання та вторинної травматизації. Відчуття безсилля: попри всі зусилля, бібліотекарі не можуть вирішити глобальні проблеми

війни. Це може викликати відчуття безсилля та фрустрації, особливо коли вони бачать, що їхні можливості обмежені. Загроза безпеці: бібліотечні заклади, як і будь-які інші громадські місця, можуть бути об'єктом обстрілів. Це створює постійне відчуття небезпеки та тривоги. Зміна професійної ідентичності: необхідність виконувати невластиві функції (надання першої психологічної допомоги, організація укриттів, проведення тренінгів) може викликати внутрішній конфлікт та плутанину.

Світовий досвід надання психологічної підтримки бібліотекарям, особливо в умовах кризи, показує, що ця проблема є актуальною не тільки для України, а й для багатьох інших країн. Цей досвід можна узагальнити за кількома основними напрямками.

1. Тренінги та навчання для бібліотекарів. Багато бібліотечних асоціацій та організацій у світі усвідомлюють, що бібліотекарі потребують спеціальних навичок, щоб справлятися з психологічними викликами. Тому вони організовують курси з надання першої психологічної допомоги: бібліотекарі навчаються розпізнавати ознаки стресу, тривоги, депресії та інших психічних розладів у відвідувачів, а також надавати базову підтримку до звернення до фахівця. Навчання з травмо-інформованого підходу. Це підхід, який допомагає бібліотекарям створити безпечне середовище для людей, що пережили травму, і уникати дій, які можуть погіршити їхній стан. Тренінги з деескалації конфліктів: бібліотекарі навчаються, як мирно вирішувати конфліктні ситуації, які можуть виникати через стрес та агресію.
2. Створення груп підтримки та професійних спільнот. Світовий досвід свідчить, що важливим інструментом є взаємодія між колегами. Супервізійні та інтервізійні групи: бібліотекарі мають змогу обговорювати складні випадки та емоційні переживання з фахівцями (супервізія) або з колегами (інтервізія). Це допомагає запобігти емоційному вигоранню та вторинній травматизації. «Живі бібліотеки»: цей формат, який практикується в багатьох країнах, дає змогу людям ділитися своїм досвідом, що сприяє взаєморозумінню і зменшенню стигми щодо ментальних проблем [2].
3. Співпраця з психологами та соціальними працівниками. Наявність психологів у бібліотеках: деякі бібліотечні системи, особливо у великих містах, наймають психологів або соціальних працівників, які постійно працюють у закладі. Вони надають консультації відвідувачам та підтримують бібліотекарів. Партнерство з громадськими організаціями: бібліотеки співпрацюють з місцевими організаціями, які надають психологічну та соціальну допомогу, щоб швидко перенаправляти людей, що її потребують.
4. Фінансова та матеріальна підтримка. Міжнародні бібліотечні асоціації, такі як IFLA, створюють спеціальні фонди для фінансової допомоги бібліотекарям, які постраждали внаслідок війни, стихійних лих чи інших криз. Ці кошти можуть бути використані для покриття медичних витрат, оренди житла тощо [9].
5. Підвищення обізнаності. Закордонні наукові видання, що спеціалізуються на бібліотечній справі, все частіше публікують матеріали про психологічні виклики для бібліотекарів та методи їх подолання. Це допомагає привернути увагу до проблеми та поширити передовий досвід [6].

У підсумку, світовий досвід показує, що психологічна підтримка бібліотекарів є не менш важливою, ніж допомога тим, хто безпосередньо постраждав від війни. Це комплексна робота, яка включає навчання, співпрацю та створення підтримуючого середовища.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ І ПОСТАНОВКА ЗАВДАНЬ СТАТТІ

Метою даної статті є визначення особливостей психологічної допомоги бібліотекарям під час війни.

ВИКЛАД МЕТОДИКИ І РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕНЬ

Вплив війни на психологічний стан бібліотекарів є багатограним і глибоким, адже вони, перебуваючи в епіцентрі подій, виконують подвійну роль: з одного боку, вони є свідками і жертвами травматичних подій, а з іншого – стають опорою для громади. Це створює унікальний комплекс психологічних викликів. Вторинна травматизація: бібліотекарі постійно взаємодіють з людьми, які пережили важкі події: переселенці, ветерани, діти, що втратили близьких. Вислуховуючи історії болю і страждань, бібліотекарі самі можуть зазнати вторинної травматизації. Це проявляється у нав'язливих думках, тривожності, порушенні сну та відчутті безсилля. Емоційне вигорання: виконуючи функції психологів, соціальних працівників і волонтерів, бібліотекарі стикаються з величезним емоційним навантаженням. Постійна потреба надавати підтримку, співчувати та вирішувати чужі проблеми без належної фахової підготовки призводить до хронічної втоми, апатії та емоційного виснаження. Синдром «вцілілого»: бібліотекарі, що пережили обстріли, окупацію або втрату колег, можуть відчувати провинку за те, що вижили, поки інші загинули. Це відчуття може поєднуватися з флешбеками, підвищеною тривожністю та страхом за майбутнє. Зміна професійної ідентичності: до війни бібліотекарі асоціювали себе з культурою, освітою, спокоєм. Тепер їхня роль трансформувалася в «біжців» інформаційного та культурного фронту. Ця зміна може викликати внутрішній конфлікт: з одного боку, гордість за свою нову місію, а з іншого – тугу за минулим, мирним життям.

Дотичною до професійного вигорання ми вважаємо актуальною для бібліотекарів втому від співчуття. Втома від співчуття – це добре досліджена тема в галузі психічного здоров'я, її визначають як емпатичне напруження або загальне виснаження, яке відчують фахівці, що надають допомогу, такі як психотерапевти, медсестри, соціальні працівники, медичні працівники, особи, що здійснюють догляд за членами сім'ї, та особи, що здійснюють догляд за важко хворими людьми, а також волонтери. Вперше синдром співчуття був описаний у 1980-х роках С. R. Figley [1], а згодом С. Joinson, на вибірці медсестер, які регулярно стикалися з травмами, але згодом також був визнаний в інших професіях [3].

Втома від співчуття стосується емоційного, фізичного та психічного виснаження, яке виникає внаслідок допомоги іншим, що часто призводить до зниження здатності співпереживати клієнтам або піклуватися про них. Вона часто включає досвід опосередкованої травми або вторинного травматичного стресу у консультантів та інших фахівців допомагаючих професій. Основними причинами втоми від співчуття є робота з травмованими людьми та постійний контакт з болем і стражданнями інших. Підтримка емоційних меж та практика самопомоги в умовах високого навантаження може бути складною, що ще більше сприяє втомі від співчуття.

Виснаження від співчуття призводить до негативних емоцій, таких як гнів, роздратування, нетерпіння, нетерпимість, дратівливість, цинізм, скептицизм та образа. Вікарна травматизація – це ще одна форма виснаження від співчуття. P. Linneroot, A. Mrjensowick [4] визначили сім сфер симптомів виснаження від співчуття: когнітивну, емоційну, поведінкову, особисті стосунки, трудова продуктивність, соматичну та духовну. Когнітивні симптоми включають дезо-

рієнтацію, апатію, погану концентрацію та зосередженість на травмі. Емоційні симптоми включають почуття безсилля та безпорадності, симптоми тривоги, провини, шоку, смутку та гніву. Поведінкові симптоми включають симптоми дратівливості, поганий сон, нічні кошмари, почуття ізоляції, гіперпильність та зміни апетиту. Зміни в якості особистих стосунків та на роботі. Соматичні симптоми включають головний біль, пітливість, запаморочення, серцебиття, утруднене дихання тощо. Духовні симптоми включають втрату віри, мети та сумніви в меті особистості (D. Meier, A. Beek, R. Morrison) [7]. Деякі з цих симптомів цілком можна розглядати як початкові симптоми вигорання, коли людина відчуває фізичне виснаження, безнадію та деперсоналізацію разом з розвитком відчуття невиконання своїх обов'язків.

Вплив війни на бібліотекарів неможливо недооцінювати. Їхня стійкість і професіоналізм є життєво важливими для відновлення та психологічної підтримки суспільства, але водночас, їх власне психічне здоров'я є вразливим. Саме тому надання психологічної підтримки та створення безпечного середовища для бібліотекарів має бути пріоритетом. Ефективна психологічна підтримка бібліотекарів має бути багатокомпонентною та системною. Вона повинна включати як індивідуальні, так і групові методи: професійна супервізія та інтервізія, навчання навичкам самодопомоги, групи підтримки, у тому числі й «рівний рівному», організація безпечного простору, просвітницька робота, зокрема, психоедукація з питань психологічних станів під час війни.

Керівництво бібліотек та місцеві органи влади мають усвідомити, що психологічне благополуччя бібліотекарів є запорукою успішної роботи всієї системи. Вони повинні: забезпечити доступ до кваліфікованих психологів, надавати ресурси для навчання та професійного розвитку, створювати сприятливий робочий клімат, де емоційна підтримка є пріоритетом.

Психологічна самопомога є надзвичайно важливою для бібліотекарів, які працюють в умовах війни, оскільки вона допомагає зменшити стрес, запобігти емоційному вигоранню та підтримати власне психічне здоров'я. Ось кілька простих, але ефективних технік, які можна використовувати. Техніки заземлення (Grounding Techniques). Ці вправи допомагають повернути себе до «тут і зараз», якщо ви відчуваєте тривогу, паніку або переживаєте флешбеки. Вони фокусують вашу увагу на фізичних відчуттях, що допомагає відновити контакт з реальністю. Техніки регуляції емоцій, наприклад введення коротких записів про те, що ви відчуваєте протягом дня. Це допомагає усвідомити свої емоції,

а не придушувати їх. Не обов'язково писати багато, достатньо кількох слів: «сьогодні я відчуваю втому», «я злюся на...» тощо. Техніки підтримки та відновлення, зокрема, рух, символічні ритуали та діяльність, яка приносить задоволення. Фізична активність – один з найкращих способів боротьби зі стресом. Це може бути коротка прогулянка, розтяжка чи навіть просто ходьба по кімнаті. Рух допомагає «вивести» з тіла напругу. Створіть власні ритуали, які допомагають вам перемикатися з робочого стану в особистий. Наприклад, випийте чай, коли закінчили робочий день, або прослухайте улюблену пісню по дорозі додому. Виділяйте час на заняття, які вас наповнюють: читання, малювання, садівництво, перегляд фільмів. Це допомагає відновити енергію та відчути радість.

Надання психологічної підтримки бібліотекарям – це не просто гуманітарна ініціатива, а стратегічна інвестиція у стійкість та відновлення суспільства в цілому.

ВИСНОВКИ І ПОДАЛЬШІ ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕНЬ

У воєнний час бібліотекарі стають ключовими постатями нашої незламності. Вони не лише зберігають культурну спадщину, а й перетворюють бібліотеки на справжні пункти незламності для душі. Це центри, де люди знаходять прихисток від тривоги, отримують доступ до інформації та відновлюють відчуття нормального життя. Проте, надаючи психологічну підтримку іншим, самі бібліотекарі беруть на себе колосальний емоційний тягар. Вони постійно стикаються з болем, горем і травмами, що призводить до вторинної травматизації та емоційного вигорання. Тому психологічна допомога для бібліотекарів – це не просто бажана опція, а критично важлива необхідність. Саме тому важливо впроваджувати системну психологічну підтримку: від навчання базовим навичкам самопомоги та надання першої психологічної допомоги до організації супервізійних груп і співпраці з фахівцями. Ця підтримка дозволить бібліотекарям залишатися стійкими, зберігати ментальне здоров'я та продовжувати свою надважливу місію – будувати психологічно здорову країну в умовах війни.

Перспективи подальших досліджень психологічної підтримки бібліотекарів в умовах війни є багатогранними і стосуються як теоретичних, так і практичних аспектів. Вивчення конкретних випадків (наприклад, досвід однієї бібліотеки, яка працює в умовах окупації) дозволить отримати унікальні інсайти та розробити індивідуалізовані програми підтримки. Досвід бібліотекарів, які пережили окупацію, є унікальним і потребує окремого дослідження.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Compassion Fatigue: Coping With Secondary Traumatic Stress Disorder in Those Who Treat the Traumatized / ed. by C. R. Figley. – New York: Routledge, 2013. – P. 130.
2. Gosart U. Ukrainian Libraries: Fortresses of Information Resistance / U. Gosart // PLQ. Public Library Quarterly. – 2025. – Vol. 44, Iss. 6. – P. 679–683.
3. Joinson C. Coping with compassion fatigue / C. Joinson // Nursing. – 1992. – № 22(4). – P. 116, 118–119, 120.
4. Linnerooth P. J. Professional burnout in clinical military psychologists: Recommendations before, during, and after deployment / P. J. Linnerooth, A. J. Mrdjenovich, B. A. Moore // Professional Psychology: Research and Practice. – 2011. – № 42(1). – P. 87–93.
5. Lopatovska I. Ukrainian public libraries during the Russia-Ukraine war: Supporting individuals, communities, and the nation / I. Lopatovska, G. Pickering, C. Coan, // J. of Librarianship and Inform. Science. – 2025. – DOI: 10.1177/09610006251326610.
6. Matthews J. Guest Editorial: The War in Ukraine – a Librarian's Perspective / J. Matthews // Public Library Quarterly. – 2024. – № 43(4). – P. 435–443.
7. Meier D. E. The inner life of physicians and care of the seriously ill / D. E. Meier, A. L. Back, R. S. Morrison // Jama. – 2001. – № 286(23). – P. 3007–3014.
8. Ryan T. Understanding the Library as a Commemorative Exhibition Space / T. Ryan, B. Quinn // Public Library Quarterly. – 2022. – № 43(4). – P. 444–463.
9. Winston M. D. Library leadership in times of crisis and change / M. D. Winston, S. Quinn // New Library World. – 2005. – № 106(9/10). – P. 395–415.

ДІЯЛЬНІСТЬ ВІДДІЛУ МЕДИЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ УНІВЕРСАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ

Іконяк Оксана

завідувачка відділу медичної літератури
Тернопільської обласної універсальної наукової бібліотеки,
м. Тернопіль

Овечкіна Галина

головна бібліотекарка відділу медичної літератури
Тернопільської обласної універсальної наукової бібліотеки,
м. Тернопіль

Анотація. У статті висвітлено особливості роботи відділу медичної літератури Тернопільської обласної універсальної наукової бібліотеки в умовах повномасштабної війни, спричиненої російською військовою агресією. Проаналізовано адаптацію бібліотечної діяльності до нових викликів: інформаційне забезпечення медичних працівників, психологічна підтримка читачів, популяризація літератури з тем охорони здоров'я, ментального благополуччя та самопомоги. Окрема увага приділена партнерським ініціативам, онлайн-заходам, участі у всеукраїнських проєктах і створенню безпечного простору для громади. Матеріал ілюструє роль бібліотеки як важливого центру підтримки, знань і єдності в кризовий період.

Ключові слова: Тернопільська обласна універсальна наукова бібліотека, відділ медичної літератури, безбар'єрність, ментальне здоров'я.

ACTIVITIES OF THE MEDICAL LITERATURE DEPARTMENT OF THE TERNPIL REGIONAL UNIVERSAL SCIENTIFIC LIBRARY IN THE CONDITIONS OF RUSSIAN MILITARY AGGRESSION

Ikonjak Oksana

Head of the Medical Literature Department of the Ternopil Regional Universal Scientific Library,
Ternopil

Ovechkina Halyna

Chief Librarian of the Ternopil Regional Universal Scientific Library,
Ternopil

Abstract. The article highlights the work of the Medical Literature Department of the Ternopil Regional Universal Scientific Library during the full-scale war caused by Russian military aggression. It analyzes how library activities have adapted to new challenges, including providing information support to healthcare professionals, offering psychological assistance to readers, and promoting literature on healthcare, mental well-being, and self-help. Particular attention is given to partnership initiatives, online events, participation in nationwide projects, and the creation of a safe space for the community. The article illustrates the library's role as an important center of support, knowledge, and unity during a time of crisis.

Keywords: Ternopil Regional Universal Scientific Library, Medical Literature Department, accessibility, mental health.

Російська військова агресія внесла суттєві корективи в роботу багатьох бібліотек України. Попри труднощі, більшість із них залишилися осередками знань, підтримки, культури та незламності духу. Їхня діяльність у військовий час – це яскравий приклад стійкості й відданості своїй місії. Бібліотеки швидко змінили свою традиційну функцію. Вони перетворилися на пункти тимчасового прихистку, центри допомоги переселенцям, платформи для психологічної підтримки, осередки цифрової грамотності.

Повномасштабна війна також змінила формат і філософію роботи ТОУНБ загалом та відділу медичної літератури зокрема. Це стало не лише викликом, а й поштовхом до створення нових форм підтримки читачів – як професійної, так і емоційної. У відповідь на потреби громади ми розширили традиційну бібліотечну діяльність, започаткувавши простір психосоціальної підтримки «В гармонії з собою» – майданчик для зустрічей, взаємопідтримки, навчання та відновлення. Відділ медичної літератури став не лише джерелом фахових знань, а й місцем, де люди знову вчаться довіряти, говорити й чути одне одного.

У Тернопільській ОУНБ спостерігається збільшення кількості внутрішньо переміщених осіб, військовослужбовців, членів їхніх родин, сімей безвісти зниклих захисників, жінок, які подолали онкологію, та людей з інвалідністю – ці групи населення потребують інформаційної, консультативної, психологічної та іншої допомоги. Для вирішення проблеми цієї категорії користувачів і надання послуг у бібліотеці створено простір психосоціальної допомоги та підтримки «В гармонії з собою» та клуби «Світло надії» (для жінок, які поборолі чи борються з онкологією) і «Промінь Надії» (для родин безвісти зниклих захисників), бібліотерапевтичну студію «Бібліотека – територія мудрості, добра та милосердя» (для людей з інвалідністю).

В організації простору «В гармонії з собою» посприяла участь у навчанні «Бібліотеки як простір психосоціальної підтримки» у межах проекту «Мистецтво допомагати» за підтримки Всеукраїнської програми ментального здоров'я «Ти як?», ініційованої першою леді України Оленою Зеленською, та Міністерства культури і стратегічних комунікацій України спільно з Бюро ЮНЕСКО в Україні за фінансової підтримки Японії та у співпраці з Координаційним центром з психічного здоров'я Кабінету Міністрів України. Навчання надихнуло нас запроваджувати нові формати роботи, ми по-іншому подивилися на роль бібліотеки в громаді.

Простір психосоціальної підтримки «В гармонії з собою» – це місце, де можна говорити про болісне, відновлюватися, надихатися і знову відчувати життя. Це безпечна територія, де кожен може знайти розуміння, тепло та підтримку. Мета створення простору – облаштування комфортного середовища для психологічного розвантаження, формування культури турботи про ментальне здоров'я, надання психосоціальної підтримки, допомога тим, хто переживає втрати, виклики, тривожні події.

Клуб «Промінь Надії» – це простір підтримки для родин, чії близькі зникли безвісти під час війни. На жаль, тисячі українських сімей переживають подібне випробування, не знаючи долі своїх рідних. Модераторкою клубу є завідувач відділу медичної літератури ТОУНБ Оксана Іконяк – жінка, яка особисто зіткнулася із цією трагедією.

Це – неформальна, але дуже тепла спільнота людей, що втратили зв'язок із рідними та водночас не втрачають надії. Клуб «Промінь Надії» це простір, де кожен має можливість поділитися своїми переживаннями, знайти підтримку та відчуття, що він не сам. У межах клубу організуються зустрічі з психологами, арттерапевтами, духовними наставниками, а також проводяться тематичні заходи й затишні

вечори, що допомагають проживати горе та відновлювати внутрішній ресурс.

Перша зустріч відбулася в лютому. Це був початковий, але дуже важливий крок – зібралися разом, щоб розповісти свої історії, підтримати одне одного й знайти силу рухатися вперед. За горнятком запашного чаю учасники ділилися своїм болем і надією. Говорили, як важливо мати поруч тих, хто розуміє без слів. Попереду ще багато роботи, ініціатив і взаємопідтримки. На зустріч завітав регіональний координатор ГО «Асоціація сектору безпеки та оборони України» Петро Гурняк.

Особливо чуттєвими такі засідання проходять зі священниками, які діляться словами духовної розради та допомагають знайти сили й віру. Атмосферу тепла доповнює музика – звучить гітара, лунають пісні, що торкаються серця, лине щира молитва – за рідних, за мир, за силу триматися. У кожній ноті – тиха присутність тих, кого ми чекаємо й пам'ятаємо... У кожному слові – глибина... Духмяний чай, солодощі, обійми та підтримка – усе це стає маленьким промінчиком світла, який допомагає йти далі. Бувають і сльози, і усмішки, і моменти спільного мовчання, які значать більше за тисячу слів.

Особливими моментами таких зустрічей є арттерапія з кавовим розписом, створенням ляльки-мотанки та виготовленням молитовної вервечки. Це є час, коли через творчість учасники мають змогу висловити свої почуття, відволіктися від буденних тривог і просто побути в колі людей, які розуміють. Вироби виходять унікальними, як і кожна історія, що стоїть за ними.

Промінь Надії – це не просто назва. Ми впевнені, що клуб стане для нас тим самим променем світла в темряві невідомості. Це світло, яке ми запалюємо одне для одного. А коли ми не самі, то разом зможемо ще більше реалізувати проєктів, які принесуть користь і тепло нашій громаді.

Також у межах простору психосоціальної підтримки «В гармонії з собою» проходять цикли занять («Про стрес, що не викликає стрес», «Депресія, тривожність, посттравматичний стресовий розлад: як розпізнати та як допомогти»), присвячені найбільш поширеним тривожним станам, що виникають через війну, втраги, хронічний стрес та життєві випробування. Зустрічі відбуваються у співпраці із Центром підтримки ветеранів та родин Героїв у партнерстві з місцевими ініціативами та психологами, а також запрошуються фахівці з реабілітації та адаптації.

Ми переконані, що ветерани та сім'ї Героїв потребують не лише медичної, а й цілісної підтримки – і бібліотека може бути тим місцем, де ця підтримка починається.

Окрему увагу ми приділяємо співпраці з Координаційним центром психічного здоров'я, завдяки якій простір «В гармонії з собою» інтегрований у більшу систему підтримки. Ми беремо участь у Днях спільноті, обмінюємося досвідом із колегами, вивчаємо найкращі практики роботи з травмою, організуємо просвітницькі заходи про психічне здоров'я для різних категорій читачів.

Ми щиро вдячні нашим партнерам: ДУ «Тернопільський обласний центр контролю і профілактики хвороб», Тернопільському національному медичному університетові імені І. Я. Горбачевського, ГО «ВПО України» Тернопільщини, Тернопільській обласній організації Товариства Червоного Хреста України, Тернопільському благодійному фонду «Карітас», Центру підтримки ветеранів та родин Героїв і неймовірній жінці – волонтерці, майстрині ляльок, переселенці з Луганщини Олені Хмельницькій – за чудові майстер-класи, а також кожному учаснику за довіру, відкритість і теплу атмосферу. Разом ми створюємо простір, де є місце для підтримки, сили та віри в майбутнє. Це були щирі, глибокі, емоційні події, наповнені сенсами, турботою і теплом

людських сердець. Такі терапевтичні практики допомагають через творчість торкнутися власних емоцій, переживань, знайти підтримку в собі.

Тернопільська обласна універсальна наукова бібліотека офіційно підписала меморандум про співпрацю та партнерство з Тернопільською обласною організацією Товариства Червоного Хреста України, ДУ «Тернопільський обласний центр контролю і профілактики хвороб», Тернопільським благодійним фондом «Карітас», Західноукраїнським університетом, а саме співпраця з Центром соціально-психологічної підтримки та резильєнтності – не просто формальність, це символ довіри, спільних цінностей і спільного бачення створювати безпечний, дружній, підтримувальний простір для кожного, хто цього потребує. Це символ об'єднання сил задля допомоги тим, хто цього найбільше потребує. Це про довіру, взаємну підтримку та готовність діяти разом.

У відділі медичної літератури ТОУНБ продовжує свою роботу просвітницький клуб «Територія здоров'я» – простір для тих, хто прагне зберегти та примножити своє фізичне й ментальне благополуччя. Тематика зустрічей охоплює широкий спектр питань: від профілактики захворювань і здорового способу життя до психогієни, стресостійкості та ресурсних практик підтримки ментального здоров'я. Учасники мають змогу отримати актуальну інформацію від фахівців, поділитися власним досвідом, поставити запитання та просто побути в атмосфері довіри й турботи. Відвідувачі заходів отримують інформаційні буклети, листівки, безкоштовно вимірюють рівень цукру в крові та артеріальний тиск, можуть скористатися послугами з вакцинопрофілактики, а також беруть участь в анонімному анкетуванні.

«Територія здоров'я» – це не лише про тіло, а й про душу. Ми віримо, що психічне здоров'я – така ж важлива складова добробуту, як і фізичне. Саме тому на зустрічах клубу багато уваги приділяється темам емоційної стійкості, самопомоги, підтримки одне одного та пошуку внутрішніх ресурсів у непростий час. До участі також залучаються члени громадських організацій внутрішньо переміщених осіб та підопічні Міського територіального центру соціального обслуговування населення.

Формування та підтримка здорового способу життя – один із пріоритетних напрямів державної політики, у реалізації якого беруть участь і бібліотеки. Для популяризації бібліотечного фонду та привернення уваги до актуальних питань охорони здоров'я, традиційної і нетрадиційної медицини відділ медичної літератури ТОУНБ регулярно організовує різноманітні заходи та ініціативи.

Ми поруч і онлайн! Разом створюємо простір турботи про тіло і душу. Бо здоров'я – це не лише відсутність хвороб, це стан гармонії із собою та світом.

Фейсбук-сторінка «Мистецтво бути здоровим» (актуальна інформація про профілактику хвороб, здоровий спосіб життя, поради лікарів і цікаві добірки з медичної літератури): https://www.facebook.com/mistectvo.butizdorovim?locale=uk_UA

Фейсбук-сторінка «Психосоціальний бібліопростір Гармонія» (тут ви знайдете підтримку, натхнення, психологічні поради, анонси заходів і ресурсні пости для ду-

шевної рівноваги): https://www.facebook.com/profile.php?id=61574971326962&locale=uk_UA

Блог «Здоровим бути модно» (інформаційна платформа для всіх, хто цінує здоров'я; тут – перевірені поради, добірки з бібліотечних фондів, історії натхнення та лайфхаки на щодень): <https://vmltounb.blogspot.com/>

Вайбер-спільнота «Здоровим бути можна» (швидко, зручно, корисно! Щоденні поради, нагадування, посилання на корисні матеріали, оголошення про події): <https://invite.viber.com/?g2=AQAGfDbck13hdLDx4zbCLQsSkT2jS2V5Lct8EvMrFf2keQk5GEeOsDj%2FBHj68pDk>

Тематичні книжкові та віртуальні виставки, презентації нових надходжень, відеоогляди сприяють всебічному ознайомленню з фондом відділу медичної літератури. Вони дають змогу користувачам не лише розширити свої професійні знання, а й бути поінформованими про актуальні події в медичній галузі.

Для підвищення кваліфікації працівники відділу беруть активну участь у навчаннях, семінарах, конференціях.

Сучасні виклики підкреслюють необхідність забезпечення безбар'єрного доступу до всіх сфер життя, зокрема й до бібліотечних послуг. 25 квітня 2023 року розпорядженням Кабінету Міністрів України № 372 було затверджено «План заходів на 2023-2024 роки з реалізації Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року», який визначає пріоритетні проекти, один із яких – «Інформація без бар'єрів». Цей стратегічний напрям має на меті забезпечення рівного доступу до важливої суспільної інформації для всіх верств населення.

На виконання державного плану заходів із реалізації Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року в ТОУНБ встановлено вертикальний підйомник та облаштовано вбиральні, що дають змогу людям з інвалідністю та маломобільним групам населення без ускладнень відвідувати бібліотеку.

Попри виклики війни, ми щодня утверджуємось у вірі, що бібліотека – це місце сили, де медична інформація поєднується з людяністю, а знання – із підтримкою. І сьогодні, як ніколи, ми – не лише «відділ медичної літератури», а й частина великої спільноти турботи, надії та зцілення. Відділ медичної літератури ТОУНБ активно впроваджує нові форми роботи й постійно шукає додаткові джерела для поповнення фонду актуальною професійною літературою.

На завершення варто зазначити, що наша бібліотека, як і інші українські книгозбірні, продовжує працювати в умовах воєнного стану, залишаючись відкритою для відвідувачів, співпраці та надання допомоги. Це підтверджує її життєздатність як значущого соціального інституту та актуальність у справі популяризації читання серед населення. Водночас сучасні виклики вимагають від книгозбірень оновлення, більшої гнучкості та здатності швидко адаптуватися до суспільних змін. Для забезпечення цих трансформацій необхідний перегляд фінансування з боку органів місцевої влади та держави, а також залучення підтримки від європейських інституцій. Лише за таких умов бібліотеки зможуть стати справжніми культурними та просвітницькими центрами своїх громад.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Малішевська Н. Національна наукова медична бібліотека України: на шляху до інклюзивного суспільства / Н. Малішевська // Бібл. форум: історія, теорія і практика. – 2023. – № 2. – С. 41–42.
2. Мельник М. Працюємо, вдосконалюємося та рухаємося вперед попри всі випробування / М. Мельник // Бібл. форум: історія, теорія і практика. – 2023. – № 3. – С. 41–43.
3. Осокіна А. Інформаційно-просвітні проекти в бібліотеці – ресурси для розвитку громад / А. Осокіна // Бібл. форум: історія, теорія і практика. – 2024. – № 1. – С. 36–37.
4. Про затвердження плану заходів на 2023–2024 роки з реалізації Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року [Електронний ресурс] : розпорядж. Кабінету Міністрів України від 25 квіт. 2023 р. № 372-р : [ред. від 02.04.2024] // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2024. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/372-2023-r#Text> (дата звернення: 01.09.2025). – Назва з екрана.
5. Федорова Н. Арттерапія як метод соціокультурної адаптації у воєнний час в бібліотеці / Н. Федорова, Н. Лябах // Бібл. форум: історія, теорія і практика. – 2024. – № 3. – С. 23–25.
6. Шевченко О. Безбар'єрність – визначений вектор розвитку українського суспільства / О. Шевченко // Бібл. форум: історія, теорія і практика. – 2023. – № 4. – С. 50–52.

REFERENCE

1. Malishevska N. Natsionalna naukova medychna biblioteka Ukrainy: na shliakhu do inkluzyvnoho suspilstva / N. Malishevska // Bibl. forum: istoriia, teoriia i praktyka. – 2023. – № 2. – S. 41–42 [in Ukrainian].
2. Melnyk M. Pratsiuємо, vdoskonaliuiemosia ta rukhaiemosia vpered popry vsi vyprobuvannia / M. Melnyk // Bibl. forum: istoriia, teoriia i praktyka. – 2023. – № 3. – S. 41–43 [in Ukrainian].
3. Osokina A. Informatsiino-prosvitni proiekty v bibliotetsi – resursy dlia rozvytku hromad / A. Osokina // Bibl. forum: istoriia, teoriia i praktyka. – 2024. – № 1. – S. 36–37 [in Ukrainian].
4. Pro zatverdzhennia planu zakhodiv na 2023–2024 roky z realizatsii Natsionalnoi stratehii iz stvorennia bezbariernoho prostoru v Ukraini na period do 2030 roku [Elektronnyi resurs] : rozporiadzh. Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 25 kvit. 2023 r. № 372-r : [red. vid 02.04.2024] // Zakonodavstvo Ukrainy / Verkhov. Rada Ukrainy. – Tekst. dani. – Kyiv, 2024. – Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/372-2023-r#Text> (data zvernennia: 01.09.2025). – Nazva z ekrana [in Ukrainian].
5. Fedorova N. Artterapiia yak metod sotsiokulturnoi adaptatsii u voiennyi chas v bibliotetsi / N. Fedorova, N. Liabakh // Bibl. forum: istoriia, teoriia i praktyka. – 2024. – № 3. – S. 23–25 [in Ukrainian].
6. Shevchenko O. Bezbariernist – vyznachenyi vektor rozvytku ukrainskoho suspilstva / O. Shevchenko // Bibl. forum: istoriia, teoriia i praktyka. – 2023. – № 4. – S. 50–52 [in Ukrainian].

УДК 099.3:[026:61](=162.1)(477.411)

СТОРІНКАМИ ПОДАРОВаниХ КНИГ: ВИДАННЯ З ДАРЧИМИ НАПИСАМИ У ПОЛЬСЬКІЙ МЕДИЧНІЙ БІБЛІОТЕЦІ ІМЕНІ ЗБІГНЕВА РЕЛІГІ

Погорельська Ірина

головна бібліотекарка відділу комплектування зарубіжних наукових фондів
Національної наукової медичної бібліотеки України,
м. Київ

Анотація. У матеріалі проаналізовано видання з дарчими написами із фонду Польської медичної бібліотеки імені професора Збігнева Реліги, розглянуто видання з інскриптами із приватних колекцій, подано інформацію про дарувальників, наведено основні наукові роботи та літературні твори відомих авторів, надруковано повні тексти окремих дарчих написів.

Ключові слова: інскрипт, дарувальник, колекція, Польська медична бібліотека імені професора Збігнева Реліги.

WITHIN THE PAGES OF DONATED BOOKS: EDITIONS WITH INSCRIPTIONS IN THE ZBIGNIEW RELIGA MEDICAL LIBRARY OF POLAND

Pogorelska Iryna

Senior Librarian of Department of Foreign Collection Acquisition
of the National Scientific Medical Library of Ukraine,
Kyiv

Abstract. This article analyzes books with inscriptions from collection of Zbigniew Religa Polish Medical Library, including books with inscriptions from private collections, provides information about the donors, presents the main scientific and literary works of famous authors, and publishes full texts of individual inscriptions.

Keywords: inscription, donor, collection, Zbigniew Religa Polish Medical Library.

«Даруйте бібліотеці свої видання з автографами.
Даруйте хоча б тому, що кожна мить – одночасно рух історії!»

Р. І. Павленко

Центр Польської медичної літератури ННМБУ «Польська медична бібліотека імені Збігнева Релігі» вже 15 років є справжнім осередком польської медичної книги в Україні. За цей період бібліотека стала своєрідною важливою платформою для обміну медичними інформаційними ресурсами, професійним досвідом польських та українських лікарів, досягненнями польської та української медичної науки і практики. Одночасно бібліотека слугує центром збереження українсько-польської історії та культури в Україні, сприяючи укріпленню взаємовідносин між Україною та Польщею.

Завдяки зусиллям польських колег та скоординованій співпраці ми маємо потужний універсальний фонд медико-біологічного спрямування. На сьогодні фонд бібліотеки налічує близько 9500 тисяч примірників книг та періодичних видань відомих польських видавництв з питань медицини, фармакології та фармації, біології, історії медицини та інших галузей знань, а також дисертації, документи на електронних носіях. За останній період фонд також збагатився художньою літературою відомих польських письменників-класиків і сучасних авторів. Чільне місце у книгозбірні займають видання з приватних колекцій та книги з дарчими написами, передані бібліотеці у дар.

Книжки з дарчими написами почали поповнювати фонд нашої бібліотеки практично з часу її заснування. Це унікальні авторські книги з присвятами подаровані бібліотеці. Колекція таких книг у фонді книгозбірні невелика, проте, саме автографи авторів надають їм подвійну цінність.

Дарчий напис, або інскрипт – це власноруч виконаний автором, або власником напис на книзі чи іншому виданні, автографічна присвята читачам. Такий напис розкриває додаткові відомості про книгу і її власника, культурні, соціальні, професійні зв'язки автора або власника як дарувальника та адресата дарування, їхнього відношення до різних аспектів наукового, культурного та суспільного життя у різні історичні періоди, а інколи є джерелом для уточнення біографії діячів медицини або культури. Дарчий напис – це також знак особливого ставлення, безкорисна щедрість та добра воля дарувальника. А власні роздуми та побажання відтворені на сторінках подарованих книг у дарчих написах, крізь плінність часу, незмінно залишаються частиною історії. Про видання з інскриптами накопичено багато матеріалу, підготовлено альбомів і каталогів з їх колекціями, чимало авторів звертаються до цієї теми у своїх наукових роботах, публікаціях.

Видання з присвятою є окрасою та надбанням будь-якої бібліотеки, адже вони є також своєрідним літописом часу. Так, через призму дарчих написів, простежується багатогранна діяльність та історія Польської медичної бібліотеки, розвиток співробітництва з нашими партнерами, дружні та професійні взаємовідносини. Серед дарувальників, читачі та друзі нашої бібліотеки – видатні науковці, дослідники, практикуючі лікарі, історики, представники польських видавництв, громадських організацій, інститутів, музеїв, відомі діячі Польщі.

Надзвичайно цінними для нас є книги з інскриптами із приватної колекції легендарного польського кардіохірурга, творця першої вдалої трансплантації серця в Польщі, професора, викладача, політика Збігнева Релігі. Польській медичній бібліотеці у 2017 році було надано ім'я видатного вченого і саме тоді, за сприяння польської Фондації розвитку кардіохірургії імені професора Збігнева Релігі та за згодою дружини видатного лікаря Анни Вайшук-Релігі, бібліотеці передали книги з приватної колекції найвідомішого польського кардіохірурга. Тематика подарованих книжок різноманітна та пов'язана з іннова-

ційними здобутками польських лікарів, науковими дослідженнями, застосуванням штучних органів у медичній практиці. Багато біографічних книг та літератури, присвяченої науковим та творчим досягненням вченого, а також краєзнавчих видань та книг з історії медицини. Особливу цінність набувають книжки із колекції з інскриптами. Серед подарованих зустрічаються видання з присвятами від авторів біографічних книг, а також з побажаннями для читачів від родини кардіохірурга, дружини Анни Вайшук-Релігі та сина вченого, також відомого кардіохірурга Гжегожа Релігі.

Серед таких видань – двотомник «Kardiochirurgia dzieciecego» [4] за науковою редакцією Збігнева Релігі з дарчим написом дружини вченого, датованим 01.12.2011 роком, книга Марії Трепінської про Збігнева Релігу у спогадах Яна Сарни, директора Фонду розвитку кардіохірургії «Religa. Świat wokół serca» [16] з дарчим написом «Pozdrawiam 04.06.2016», книжка-інтерв'ю Яна Осецького «Zbigniew Religa: Człowiek z sercem w dłoni» [10], з присвятою «Z serdecznymi pozdrowieniami. Warszawa. 04.06.2016» отримані в дар від Анни Вайшук-Релігі. Зустрічаються написи від колективу авторів, серед таких видань, примірник біографічної книги Юдити Ватоли і Даріуша Кортко «Religa: biografia najslynniejszego polskiego kardiochirurga» [5] про життя польського кардіохірурга з авторськими дарчими написами, датованими 28.10.2014 роком.

Значне місце в книжковій колекції займають безліч інскриптів у вигляді фрази або фраз-присвят адресованих безпосередньо Збігневу Релізі. Такі написи зустрічаються на багатьох виданнях, датуються різними роками і мають значення подарункових присвят-побажань. Вони мають особливу біографічну цінність і виступають джерелом для дослідження професійних, громадських та особистих зв'язків вченого з колегами і друзями, встановлення взаємовідносин, зокрема, автографи допомагають простежити в який проміжок часу відбувалися та чи інша зустріч, і за яких обставин.

Так, на титульній сторінці книги «Polski Wersal» [11] розміщено такий дарчий напис: «Naszemu Przyjacielowi – Prof. Zbigniewowi Relidze w dniu nadania tytułu Doctor Honoris Causa Akademii Medycznej w Białymstoku. Rektor. 01.10.1998 r.». Цікаво, що книга була подарована вченому ректором академії саме в період надання йому звання Почесного доктора Медичної академії у Білостоці. Взагалі, Збігнев Реліга був удостоєний звання Почесного доктора чотирьох університетів: Львівського медичного університету (1997), Медичної академії у Білостоці (1998), Сілезької Медичної академії в Катовіце (2000) та Медичного Університету в Ополе (2002). У наступному виданні з його колекції зустрічаємо такий напис: «Panu Profesorowi Zbigniewowi Relidze Ministrowi Zdrowia i Wielkiemu Przyjacielowi dzieci niepełnosprawnych, z podziękowaniem za ego oddanie. Stanisław Kowalski, Urszula Bogobowicz. Warszawa, listopad 2006 r.». Про вдячність лікарю, професору, міністру охорони здоров'я свідчать дарчі написи в подарованій книзі «Złote myśli ludzi wielkiego umusłu, talentu i serca: twórcy wizerunku Polski» [18]. Дарчий напис датовано 2006 роком, саме у той період Збігнев Реліга обіймав посаду міністра охорони здоров'я Польщі (2005–2007 рр.). Отже в інскриптах, як додатковому джерелі інформації, розкриваються наукові і дружні зв'язки вченого, відомості про контакти в політичному та громадському середовищі, дається висока оцінка його роботи. Дати, які майже завжди присутні у дарчих написах, дозволяють встановити, коли і з якого приводу було подаровано книгу.

Цінними для нас є дарчі написи у книгах, які належать до колекції видатного польського імунолога, пульмонолога,

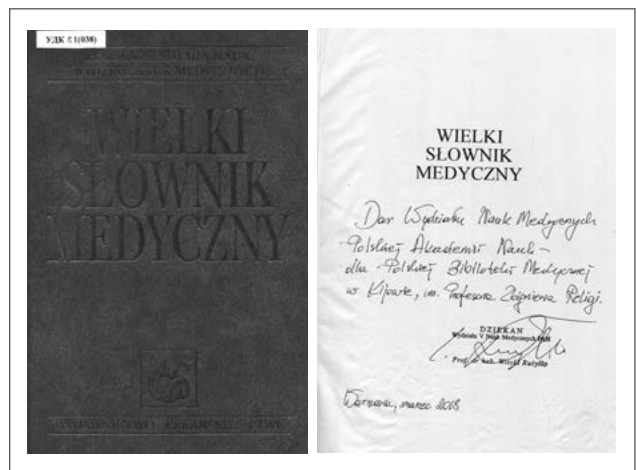
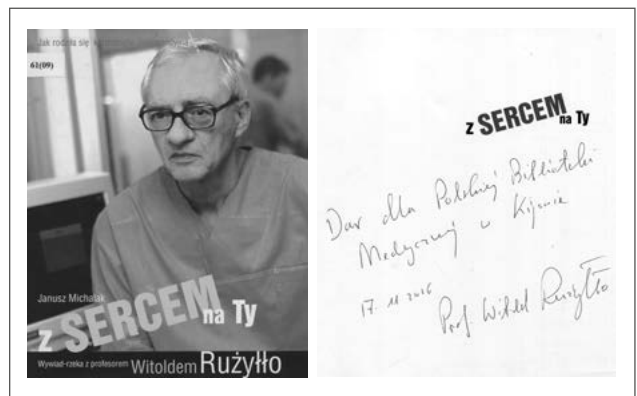
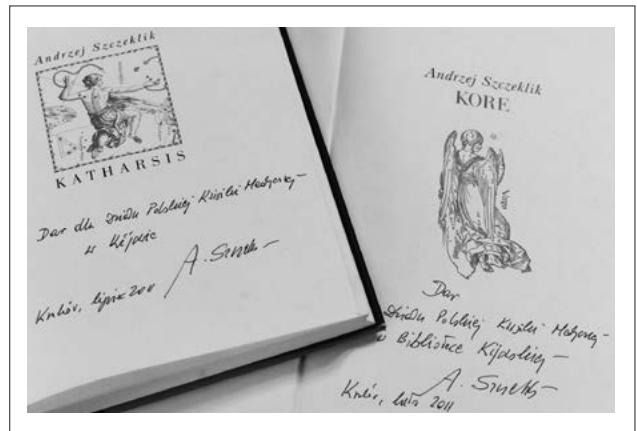
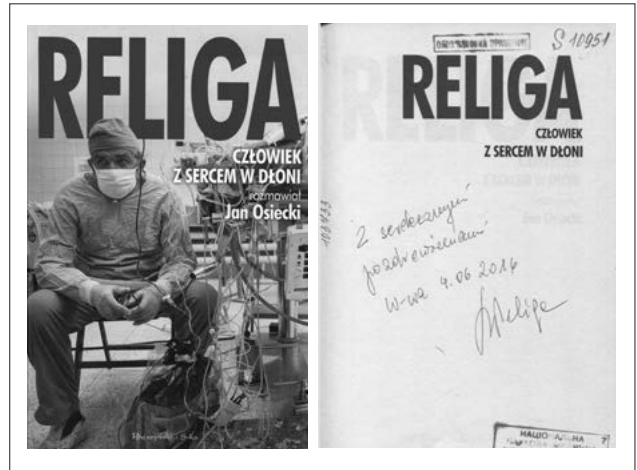
вченого та письменника, професора Анджея Щеклика. Це, насамперед, книги з дарчими написами, передані ним особисто в дар Польській медичній бібліотеці імені Збігнева Реліґі. Серед таких видань окремої уваги заслуговують книжки професора, присвячені філософії медицини: «Kogę: o chorych, chorobach i poszukiwaniu duszy medycyny» [15], та книга «Katharsis: o uzdrowicielskiej mocy natury i sztuki» [14] із дарчими написами автора «Dar dla działu Polskiej książki medycznej w Kijowie. Kraków, Lipiec 2011. Andrzej Szczeklik». Унікальні видання спонукають переосмислити своє життя, шукати відповіді на одвічні питання, в них автор розмірковує про лікування тіла медициною, а душі мистецтвом. Серед подарованих, також видання «Niesmiertelnosc: Prometejski sen medycyny» та книжка-інтерв'ю «Słuch absolutny: Andrzej Szczeklik w rozmowie z Jerzym Illgiem». Ці книги стали окрасою колекції та експонуються на постійно діючих персональних виставках, які представлені у Польській медичній бібліотеці і присвячені Анджею Щеклику та Збігневу Релізі. Треба відзначити, що книги з інскриптами завжди є важливим доповненням на стендах книжкових виставок, де кожна книга з присвятою – це наче зустріч з автором. Такі видання додають оригінальність експозиції та викликають додатковий історичний, біографічний та джерелознавчий інтерес.

Чимало інскриптів на сторінках книг видатного польського кардіолога, засновника польської інтервенційної кардіології, піонера інвазивної кардіології в Польщі Вітольда Ружилло. Серед перших подарованих видань – книга з присвятою «Jazdów» за редакцією батька вченого Едварда Ружилло, польського терапевта і гастроентеролога, викладача, професора, співавтора системи післядипломної освіти лікарів у Польщі. Професор Вітольд Ружилло як представник Польської академії наук у складі делегації з Польщі відвідав Польську медичну бібліотеку у 2017 році, з нагоди присвоєння бібліотеці імені Збігнева Реліґі, з яким він тісно працював протягом багатьох років. На сьогодні, у фонді книгозбірні 13 книг за авторством та під редакцією Вітольда Ружилло, з дарчими авторськими написами. Цікавою є книжка-інтерв'ю Януша Міхалка «Z sercem na ty: wywiad-rzeka z profesorem Witoldem Rużyłło» [9] подарована і підписана професором: «Dar dla Polskiej Biblioteki Medycznej w Kijowie. Prof. Witold Rużyłło. 17.11.2016 r.».

У довідковому виданні «Wielki słownik medyczny» [17] більш розгорнутий і деталізований дарчий напис «Dar Wydziału Nauk Medycznych Polskiej Akademii Nauk dla Polskiej Biblioteki Medycznej w Kijowie, im. Profesora Zbigniewa Religi. Witold Rużyłło. Warszawa, marzec 2018 r.», також на титульній сторінці розміщено штамп «DZIEKAN Wydziału Nauk Medycznych PAN. Prof. dr. hab. Witold Rużyłło».

Дарчий напис перетворює книгу зі звичайного видання в пам'ятний подарунок, підсилює її значимість, зближує нас з автором.

Важливим напрямком роботи Польської медичної бібліотеки є проведення біографічних досліджень, вивчення наукового та творчого доробку відомих вчених, відзначення пам'ятних та ювілейних дат видатних польських медиків. Вагомою частиною книжкового фонду бібліотеки є видання, присвячені історії польської медицини та видатним лікарям України і Польщі. Серед таких видань книга «Dzieje medycyny w Polsce» [1] за науковою редакцією Войцеха Ношика у 3-х томах, подарована бібліотеці Анджеєм Савоні – головою Окружної Лікарської Палати у Варшаві (2013–2018 рр.). Гортаючи сторінки книги, перед читачем постає когорта величних постатей, які мали неабиякий вплив на становлення лікарської справи в Польщі, починаючи ще від найдавніших часів. Пам'ятною є

присвята-побажання на титульній сторінці книги від Анджея Савоні: «Proszę przyjac serdeczne gratulacje z okazji 85-lecia Narodowej biblioteki nauk medycznych w Kijowie i zyczenia dalszej owocnej współpracy z serdecznymi wyrażeniami szacunku. Kijów 08.10.2015».

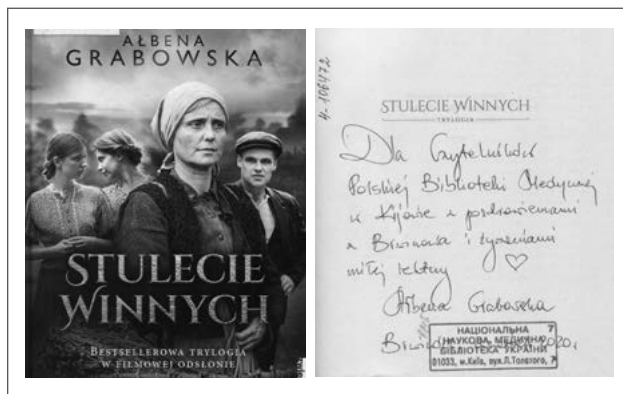
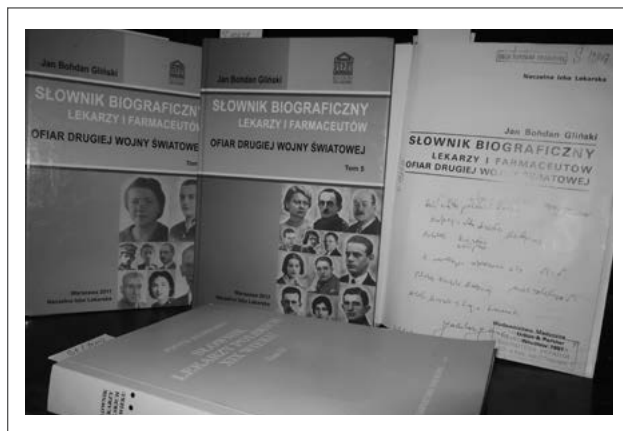
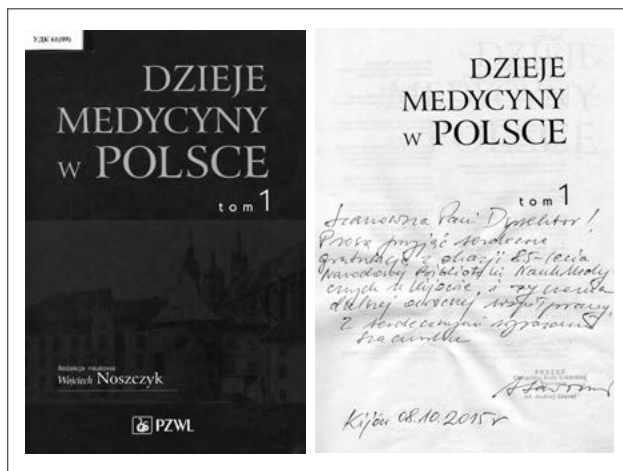
Цінним виданням у фонді бібліотеки є біографічний словник лікарів та фармацевтів у 6-ти томах «Słownik biograficzny lekarzy i farmaceutów ofiar drugiej wojny światowej» [2] написаний одним із найбільш відомих істориків медицини, який був співзасновником і головою історичної секції Польського лікарського товариства Яном Богданом Глінським. Це одна з найвідоміших багаторічних праць доктора над якою він почав працювати ще з 1986 року. Автор присвятив багато часу досліджуючи мало-відомі факти. У словнику описано 6135 людських доль, серед яких залишилися й нерозгадані, вкриті таємницями війни. Особливо цінним і пам'ятним є дарчий напис Яна Богдана Глінського «Dla działu Medycznej Polskiej książki w Kijowie. Z serdecznym życzeniami. Jan Bohdan Gliński. 21.01.2015 r.». Це видання з присвятою – подарунок з особистою історією та пам'ять одночасно. Символічно, що автор залишив цей автограф у книзі в ювілейний рік свого 100-річчя.

За період існування Польська медична бібліотека імені Збігнева Релігі стала ключовим центром проведення зустрічей з відомими діячами наукової медичної спільноти, лікарями-практиками, видавцями польської медичної книги. Тут відбуваються спільні заходи з Посольством Республіки Польща в Україні, з представниками польських громадських організацій, Польським інститутом у Києві та іншими польськими установами в Україні, літературні зустрічі з письменниками, презентації авторських книг. Важливим бонусом таких заходів є збагачення фонду бібліотеки новою цікавою літературою.

Безумовно, ядром фонду бібліотеки є наукові видання медико-біологічного напрямку польською та англійською мовами, що задовольняють інформаційні потреби, насамперед, спеціалістів-медиків, але у книгозбірні є також і художні твори відомих польських авторів. Серед таких видань, значна кількість подарованих бібліотеці авторських книжок відомої польської письменниці, доктора медичних наук, лікаря-невролога Албени Грабовської. Для багатьох читачів і телеглядачів вона відома як автор дуже популярної саги «Stulecie Winnych» [3] у трьох томах, за цією книжкою було знято однойменний серіал. Вже понад десять років вона пише твори різних літературних жанрів для дорослих і дітей. Письменниця видала понад 20 книжок, створила цикл повістей у серії «Uczniowie Hippokratesa» з елементами історії медицини. Про дружні відносини Албени Грабовської і прихильність до нашої бібліотеки свідчать адресовані дарчі написи на подарованих нею 15 книжках: «Dla Czytelników Polskiej Biblioteki Medycznej w Kijowie z pozdrowieniami i życzeniami miłej lektury. Albena Grabowska. Brwinów. 2020 r.».

Цікавою новинкою серед подарованих видань сучасних авторів з дарчими написами є серія книжок відомого польського письменника, історика, журналіста, автора трилогії із серії «Powojnie» Пьотра Малецького, який передав бібліотеці всі три книги із популярної серії: «Jak Moskwa oszukała Zachód w 1945 roku» [6], «Jak Moskwa przegrała zimną wojnę» [7] та «Uwięzione narody po ciemnej stronie żelaznej kurtyny»[8]. Кожна книга підписана автором з побажаннями для читачів: «Z pozdrowieniami dla czytelników Polskiej Biblioteki Medycznej im. Prof. Zbigniewa Religi. Piotr Małecki. Powojnie».

З 2021 року стало доброю традицією у Польській медичній бібліотеці проведення «Народового читання» спільно з

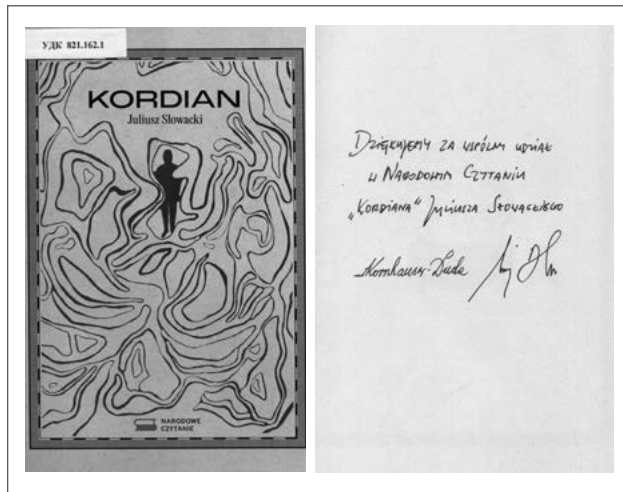

полонійними спілками Києва, зокрема, й з Всеукраїнською громадською організацією "Полонія". Акцію «Народове читання» започатковано Президентом Польщі з 2012 року з метою популяризації надбання польської літератури. У 2024 році у рамках цього заходу читали п'єсу Юліуша Словацького «Kordian». Приємною несподіванкою стало отримання листа подяки учасникам читання з Канцелярії президента Республіки Польща від Першої леді Польщі – пані Агати Корнгаузер–Дуди (2015–2025 рр.). Особливо важливо для нас було отримати у подарунок у 2024 році примірник п'єси «Kordian» [12] з автографом Першої леді: «Dziękujęmu za wspólny udział w Narodowym Czytaniu «Kordiana» Juliusza Słowackiego. A. Kornhauser-Duda».

Книги з дарчим або власницьким написом завжди унікальні, а особливо, коли автограф здійснений відомим політичним діячем, видання набувають історичної цінності. Нещодавно фонд бібліотеки збагатився книгою Міхала Сутовського про третього Президента Польщі Александра Квасневського «Aleksander Kwaśniewski: biografia polityczna» [13] (2024 р.). Автор, спираючись на архівні документи, мемуари, інтерв'ю в пресі та книжках, а також на численні розмови з друзями, знайомими, колегами, політичними опонентами, простежує життєвий шлях відомого політика від дитинства до перемоги на виборах. На титульній сторінці книги автограф Александра Квасневського та автора книги Міхала Сутовського.

Дарчий напис у книзі часто відображає особисті, дружні чи професійні взаємини дарувальника з адресатом. Серед подарованих бібліотеці видань з інскриптами, зокрема, є книги з колекції щирого друга Польської медичної бібліотеки Кшиштофа Круліковські, присвячені бібліотеці: «W darze dla Polskiej Biblioteki Medycznej w Kijowie ze wsparciem i ku pamięci potomnym. Warszawa 04.06.2016 r.».

Кшиштоф Круліковські – один із перших дарувальників польської літератури, ініціатор та меценат польської книгозбірні у ННМБУ, лікар, історик медицини, голова товариства Шпиталю Уяздовського у м. Варшава, який разом зі своєю родиною передав бібліотеці частину власної колекції книг та журналів. На сьогодні документи з його приватної колекції нараховують близько 1000 примірників. Завдячуючи Кшиштофу Круліковські, який активно продовжує передавати нову літературу, колекція постійно поповнюється. Тематичний діапазон книг в колекції досить великий і визначається особистими інтересами власника. Крім наукових медичних видань, у колекції багато

історичної, краєзнавчої, картографічної, біографічної та художньої літератури. Представлені твори відомих польських письменників Адама Міцкевича, Юліуша Словацького, Генріка Сенкевича, Юліана Тувіма, Марії Конопніцької та багатьох інших. Важливою особливістю кожної з подарованих книг із приватної колекції є книжковий знак власника – штамп бібліотеки Круліковських «Librarium Królikowskich», розташований на титульній сторінці видання.

Перелік книг із дарчими написами можна продовжувати. У статті наведено тільки частину документів із великого масиву видань з присвятами із фонду Польської медичної бібліотеки імені Збігнева Реліги. Ми цінуємо кожну подаровану книгу, дбайливо зберігаємо, всебічно популяризуємо та пропонуємо читачам подаровані видання. Весь фонд книгозбірні представлений в електронному каталозі, зокрема, дарчі написи на книжках, адресовані бібліотеці, відображено у бібліографічних записках електронного каталогу, а інформацію про дарувальників також обов'язково зазначено в облікових документах. Деякі інскрипти на сторінках подарованих книг потрібно ще розпізнавати та досліджувати, щоб зберегти для майбутнього. Втім, головний аспект залишається незмінним – книги, передані в дар є важливою складовою збагачення фондів бібліотеки, а завдяки дарчим написам книга стає цінним надбанням будь-якої книгозбірні та набуває літературно-історичної та культурної цінності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Dzieje medycyny w Polsce. T. 1. Od czasów najdawniejszych do roku 1914 / red. nauk. Wojciech Noszczyk. – [Warszawa] : PZWL, [2015]. – XXIX, 520 s.
2. Gliški J. B. Słownik biograficzny lekarzy i farmaceutów ofiar drugiej wojny światowej. [T. 1] / Jan Bohdan Gliški ; Nacz. Izba Lek. – Wrocław : Urban & Partner, 1997. – XXII, 519 s.
3. Grabowska A. Stulecie winnych : trylogia / Albena Grabowska. – [Warszawa : Zwierciadło, 2018]. – 670 s.
4. Kardiochirurgia dziecięca. T. 1. Wybrane problemy kliniczne / red. nauk.: Janusz H. Skalski, Zbigniew Religa. – Katowice : [Śląsk], 2003. – 410 s.
5. Kortko D. Religa : biogr. najslawniejszego polskiego kardiochirurga / Dariusz Kortko, Judyta Watola. – [Warszawa : Agora SA, 2014]. – 319 s.
6. Małecki P. Jak Moskwa oszukała Zachód w 1945 roku / Piotr Małecki. – [Gdynia : s. n., 2022]. – 463 s. – (Powojnie).
7. Małecki P. Jak Moskwa przegrała zimną wojnę / Piotr Małecki. – [Gdynia : s. n., 2023]. – 497 s. – (Powojnie).
8. Małecki P. Uwzięzione narody po ciemnej stronie żelaznej kurtyny / Piotr Małecki. – [Gdynia : s. n., 2024]. – 403 s. – (Powojnie).
9. Michalak J. Z sercem na Ty : wywiad-rzeka z prof. Witoldem Rużyłło / Janusz Michalak. – [Poznań] : Termedia, [2004]. – 192 s.
10. Osiecki J. Zbigniew Religa: człowiek z sercem w dłoni / Jan Osiecki. – [Warszawa : Prószyński Media, 2009]. – 206 s.
11. Polski Wersal / tekst Jan Nieciecki. – [Białystok] : Łuk, [1998]. – [136] s. – 1692–1749, 250 rocznica rozszerzenia praw miejskich Białegostoku przywilejem Augusta III z dnia 1 lutego 1749.
12. Słowacki J. Kordian : część pierwsza trylogii Spisek koronacyjny / Juliusz Słowacki. – [Warszawa] : Kancelaria Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, [2024]. – 136 s. – (Narodowe Czytanie).
13. Sutowski M. Aleksander Kwaśniewski : biografia polityczna. T. 1. 1954–1995 / Michał Sutowski. – Warszawa : Wyd. Krytyki Polit., 2024. – 535 s.
14. Szczeklik A. Katharsis. O uzdrowicielskiej mocy natury i sztuki / Andrzej Szczeklik. – Kraków : Znak, 2009. – 171 s.

15. Szczeklik A. Kore. O chorych, chorobach i poszukiwaniu duszy medycyny / Andrzej Szczeklik. – Kraków : Znak, 2007. – 315 s.
16. Trepńska M. Religa. Świat wokół serca : prof. Zbigniew Religa w opowieściach Jana Sarny, dyrektora Fundacji Rozwoju Kardiologii im. prof. Zbigniewa Religi / Maria Trepńska. – [Zabrze : Financial Press, 2009]. – 120 s.
17. Wielki słownik medyczny / Polska Akad. Nauk, Wydz. Nauk Medycznych. – [Warszawa] : PZWL, [1996]. – [14], 1625 s.
18. Złote myśli : ludzie wielkiego umysłu, talentu i serca : twórcy wizerunku Polski. Księga 2004. Sentencje, aforyzmy, dewizy życiowe / zespół red. Łukasz Barszcz [et al.]. – Warszawa : Fundacja Dzieciom «Zdążyć z Pomocą», 2006. – 336 s.

УДК 61(038)=161.2=030.161.1"1991/...":027.1

ЗАГАЛЬНОМЕДИЧНІ ПЕРЕКЛАДНІ УКРАЇНСЬКІ СЛОВНИКИ ДОБИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ З ВЛАСНОЇ БІБЛІОТЕКИ

Нечаїв Станіслав

магістр управління охорони здоров'я, член правління Всеукраїнського Лікарського Товариства (ВУЛТ),
член правління Світової Федерації Українських Лікарських Товариств (СФУЛТ),
голова Історико-термінологічної комісії ВУЛТ, архіваріус СФУЛТ,
м. Київ

Анотація. У статті розглянено здобутки за 35 років нашої Незалежності у царині медичної лексикографії на прикладі загальномедичних перекладних українських словників з власної бібліотеки автора. Спеціальний акцент ставиться на доробку Всеукраїнського лікарського товариства та його Історико-Термінологічної Комісії. Відзначається вагомий внесок у збереження "золотих" словників доби розстріляного українського відродження Любомира Пирога, перевидання їх в Незалежній Україні та використання їхніх напрацювань для нового Відродження.

Ключові слова: медична термінологія, медична лексикографія, українські медичні словники, українські лікарські товариства, українська незалежність, українське відродження.

GENERAL MEDICAL TRANSLATION UKRAINIAN DICTIONARIES OF THE INDEPENDENCE AGE FROM THE OWN LIBRARY

Nechajiv Stanislav

Master of Health Administration, Member of the Board of the Ukrainian Medical Association (UMA),
Member of the Board of the World Federation of Ukrainian Medical Associations (WFUMA),
Chairman of the Historical and Terminological Commission of the UMA, Archivist of the WFUMA,
Kyiv

Abstract. The article examines some achievements over the 35 years of our Independence in the field of medical lexicography using the example of general medical translation Ukrainian dictionaries from the author's own library. Special emphasis is placed on the achievements of the Ukrainian Medical Association and its Historical and Terminological Commission. A significant contribution to the preservation of the "golden" dictionaries of the era of the executed Ukrainian Renaissance by Ljubomyr Pyrih, their reprinting in Independent Ukraine and the use of their achievements for the new Renaissance are noted.

Keywords: medical terminology, medical lexicography, Ukrainian medical dictionaries, Ukrainian Medical Associations, Ukrainian independence, Ukrainian Renaissance.

Идучи назустріч 35 рокові від дня нового проголошення нашої Незалежності варто оглянути деякі здобутки за цей період у царині лексикографії, у нашому випадку, медичної.

Сучасна москвинсько-українська війна ніяк не сприяє якнайгрунтовніше дослідити пройдений шлях. Вірність, що в мирний час це буде зробити набагато легше.

З ініціативи академіка Любомира Пирого ми в лікарському товаристві займаємося лексикографічною працею з 1989 року і в моїй власній бібліотеці з того часу накопичилось багато медичних словників, тому варто почати саме з них, а потім перейти до фондів найбільших бібліотек України. З огляду на обсяг матеріалу варто розпочати з загальномедичних перекладних словників.

Серед перших ластівок відродження понищеної східними варварами та нашими доморощеними колаборантами української медичної термінології слід відзначити «Російсько-український медичний словник» 1991 року на 7.000 слів авторства Олега Мусія, Станіслава Нечаєва, Олекси Соколюка та Сергія Гаврилюка.

Ще за два роки до нового відродження нашої незалежності молодими київськими лікарями розпочалась копітка робота по збиранню з поживклих сторінок «золотих» (уже столітніх!) словників доби розстріляного українського відродження розгублених, спотворених та замовчуваних українських медичних назов, які не вписувались у процес наближення та злиття з «братськими» москвинськими.

То була перша спроба підняти з небуття і зібрати під однією палітуркою всі напрацювання наших великих попередників часів визвольних змагань минулого століття, які пан Любомир Пиріг зберігав багато десятиріч у своїй власній бібліотеці. Він вирішив довірити їх нам.

Власним коштом під егідою Українського Лікарського Товариства в Києві ще при вмираючому СРСР до офіційного проголошення нашої незалежності цей «Російсько-український медичний словник» вдалося видати у непростих цензурних умовах все ще існуючих комуністичної партії та КГБ.

Автором вступного слова до нашого словника виступив Президент ВУЛТ, тоді ще тільки професор, член-кореспондент Академії Наук України Любомир Антонович Пиріг.

Ця дійсно українська знечужинювальна медикотермінологічна праця пізніше багаторазово перевидувалась як укладачами (Київ, 1992; Умань, 1992), так і без нашого відома у вигляді т.зв. «піратських» видань, що зайвий раз свідчить про велику популярність нашого словника серед лікарів України.

Друкувався також той словник у кількох числах київського медичного журналу «Врачебное дело/Лікарська справа».

У 1992 році був перевиданий у Заставній один із тих «золотих» словників часів українізації одеський «Медичний російсько-український словник» В. Ф. Кисільова 1928 року, що значно посилює нашу позицію у боротьбі за українськість лікарського називництва.

Невдовзі у Києві у 1994 році відбулося перевидання старого київського «Російсько-українського медичного словника» М. Галина та О. Корчака—Чепурківського 1920 року.

Ще через рік у 1995 році Українським Лікарським Товариством у Києві був виданий «Російсько-український медичний (або москальсько-, москвинсько-, московсько-, московітсько-, московіцько-, московітянсько- русинський, -русицький, -руснацький, -руський лікарський) словник з латинськими назвами (знадбіки)» на 11.000 слів авторства Станіслава Нечаєва та Олекси Соколюка.

Наступного 1996 року у Києві вийшов «Російсько-український словник медичної термінології» О. К. Усатенка та з його ж співавторством «Російсько-український словник наукової термінології: біологія, хімія, медицина» (укладачі Соломон Пав-

лович Вассер, Ірина Олександрівна Дудка, Віктор Іванович Єрмоленко, Марина Дмитрівна Зерова, Андрій Якович Ільченко, Олег Корнійович Усатенко; редактор О. Л. Бельгард).

Тоді ж у 1996 році видали у Києві «Російсько-український словник медичної термінології» П. І. Червяка, М. П. Захараша та А. П. Радзіховського.

Ще через рік у 1997 році також у Києві був виданий подібний до попереднього «Російсько-український медичний словник» П. І. Червяка та М. П. Захараша.

У Харкові ще через рік (1998 року) вийшов «Русско-английско-украинский медицинский словарь» авторства Є. І. Шапкіна, В. В. Ніконова, В. Є. Шапкіна (під ред. В. В. Ніконова).

В честь X-річного ювілею Всеукраїнського Лікарського Товариства 2000 року ми у Києві видали «Російсько-український (московсько-руський або москвинсько-русинський) медичний (лікарський) словник з іншомовними назвами» на 15.000 слів, «Латино-український (-руський або -русинський) медичний (лікарський) словник» на 7.000 слів та «Словник чужослів мови медика» С. Нечая (Нечаєва).

Наступного 2001 року у Києві був виданий «Російсько-українсько-англійський базовий словник студента-медика» Г. О. Золотухіна, Н. П. Литвиненко, Н. В. Місник та інших (усього 15 авторів).

Того ж 2001 року нами у Києві було видано «Російсько-український (московсько-руський або москвинсько-русинський) медичний (лікарський) словник з іншомовними назвами» на 20.000 слів С. Нечая, який також перевидавався 2002 року.

У Львові 2002 року вийшов «Російсько-український медичний словник» Теофіла Філіпюка, Яреми—Романа Федорова та Наталії Скорейко.

Також у 2002 році до 25-річчя СФУЛТ у Києві нами були видані «Латинсько-український медичний (лікарський) словник» на 10.000 слів. С. Нечая, «Українсько-польський лікарський словник = Słownik lekarski Ukraińsko-Polski» на 16.000 слів Станіслава Нечаєва та «Популярний російсько-український медичний словник греко-латинських терміноелементів» С. Нечая (Нечаєва).

Через рік у 2003 році вийшов із друку у Києві новий «Російсько-український медичний словник з іншомовними назвами» авторства Станіслава Нечая (Нечаєва) на 25.000 слів двома виданнями.

Національна академія наук (НАН) України у своїй видавничій діяльності, з серії «Із словникової спадщини» здійснює перевидання українських термінологічних словників, створених на початку 20 століття, що нині стали раритетними, а в радянські часи були заборонені й вилучені з ужитку. Серед інших 2008 року у Києві було видано «Медичний російсько-український словник» д-ра В. Ф. Кисільова, який вперше побачив світ в Одесі 1928 року, а вдруге був надрукований у Заставній 1992 року.

На вшанування сторіччя Українського Лікарського Товариства 2010 року у Києві нами був виданий «Медичний російсько-український словник з іншомовними назвами» Станіслава Нечаєва обсягом 30.000 термінів.

Згодом 2015 року зусиллями Історико-Термінологічної Комісії ВУЛТ в особі її голови С. Нечая (Нечаєва) було підготовано «Короткий українсько-білоруський (русько-, русинсько-литвинський) медичний (лікарський) словник = Кароткі ўкраінска-беларускі (русь(с)ка-крыўскі, -вялікалітовскі) медыцынскі (лекарскі, урачэбны) слоўнік» на 3.000 слів.

Незабаром 2019 року голова Історико-Термінологічної Комісії Всеукраїнського Лікарського Товариства Станіслав Нечаїв, серед кількох інших словників, уклав також «Англо-український, українсько-англійський словник складнощів медичної термінології» (близько 12.000 назов).

Розпочинаючи з 2023 року стараннями голови Істори-ко-Термінологічної Комісії Всеукраїнського Лікарського Товариства С. Нечає (Нечаєва) власним коштом кількома виданнями було видруковано «Німецько-український ме-

дичний словничок» та зворотний до нього «Українсько-німецький медичний словничок». Це частково ліквідує за давнєму лакуну у німецько-українській медичній лексикографії.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Галин М. Російсько-український медичний словник / М. Галин. – Київ : Триада, 1994. – XXVI, 186 с.
2. Кисільов В. Ф. Медичний російсько-український словник / В. Ф. Кисільов ; Одес. наук. при Укр. АН т-во, Секція медична. – [Одеса] : Держвидав України, 1928. – 142 с.
3. Нечаїв С. В. Англо-український словничок складностей медичної термінології : понад 3.000 назв / С. В. Нечаїв ; Всеукр. лікар. т-во, Історико-термінол. комісія. – Київ : ВУЛТ, 2019. – 56 с.
4. Нечаїв С. В. Англо-український словничок складностей медичної термінології : близько 4.000 назв / С. В. Нечаїв ; Всеукр. лікар. т-во, Історико-термінол. комісія. – 2-ге вид. – Київ : ВУЛТ, 2019. – 60 с.
5. Нечаїв С. В. Англо-український словничок труднощів медичної термінології : близько 5.000 назв / С. В. Нечаїв. – 3-тє вид. – Київ : ВУЛТ, 2019. – 80 с.
6. Нечаїв С. В. Англо-український та українсько-англійський словничок складнощів медичної термінології : понад 1.000 назв / С. В. Нечаїв ; Всеукр. лікар. т-во, Історико-термінол. комісія. – Київ : ВУЛТ, 2019. – 23 с.
7. Нечаїв С. В. Англо-український та українсько-англійський словничок складнощів медичної термінології : біля 2.000 назв / С. В. Нечаїв ; Всеукр. лікар. т-во, Історико-термінол. комісія. – 2-ге вид. – Київ : ВУЛТ, 2019. – 31 с.
8. Нечаїв С. В. Англо-український та українсько-англійський словничок складнощів медичної термінології : понад 3.000 назв / С. В. Нечаїв ; Всеукр. лікар. т-во, Історико-термінол. комісія. – 3-тє вид. – Київ : ВУЛТ, 2019. – 47 с.
9. Нечаїв С. В. Англо-український та українсько-англійський словничок труднощів медичної термінології : близько 4.000 назв / С. В. Нечаїв ; Всеукр. лікар. т-во, Історико-термінол. комісія. – Київ : ВУЛТ, 2019. – 63 с.
10. Нечаїв С. В. Англо-український та українсько-англійський словничок труднощів медичної термінології : понад 5.000 назв / С. В. Нечаїв ; Всеукр. лікар. т-во, Історико-термінол. комісія. – 3-тє вид. – Київ : ВУЛТ, 2019. – 88 с.
11. Нечаїв С. В. Англо-український, українсько-англійський словник складнощів медичної термінології : близько 12.000 назв / С. В. Нечаїв. – 3-тє вид. – Київ : ВУЛТ, 2019. – 84 с.
12. Нечаїв С. В. Медичний російсько-український словник з іншомовними назвами : близько 30 000 термінів / С. В. Нечаїв ; Всеукр. лікар. т-во (ВУЛТ). – Київ : [б. в.], 2010. – XVI, 640 с. – 100-річчю Українського лікарського товариства присвячується.
13. Нечаїв С. В. Німецько-український медичний словничок / С. В. Нечаїв. – Київ : ВУЛТ, 2023.
14. Нечаїв С. В. Російсько-український медичний або (москальсько-, москвинсько-, московсько-, московітсько-, московицько-, московітянсько- - русинський, -русницький, -руснацький, -руський) лікарський словник з латинськими назвами (знадібки) : понад 11.000 слів / С. Нечаїв, О. Соколюк ; Укр. лікар. т-во у Києві. – Київ, 1995. – X, 120 с.
15. Нечаїв С. В. Українсько-англійський словничок складностей медичної термінології : понад 3.000 назв / С. В. Нечаїв ; Всеукр. лікар. т-во, Історико-термінол. комісія. – Київ : ВУЛТ, 2019. – 52 с.
16. Нечаїв С. В. Українсько-англійський словничок труднощів медичної термінології : понад 4.000 назв / С. В. Нечаїв. – 3-тє вид. – Київ : ВУЛТ, 2019. – 76 с.
17. Нечаїв С. В. Українсько-німецький медичний словничок / С. В. Нечаїв. – Київ : ВУЛТ, 2023.
18. Нечаїв С. В. Українсько-польський лікарський словник = Słownik lekarski Ukraińsko-Polski : 16 000 слів / С. В. Нечаїв ; Укр. лікар. т-во у Києві, Благодійний фонд «Третє тисячоліття». – Київ : УЛТК : Фонд ТТ, 2002. – 132 с.
19. Нечай С. В. Короткий українсько-білоруський (русько-, русинсько-литвинський) медичний (лікарський) словник : близько 3.000 слів / С. В. Нечай. – Київ, 2015. – 25 с.
20. Нечай С. В. Латинсько-український (-руський або -русинський) медичний (лікарський) словник : 7.000 / С. В. Нечай ; Укр. лікар. т-во у Києві. – Київ : УЛТК : Фонд ТТ, 2000. – 296 с.
21. Нечай С. В. Латинсько-український медичний (лікарський) словник : 10 000 слів / С. В. Нечай. – Київ : [УЛТК : Фонд ТТ], 2002. – 384, XVI с.
22. Нечай С. В. Німецько-український медичний словничок / С. В. Нечай. – 2-ге вид. – Київ : ВУЛТ, 2024.
23. Нечай С. В. Популярний російсько-український медичний словник греко-латинських терміноелементів (додаток до російсько-українського медичного словника з іншомовними назвами (2 т.)) / С. В. Нечай. – Київ : УЛТК : Фонд ТТ, 2002. – 16 с.
24. Нечай С. В. Російсько-український (московсько-руський або москвинсько-русинський) медичний (лікарський) словник з іншомовними назвами : 15.000 слів / С. В. Нечай ; Укр. лікар. т-во у Києві. – Київ : УЛТК : Фонд ТТ, 2000. – 432 с.
25. Нечай С. В. Російсько-український (московсько-руський або москвинсько-русинський) медичний (лікарський) словник з іншомовними назвами : більше 20.000 / С. В. Нечай ; Укр. лікар. т-во у Києві. – 2-ге вид., випр. та допов. – Київ : УЛТК : Фонд ТТ, 2001. – 592 с.
26. Нечай С. В. Російсько-український (московсько-руський або москвинсько-русинський) медичний (лікарський) словник з іншомовними назвами : більше 20.000 / С. В. Нечай ; Укр. лікар. т-во у Києві. – 3-тє вид. – Київ : УЛТК : Фонд ТТ, 2002. – 592 с. – (Ваше здоров'я та довголіття).
27. Нечай С. В. Російсько-український (московсько-руський або москвинсько-русинський) медичний (лікарський) словник з іншомовними назвами : близько 25.000 слів / С. В. Нечай. – [5-тє вид. випр. та допов.]. – Київ : УЛТК : Фонд ТТ, 2003. – III, 644 с.
28. Нечай С. В. Словник чужослів мови медика / С. В. Нечай ; Укр. лікар. т-во у Києві. – Київ : УЛТК : Фонд ТТ, 2000. – 96 с.
29. Нечай С. В. Українсько-німецький медичний словничок / С. В. Нечаїв. – 2-ге вид. – Київ : ВУЛТ, 2024.
30. Російсько-український медичний словник / О. Мусій, С. Нечаїв, О. Соколюк, С. Гаврилюк // Врачеб. дело = Лікар. справа. – 1992. – № 3. – С. 113–126.
31. Російсько-український медичний словник : 7.000 слів / О. Мусій, С. Нечаїв, О. Соколюк, С. Гаврилюк. – Київ : Укр. лікар. т-во в Києві, 1991. – 102 с.
32. Російсько-український медичний словник : 7000 слів / О. Мусій, С. Нечай, О. Соколюк, С. Гаврилюк. – Вид. 3-тє, зі змінами. – Умань : [Уман. міськ. друк.], 1992. – 113 с.
33. Російсько-український медичний словник : 7000 слів / О. Мусій, С. Нечай, О. Соколюк, С. Гаврилюк ; Світова федерація укр. лікар. т-в, Всеукр. лікар. т-во. – Вид. 4-тє, тотожне. – Умань : [Уман. міськ. друк.], 1992. – 113 с.
34. Російсько-український словник наукової термінології. Біологія. Хімія. Медицина / Комітет наук. термінології [та ін.]. – Київ : Наук. думка, 1996. – 660 с.
35. Російсько-українсько-англійський базовий словник студента-медика / за ред. Г. О. Золотухіна. – Київ : Здоров'я, 2001. – 262 с.
36. Русско-английско-украинский медицинский словарь / под ред. В. В. Никонова. – Харьков : Консум, 1998. – 639 с.
37. Усатенко О. К. Російсько-український словник медичної термінології / О. К. Усатенко. – Київ : Наук. думка, 1996. – 463 с.
38. Філіпчук Т. Російсько-український медичний словник : близько 15 000 слів / Т. Філіпчук, Я.-Р. Федорів, Н. Скорейко. – Львів : Світ, 2002. – 198 с.
39. Червяк П. І. Російсько-український медичний словник / П. І. Червяк, М. П. Захараш. – Київ : Генеза, 1997. – 617 с.
40. Червяк П. І. Російсько-український словник медичної термінології / П. І. Червяк, М. П. Захараш, А. П. Радзіховський. – Київ : Генеза, 1996. – 564 с.

REFERENCE

1. Halyn M. Rosiisko-ukrainskyi medychnyi slovnyk / M. Halyn. – Kyiv : Tryada, 1994. – XXVI, 186 s. [in Ukrainian].
2. Kysilov V. F. Medychnyi rosiisko-ukrainskyi slovnyk / V. F. Kysilov ; Odes. nauk. pry Ukr. AN t-vo, Sektsiia medychna. – [Odesa] : Derzhvydav Ukrainy, 1928. – 142 s. [in Ukrainian].
3. Nechaiv S. V. Anhlo-ukrainskyi slovnychok skladnostei medychnoi terminolohii : ponad 3.000 nazov / S. V. Nechaiv ; Vseukr. likar. t-vo, Istoryko-terminol. komisiia. – Kyiv : VULT, 2019. – 56 s. [in Ukrainian].
4. Nechaiv S. V. Anhlo-ukrainskyi slovnychok skladnostei medychnoi terminolohii : blyzko 4.000 nazov / S. V. Nechaiv ; Vseukr. likar. t-vo, Istoryko-terminol. komisiia. – 2-he vyd. – Kyiv : VULT, 2019. – 60 s. [in Ukrainian].
5. Nechaiv S. V. Anhlo-ukrainskyi slovnychok trudnostei medychnoi terminologii : blyzko 5.000 nazov / S. V. Nechaiv. – 3-tie vyd. – Kyiv : VULT, 2019. – 80 s. [in Ukrainian].
6. Nechaiv S. V. Anhlo-ukrainskyi ta ukrainsko-anhliiskyi slovnychok skladnoshchiv medychnoi terminolohii : ponad 1.000 nazov / S. V. Nechaiv ; Vseukr. likar. t-vo, Istoryko-terminol. komisiia. – Kyiv : VULT, 2019. – 23 s. [in Ukrainian].
7. Nechaiv S. V. Anhlo-ukrainskyi ta ukrainsko-anhliiskyi slovnychok skladnoshchiv medychnoi terminolohii : bilia 2.000 nazov / S. V. Nechaiv ; Vseukr. likar. t-vo, Istoryko-terminol. komisiia. – 2-he vyd. – Kyiv : VULT, 2019. – 31 s. [in Ukrainian].
8. Nechaiv S. V. Anhlo-ukrainskyi ta ukrainsko-anhliiskyi slovnychok skladnoshchiv medychnoi terminolohii : ponad 3.000 nazov / S. V. Nechaiv ; Vseukr. likar. t-vo, Istoryko-terminol. komisiia. – 3-tie vyd. – Kyiv : VULT, 2019. – 47 s. [in Ukrainian].
9. Nechaiv S. V. Anhlo-ukrainskyi ta ukrainsko-anhliiskyi slovnychok trudnoshchiv medychnoi terminolohii : blyzko 4.000 nazov / S. V. Nechaiv ; Vseukr. likar. t-vo, Istoryko-terminol. komisiia. – Kyiv : VULT, 2019. – 63 s. [in Ukrainian].
10. Nechaiv S. V. Anhlo-ukrainskyi ta ukrainsko-anhliiskyi slovnychok trudnoshchiv medychnoi terminolohii : ponad 5.000 nazov / S. V. Nechaiv ; Vseukr. likar. t-vo, Istoryko-terminol. komisiia. – 3-tie vyd. – Kyiv : VULT, 2019. – 88 s. [in Ukrainian].
11. Nechaiv S. V. Anhlo-ukrainskyi, ukrainsko-anhliiskyi slovnyk skladnoshchiv medychnoi terminologii : blyzko 12.000 nazov / S. V. Nechaiv. – 3-tie vyd. – Kyiv : VULT, 2019. – 84 s. [in Ukrainian].
12. Nechaiv S. V. Medychnyi rosiisko-ukrainskyi slovnyk z inshomovnymy nazvamy : blyzko 30 000 terminiv / S. V. Nechaiv ; Vseukr. likar. t-vo (VULT). – Kyiv : [b. v.], 2010. – XVI, 640 s. – 100-richchiu Ukrainskoho likarskoho tovarystva prysviachuietsia. [in Ukrainian].
13. Nechaiv S. V. Nimetsko-ukrainskyi medychnyi slovnychok / S. V. Nechaiv. – Kyiv : VULT, 2023. [in Ukrainian].
14. Nechaiv S. V. Rosiisko-ukrainskyi medychnyi abo (moskalsko-, moskvynsko-, moskovsko-, moskovitsko-, moskovytsko-, moskovitiianko-, -rusynskyi, -rusytskyi, -rusnatskyi, -ruskyi) likarskyi slovnyk z latynskymy nazvamy (znadibky) : ponad 11.000 sliv / S. Nechaiv, O. Sokoliuk ; Ukr. likar. t-vo u Kyievi. – Kyiv, 1995. – X, 120 s. [in Ukrainian].
15. Nechaiv S. V. Ukrainsko-anhliiskyi slovnychok skladnostei medychnoi terminolohii : ponad 3.000 nazov / S. V. Nechaiv ; Vseukr. likar. t-vo, Istoryko-terminol. komisiia. – Kyiv : VULT, 2019. – 52 s. [in Ukrainian].
16. Nechaiv S. V. Ukrainsko-anhliiskyi slovnychok trudnostei medychnoi terminologii : ponad 4.000 nazov / S. V. Nechaiv. – 3-tie vyd. – Kyiv : VULT, 2019. – 76 s. [in Ukrainian].
17. Nechaiv S. V. Ukrainsko-nimetskyi medychnyi slovnychok / S. V. Nechaiv. – Kyiv : VULT, 2023. [in Ukrainian].
18. Nechaiv S. V. Ukrainsko-polskyi likarskyi slovnyk = Slownik lekarski Ukrainisko-Polski : 16 000 sliv / S. V. Nechaiv ; Ukr. likar. t-vo u Kyievi, Blahodiinyi fond «Tretie tysiacholittia». – Kyiv : ULTK : Fond TT, 2002. – 132 s. [in Ukrainian].
19. Nechai S. V. Korotkyi ukrainsko-biloruskyi (rusko-, rusynsko-lytvynskyi) medychnyi (likarskyi) slovnyk : blyzko 3.000 sliv / S. V. Nechai. – Kyiv, 2015. – 25 s. [in Ukrainian].
20. Nechai S. V. Latyno-ukrainskyi (-ruskyi abo -rusynskyi) medychnyi (likarskyi) slovnyk : 7.000 / S. V. Nechai ; Ukr. likar. t-vo u Kyievi. – Kyiv : ULTK : Fond TT, 2000. – 296 s. [in Ukrainian].
21. Nechai S. V. Latynsko-ukrainskyi medychnyi (likarskyi) slovnyk : 10 000 sliv / S. V. Nechai. – Kyiv : [ULTK : Fond TT], 2002. – 384, XVI s. [in Ukrainian].
22. Nechai S. V. Nimetsko-ukrainskyi medychnyi slovnychok / S. V. Nechai. – 2-he vyd. – Kyiv : VULT, 2024. [in Ukrainian].
23. Nechai S. V. Populiarnyi rosiisko-ukrainskyi medychnyi slovnyk hreko-latynskykh terminoelementiv (dodatok do rosiisko-ukrainskoho medychnoho slovnyka z inshomovnymy nazvamy (2 t.)) / S. V. Nechai. – Kyiv : ULTK : Fond TT, 2002. – 16 s. [in Ukrainian].
24. Nechai S. V. Rosiisko-ukrainskyi (moskovsko-ruskyi abo moskvynsko-rusynskyi) medychnyi (likarskyi) slovnyk z inshomovnymy nazvamy : 15.000 sliv / S. V. Nechai ; Ukr. likar. t-vo u Kyievi. – Kyiv : ULTK : Fond TT, 2000. – 432 s. [in Ukrainian].
25. Nechai S. V. Rosiisko-ukrainskyi (moskovsko-ruskyi abo moskvynsko-rusynskyi) medychnyi (likarskyi) slovnyk z inshomovnymy nazvamy : bilsh 20.000 / S. V. Nechai ; Ukr. likar. t-vo u Kyievi. – 2-he vyd., vypr. ta dopov. – Kyiv : ULTK : Fond TT, 2001. – 592 s. [in Ukrainian].
26. Nechai S. V. Rosiisko-ukrainskyi (moskovsko-ruskyi abo moskvynsko-rusynskyi) medychnyi (likarskyi) slovnyk z inshomovnymy nazvamy : bilsh 20.000 / S. V. Nechai ; Ukr. likar. t-vo u Kyievi. – 3-tie vyd. – Kyiv : ULTK : Fond TT, 2002. – 592 s. – (Vashe zdorovia ta dovolittia). [in Ukrainian].
27. Nechai S. V. Rosiisko-ukrainskyi (moskovsko-ruskyi abo moskvynsko-rusynskyi) medychnyi (likarskyi) slovnyk z inshomovnymy nazvamy : blyzko 25.000 sliv / S. V. Nechai. – [5-te vyd. vypr. ta dopov.]. – Kyiv : ULTK : Fond TT, 2003. – LII, 644 s. [in Ukrainian].
28. Nechai S. V. Slovnyk chuzhosliv movy medyky / S. V. Nechai ; Ukr. likar. t-vo u Kyievi. – Kyiv : ULTK : Fond TT, 2000. – 96 s. [in Ukrainian].
29. Nechai S. V. Ukrainsko-nimetskyi medychnyi slovnychok / S. V. Nechaiv. – 2-he vyd. – Kyiv : VULT, 2024. [in Ukrainian].
30. Rosiisko-ukrainskyi medychnyi slovnyk / O. Musii, S. Nechaiv, O. Sokoliuk, S. Havryliuk // Vracheb. delo = Likar. sprava. – 1992. – № 3. – S. 113–126 [in Ukrainian].
31. Rosiisko-ukrainskyi medychnyi slovnyk : 7.000 sliv / O. Musii, S. Nechaiv, O. Sokoliuk, S. Havryliuk. – Kyiv : Ukr. likar. t-vo u Kyievi, 1991. – 102 s. [in Ukrainian].
32. Rosiisko-ukrainskyi medychnyi slovnyk : 7000 sliv / O. Musii, S. Nechai, O. Sokoliuk, S. Havryliuk. – Vyd. 3-tie, zi zminamy. – Uman : [Uman. misk. druk.], 1992. – 113 s. [in Ukrainian].
33. Rosiisko-ukrainskyi medychnyi slovnyk : 7000 sliv / O. Musii, S. Nechai, O. Sokoliuk, S. Havryliuk ; Svitova federatsiia ukr. likar. t-v, Vseukr. likar. t-vo. – Vyd. 4-te, totozhne. – Uman : [Uman. misk. druk.], 1992. – 113 s. [in Ukrainian].
34. Rosiisko-ukrainskyi slovnyk naukovi terminolohii. Biolohiia. Khimiia. Medytsyna / Komitet nauk. terminolohii [ta in.]. – Kyiv : Nauk. dumka, 1996. – 660 s. [in Ukrainian].
35. Rosiisko-ukrainsko-anhliiskyi bazovyi slovnyk studenta-medyky / za red. H. O. Zolotukhina. – Kyiv : Zdorovia, 2001. – 262 s. [in Ukrainian].
36. Russko-anglijsko-ukrainskij medicinskij slovar / pod red. V. V. Nikonova. – Harkov : Konsum, 1998. – 639 s. [in Russian].
37. Usatenko O. K. Rosiisko-ukrainskyi slovnyk medychnoi terminolohii / O. K. Usatenko. – Kyiv : Nauk. dumka, 1996. – 463 s. [in Ukrainian].
38. Filipiuk T. Rosiisko-ukrainskyi medychnyi slovnyk : blyzko 15 000 sliv / T. Filipiuk, Ya.-R. Fedoriv, N. Skoreiko. – Lviv : Svit, 2002. – 198 s. [in Ukrainian].
39. Cherviak P. I. Rosiisko-ukrainskyi medychnyi slovnyk / P. I. Cherviak, M. P. Zakharash. – Kyiv : Heneza, 1997. – 617 s. [in Ukrainian].
40. Cherviak P. I. Rosiisko-ukrainskyi slovnyk medychnoi terminolohii / P. I. Cherviak, M. P. Zakharash, A. P. Radzikhovskiy. – Kyiv : Heneza, 1996. – 564 s. [in Ukrainian].

УДК 027.7-908:61(477.53)

КРАЄЗНАВЧО-ДОСЛІДНИЦЬКА РОБОТА БІБЛІОТЕКИ ВИШУ. КРАЄЗНАВЧІ ТЕМАТИЧНІ ПРОЄКТИ (З ДОСВІДУ РОБОТИ БІБЛІОТЕКИ ПОЛТАВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО МЕДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ)

Подрезенко Олександра

завідувач інформаційно-бібліографічного відділу бібліотеки
Полтавського державного медичного університету (ПДМУ),
м. Полтава

Анотація. Висвітлено значення медичного краєзнавства в контексті всебічного вивчення історії свого регіону. Представлено досвід роботи бібліотеки ПДМУ зі збереження пам'яті про свою Alma mater, популяризації документів, пов'язаних з її історією і сьогоденням. Приділено увагу краєзнавчо-дослідницькій роботі книгозбірні у пропагуванні етнокультури свого краю.

Ключові слова: медичне краєзнавство; історія університету; краєзнавчо-дослідницька робота; етнографія; краєзнавчі проєкти; бібліотека університету.

LOCAL HISTORY RESEARCH WORK OF THE UNIVERSITY LIBRARY. LOCAL HISTORY THEMATIC PROJECTS (FROM THE EXPERIENCE OF THE LIBRARY OF POLTAVA STATE MEDICAL UNIVERSITY)

Podrezenko Olexandra

Head of the Information and Bibliographic Department of the Library of Poltava State Medical University,
Poltava

Abstract. The importance of medical local history in the context of a comprehensive study of the history of one's region is emphasised. Universities are an integral part and an influential element of the city's history, and each university library has in its collection documents of permanent storage - unique or rare editions that are closely related to both the history of the university and the history of the region. The experience of the PSMU Library in preserving the memory of the Alma Mater and promoting documents related to its history and present is presented. Attention is paid to the library's local history research work and promotion of the ethnic culture of the region.

Keywords: medical local history; university history; local history research; ethnography; local history projects; university library.

«Пізнай свій край... себе, свій рід, свій народ,
свою землю – і ти побачиш шлях у життя...»

Григорій Сковорода

Щі слова видатного українського «Сократа», якого дала світу полтавська земля, є дороговказом для нащадків і визначає значення краєзнавства як вагомого і затребуваного напрямку діяльності, що сприяє збереженню пам'яті про рідний край задля неперервного зв'язку поколінь.

Сьогодні, саме бібліотеки, поряд із архівами та музеями, є тим осередком, який по-перше – може збирати та зберігати історичні пам'ятки, а по-друге – мобільно популяризувати свої знахідки. Бібліотека має в своєму арсеналі всі засоби для збереження духовної спадщини та виховання дбайливого ставлення до «малої» Батьківщини. Вона формує патріотичні погляди користувачів на прикладах з історії, науки, культури рідного краю. Славетні імена видатних земляків викликають гордість, є прикладом для наслідування. Місцеві народні традиції, промисли та ремесла, що знайшли світове визнання, дають відчуття причетності до великої народної культури. Усвідомлення цього обумовлює вагомість і затребуваність на сьогодні краєзнавчого напрямку роботи бібліотеки та визначає її головну ціль – виявлення, збирання, збереження документальних свідчень про минуле й сьогодення рідного краю, та донесення їх до читачів.

Краєзнавча діяльність бібліотеки передбачає комплексність і поділяється на два напрями. Перший – це робота з формування фонду бібліотеки документами краєзнавчого характеру, їх зберігання та впорядковування за допомогою довідково-пошукового апарату. Другий напрям бібліотечно-краєзнавства передбачає дослідницькі проекти з вивчення рідного краю, пошук маловідомих документальних фактів про нього [4]. Результатом цієї роботи є створення та просування довідково-бібліографічних краєзнавчих матеріалів, цифрових краєзнавчих продуктів, презентацій, покажчиків; проведення соціокультурних заходів: зустрічей з видатними земляками, етнографічних екскурсій, де бібліотека виступає в ролі організатора; методичне забезпечення тощо.

У контексті історичного краєзнавства сьогодні привертає увагу напрям наукового краєзнавства, а саме його медична складова, яка є повноцінною галуззю [2]. Сьогодні медичне краєзнавство набирає все більшої значущості, бо в умовах теперішніх викликів медична галузь стоїть на передовій в життєзабезпеченні країни в цілому, і знання розвитку медицини свого краю є надихаючим прикладом. Береться до уваги місцевий історичний досвід, визначаються нові тенденції в розвитку з урахуванням місцевих умов і традицій. Без наукової джерелознавчої бази медичного краєзнавства неможливе всебічне вивчення як регіону, так і всієї країни [7].

У поле зору дослідників медичної галузі краю потрапляють всі складові: від звітів про стан здоров'я населення, епідеміологічної ситуації в регіоні до відомостей про лікарні та установи охорони здоров'я, передовий досвід, проведення унікальних операцій тощо; від відомостей про заклади медичної освіти, до наукових доробок. Особливе значення приділяється персональним здобуткам видатних діячів у сфері медичної науки та охорони здоров'я. На підставі таких досліджень формується цілісне уявлення про процес розвитку усіх складових охорони здоров'я у регіоні, що забезпечує медико-краєзнавчу складову у підготовці майбутніх медиків [6].

Зазвичай краєзнавча діяльність бібліотеки починається з фондових збірань. У бібліотечному фонді виокремлюють такі групи краєзнавчих документів:

- 1) документи, пов'язані з краєм своїм змістом: книги, путівники, історичні нариси тощо; зокрема – персоналії, присвячені видатним особистостям краю;
- 2) документи, пов'язані з краєм своїм походженням, наприклад, твори місцевих авторів, уродженців краю – незалежно від місця їх видання;

- 3) газетні публікації, присвячені знаменним і пам'ятним датам в історії краю, його сьогоденню, видатним уродженцям краю тощо;
- 4) письмові матеріали: спогади земляків – старожилів, ветеранів; рукописні матеріали – інскрипти, створені безпосередньо читачами тощо [4].

У цьому контексті книгозбірні ВИШУ мають свою перевагу у створенні краєзнавчого фонду тим, що він містить не тільки різножанрову літературу про свій регіон, а й постійно поповнюється виданнями науковців, викладачів, співробітників університету – від статей до методичних рекомендацій, дисертацій, монографій, звітів про НДР тощо. Університети є невіддільною частиною та впливовим елементом історії міста, а кожна університетська бібліотека має у своєму фонді документи, які не підлягають вилученню – це унікальні або раритетні видання, які тісно пов'язані як із історією вишу, так і з історією краю.

Такі видання є і у фонді бібліотеки Полтавського державного медичного університету, які дбайливо зберігаються в Музеї раритетної книги, створеному бібліотекою до 100-річчя ПДМУ у 2021 році. Серед унікальних видань музею (найдавніше з яких 1868 р.) є видання автора, який безпосередньо пов'язаний і з історією заснування нашого навчального закладу, і з Полтавщиною – Гофунга Юхима Михайловича, який народився у Костянтинівграді Полтавської губернії (10 травня 1876 р.). Він навчався у Полтавській класичній гімназії, яку закінчив екстерном, і свої перші наукові дослідження молодий Юхим Гофунг проводив саме у Полтаві [1]. Окрасою фонду нашого Музею є «Компендіумъ Практическаго Зубоврачеванія» Ю. М. Гофунга, виданий типо-літографією Савви Іванченко 1906 р. у Харкові [3]. Юхим Михайлович працював зубним лікарем, завідував клінікою і викладав у І Харківській зуболікувальній школі, а згодом, у 1921 р. організував при Харківському медичному інституті один із перших одонтологічних факультетів в Україні, деканом якого був кілька років. У серпні 1931 р. за ініціативи Ю. М. Гофунга на базі одонтологічного факультету ХМІ було створено Харківський стоматологічний інститут – перший спеціалізований медичний заклад у колишньому СРСР для підготовки лікарів-стоматологів, який у 1967 р. було переведено до м. Полтави і який сьогодні є Полтавським державним медичним університетом [5]. Юхима Михайловича по праву вважають творцем української моделі стоматологічної освіти (яку ще називають – гофунгівською, за ім'ям її ідеолога), а його класифікація пульпітів актуальна і донині. Дотичність до праць таких особистостей забезпечує спадковість поколінь у медицині, формує у сучасних науковців і здобувачів освіти позитивне ставлення до обраного фаху, сприяє вивченню як історії медицини, так і знання про своїх видатних земляків.

Сьогодні краєзнавча робота вишівської бібліотеки неможлива без створення цифрових колекцій, в яких зібрані матеріали що всебічно висвітлюють життя свого університету. Так, нашу бібліотекою ведеться робота з оцифрування матеріалів та завантаження до репозитарію ПДМУ у фонд «Alma mater», який складається з збірань: «Наукові праці вчених ПДМУ», «Історія Полтавського державного медичного університету», та «ПДМУ на сторінках преси». Більшість цих матеріалів збиралася протягом багатьох років не одним поколінням бібліотекарів у спеціальні тематичні папки-конвалюти до яких було розроблено довідково-пошуковий апарат – картотека «Alma mater» із відповідними рубриками, які тепер знайшли своє відображення в електронному вигляді.

Створено базу даних «Краєзнавство Полтавщини» електронного каталогу бібліотеки ПДМУ, представленої описами статей з періодичних видань, які отримувала бібліотека. У ній під рубриками «Медицина Полтавщини»,

«Громадське здоров'я», «Лікарі» зібрано весь доступний матеріал, що має стосунок до розвитку медицини в регіоні. Також ви знайдете матеріали, що ознайомлюють із минулим та сьогоденням Полтави та області, уродженцями Полтавщини, видатними особистостями, чие життя пов'язане з нашим краєм; народними митцями, музеями, археологічними дослідженнями тощо. Всі описи містяться скановані тексти статей у pdf-форматі. Значним внеском у наповнення цієї БД була співпраця з видавництвами місцевих газет, які ділилися з бібліотекою краєзнавчими матеріалами.

Створення бібліографічної продукції є невіддільною складовою бібліотечної діяльності. Краєзнавча складова представлена в серії біобібліографічних покажчиків, що висвітлюють науково-педагогічну діяльність професорів, керівників кафедр, викладачів університету. Це і персоналії, видані до ювілеїв – «Ждан Вячеслав Миколайович: до 50-річчя з Дня народження», «Максим Андрійович Дудченко: до 95-річчя з Дня народження» та ін. Та збірники серії «Ювіляри», що видаються з 2013 року і дотепер. У покажчиках подано стислі біографічні дані про вчених, що відзначають ювілеї, представлено їхні наукові та навчально-методичні праці з фонду бібліотеки та репозитарію ПДМУ. У покажчиках серії «Праці науковців ПДМУ за ... рр. у фонді бібліотеки університету» представлено праці науковців за періоди з 2020-2024 рр. з фонду бібліотеки університету та архіву репозитарію ПДМУ. Наукову значимість їхнього доробку висвітлено в серії покажчиків «Публікації науковців ПДМУ в наукометричних базах даних Scopus та Web of Science».

У краєзнавчій роботі бібліотеки поширюється практика створення колекцій мультимедійних ресурсів, розробляються тематичні презентації, пов'язані з історією університету, присвячені відомим постатям в історії медицини краю, до пам'ятних дат міста. Ефективності, системності краєзнавчої роботи сприяє запровадження цільових програм та проєктів. Так, до 100-річчя нашого навчального закладу в 2021 р. було започатковано два тематичні проєкти з висвітлення історії університету, які реалізуються і сьогодні: «Історія університету в книжкових виданнях. Періоди історії університету» та «ПДМУ–100. Бібліозанурення в історію Університету», в якому історію вишу представлено через висвітлення постатей тих, хто стояв на початку створення та зробив вагомий внесок у розбудову університету – ректори, проректори, декани, завідувачі кафедр тощо.

Медичне краєзнавство представлено мультимедійним проєктом «Гідні визнання», присвяченому видатним діячам у галузі медицини, багато з яких є уродженцями Полтавщини – це й учений-енциклопедист, просвітник Нестор Максимович Максимович-Амбодик; піонер гігієнічної науки в Україні Субботін Віктор Андрійович; творець вітчизняного інсуліну Віктор Мойсейович Коган-Ясний та багато інших.

Бібліотекою активно використовуються мережеві ресурси задля популяризації історії університету, висвітлення діяльності провідних учених університету – це сторінки у Вікіпедії і в Книзі пам'яті лікарів Полтавщини. Вебсторінка бібліотеки відображає всі приведені вище види бібліотечної краєзнавчої роботи та представляє її у віртуальних соціальних мережах.

Наочні форми залишаються класикою в бібліотечній роботі. Такою формою медичного краєзнавчого просвітництва в бібліотеці університету є виставкова робота. Книжкову виставку «Учений. Лікар. Педагог» було присвячено до 100-річчя від дня народження заслуженого працівника вищої школи України, доктора мед. наук, професора, ректора Полтавського медичного стоматологічного інституту (ПМСІ) (1974–1987) – Дельви Віктора Олександровича (1924–1994),

експонатами якої були збірки художніх, публіцистичних творів, книги з медицини В. Дельви, видання ПДМУ, у яких висвітлено наукову, педагогічну та адміністративну діяльність ювіляра.

Персональна виставка «Життя, присвячене науці» до 85-річчя видатного науковця-фізіолога та викладача Віталія Міщенко ілюструє довгий шлях науковця, завідувача кафедри фізіології ПМСІ (1973–2006 рр.), а сьогодні ПДМУ. Рукописні альбоми студентського наукового фізіологічного гуртка та альбом «Клінічні методи дослідження у заняттях з фізіології», що створили студенти-стоматологи наприкінці 70-х років викликали неабиякий інтерес у сучасній студентській молоді.

Популяризація літератури, яка висвітлює сторінки історії рідного краю, його етнічні, мовні, культурні традиції, творчість його найобдарованіших представників несе просвітницьку місію, допомагає користувачам краще пізнати свої корені. Набув популярності цикл книжково-ілюстративних виставок «Славетні імена», що ознайомлюють відвідувачів бібліотеки з творчою спадщиною видатних земляків – визначних письменників, поетів, літературних та громадських діячів: Івана Котляревського, Євгена Гребінки, Панаса Мирного та багато інших. Презентації виставок завжди супроводжуються бесідами про цих найшанованіших українців.

Сьогодні краєзнавство націлене на відродження національної духовної культури, відновлення історичної пам'яті народу. У цьому контексті відбувається переосмислення напрямів бібліотечної краєзнавчої роботи, направленої, в першу чергу, на виконання основної мети – популяризації краєзнавчих знань. До арсеналу сучасного бібліотечного краєзнавства входить пошук унікальних елементів етнокультури регіону: старовинних обрядів, напівзабутих звичаїв, усної народної творчості, предметів народного побуту.

Зустрічі з представниками творчої еліти міста, на яких ті можуть продемонструвати свою майстерність, є впливовим елементом пізнання культури краю. Бібліотекою були організовані зустрічі з полтавською художницею, майстринею Оленою Юрко; українським лірником, кобзарем-бандуристом, заслуженим художником України, членом Національної спілки кобзарів та Національної спілки майстрів народного мистецтва України, лавреатом премій імені Самійла Величка та Василя Симоненка, осавулом Українського козацтва – Іваном Новобранцем, який з 1968 по 1972 рік працював художником-оформлювачем у ПМСІ.

Для більш глибокого ознайомлення з життям, культурою краю, народними традиціями у бібліотеці проводяться спеціальні заходи краєзнавчого змісту. До Дня вишиванки проведено етнозахід «Старовинна полтавська сорочка – перлина духовності жінки», на якому відома полтавська майстриня, етнографиня, збирачка та дослідниця народного одягу Тетяна Гориня представила власну унікальну колекцію полтавської старовинної вишитої сорочки. «Сорочка, як «паспорт» людини; сорочка, як «друга шкіра» людини» – дослідження Т. Горині про дивовижні властивості вишитої сорочки, серед яких і лікувальний ефект також. До Свята вишиванки було підготовлено книжкову виставку та діяла оригінальна фотозона.

Повноцінна краєзнавча діяльність неможлива без розширення власної обізнаності бібліотекарів щодо рідного краю. На методичних заняттях, годинах професійного спілкування колективу, працівники бібліотеки вивчають досвід краєзнавчої дослідницької роботи інших бібліотек та окреслюють шляхи для вдосконалення власних напрацювань в цьому напрямку. Краєзнавчо-дослідницькі проєкти дозволяють заглибитися у матеріал і знайти багато невідкритих досі цікавинок в історії рідного краю.

Так, у межах проекту «Полтавщина в Національному переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України» бібліотекарі ПДМУ дізналися про 4 елементи з Полтавщини, внесені до Національного переліку – це Опішнянська кераміка, технологія виконання вишивки «білим по білому» та традиції рослинного килимарства міста Решетилівка, традиції і технологія вишивки жіночої сорочки на Гадяччині. У межах проекту був опрацьований такий напрям краєзнавчої роботи, як бібліотечно-краєзнавчий туризм – екскурсія до Всеукраїнського центру вишивки та килимарства у м. Решетилівці, де бібліотекарі ознайомилися з традиціями рослинного килимарства та решетилівською технологією виконання вишивки «білим по білому».

Краєзнавчий проект «Полтавщина – колыска талантів» ознайомлює з видатними особистостями рідного краю, зокрема з легендарною постаттю нашої землячки – поетесою та народною співачкою Марусею Чурай (до 400-річчя від дня народження (1625–1653), оповитою переказами народну героїню, яка нерозривно пов'язана з українською історією періоду козацтва.

Підсумовуючи, можна констатувати, що краєзнавчо-дослідницька робота бібліотеки університету – це унікальна сфера діяльності, яка має вагомий важелі у відновленні та збереженні історичної пам'яті, становленні національної свідомості, вихованні гідності, справжнього патріотизму, любові до рідної землі для молодого покоління.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Боровик О. Б. Вчений. Лікар. Педагог : 140 років з дня народження професора Юхима Михайловича Гофунга / О. Б. Боровик // Трибуна лікаря. – 2016. – № 4–5. – С. 8.
2. Демочко Г. Л. Історичне та медичне краєзнавство: проблеми ідентифікації та співвідношення / Г. Л. Демочко // Краєзнавство. – 2014. – №1. – С. 93–99.
3. Комpendіум Практическаго Зубоврачеванія. [Ч. 1-я] ; Ч. 2-я. Экстракция зубов (с 14 рис.) / Е. М. Гофунг. – Харьков : Типо-литография С. Иванченко, 1906; 1907. – 200, [52] с. : іл. - Дореформ. 1918 р. орфографія.
4. Кушнарєнко Н. М. Бібліотечне краєзнавство : підручник / Н. М. Кушнарєнко. – Київ : Знання, 2007. – 520 с., с. 40.
5. Історія університету [Електронний ресурс] // Полтавський державний медичний університет – Текст. дані. – Полтава, [б. р.] - Режим доступу: <https://www.pdmu.edu.ua/history> (дата звернення: 12.06.2025). – Назва з екрана.
6. Робак І. Ю. Медичне краєзнавство в контексті історії та сучасності / І. Ю. Робак, Г. Л. Демочко // Іст. архів. – 2016. – № 16. – С. 215–220.
7. Робак І. Медичне краєзнавство: витоки, місце, перспективи / І. Робак, Г. Демочко // Історичні регіони України: минуле та сучасність : матеріали Всеукр. наук. конф., (м. Харків, 28–29 листоп. 2013 р.). / Харків. нац. держ. автомобільно-дорож. ун-т. – Харків, 2013. – С. 17–19.

REFERENCE

1. Borovyk O. B. Vchenyi. Likar. Pedahoh : 140 rokov z dnia narodzhennia profesora Yukhyma Mykhailovycha Hofunha / O. B. Borovyk // Trybuna likaria. – 2016. – № 4–5. – S. 8 [in Ukrainian].
2. Demochko H. L. Istorychne ta medychne kraieznavstvo: problemy identyfikatsii ta spivvidnoshennia / H. L. Demochko // Kraieznavstvo. – 2014. – № 1. – S. 93–99 [in Ukrainian].
3. Kompendium Prakticheskago Zubovrachevaniya. [Ch. 1-ya] ; Ch. 2-ya. Ekstrakciya zubov (s 14 ris.) / E. M. Gofung. – Harkov : Tipo-litografiya S. Ivanchenko, 1906; 1907. – 200, [52] s. : il. – Doreform. 1918 r. orfografiya [in Russian].
4. Kushnarenko N. M. Bibliotечne kraieznavstvo : pidruchnyk / N. M. Kushnarenko. – Kyiv : Znannia, 2007. – 520 s. [in Ukrainian].
5. Istoriia universytetu [Elektronnyi resurs] // Poltavskyi derzhavnyi medychnyi universitet. – Tekst. dani. – Poltava, [b. r.]. – Rezhym dostupu: <https://www.pdmu.edu.ua/history> (data zvernennia: 12.06.2025). – Nazva z ekrana [in Ukrainian].
6. Robak I. Yu. Medychne kraieznavstvo v konteksti istorii ta suchasnosti / I. Yu. Robak, H. L. Demochko // Ist. arkhiv. – 2016. – № 16. – S. 215–220 [in Ukrainian].
7. Robak I. Medychne kraieznavstvo: vytoky, mistse, perspektyvy / I. Robak, H. Demochko // Istorychni rehiony Ukrainy: mynule ta suchasnist : materialy Vseukr. nauk. konf., (m. Kharkiv, 28–29 lystop. 2013 r.) / Kharkiv. nats. derzh. avtomobilno-dorozh. un-t. – Kharkiv, 2013. – S. 17–19 [in Ukrainian].

ГОРТАЮЧИ СТОРІНКИ НАШОЇ ІСТОРІЇ: МЕДИЦИНА КОНОТОПЩИНИ ХVІІІ–ПОЧАТОК ХХ СТ.

Булах Світлана

завідувачка відділу науково-дослідної роботи
Національної наукової медичної бібліотеки України,
м. Київ

Харченко Валентина

головна бібліотекарка відділу науково-дослідної роботи
Національної наукової медичної бібліотеки України,
м. Київ

Анотація. Розглянуто внесок Національної наукової медичної бібліотеки України в розробку медичної біографістики згідно із загально-державною програмою «Медична біографістика як складова частина документальної пам'яті України». Роль медиків козацької доби та земських лікарів Конотопського краю в історії вітчизняної медицини.

Ключові слова: краєзнавство, медична біографістика, лікарі Конотопщини.

TURN OVER THE PAGES OF OUR HISTORY: MEDICINE IN KONOTOPOV REGION VIIITH-EARLY XXTH CENTURIES

Bulakh Svitlana

Head of the Department of Research Work of the National Museum of Natural Sciences,
Kyiv

Ovechkina Halyna

Chief Librarian of the Department of Research Work of the National Museum of Natural Sciences,
Kyiv

Abstract. The contribution of the National Scientific Medical Library of Ukraine to the development of medical biography in accordance with the national program “Medical biography as an integral part of the documentary memory of Ukraine” is considered. The role of physicians of the Cossack era and zemstvo doctors of the Konotop region in the history of national medicine.

Keywords: local history, medical biography, doctors of Konotop region.

«Наша історія, то наш розріст...»

Зв'язок з минулим є підставою віри в будучину
і запорукою перемоги будівничих ідеалу національного»

Юрій Липа

український лікар-патріот, письменник, філософ

У кожного з нас, крім великої Батьківщини, є свій рідний край – місце, де ти народився, вперше відкрив для себе світ. Рідний край! Джерело фізичної і духовної сили, творчого натхнення. З пізнання історії малої батьківщини починається любов до України. Знання свого історичного минулого, шанобливе ставлення до свого коріння – це важливий засіб спадкоємності поколінь, духовне підґрунтя, що забезпечує безперервність розвитку нації. Крім того краєзнавство інтегрує регіональний аспект в загальнонаціональний контекст, дає уявлення про унікальне, неповторне місце твого рідного краю в регіоні, в Україні, в світі... «Пізнай свій край, себе, свій рід, свій народ, свою землю і ти побачиш шлях у життя» (Григорій Сковорода). А ще для України, за словами академіка Петра Тронька: «...краєзнавство завжди було не лише міцним фундаментом історичної пам'яті, але й формою самозахисту від ударів долі». Сьогодні, в час жорстоких випробувань для нас Українознавство – це фундамент консолідації всього українського суспільства, могутня зброя для відсічі сучасним агресорам, запорука нашої Перемоги.

Офіційна назва нашої Держави козацької доби звучала так: Військо Запорізьке (цікаво, що козацький стан було ліквідовано тільки у 1927 році!). Козацька автономія Гетьманщини – територія Лівобережної України, зокрема, міста Батурин і Конотоп як укріплення на прикордонні з Московією, займали в різні періоди нашої драматичної історії чинне місце в обороноздатності всього регіону. Вони були свідками політичних інтриг, військових звитяг і трагічних подій. Це – не просто міста, а ціла епоха в історії України. Саме тут базувалась одна зі 180 козацьких сотень, що входила до Ніжинського полку Війська Запорізького, і саме тут відбувалися в різні часи найважливіші для України події: Конотопська битва (1659), яка за словами Ярослава Дашкевича: «не лише символ слави, але й символ української зброї!». У 1918 році покритв себе славою під Крутами загін Конотопських січових стрільців. Під час Української революції, коли регіон став ареною бойових дій військ Центральної Ради, червоної армії, австро-німецьких військ, армії генерала Денікіна, з місцевих добровольців створена військова формація Дієвої армії УНР – «Курінь смерті імені Кошового Івана Сірка». Вже в наш час Конотоп прийняв на себе удар у перший день російського вторгнення в лютому 2022 року. Тут, у Конотопі дислокувалась 58-а окрема мотопіхотна бригада імені гетьмана Івана Виговського на чолі з вже легендарним командиром, Героєм України з врученням «Золотої Зірки» Дмитром Кащенком...

Краєзнавчі дослідження історії Української козацької держави, коли власне відбувався процес формування української нації, мають давні і глибокі традиції. Перші спроби вивчення історії рідного краю зробив у XIX ст. знаний церковний історик, архієпископ Філарет (Гумілевський). Його справу продовжили відомий філолог, бібліограф Степан Іванович Пономарьов, ім'я якого має міська бібліотека Конотопа та блискучий історик, краєзнавець, генеалог, організатор національної архівної справи, за фахом юрист Олександр Лазаревський. Ці видатні Особистості започаткували фондову колекцію майбутнього краєзнавчого музею, створеного у 1900 році, і який сьогодні носить ім'я одного із засновників – О. Лазаревського. В наш час, з 2010 року доброю традицією стали щорічні «Конотопські читання», що проводять конотопські краєзнавці спільно із співробітниками музею,

Як відомо, історію творять Особистості. Конотоп і Конотопщина як частка столичного регіону Гетьманщини вже давно уславлена такими постатями державного масштабу, як гетьмани Іван Мазепа, Іван Скоропадський, Кирило Розумовський. Багатьом із нас відомі імена представників

політичної, військової, культурної еліти краю. Це бойовий генерал-губернатор, талановитий військовий теоретик Михайло Драгоміров; філолог, фольклорист Павло Житецький; знаний у Європі бджоляр-експериментатор Петро Прокопович – організатор першої в імперії бджолярської школи. Далеко за межами України добре відомі українські музичні генії, творці «золотої доби української церковної музики» – глухівчани Максим Березовський і Дмитро Бортнянський – син полкової старшини Ніжинського полку. «Дивлячись у минуле, не можемо позбутись найглибшої гордості з власного роду... що ми прийняли його з крові і духу попередників» (Юрій Липа). А ще, багата на таланти конотопська земля подарувала Україні та світу цілу плеяду славетних медиків.

В рамках загальнодержавного проекту «Медична українця як складова частина документальної пам'яті України» Національна наукова медична бібліотека України впроваджує багатьох років працює над створенням серії біобібліографічних словників під загальною назвою «Медицина в Україні». Цей своєрідний літопис медичної галузі, представлений в творчих біографіях її діячів, на сьогодні нараховує майже 2300 персоналій представників медичної науки і практики. Вже перші випуски цієї серії (кінець ХУІІ – початок ХХ ст.) демонструють могутній інтелектуальний вплив українства на розвиток європейської медичної та філософської думки.

І сьогодні козацька історична спадщина залишається невичерпним джерелом для вивчення і розуміння своїх витоків. Відомо, що потреба у лікарях для армії «государства російського», яке від дня існування вело безперервні загарбницькі війни, зумовила необхідність створення лікарень-школ при госпіталях, «чтоб больных лечити и врачей учить». Невипадково, до москви і Санкт-Петербурга «потянулася талановита молодь з різних куточків України – всі козацького роду, волелюбні, працьовиті, обдаровані, майбутні доктори медицини, професори і академіки» (відомий патоморфолог, історик медицини С. М. Старченко). Саме їх подальша діяльність після навчання в медичних закладах Росії та удосконалення в провідних університетах Європи мала визначальний вплив на формування та становлення лікарської справи, створювала міцний фундамент для подальшого її розвитку, сприяла виходу слов'янської науки на світову арену. Серед тих, хто не тільки примножував медичну славу російської імперії, а й прославив свою рідну землю – нащадки козаків Ніжинського, Миргородського, Прилуцького, Лубенського, Чернігівського, Сумського полків: Опанас Масловський, Іван Полетика, Хома Тихорський, Данило Велланський, Петро Чайковський, Опанас Шафонський, брати Олександр і Павло Шумлянські та багато інших.

З козацького середовища Конотопщини свій шлях у медицину проклали вихованці Києво-Могилянської академії (КМА), майбутні доктори медицини: Понирка Денис – уродженець селища Полошки Глухівської сотні Ніжинського полку (нині Конотопський р-н) – лікар-інфекціоніст. Уродженець Конотопа Сидорович Олексій, який вдосконалював знання в університетах Страсбурга, Лейдена, Парижа. Серед нащадків славного та героїчного козацтва варто окремо згадати неординарну постать Білопольського Юхима Тимофійовича (1753–після 1799) – уродженця міста Конотоп Ніжинського полку Війська Запорізького Городового. Після Чернігівського колегіуму та медичної школи при Санкт-Петербурзькому сухопутному госпіталі під керівництвом видатного українського чумолога Данила Самойловича працював лікарем Богоявленського шпиталю у Миколаєві, згодом – лікарем Херсонського військово-морського госпіталю. У 1792 р. на запрошення Олександра Суворова обстежив його військо (Фінляндія) з метою зменшення смертності від киш-

кових інфекцій та цинги і фактично став головним лікарем армії. З 1795 р. – лікар при штаб-квартирі Суворова у Тульчині. В історію Юхим Білопольський увійшов як засновник військової медицини в російській імперії. Як представник прогресивного напрямку, що передбачав в першу чергу профілактичні заходи, активно втілював новаторські ідеї в організації охорони здоров'я військовослужбовців. Його праця «Правила медичним чинам» (1793 р.) – перший в імперії посібник для військових медиків, який наказом Суворова від 16 липня став обов'язковим для виконання. На підставі проектів українського лікаря підписано наказ від 31 березня 1794 р. «Про збереження здоров'я». У своїй відомій праці «Наука перемагати» Суворов радив дотримуватися рекомендацій «Польового лічбника штаб-лікаря Білопольського». Також відомі праці Білопольського «Про херсонську хворобу», «Про отруєння спориною в Одесі».

Особливий внесок у розвиток медицини свого рідного краю – Конотопщини зробив Парпура Максим Йосипович (1763–1828). Яскрава, всебічно обдарована особистість, він походив із старовинного козацького роду Парпур, з сім'ї значкового товариша Ніжинського полку. Після закінчення Новгород-Сіверської гімназії, КМА, медико-хірургічної школи при Санкт-Петербурзькому генеральному сухопутному госпіталі отримав звання штаб-лікаря. Працював репетитором повивального мистецтва Виховного будинку, викладачем німецької та російської мов Санкт-Петербурзької медико-хірургічної школи, перекладачем першої (економічної) експедиції Медичної Колегії. Займався комерційною діяльністю в асигнаційному банку. В подальшому очолював медичний заклад на Аптекарьському острові, був керівником друкарні Медичної Колегії, професором Харківського університету. Також активно займався літературно-перекладацькою і видавничою діяльністю. Переклав низку праць з медицини та хімії, зокрема, «Фармакологія, або Описання ліків» Георга-Давида Еллізена, «Загальна та лікувальна хімія» (1800) Йозефа Жакена. Здійснив переклад 3-томної праці І.–Ф. Антинга «Життя та військові діяння генералісимуса князя Італійського графа Суворова-Римнікського». Першим власним оригінальним твором Парпури стала комедія «Нещастя від Очакова, або Урочиста підступність в Царграді». Парпура був одним з перших видавців альманаху «Український вісник». Видав «Басні» Петра Гулака-Артемовського, «Історію русів» Георгія Кониського. Але більш відомий Парпура сьогодні як перший видавець (1798) поеми Івана Котляревського «Енеїда», що вважається переломним моментом в історії української літератури. У 1798 р. (разом з Йосипом Каменецьким – представником Стародубського козацького полку, лікарем, видавцем, редактором) на свій ризик власним коштом видав поему без згоди автора.

А ще Максим Парпура – один з перших українських меценатів, який прославився крупними пожертвуваннями на потреби просвітництва та на «горе-потреби». Значні кошти заповів Конотопській повітовій школі, Новгород-Сіверській та Чернігівській гімназіям, медичному факультету Харківського університету. За рахунок накопиченого ним капіталу у квітні 1867 р. чернігівським земством ухвалено рішення про розширення конотопської богадільні (збудована ще на кошти матері – Степаниди Парпури-Базилевич) та будівництво приміщення для земської повітової лікарні. Вже 31.10.1873 р. Конотопська повітова лікарня на 40 ліжок почала приймати хворих і недовзі у санітарному відношенні вважалася найбільш благополучною в губернії.

Саме в цей період історії медицини небувалого розмаху набув рух на захист народного здоров'я. Відомо, що пріоритет створення інституту земських лікарів, цього унікального явища в історії світової медицини, належить Україні. «Проект устрою земської медицини в Полтавській губернії»,

з успіхом реалізований в різних губерніях імперії, зіграв визначальну роль в розвитку всієї системи охорони здоров'я. Видатний український кардіохірург, академік М. М. Амосов охарактеризував цей феномен, як явище, якого «краще і доступніше для народу не було ніде в світі».

Початок земської медицини в Конотопському повіті відноситься до 1866 р. За ініціативою повітового лікаря Омеляна Пурика, городского лікаря Миколи Таравінова, завідувача Батуринської казенної лікарнею, окружного лікаря Конотопського і Сосницького повітів Олександра Головні, Конотопське повітове земство перше серед 15-ти повітів Чернігівської губернії розпочало роботу «по створенню нової організації медичної допомоги за принципом поділу території на земські лікарські дільниці». Лікарі-земці не тільки лікували, але й просвіщали. В земстві, за словами видатного українського фізіолога, клініциста Валеріана Лашкевича: «лікар є справжнім проповідником наукового евангелія... він є сіль землі, є світло для темного неосвіченого класу людей... він є страж покоління, що народжується».

Конотоп здавна славився своїми земськими лікарями, зокрема хірургами. Це Сухомлин Федір Дермидонтович – завідувач земської повітової лікарні м. Конотоп у 1899–1907 роках; уродженець м. Конотоп Хімуля Володимир Йосипович (1872–1919), вихованець Університету св. Володимира в Києві (1890), з 1897 – земський лікар у Конотопі (завідувач мед. частини, з 1908 – завідувач земської повітової (міської) лікарні. Незважаючи на те, що з перших років радянської влади активно працював завідувачем лікарсько-епідемічного підвідділу міського Управління охорони здоров'я, не згодившись перетворити лікарню в бараки для хворих на тиф, у 1919 році був страчений більшовиками...

Про понад 150-річну історію лікарні сьогодні можна дізнатися з експозиції «Народного музею медицини Конотопщини», який був відкритий у листопаді 2002 року при Центральній районній лікарні в Конотопі. (Музей є фрагментом масштабного музейного комплексу, історія якого почалася ще у 1965 р. з музею історії медицини УРСР, «конотопська» ж експозиція була сформована у 1982 році). У 2003 році з нагоди 130-річчя будівлі, де зараз знаходиться пологове відділення Конотопської лікарні, встановлено пам'ятний знак на честь благодійника – лікаря Максима Парпури. 11 жовтня 2013 року Центральній районній лікарні м. Конотоп надано ім'я уродженця м. Конотоп, видатного онкохірурга сучасності – академіка Михайла Івановича Давидова.

Створення в Конотопі залізничної лікарні (1868) пов'язане з реконструкцією станції, яка, враховуючи стратегічне розташування міста, в кінці XIX ст. перетворилася у вузлову станцію московсько-київської залізниці. Впродовж 12 років (1905–1917) лікарню очолював представник старовинного українського дворянського роду – Рубісов Микола Костянтинівич, доля якого склалася трагічно. Вихованець Харківського університету, неординарна особистість, він представляв Конотопщину у Другій Державній думі, а у 1917 входив до складу Української Центральної Ради. Після М. Рубісова у 1919 лікарню очолив Широконович Михайло Миколайович – земський лікар Курилівської та Голінської медичних дільниць Конотопського повіту, старший лікар залізничної лікарні, який помер у 40 років на робочому місці, заризившись від хворого на тиф.

Серед представників славної когорти земських лікарів Конотопщини, які авторитетом, своєю подвижницькою, подекуди героїчною працею, зробили вагомий внесок у розвиток медичної науки і практики краю – виняткова лікарська родина братів Шеболдаєвих. Василь Шеболдаєв (1852–1900) – завідувач хірургічного відділення Батуринської дільничної лікарні Конотопського повіту, впродовж багатьох років єдиний лікар на повіт. Талановитий хірург,

засновник нових прогресивних напрямів у хірургії органів черевної порожнини, багато зробив для становлення і розвитку лікарської справи у регіоні. Лікарня у Батурині, відкрита ще у 1751 р., була першою і тривалий час єдиною на території України лікарнею, що надавала допомогу сільському населенню. З часом з найбільш занедбаних дільниць Батуринська земська лікарня стала не тільки місцем лікування, а й базою навчання для лікарів, а до талановитого хірурга їхали хворі з усіх повітів Чернігівської губернії. Як громадський діяч, член Т-ва лікарів Конотопа Василь Шеболдаєв ініціював створення Санітарної ради, 6 лікарських дільниць, розширення лікарні. Ще до офіційного введення статистичного обліку захворюваності і смертності в імперії у 1884–1885 рр. за власної ініціативи склав перший медико-санітарний звіт по Конотопському повіту за 1881 рік, здійснив аналіз стану здоров'я учнів усіх 24 шкіл повіту. Вперше на території імперії, а саме у Батурині, в 1881 році організував дитячі сезонні ясла та «хлопотал о них и наблюдал по личному влечению». Тож Василя Шеболдаєва можна вважати засновником ясельної справи на селі, а рік 1881 – роком народження сільських дитячих ясел. Підтримував брата у всіх починаннях Шеболдаєв Даній/Данило (1850–?) – земський лікар Конотопського повіту з 1881, який працював у Красноколядинському приймальню покої, згодом очолював земську лікарню. Як активний учасник, секретар повітового лікарського з'їзду вніс багато цікавих прогресивних пропозицій, за що отримав чин дійсного статського радника. 1893 р. у Конотопі організував метеорологічну станцію. Впродовж 15 років у Конотопському земстві працював і Леонід (Лев) Шеболдаєв (?–1920). На посадах дільничного лікаря, завідувача земської повітової лікарні зробив внесок в організацію і розвиток медичної справи на Сумщині. Хірург високої кваліфікації, поставив на новий рівень хірургічну допомогу населенню повіту. Лікар-демократ, член Т-ва піклування бідними, сам надавав і матеріальну допомогу хворим. Був добрим знайомим Антона Чехова, з яким часто зустрічався у маєтку лікарів Лінтварьових у Луках і разом з яким виконав декілька операцій. На знак вшанування лікаря-подвижника Сумське земство заснувало у земській фельдшерській школі «стипендію ім. Л. В. Шеболдаєва», а незможним хворим благодійний капітал – «фонд» імені Л. Шеболдаєва так зване «Шеболдаєвське товариство». Четвертий брат Петро Шеболдаєв працював лікарем у Прилукському повіті Полтавської губ.

Багато зробив для збереження статусу і кращих традицій Батуринської лікарні Окерблом Леонід Митрофанович (1866, м. Батурин – 1920). Вихованець Інституту св. Володимира у Києві, майже 30 років працював земським лікарем Конотопського повіту: з 1893 – завідувачем Гирявської земської медичної дільниці, у 1894–1920 – земським лікарем м. Батурин. Як гласний від Батурина у Конотопській повітовій земській управі став автором проекту реорганізації земської медицини в Конотопському повіті (1897) та Медико-статичного звіту про стан земської медицини і народного здоров'я в повіті. Між станцією Конотоп і містом Батурин, на березі озера Шовковиця Наказом Військового відомства по Київській військовій окрузі від 1915 р. №587 була створена «Батуринська санітарно-гігієнічна станція» для військових і поранених з метою «лікування виздоровляючих солдатів з підірваним станом здоров'я, після перенесених тяжких недуг (тіф, кривавиця, хвороби легенів...). Лікували також хворих на туберкульоз, ревматизм, цингу, малокрів'я, недуги «харчових органів»). Завідувачем призначений лікар Х. Вержанський. Саме тут Л. Окерблом започаткував операційне лікування очей, значно раніше, ніж такі операції стали виконувати у Чернігові. За свідченнями київського окружно-

го військово-санітарного інспектора Ф. Яницького та київського окружного окуліста Е. Тарнавського вдале поєднання природних лікувальних факторів і дотримання санітарно-гігієнічних норм забезпечило станції гідне місце в історії як земської, так і військової медицини. Сам лікар Л. Окерблом загинув від рук бандитів.

В історію вітчизняної наукової медицини назавжди вписане ім'я ще одного уродженця Конотопа. Це Яків Никифорович Якимович (1848–1908) – відомий український гістолог, ембріолог, мікроскопіст, доктор медицини, професор, завідувач кафедри гістології та ембріології, а також керівник музею Фізико-медичного товариства Університету св. Володимира.

Ще одна яскрава особистість, якою пишається Конотопщина – популярний свого часу народний лікар-земець, етнограф, письменник (літературний псевдонім Волошин) Степан Ніс (1829–1900), уродженець с. Понори Конотопського повіту, зі старовинної козацької родини сотенного старшини, правнук полкового хорунжого Григорія Носа. Вихованець Університету св. Володимира, під час облоги Севастополя у Кримській війні був асистентом М. Пирогова, який дав своє благословення перспективному молодому лікарю. Але активна громадянська і життєва позиція, девіз якої «не бути іноземцем на своїй землі», закрила Носу шлях до офіційної кар'єри. Ще під час навчання згуртував патріотично налаштованих студентів, які вивчали і наслідували звичаї свого народу (так звана «носівська партія»), а його квартира у Чернігові стала своєрідним літературно-мистецьким клубом. Згодом «Курінь» об'єднав українською національною ідеєю всю прогресивну спільноту Чернігівщини і став базою напівлегальної організації «Громада». Навіть у засланні вдало поєднував вищу освіту із серйозним знанням народної медицини. Вивчаючи лікувальні властивості рослин, збирав і популяризував народні рецепти та з успіхом використовував їх в лікарській практиці. Останні роки працював лікарем у м. Городня. Ніс вважається автором перших популярних медичних брошур українською мовою («Про хвороби и як им запомогти», Київ, 1874, «У всякого народу своя природа», Чернігів, 1888). Як надзвичайно обдарована особистість добре грав на бандурі, скрипці, був учасником драматичного гуртка «шановців своєї народності». Він товаришував з українським байкарем Леонідом Глібовим, письменником, автором першої української абетки Пантелеймоном Кулішем, істориком Олександром Лазаревським. Знавець рідної історії та фольклору, збирач зразків української народної творчості, значну частину свого етнографічного доробку присвятив «історичному народовивченню» – дослідженню матеріальної та духовної культури рідного краю: «Село Понори Конотопського повіту», «Нарис про Конотіп». Оригінальні нариси – т. зв. «привісти» публікував у петербурзькому українознавчому журналі «Основа» в розділі «Людська пам'ять про старовину». А своє розуміння важливості зв'язку поколінь заради збереження своєї національної ідентичності висловив досить оригінально: «Старина – задня нога, тільки на задній ногі упираєш, можно сделать движение вперед последовательное. Без старины не только не сделаешь правильного движения вперед, но нас можно вымести метлой, куда прочь, и мы не докажем, что принадлежим известной местности».

Цю думку через більш ніж століття підхопив наш сучасник – лікар, історик медицини, член НТШ, директор і архівар бібліотеки Українського лікарського товариства Північної Америки (УЛТПА) Павло Пундій: «Незнищимий той народ, що носить за пазухою писані заповіді історії свого народу, бо тільки з такою метрикою набувається признание бути усім рівним із рівними правами».

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Медицина в Україні. Видатні лікарі. Кінець XVII – перша половина XIX століть : бібліогр. слов. Вип. 1 / МОЗ України, Держ. наук. мед. б-ка. – Київ : [Телеоптик], 1997. – 240 с. – (Медична біографістика).
2. Медицина в Україні : біобібліогр. слов. Вип. 2. Друга половина XIX – початок XX століття. Літери Л–С / Нац. наук. мед. б-ка України. – Київ : [Коляда О. П.], 2012. – 520 с. – (Медична біографістика).
3. Медицина в Україні : біобібліогр. слов. Вип. 2. Друга половина XIX – початок XX століття. Літери Т–Я / Нац. наук. мед. б-ка України. – Київ : [Коляда О. П.], 2021. – 896 с. – (Медична біографістика). – До 90-річчя заснування Національної наукової медичної бібліотеки України.
4. Нікітін В. Г. Особливості земської медичної реформи в Конотопському повіті Чернігівської губернії у 1864–1890 роках / В. Г. Нікітін, М. І. Терех // Сіверщина в історії України. – 2018. – Вип. 11. – С. 213–217.
5. Сахно Л. П. Степан Данилович Ніс – лікар-дивак чи талановитий геній? / Л. П. Сахно // Конотопські читання / Конотоп. міськ. краєзнавчий музей ім. О. М. Лазаревського. – Ніжин, 2023. – Вип. 14. – С. 209–216.
6. Сутулін В. В. М. Й. Парпура – український меценат / В. В. Сутулін // Конотопський краєзнавчий збірник / Сумський держ. ін-т. – Суми, 2013. – Вип. 1. – С. 176–177.
7. Терех М. Очна хірургія в Батуринській лікарні / М. Терех // Слово «Гетьманської столиці». – 2021. – № 1. – С. 7.
8. Терех М. Лікар Л. М. Окерблом – завідувач Батуринської лікарні / М. Терех // Слово «Гетьманської столиці». – 2012. – № 3. – С. 4–5.
9. Шекун В. Неопублікований родовід С. Д. Носа / В. Шекун // Сіверянський літопис. – 2017. – № 6. – С. 173–177.

REFERENCE

1. Medytsyna v Ukraini. Vydatni likari. Kinets XVII – persha polovyna XX stolit : bibliohr. slov. Vyp. 1 / MOZ Ukrainy, Derzh. nauk. med. b-ka. – Kyiv : [Teleoptyk], 1997. – 240 s. – (Medychna biohrafistyka) [in Ukrainian].
2. Medytsyna v Ukraini : biobibliohr. slov. Vyp. 2. Druha polovyna XIX – pochatok XX stolittia. Litery L–S / Nats. nauk. med. b-ka Ukrainy. – Kyiv : [Koliada O. P.], 2012. – 520 s. – (Medychna biohrafistyka) [in Ukrainian].
3. Medytsyna v Ukraini : biobibliohr. slov. Vyp. 2. Druha polovyna XIX – pochatok XX stolittia. Litery T–Ya / Nats. nauk. med. b-ka Ukrainy. – Kyiv : [Koliada O. P.], 2021. – 896 s. – (Medychna biohrafistyka). – Do 90-richchia zasnuvannia Natsionalnoi naukovoï medychnoi biblioteki Ukrainy [in Ukrainian].
4. Nikitin V. H. Osoblyvosti zemskoi medychnoi reformy v Konotopskomu poviti Chernihivskoi hubernii u 1864–1890 rokakh / V. H. Nikitin, M. I. Terekh // Sivershchyna v istorii Ukrainy. – 2018. – Vyp. 11. – S. 213–217 [in Ukrainian].
5. Sakhno L. P. Stepan Danylovych Nis – likar-dyvak chy talanovytyi henii? / L. P. Sakhno // Konotopski chytannia / Konotop. misk. kraieznavchyi muzei im. O. M. Lazarevskoho. – Nizhyn, 2023. – Vyp. 14. – S. 209–216 [in Ukrainian].
6. Sutulin V. V. M. Y. Parpura – ukraïnskyi metsenat / V. V. Sutulin // Konotopskyi kraieznavchyi zbirnyk / Sumskyi derzh. in-t. – Sumy, 2013. – Vyp. 1. – S. 176–177 [in Ukrainian].
7. Terekh M. Ochna khirurgiia v Baturynskii likarni / M. Terekh // Slovo «Hetmanskoï stolytsi». – 2021. – № 1. – S. 7 [in Ukrainian].
8. Terekh M. Likar L. M. Okerblom – zaviduvach Baturynskoi likarni / M. Terekh // Slovo «Hetmanskoï stolytsi». – 2012. – № 3. – S. 4–5 [in Ukrainian].
9. Shekun V. Neopublikovanyi rodovid S. D. Nosa / V. Shekun // Siverianskyi litopys. – 2017. – № 6. – S. 173–177 [in Ukrainian].

УДК 026:61:[908:615:1(091)(477.44)

БІБЛІОТЕКАР, ЯК ДОСЛІДНИК ІСТОРІЇ ФАРМАЦІЇ ПОДІЛЛЯ

Мазур Ольга

головна бібліотекарка Вінницького національного медичного університету імені М. І. Пирогова,
м. Вінниця

Анотація. У статті розкрито роль бібліотекаря як дослідника фармацевтичної спадщини Поділля на межі XIX–XX ст. На основі опрацювання рідкісних видань, власницьких штампів і маргіналій з фондів бібліотеки Вінницького національного медичного університету імені М. І. Пирогова висвітлено сторінки розвитку аптечної справи у регіоні. Окрема увага приділена персоналіям провізорів та власників аптек.

Ключові слова: аптечна справа на Поділлі, історія фармації, рідкісні видання, аптечні магазини, історико-медичне джерелознавство, Наукова бібліотека ім. Гордія Палія ВНМУ імені М. І. Пирогова.

LIBRARIAN AS A RESEARCHER OF THE HISTORY OF PHARMACY IN THE PODILLIA REGION

Mazur Olha

Chief Librarian National Pirogov Memorial Medical University,
Vinnitsa

Abstract. The article reveals the role of the librarian as a researcher of the pharmaceutical heritage of Podillia region at the turn of the 19th-20th centuries. Based on the study of rare editions, ownership stamps and marginalia from the library collections of the Vinnytsia National Medical University named after M. I. Pirogov, the pages of the development of pharmacy in the region are highlighted. Special attention is paid to the personalities of pharmacists and pharmacy owners.

Keywords: pharmacy business in Podillia, history of pharmacy, rare publications, pharmacy stores, historical and medical source studies, Scientific Library named after Hordii Palii of the VNMU named after M. I. Pirogov.

У сучасному інформаційному суспільстві бібліотекар виконує не лише традиційні функції зберігання й обслуговування користувачів, а й стає активним учасником наукового процесу. Особливо це стосується вивчення регіональної історії медицини та фармації, де знання, професійна уважність і аналітичні навички бібліотекаря дозволяють відкривати нові сторінки минулого. Поділля як історико-культурний регіон має багату традицію аптечної справи, що відображена в рідкісних виданнях, архівних документах та особистих зібраннях лікарів і фармацевтів. Синтез знань з бібліографії, історії, медицини та фармації дозволяє створити достовірне уявлення про минуле галузі. Завдяки бібліотекарям було виявлено унікальні матеріали, що відображають фармацевтичну діяльність на Поділлі у XIX – на початку XX ст.

Поточне історико-краєзнавче дослідження присвячене аналізу книжкових публікацій з фармакології, фармації та аптечної справи, що увійшли до складу фонду Наукової бібліотеки Вінницького національного медичного університету імені М. І. Пирогова. Передусім фонд рідкісних видань було ретельно опрацьовано, здійснено каталогізацію та введення до наукового обігу цінних книжкових зібрань, пов'язаних із медичними діями Поділля. Значна частина видань має власницькі позначки: автографи, маргіналії, штампи, екслібриси, які дозволяють ідентифікувати колишніх власників і простежити історію побутування книг. З метою встановлення регіональної приналежності власників книжкових пам'яток до Поділля, зокрема Вінниччини, було проведено комплексне джерелознавче дослідження. Воно включало вивчення історії краю, бібліографічних джерел, інтернет-ресурсів, фондів інших бібліотек, а також музейних публікацій. У процесі опрацювання застосовувалися як традиційні методи бібліотечно-бібліографічної роботи, так і інтуїтивні підходи, сформовані на основі професійного досвіду та практики роботи з історичними документами. Високий рівень фахової підготовки, уважне ставлення до кожної маргіналії, збережених штампів і рукописних поміток, а також скрупульозне оформлення електронних записів у системі «ІРБІС» стали визначальними факторами успішної реалізації дослідження. Надалі пропонується розглянути окремі історичні факти, які стали ключовими у формуванні дослідницьких висновків.

Подільський регіон у період від 1870-х років XIX ст. до 1917 року охоплює етап інтенсивного економічного зростання, що супроводжувався активними процесами урбанізації та модернізації господарської інфраструктури. Зокрема, на території Вінниччини спостерігався динамічний розвиток фабрично-заводської промисловості. У місті Вінниця функціонували численні торговельні заклади – лавки, магазини, заїжджі двори, а також зводилися великі промислові й переробні підприємства, що значно активізувало економічне життя регіону. У другій половині XIX – на початку XX ст. Вінниця посідала провідне місце серед міст Подільської губернії за показниками торгово-промислової діяльності. Саме в цей період фіксується піднесення галузей охорони здоров'я, зокрема, медицини та аптечної справи. Значну роль у забезпеченні населення лікарськими засобами відігравали аптеки, що функціонували як під керівництвом лікарів, так і фармацевтів, відповідно до чинних на той час нормативних приписів [2].

Видатний учений, анатом і хірург Микола Іванович Пирогов, перебуваючи у власній садибі «Вишня» поблизу Вінниці, започаткував низку новаторських ініціатив у сфері практичної медицини та фармацевтики. На території маєтку він побудував лікарню, а також заклав ботанічний сад, де вирощував екзотичні й лікарські рослини. Пирогов особисто досліджував фармакологічні властивості цих рослин з метою їх застосування в лікувальній практиці. Внас-

лідок його діяльності в садибі «Вишня» у 1870 р. з'явилася перша сільська аптека на Поділлі, де лікарські засоби відпускалися за цінами, нижчими від середніх у міських аптеках Вінниці. В аптеці Пирогов виготовляв порошки, мазі, настої, рослинні збори тощо. У хірургічній практиці він застосовував авторські методики антисептики – зокрема, для післяопераційних пов'язок використовував відвар лляного насіння з настойкою опію або ромашковий відвар. Дещо з цих фармацевтичних засобів та їх застосування в умовах воєнного часу подано у праці М. І. Пирогова «Военно-врачебное дѣло и частная помощь на театрѣ войны въ Болгарии и въ тылу дѣйствующей арміи въ 1877-1878 гг.» (Санкт-Петербург, 1879). Гуманістична позиція вченого проявлялася позначенням на рецептах латинським висловом «Pro Pauper» («для бідного»), що передбачало безоплатне надання ліків в його аптеці.

З історією фармації регіону пов'язаний також Тульчин, де сьогодні функціонує аптека-музей. У її фондах зберігається рецепт, виписаний Пироговим за три роки до смерті. Наприкінці XIX ст. у Тульчині діяли дві аптеки, чотири аптекарські склади, а також функціонували сільська й єврейська лікарні, що свідчить про досить розвинену систему медичної допомоги в регіоні на той час [4].

Історичні джерела з фармацевтичної та медичної історії Поділля суттєво доповнюються матеріалами, виявленими у статистичних та краєзнавчих виданнях «Населённые места Подольской губернии» В. С. Гульдмана (1893) та А. С. Крилова (1905). Згідно з даними за 1893 рік, у місті Вінниця функціонували три лікарні: міська, єврейська та окружна психіатрична. Також діяли місцеве медичне товариство, три аптеки та десять аптекарських складів [3].

Попри загальний економічний розвиток міста, зафіксований у довіднику 1905 р., кількість медичних установ залишалася незмінною [5]. Натомість у 1910 р. медична інфраструктура Вінниці значно розширилася: у місті вже працювали 16 лікарів, 19 фельдшерів, 12 акушерок, а також чотири спеціалісти з вакцинації проти віспи («оспопрививателя») [2]. Варто зазначити, що вакцини для щеплень зберігали в аптечних закладах. Це свідчить про високий рівень організації медико-профілактичної роботи в регіоні на початку XX ст.

Відомості про проведення вакцинації на Поділлі, зокрема у Вінниці, знайшли відображення у фахових лікарських публікаціях того часу, що становлять цінний матеріал для історико-медичних досліджень, адже містять детальні описи організаційних заходів, епідеміологічної ситуації та персоналій, які відігравали ключову роль у боротьбі з інфекційними захворюваннями. Одним із таких діячів був Іван Романович Мазінг – лікар, випускник Військово-медичної академії, чия особова книгозбірня відображає як професійні інтереси, так і життєвий шлях власника. Проживав в Петербурзі на Басковому провулку, буд. № 8, кв. № 17, працював у Кам'янці в санітарно-аналітичній лабораторії, був президентом товариства Подільських лікарів і директором приватного інституту вакцинації. Його колекція містить унікальні матеріали, зокрема, рукописний конволют «Ученіе о методахъ леченія», складений із лекцій Е. Ейхвальда, Б. Бертонсона, М. Руднева, надрукованих у 1872 р. літографією Діле. Розгортання кампанії з вакцинації проти віспи поступово охоплювало всю Подільську губернію. Це підтверджується даними бібліографічного покажчика А. К. Прусевича, зокрема згадкою про статтю епідеміолога А. Р. Левченка під №805 – «Объ організації оспопрививанія въ Винницкомъ уѣздѣ», яка детально описує хід проведення щеплень у регіоні.

Наявність значної кількості аптек на території Поділля на межі XIX–XX ст. свідчить не лише про розвинену фармацевтичну інфраструктуру, а й про високий рівень професійної підготовки кадрів у галузі фармації. Варто зазначити, що

в цей період право на професійну діяльність у сфері аптечної справи мали виключно особи з відповідною фаховою освітою. Фармацевтична професія була чітко структурована та включала три кваліфікаційні рівні: аптекарський помічник, провізор і магістр фармації. Типовим прикладом професійного зростання в межах цієї системи є життєвий шлях Леопольда–Антоня Леоновича Прухницького [8]. Освіту він розпочав у Кам'янець-Подільській гімназії, після чого проходив практичну підготовку як учень в аптеці Блажевського, що діяла в місті Ярмолинці Подільської губернії. За архівними даними, станом на 1909 рік у Ярмолинцях функціонувала аптека та земська лікарня на 10 ліжок [9]. Після успішного складання іспитів у Київському університеті Святого Володимира Прухницький отримав звання провізора, що дало йому змогу обіймати посади в аптечній сфері. Завершальним етапом його професійного становлення стало здобуття наукового ступеня магістра фармації після захисту дисертації «Къ характеристике бѣлков рыбьяго мяса» (1912) у Військово-медичній академії в Санкт-Петербурзі. Отримання цього ступеня надало йому право на керівництво аптекою та визнання як висококваліфікованого фахівця.

У другій половині XIX – на початку XX ст. аптечні заклади на території Подільської губернії не мали уніфікованої нумерації. Кожна аптека ідентифікувалася за іменем її засновника, власника або орендаря, що відповідало практиці персоналізованого ведення фармацевтичної діяльності. Відповідно до даних «Адрес-календаря Подільської губернії» за 1909 р., у селі Вапнярка функціонувала «Сільська аптека провізора Радзевського Г. К.» [1]. Герман Карлович Радзевський виконував функції провізора, керівника та орендаря згаданої аптеки. Він був сином Карла Германовича Радзевського – вільно практикуючого лікаря, який працював у місті Бар. Медична інфраструктура Бару на початку XX ст. включала міську та заводську лікарні, а також дві приватні лікарні, де медичну допомогу населенню надавали троє лікарів, троє фельдшерів і п'ятеро акушерок [3].

На підставі збережених штампів із детально розробленим дизайном, виявлених на книгах із бібліотечного фонду, можна припустити, що особиста бібліотека Г. К. Радзевського була значною за обсягом та змістом. До її складу входили, зокрема, фармацевтичні довідники «Новѣйшія лѣкарственныя средства въ алфавитномъ порядкѣ, ихъ химическія и физическія свойства и терапевтическое примѣненіе» за 1903–1909 роки. Особливу цінність становить дисертація Федора Степановича Цицурина «De febre typhosa: speciatim de causa immediata et de variis methodis curationis usitatis» (Dorpat, 1841), яка також була частиною колекції Радзевського. Ф. С. Цицурін – український терапевт, епідеміолог і педагог, перший професор-терапевт медичного факультету Київського університету, президент Варшавської медико-хірургічної академії. Його внесок у становлення київської школи терапевтів, а також у створення медичної бібліотеки при Київському університеті є істотним. Серед його пацієнтів були відомі діячі того часу, зокрема професор В. П. Караваєв і письменник М. В. Гоголь, що свідчить про високий авторитет Цицурина як клініциста.

Підтвердженням поширення фармацевтичної діяльності на Поділлі в XIX – на початку XX ст. є видання, провенієнції на яких не лише ілюструють, а й дозволяють реконструювати наукову та освітню спадщину. Згідно з даними адрес-календаря, у Вінницькому повіті функціонувала «Аптека Людвиг Михайловича Соколовського» [7]. Ім'я її власника підтверджується наявністю в бібліотечному фонді примірника праці Щербакова А. Я. «Способы санитарныхъ изслѣдованій. Качественный и количественный анализъ водъ, употребляемыхъ для питья» (С.-Петербург, 1877), на шмуцитулі якої збереглися власницькі штампи «Sokolowski L.» та «Бібліотека Вінницького фармацевтичного інституту».

У місті Немирів також діяла аптека, що засвідчується провенієнційними ознаками на рідкісному примірнику «Латино-польського словника» каноніка Станіслава Черського, надрукованого у Вільно 1825 року. На титульному аркуші цього видання вміщено штамп «Немировская аптека», а на форзаці міститься додатковий напис: «При повторенні требуется подпись врача», що вказує на регламентацію використання літератури або медикаментів і може свідчити про практику контролю в аптечній справі.

На початку XX ст. у Вінниці діяла центральна аптека, яку пов'язують із ім'ям Ю. А. Грабовського [7]. Це підтверджується провенієнціями на двох книгах: «Аналитическая химія. Качественный анализъ» Жерара (С.-Петербург, 1864) та «Органическая химія» Д. І. Менделєєва (С.-Петербург, 1861). Обидва видання мають штампи з гербом Російської імперії: «Центральная аптека Ю. А. Грабовскаго въ Винницѣ». Крім того, на цих примірниках міститься автограф Л. К. Морейніса. Лев Костянтинівич Морейніс – відомий учений, професор, хімік і фармацевт. Народився у місті Кам'янець-Подільський, здобув освіту на фармацевтичному відділенні медичного факультету Київського університету. У Вінниці він викладав фармацевтичну хімію, фармакогнозію, проводив аптечні практикуми у фармацевтичному інституті, а також читав курс фармакології в школі допомоги лікарям. Морейніс став одним із засновників Вінницького медичного інституту, де обіймав посаду першого завідувача кафедри хімії та фармакології.

Також у Вінниці діяла аптека Зекцера. На форзаці «Енциклопедичного словника Ф. А. Брокгауза і І. А. Ефрона» (С.-Петербург, 1890, Т. 1) і праці О. Шмідеберга «Основы фармакології въ связи съ ученіемъ о лекарственныхъ веществахъ и токсикологіей» (Київ, 1905) є наліпки «Бібліотека провізора М. И. Зекцера». Як зазначено на штампах, корінці і підписах на інших виданнях, провізора звали Мойсей Ісаакович Зекцер.

Аптеки в той період виконували функцію не лише зберігання та реалізації медикаментів, а й відігравали важливу роль у сфері первинної медичної допомоги та фармацевтичного виробництва. Зокрема, вони самостійно виготовляли рецептурні лікарські засоби, косметичну та медичну продукцію, лікувальні вина, мінеральні води, а також ветеринарні препарати, що свідчить про їхню багатофункціональність та високий рівень спеціалізації. Ще починаючи з другої половини XVIII ст. аптеки виступали не лише осередками фармацевтичного обслуговування, а й важливими елементами медичної інфраструктури, здатними задовольняти широкий спектр потреб населення. Їх функціональна багатовекторність підтверджується архівними джерелами, зокрема, виданням «Оцѣнка лѣкарствамъ. При томъ уставъ аптекарскій. Уставъ повивальнымъ бабкамъ. Уставъ о должной платѣ медицинскимъ чинамъ» (Санкт-Петербург, 1789). У цьому документі наведено офіційні тарифи на аптекарські процедури, що свідчить про нормативне регулювання фармацевтичної діяльності та закріплення ролі аптек у системі охорони здоров'я.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. на Поділлі активно функціонували аптеки-дрогерії – спеціалізовані аптечні магазини, які виконували важливу роль у забезпеченні населення базовими медичними й побутовими товарами. У таких закладах реалізовувалися хімічні речовини, отрутохімікати, перев'язувальні матеріали, а також певна кількість готових лікарських засобів, що відпускалися без рецепта. Однією з характерних ознак дрогерій було встановлення нижчих цін у порівнянні з традиційними аптеками, що робило ці заклади особливо популярними серед населення з обмеженим доходом. Яскравим прикладом розвитку аптечної справи в регіоні є м. Гайсин, де наприкінці XIX ст. діяло

чотири подібні аптечні магазини [5]. У Вінниці ж, як засвідчують архівні джерела, зокрема штампи на книгах, функціонував магазин санітарії та гігієни, власником якого був Григорій Маркович Каліка. Його активна діяльність у 1917 р. підтверджується численними власницькими штампами та підписами на виданні «Російська фармакопея» (Санкт-Петербург, 1910), що нині зберігається у фонді бібліотеки Вінницького національного медичного університету. Таким чином, аптеки-дрогерії виступали важливими елементами системи охорони здоров'я в Подільському регіоні.

Книжкові магазини Поділля продавали, здавали на комісійний продаж, замовляли або використовували книги для читання у бібліотеках при книгарнях. Ілюстративним прикладом є історія придбання монографії Юлія Траппа «Краткая фармакогнозія» (Санкт-Петербург, 1881), на якій зберігся овальний штамп «Библиотека и Книжный магазин В. Райхеръ. Винница Под(олье)». Власницький напис

«Морейниса Л. К.», зроблений чорнилом на форзаці й титульному аркуші, вказує на персональне використання видання. Особливу увагу привертає подвійна палітурка книги. Можна припустити, що спочатку видання було реалізоване в типово м'якій зеленій паперовій обкладинці. Згодом новий власник, імовірно Л. К. Морейніс, замовив тверду палітурку з картону, тканини та ледерину.

Сьогодні ми з глибокою повагою згадуємо провізорів, аптекарів, працівників фармацевтичних закладів та лікарів Подільської губернії, які понад сто років тому присвятили своє життя служінню медицині й охороні здоров'я населення регіону. Їхня щоденна праця, відповідальність і професіоналізм стали основою розвитку медичної справи на Поділлі. Проведене історичне дослідження не лише повертає нам пам'ять про цих людей, а й набуває актуальності як для викладачів, так і для студентів Вінницького національного медичного університету імені М. І. Пирогова.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Адрес-Календарь Подольской губернии [Электронный ресурс] / сост. Г. С. Станкевич. – Текст. дан. – Каменец-Подольск : Тип. Подольского губернского правления, 1909. – 413 с. – Режим доступа: <https://www.familysearch.org/library/books/viewer/853527?offset=60074#page=1&view=picture&oi=info&n=0&q=> (дата обращения: 14.05.2025). – Загл. с экрана.
2. Вінниця і вінничани (кінець XIX – початок XX ст.) [Електронний ресурс] // Вінницький обласний краєзнавчий музей : [вебсайт]. – Текст. дані. – Вінниця, [б. р.]. – Режим доступу: <https://vinnytsia-museum.in.ua/mobile-showroom/vinnytsia> (дата звернення: 6.05.2025). – Назва з екрана.
3. Гульдман В. Населенные места Подольской губернии [Электронный ресурс] : алфавит. перечень населенных пунктов губернии, с указанием некоторых справ. о них сведений / В. Гульдман. – Текст. дан. – Каменец-Подольск, 1893. – 636 с. – Режим доступа: http://history.org.ua/LiberUA/NasMestaPodGub_1893/NasMestaPodGub_1893.pdf (дата обращения: 6.05.2025). – Загл. с экрана.
4. Дедишина Л. Аптека-музей у Тульчині [Електронний ресурс] / Л. Дедишина // D.S. Таємна аптека : [інтерактивний музей]. – Текст. дані. – Львів, 2021. – Режим доступу: <https://secret.lviv.ua/apteka-muzej-u-tulchyni/> (дата звернення: 6.05.2025). – Назва з екрана.
5. Крылов А. Населенные места Подольской губернии [Электронный ресурс] / А. Крылов. – Текст. дан. – Каменец-Подольск, 1905. – 563 с. – Режим доступа: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?C21COM=2&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&Image_file_name=book/0007759.pdf&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=0 (дата обращения: 6.05.2025). – Загл. с экрана.
6. Наш край у XIX – на початку XX ст. [Електронний ресурс] // Вінницький обласний краєзнавчий музей : [вебсайт]. – Текст. дані. – Вінниця, [б. р.]. – Режим доступу: <https://vinnytsia-museum.in.ua/rooms/room-10> (дата звернення: 6.05.2025). – Назва з екрана.
7. Подольскій Адрес-Календарь [Электронный ресурс] / сост. В. К. Гульдман. – Текст. дан. – Каменец-Подольск : Тип. Подольского губернского правления, 1895. – 454 с., IX. – Режим доступа: https://www.otkudarodom.ua/sites/default/files/pdfs/1895_podolskiy_adres-kalendar.pdf (дата обращения: 6.05.2025). – Загл. с экрана.
8. Прухницькій Л. Л. К характеристике белков рыбаго мяса : дис. на степень магистра фармации / Л. Л. Прухницькій. – Санкт-Петербург : Тип. Спб. Т-ва Печ. и Изд. дела «Трудъ», 1912. – 80 с.
9. Ярмолинці – містечко на Поділлі (коротка історія Ярмолинця) [Електронний ресурс] / [упоряд. В. Москаленко] ; Ярмолинська центр. район. б-ка. – Текст. дані. – Ярмолинці, 2018. – 28 с. – Режим доступу: https://biblioyar.at.ua/Vudannya/Kraeznavchi/2018/persha_pisemna_zgadka_pro_jarmolinci_pripadae_na_1.pdf (дата звернення: 6.05.2025). – Назва з екрана.

REFERENCE

1. Adres-Kalendar Podolskogo gubernii [Elektronnyj resurs] / sost. G. S. Stankevich. – Tekst. dan. – Kameneć-Podolsk : Tip. Podolskogo gubernskogo pravleniya, 1909. – 413 s. – Rezhim dostupa: <https://www.familysearch.org/library/books/viewer/853527?offset=60074#page=1&viewer=picture&oi=info&n=0&q=> (data obrasheniya: 14.05.2025). – Zagl. s ekrana [in Russian].
2. Vinnytsia i vinnychany (kinets XIX – pochatok XX st.) [Elektronnyj resurs] // Vinnytskyi oblasnyi kraieznavchyi muzei : [vebsait]. – Tekst. dani. – Vinnytsia, [b. r.]. – Rezhym dostupu: <https://vinnytsia-museum.in.ua/mobile-showroom/vinnytsia> (data zvernennia: 6.05.2025). – Nazva z ekrana [in Ukrainian].
3. Guldman V. Naselennyya mesta Podolskoy gubernii [Elektronnyj resurs] : alfavit. perechen naselennyh punktov gubernii, s ukazaniem nekotoryh sprav. o nih svedenij / V. Guldman. – Tekst. dan. – Kameneć-Podolsk, 1893. – 636 s. – Rezhim dostupa: http://history.org.ua/LiberUA/NasMestaPodGub_1893/NasMestaPodGub_1893.pdf (data obrasheniya: 6.05.2025). – Zagl. s ekrana [in Russian].
4. Dedyshyna L. Apteka-muzei u Tulchyni [Elektronnyj resurs] / L. Dedyshyna // D.S. Taiemna apteka : [interaktyvnyi muzei]. – Tekst. dani. – Lviv, 2021. – Rezhym dostupu: <https://secret.lviv.ua/apteka-muzej-u-tulchyni/> (data zvernennia: 6.05.2025). – Nazva z ekrana [in Ukrainian].
5. Krylov A. Naselennyya mesta Podolskoy gubernii [Elektronnyj resurs] / A. Krylov. – Tekst. dan. – Kameneć-Podolsk, 1905. – 563 s. – Rezhim dostupa: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?C21COM=2&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&Image_file_name=book/0007759.pdf&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=0 (data obrasheniya: 6.05.2025). – Zagl. s ekrana [in Russian].
6. Nash krai u XIX – na pochatku XX st. [Elektronnyj resurs] // Vinnytskyi oblasnyi kraieznavchyi muzei : [vebsait]. – Tekst. dani. – Vinnytsia, [b. r.]. – Rezhym dostupu: <https://vinnytsia-museum.in.ua/rooms/room-10> (data zvernennia: 6.05.2025). – Nazva z ekrana [in Ukrainian].
7. Podolskij Adres-Kalendar [Elektronnyj resurs] / sost. V. K. Guldman. – Tekst. dan. – Kameneć-Podolskij : Tip. Podolskogo gubernskogo pravleniya, 1895. – 454 s., IX. – Rezhim dostupa: https://www.otkudarodom.ua/sites/default/files/pdfs/1895_podolskiy_adres-kalendar.pdf (data obrasheniya: 6.05.2025). – Zagl. s ekrana [in Russian].
8. Pruhnickij L. L. K karakteristike belkov rybyago myasa : dis. na stepen magistra farmacii / L. L. Pruhnickij. – Sankt-Peterburg : Tip. Spb. T-va Pech. i Izd. dela «Trud», 1912. – 80 s. [in Russian].
9. Yarmolynsi – mistechko na Podilli (korotka istoriia Yarmolynets) [Elektronnyj resurs] / [uporiad. V. Moskalenko] ; Yarmolynetska tsentr. raion. b-ka. – Tekst. dani. – Yarmolynsi, 2018. – 28 s. – Rezhym dostupu: https://biblioyar.at.ua/Vudannya/Kraeznavchi/2018/persha_pisemna_zgadka_pro_jarmolinci_pripadae_na_1.pdf (data zvernennia: 6.05.2025). – Nazva z ekrana [in Ukrainian].

ДОДАТКОВЕ ДЖЕРЕЛО ФІНАНСУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ МЕДИЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ЧЕРЕЗ НАДАННЯ ПЛАТНИХ ІНФОРМАЦІЙНО-БІБЛОТЕЧНИХ ПОСЛУГ

Мусієнко Тетяна

заступниця генерального директора з загальних питань
Національної наукової медичної бібліотеки України,
м. Київ

Анотація. Стаття присвячена розкриттю суті та ролі впровадження і просування платних інформаційно-бібліотечних послуг як додаткового джерела фінансування, наведено практичні приклади ННМБУ. Розкрито різницю в поняттях доходу та прибутку від реалізованих послуг. Визначено, що надання та споживання платних інформаційно-бібліотечних послуг починає керуватися ринковими принципами, а метою стає отримання доходу. Іншими словами, це перетворення культурних та інформаційних ресурсів у продукти, які можна продавати або обмінювати на гроші, що впливає на доступність інформаційних послуг та їх розвиток, раціональне використання потенціалу персоналу та інших матеріальних і технічних ресурсів бібліотеки. Доведено, що надання платних інформаційно-бібліотечних послуг - це комплексний процес, який включає визначення, розрахунок та просування послуг, а також забезпечення їх якісного надання. Рекомендовано враховувати потреби цільової аудиторії та дотримуватись вимог чинного законодавства України, а також проведення маркетингових досліджень ринку інформаційних послуг для забезпечення розвитку, стабільної і ефективної роботи бібліотеки.

Ключові слова: бюджет, фінансування, дохід, прибуток, комерціалізація, культура, інформація, послуги, сервіси, бібліотека, бази даних, вебсайт, маркетинг, нормативні документи.

ADDITIONAL SOURCE OF FINANCING OF THE NATIONAL SCIENTIFIC MEDICAL LIBRARY OF UKRAINE THROUGH THE PROVISION OF PAID INFORMATION AND LIBRARY SERVICES

Musiienko Tetyana

Deputy Director General for General Affairs
of the National Scientific Medical Library of Ukraine,
Kyiv

Abstract. The article is devoted to revealing the essence and implementation of the role and provision of paid information and library services as an additional source of financing, and also gives practical examples of NNMBU. The work reveals the difference in the concepts of income and profit from the services provided. It is noted that the provision and accommodation of paid information and library services is developing according to market principles, and the payment receives income. In other words, this is the transformation of cultural and information resources into products that can be sold or exchanged for money, which affects the availability of information services and their development, the rational use of the potential of personnel and other material and technical resources of the library. It is proved that the provision of paid information and library services is a complex process that includes the definition, calculation and offer of services, as well as ensuring their high-quality provision. It is recommended to use the needs of the target audience and the requirements of the current legislation of Ukraine, as well as conduct marketing research of information services to ensure the development, stable and effective operation of the library.

Keywords: budget, financing, income, profit, commercialization, culture, information, services, library, database, website, marketing, regulatory documents.

З метою визначення суті терміну «комерціалізація» хочу розпочати суто з економічної термінології. Бюджетні установи фінансуються за рахунок державного або місцевого бюджету на підставі затвердженого кошторису. Дохід бюджетних установ – це сума грошових коштів, які отримує установа для виконання своїх функцій та завдань. Він поділений на надходження загального фонду та надходження спеціального фонду. Плата за послуги це надходження до спеціального фонду, які є додатковим доходом бюджетних установ для фінансування основної діяльності організації. З власного досвіду можемо сказати, що фінансування за загальним фондом не дає можливості здійснювати всі статутні функції і завдання ННМБУ у повній мірі, зокрема пов'язані із поповненням та зберіганням бібліотечних фондів і популяризацією історії медицини. Потреба у коштах на ці цілі у більшій мірі покривається за рахунок коштів спеціального фонду кошторису бібліотеки.

Що стосується прибутку, то це фінансовий результат, що залишається у суб'єкта господарювання після відшкодування всіх витрат та витрат, пов'язаних з реалізацією цих послуг. Іншими словами, прибуток – це різниця між доходами та витратами, або ж сума перевищення вартості послуг над витратами. Бібліотеки ж часто класифікуються як неприбуткові організації, оскільки їхня основна мета – не отримання прибутку, а надання суспільно корисних послуг, таких як доступ до інформації, науки, культури та навчання. Неприбуткові організації не розподіляють отриманий прибуток між своїми учасниками, а спрямовують дохід на реалізацію своєї мети. Тож визначення «комерціалізація послуг» не є доречним, бо це процес, коли бібліотеки надаючи послуги мають отримувати прибуток.

ННМБУ за 95 років своєї діяльності стала провідним спеціалізованим культурно-освітнім та науково-інформаційним центром, де багато років функціонує розроблена висококваліфікованими фахівцями ефективна система інформаційного забезпечення потреб медичної науки і практики. Програмними завданнями ННМБУ є бібліотечне, інформаційне і бібліографічне забезпечення спеціалістів у галузі медичної науки і охорони здоров'я, сприяння піднесенню наукового потенціалу медпрацівників України та створення документально-інформаційних ресурсів на різних носіях інформації. Адже фаховий рівень лікарів залежить в першу чергу від їх поінформованості, від продуктивної роботи бібліотек, які покликані забезпечувати медичних працівників інформацією через різні інформаційні сервіси. Недостатній фаховий рівень лікарів, у чиїх руках життя і здоров'я кожної людини – сприймається суспільством як злочин, а тим більше в умовах воєнного стану.

Новаторські підходи ННМБУ до бібліотечного, бібліографічного, інформаційного обслуговування практикуючих лікарів, викладачів та студентів медичних освітніх закладів, науковців, які проводять дослідження в галузі медицини та суміжних наук почалися ще в далеких 1960-х роках, коли згідно з наказом Міністра охорони здоров'я УРСР від 28 вересня 1956 р. №461 «Про заходи щодо покращення роботи медичних бібліотек» було створено довідково-реферативне бюро на повній самоокупності. Саме тоді і розпочалося впровадження платних послуг ННМБУ. У функції цього підрозділу входило надання платних послуг медичним установам і читачам з перекладу іноземної літератури, мікрофільмування та фотокопіювання медичних матеріалів, бібліографічного пошуку, реферування вітчизняної та зарубіжної медичної літератури, здійснення оглядів нових надходжень літератури для лікарів на різну тематику, централізованого розпису джерел медичної інформації для 200 медичних бібліотек Союзу.

Після успішно проведеної інформаційної роботи серед медичної громадськості, а саме: розсилки листів про всі види послуг, що виконуються, до бібліотек медичних інститутів, НДІ та їх бібліотек, заводів медичного обладнання, об'яв у газетах м. Києва, відвідувань співробітниками медичних установ, до бібліотеки почали надходити замовлення від індивідуальних та колективних замовників. З кожним роком коло інформаційно-бібліографічних послуг розширювалося. Крім письмових та усних перекладів, готувалися реферати статей з іноземних джерел, огляди іноземної та вітчизняної медичної літератури за різноманітною тематикою. Здійснення цих послуг уже тоді відбувалося на платній основі.

У 1958 р. при в ННМБУ була створена фотолабораторія, а після придбання обладнання та установки УДМ-2 у 1959 р. почали надходити замовлення на виготовлення мікрофільмів. Про перші успіхи відділу писали газети, зокрема, «Советская культура» від 5 березня 1959 р. та «Вечірній Київ» від 5 березня 1959 р. Згідно з наказом МОЗ УРСР від 30.12.1959 р. відділ розпочав здійснювати централізований розпис вітчизняної медичної літератури.

З 1992 року у ННМБУ змінюються форми і методи бібліотечно-інформаційного обслуговування, впроваджуються платні послуги, розширюється робота по обслуговуванню користувачів ксерокопіюванням. У забезпеченні якісного інформаційного обслуговування користувачів бібліотеки та надання їм необхідної наукової інформації важливе значення мало зміцнення матеріально-технічної бази, а саме: оснащення сучасною копіювально-розмножувальною технікою друкарського цеху, впровадження комп'ютеризації.

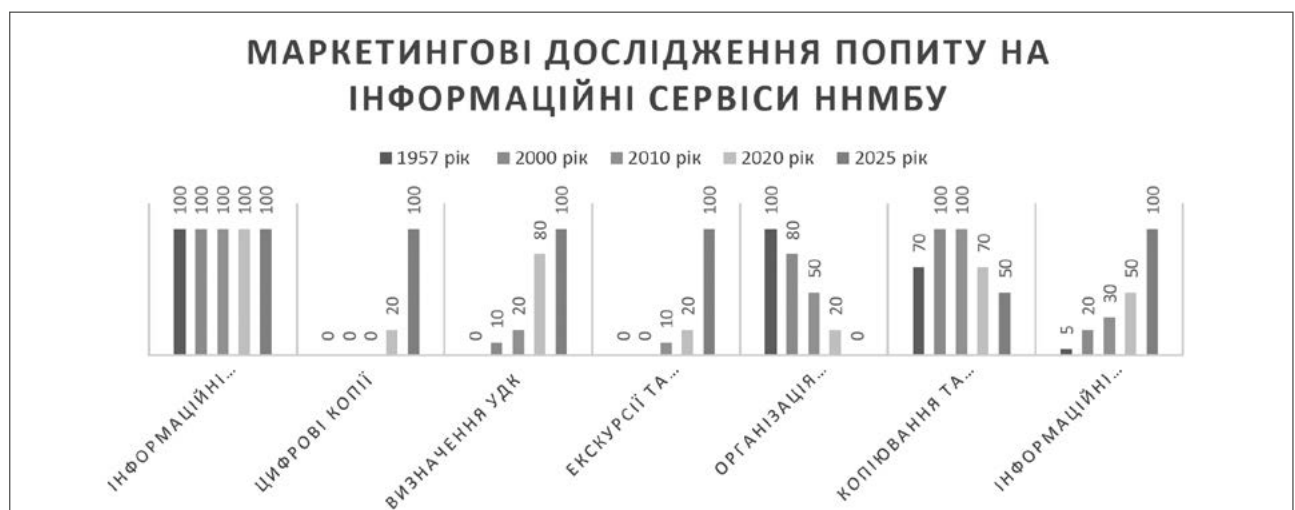

Рис. 1. Маркетингові дослідження попиту на інформаційні сервіси ННМБУ

З впровадженням платних додаткових послуг ННМБУ почала вивчати і рекламувати ці послуги, і як науково-методичний центр мережі медичних бібліотек України, надавати консультативну допомогу з питань впровадження цих послуг в бібліотеках мережі.

Процеси глобальної комп'ютеризації суспільства зумовили суттєві зміни в діяльності ННМБУ і її мережі. З 1996 р. в системі медичних бібліотек України змінюються форми і методи бібліотечно-інформаційного обслуговування користувачів, які поєднуються з новими комп'ютерними технологіями, впровадженням платних послуг, співпрацею з видавництвами, фірмами, благодійними фондами, пошуком спонсорів з метою додаткового фінансування. Широко стали створюватись свої і використовуватись зарубіжні бази даних на електронних носіях. Вивчались нововведення, аналізувались нові форми обслуговування користувачів, що сприяло їх впровадженню в бібліотечну практику.

Поступово вдосконалювалась і законодавча база з надання платних послуг. Вже у 2000-х роках ННМБУ керувалась постановою КМУ від 5 червня 1997 р. №534 «Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися закладами культури і мистецтв, заснованими на державній та комунальній формі власності» (Постанова втратила чинність на підставі Постанови КМУ від 12.12.2011 №1271 (1271-2011-п)) «Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися державними і комунальними закладами культури».

Перелік нормативних документів, що регулюють надання платних інформаційно-бібліотечних послуг ННМБУ на сьогодні це Закон України від 27.01.1995 №32/95-ВР (із змінами) «Про бібліотеки та бібліотечну справу», Закон України від 14.12.2010 №2778-VI «Про культуру», Закон України від 21.06.2012 №5007-VI «Про ціни і ціноутворення», постанова Кабінету Міністрів України від 02.12.2020 №1183 «Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися державними і комунальними закладами культури, що не є орендою», наказ Міністерства культури України, Міністерства фінансів України, Міністерства економічного і культурного розвитку України від 01.12.2015 №1004/1113/1556 «Про порядок визначення вартості та надання платних послуг закладами культури, заснованими на державній та комунальній формі власності».

Великий масив медичних документних ресурсів ННМБУ (понад 1600 тис. прим.) на сьогодні є майже єдиними загальнодоступними джерелом науково-інформаційного забезпечення наших користувачів, і є підґрунтям для розвитку медичної галузі, науки, культури. Особливу роль у забезпеченні вчених-медиків і спеціалістів різноманітною та необхідною інформацією відіграють сучасні платні послуги.

Процеси цифровізації, використання електронних систем, забезпечення швидкого доступу до інформації та пошук її в електронних і зведених каталогах через Internet, передача повідомлень електронними каналами (e-mail, соцмережі тощо), сканування й електронна доставка документів (ЕДД) – усі ці нововведення почали активно використовуватись в ННМБУ.

Як зображено на гістограмі «Маркетингові дослідження попиту на інформаційні сервіси ННМБУ», протягом багатьох десятиліть традиційно запитуваною серед користувачів є послуга з підготовки та надання інформаційних довідок, бо попит на інформування існує безкінечно.

Маркетингові дослідження – це ваш навігатор. Він показує, де ви перебуваєте, куди хочете прийти та яким маршрутом рухатися. Без аналізу неможливо скласти план дій, а дії без плану хаотичні.

Щороку перелік інформаційно-бібліотечних послуг ННМБУ постійно розширювався і вдосконалювався. Так, з 2007 року почала набирати оберти послуга літературного моніторингу для фармаконагляду (інформаційна довідка). Все починалось з декількох фармацевтичних компаній, які на сьогодні вже налічують десятки. Інформаційне обслуговування фармацевтичних компаній – один із пріоритетних і перспективних напрямків діяльності ННМБУ, що становить 80 % від загальної суми надходжень від платних послуг. У 2025 році ННМБУ співпрацює з 41 фармацевтичною компанією (ФК). Більшість ФК є провідними на ринку фармакології України та світу. Як видно на діаграмі «Співпраця ННМБУ з фармацевтичними компаніями» послуга має динаміку зростання, хоча військовий стан також залишає свій відбиток. Фармацевтичні компанії змінюють свою фінансову політику і включають режим економії.

З кожним роком спектр платних послуг, які надавала ННМБУ, розширювався, надходження від них зростали. Саме ця динаміка зростання наглядно відображена на графіку «Надходження від плати за послуги ННМБУ за роками».

Аналізуючи надходження від платних послуг, як додаткове джерело доходу, можна сказати, що вони поступово зростають при тому, що ННМБУ ведеться лояльна цінова політика. Цей факт свідчить про те, що попит на інформаційні сервіси підвищується за рахунок високоякісного задоволення запитів користувачів.

У контексті діяльності ННМБУ в умовах пандемії (2019–2023 роки) найбільш згадуваним стало дистанційне обслуговування. Було акцентовано увагу на проблемі віддаленого доступу та підтримки користувачів. Зважаючи на обмеженість можливостей обслуговування користувачів безпосе-

Рис. 2. Співпраця ННМБУ з фармацевтичними компаніями

Рис. 3. Надходження коштів від плати за послуги ННМБУ за роками

редньо у бібліотеці через карантинні заходи, цілком логічно постало питання цифрової трансформації ННМБУ, здебільшого на обслуговуванні електронними ресурсами (створення, надання доступу) та загалом цифровізації бібліотечної роботи, з якою пов'язані питання функціонування бібліотечного сайту та цифрових ресурсів (зокрема електронного каталогу, цифрового архіву).

Черговим випробуванням з 2022 року стала повномасштабна війна в Україні. ННМБУ у стані війни стала культурно-освітнім та науково-інформаційним інтерактивним простором, куди може завітати, як офлайн, так і онлайн, кожен громадянин та отримати доступ до інформації у будь-якому зручному для нього вигляді. Головна запорука успіху розвитку простору – це нові стандарти надання інформаційних сервісів, цікаві і корисні проекти, доступність до інформаційних технологій та ерудовані працівники. Сьогодні користувачі потребують комфортних умов, сучасної ресурсної бази, нових послуг, прогресивних технологій. Нові стандарти – це, перш за все, оновлені простори, сучасні форми роботи, цікаві і корисні користувачам, зміна парадигми в цілому.

Під час повномасштабного вторгнення Росії в Україну, за даними Міністерства культури й інформаційної політики від 25 січня 2024 року (<https://mcsc.gov.ua/news/biblioteku-ukrayiny-oseredky-kulturnogo-nadbannya/>), понад 700 бібліотек було або пошкоджено, або зруйновано повністю. Серед пошкоджених бібліотек і ННМБУ, яка 10.10.2022 року зазнала руйнувань від вибухової хвилі через ракетні обстріли по центру столиці України. І кожного дня, тією чи іншою мірою, руйнація науково-культурного фонду продовжується. Але попри все інформаційно-бібліотечне обслуговування ННМБУ не зупинялось не на мить, а навпаки стало ще потужніше.

Під час війни ННМБУ намагається зробити все можливе, щоб працювати інтенсивніше. Все частіше відбуваються позитивні зміни у різних сферах функціонування установи, зокрема і у наданні платних послуг. Вивчається досвід роботи закордонних бібліотек стосовно розкриття і популяризації фондів бібліотеки за допомогою віртуальних сервісів, удосконалення методики використання та розвитку відкритих ресурсів; покращується пошукова система для одночасного пошуку користувачем відповідної інформації за багатьма джерелами, як серед друкованих видань з фондів бібліотеки так і в електронному архіві та повнотекстових базах вільного доступу.

Таким чином, через сайт ННМБУ користувачі з будь-якої точки України і світу можуть без додаткових зусиль замовити будь-який з інформаційних сервісів. Серед запропонованих нами послуг є інформаційні довідки: бібліографічні (адресні, тематичні, уточнювальні) та фактографічні, в т. ч. формування бібліографічних списків, а також бібліографічні консультації з медицини та суміжних галузей знань.

Також ННМБУ пропонує користувачам скористатися сервісом віддаленого доступу до передплатених ліцензованих електронних баз даних: EBSCO, Web of Science, Scopus, Pub Med тощо. А також до кінця 2025 року, шляхом налагодженої співпраці, ННМБУ надано можливість пропонувати користувачам можливість безплатних публікацій в базі даних Bentham Science та журналі ScienceRise: Medical Science.

З метою дотримання законних принципів академічної доброчесності, широким попитом, користується платний інформаційний сервіс з перевірки документів на плагіат.

Стабільно запитуваною є послуга визначення кодів за Універсальною десятковою класифікацією (УДК) на статті та автореферати дисертацій з медицини та суміжних наук. УДК визначається за україномовними виданнями таблиць УДК.

Щодо послуги з копіювання, то сьогодні послуга із ксерокопіювання паперових копій майже втратила свою актуальність, натомість прийшла послуга з сканування і створення електронних копій документів та подальша електронна доставка документів. Користувач дистанційно може замовити доставку та отримати на свою електронну пошту цифрову копію статті, фрагменту чи розділу видання із фонду ННМБУ, в тому числі з електронних інформаційних ресурсів, доступних ННМБУ. Але, згідно з Законом України «Про авторське право й суміжні права» копіювання книжкових документів у повному обсязі не виконується. Замовлення приймаються тільки на копіювання та доставку окремих опублікованих статей і уривків з опублікованих друкованих творів.

Найбільшого зростання популярності в умовах воєнного стану набули платні послуги ННМБУ з обслуговування екскурсій та фотосесії, організації та проведення виставок, а також з організації та проведення культурно-масових і наукових заходів. Через оглядові екскурсії пропонуємо всім бажаючим познайомитися з ННМБУ. На них можна дізнатися історію будівлі: пам'ятки архітектурного та дизайнерського мистецтва XIX століття – будинком родини відомих цукрозаводчиків та меценатів Терещенків, історію ННМБУ та ознайомитися з основними ресурсами та пос-

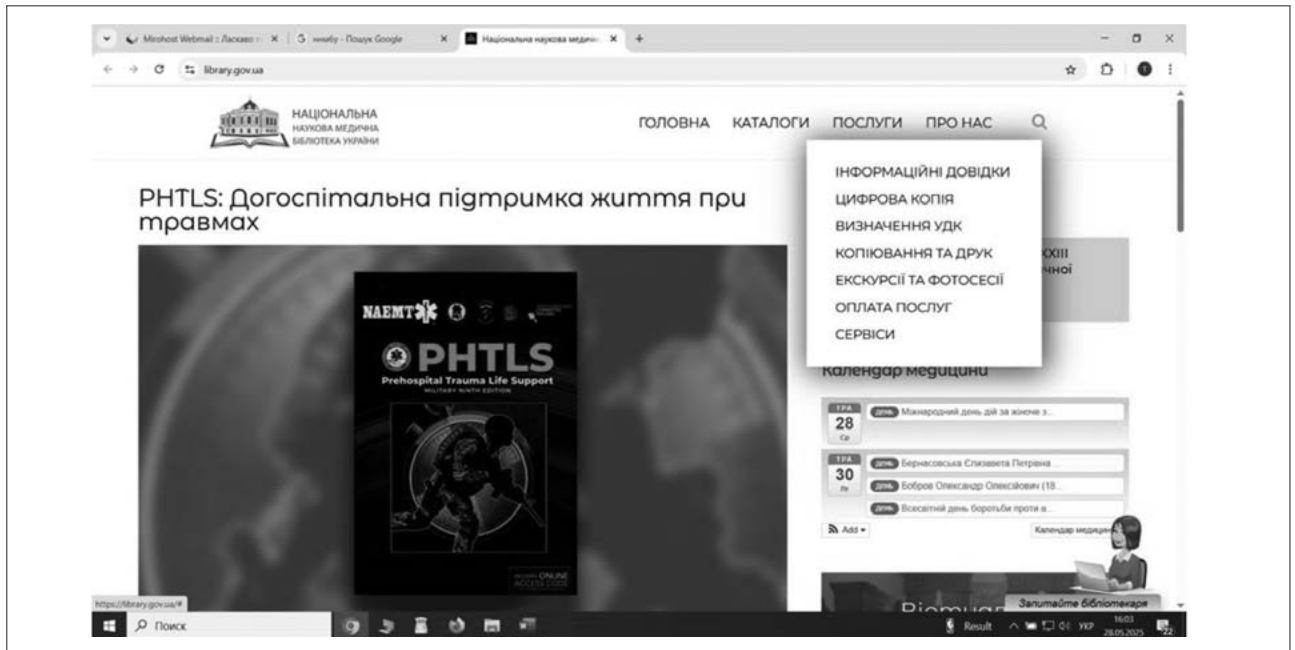

Рис. 4. Жіво-вебсайт ННМБУ

лугами, які пропонуються користувачам. Відвідувачі заздалегідь (за кілька днів) залишають заявку на екскурсію з обов'язковим зазначенням контактного номеру телефону, щоб узгодити остаточно дату і час проведення. Екскурсії проводяться українською та англійською мовами. У 2024 році було проведено понад 150 екскурсій.

Вебсайт ННМБУ – це Жіво-сайт. Що це означає? Це означає, що працює чат в режимі офлайн. Користувач може залишити будь-яке повідомлення «Запитати у бібліотекаря» та у найкоротший термін робочого часу ННМБУ отримати відповідь. Тобто, живе спілкування. Це дуже зручно і оперативно.

Головною метою інновацій, що впроваджуються і до сьогодні в практику роботи ННМБУ, є покращення обслугову-

вання користувачів, задоволення їх запитів. Не аби яку роль у цьому відіграє створення комфортних умов для оперативного, якісного їх обслуговування. Це етика взаємовідносин бібліотекаря і користувача, повнота та оперативність задоволення користувацьких запитів, розширення асортименту послуг, що надаються, створення комфортних умов для роботи. Форма надання інформаційних сервісів залежить від функцій, які виконує на тому чи іншому етапі розвитку ННМБУ, від рівня розвитку інноваційних технологій, а також від зміни інформаційних потреб користувачів. Тому, з впевненістю можна сказати, що на сьогодні ННМБУ іде в ногу з часом.

Важливо: необхідно пам'ятати, що платні послуги не повинні конкурувати з безкоштовними, а, навпаки, повинні доповнювати їх та покращувати якість обслуговування.

УДК 026:61:378.4(477.85-25):004.9

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ТА ЇЇ РОЛЬ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕКИ БУКОВИНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО МЕДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Кіселиця Ганна

директорка бібліотеки Буковинського державного медичного університету,
м. Чернівці

Анотація. У статті розглядається питання цифрової трансформації в інформаційній діяльності бібліотеки закладу вищої освіти БДМУ. Описано інформаційні технології, які використовує бібліотека. Викладено інформацію про принципи доступності та новітні технології при застосуванні форм обслуговування користувачів. Містить інформацію про інтерактивні сервіси та інші сучасні технології, нові цікаві форми обслуговування в офлайн та онлайн форматах.

Ключові слова: цифрова трансформація, інформаційні технології, вільний доступ, інформаційно-бібліотечні ресурси, автоматизація бібліотечних процесів.

DIGITAL TRANSFORMATION AND ITS ROLE IN THE INFORMATION ACTIVITIES OF THE BSMU LIBRARY

Kiselytsia Hanna

Director of the Library of Bukovinian State Medical University,
Chernivtsi

Abstract. The article considers the issue of digital transformation in the information activities of the library of the higher education institution BSMU. The information technologies used by the library are described. Information is provided on the principles of accessibility and the latest technologies in the application of user service forms. Contains information about interactive services and other modern technologies, new and interesting forms of service both offline and online.

Keywords: digital transformation, information technologies, open access, information and library resources, automation of library processes.

Виклики сьогодення спонукають бібліотеки до втілення новітніх інформаційних технологій, стрімко змінювати свою діяльність, перетворюватись з місця видачі книги, на інформаційні простори та центри розвитку інформаційної інфраструктури.

Забезпечувати вільний доступ для користувачів – до вітчизняних та світових інформаційно-бібліотечних ресурсів з метою набуття якісної освіти, розробки новітніх теоретичних основ і моделей освітніх технологій, підготовки спеціалістів та проведення наукових досліджень.

Задовольняти інформаційні потреби користувачів на принципах доступності, оперативності, комфортності при застосуванні дистанційних форм обслуговування та консультування.

Сприяти збереженню, вивченню та популяризації університетських надбань засобами оцифрування та створенням електронних архівів закладу вищої освіти.

Підвищувати рівень обслуговування користувачів шляхом впровадження нових послуг та сервісів з урахуванням викликів пов'язаних з роботою в умовах воєнного стану.

Цифрова трансформація змінює інформаційну діяльність бібліотеки розширюючи її можливості та змінюючи підхід до обслуговування користувачів. Це повне переосмислення функціонування та взаємодії з читачами.

Основні аспекти цифрової трансформації у бібліотеці БДМУ

- *Автоматизація процесів:* переведення в цифровий вигляд всього бібліотечного фонду та створення повнотекстової електронної бібліотеки, що дозволяє підвищити ефективність роботи бібліотеки. В бібліотеці функціонують дві автоматизовані бібліотечні інформаційні системи «ІРБІС–64» та «Liber Media».
- *Електронні каталоги та репозиторій:* задля якісного обслуговування та для повного задоволення потреб читачів, ведеться робота з наповнення електронного каталогу. Основний ресурс бібліотеки – це електронний каталог, який надає доступ до 12 баз. А саме: Електронний каталог бібліотеки БДМУ; Періодичні видання; Дисертації, автореферати; Рідкісні видання; Видання на CD; Публікації засновників кафедр БДМУ; Періодичні видання 1-ї половини ХХ століття; Нововведення у сфері охорони здоров'я; електронні версії журналів; Видання БДМУ; Календар знаменних дат; Доступ до повнотекстових книг Springer Nature.

Дані бази забезпечують доступ до інформації через сайт бібліотеки без обмежень за часом та місцем, а також функціонування системи «Liber Media». Це розширює коло користувачів і дозволяє їм, швидко знаходити потрібні друковані видання та знаходити ту, чи іншу, інформацію.

Цифровий репозиторій «Інтелектуальні фонди БДМУ»

Всього цифровий репозиторій налічує 23968 записів. Це – статті, тези, дисертації, навчальна література тощо. В процесі роботи з архівом постійно відбувається редагування метаданих, корегування ПІБ авторів, заміна PDF-файлів відповідно до назви, якості та об'єму. При роботі з репозиторієм відбираються і готуються файли: з електронних версій журналу, або з паперових – шляхом оцифрування. Для розкриття фонду продовжується робота з більш глибокого наповнення архіву статтями, тезами конференціями БДМУ. Також, була налагоджена плідна співпраця з представниками кафедр щодо наповнення архіву Репозиторію, працями науковців БДМУ. Надаються консультації науковцям стосовно пошуку та подачі матеріалів для внесення в репозиторій «Інтелектуальні фонди БДМУ».

Доступ до цифрових ресурсів

Впровадження новітніх технологій та онлайн-сервісів допомагає бібліотеці залишатися актуальною, залучати нових

користувачів та надавати якісні та різноманітні послуги в сучасному цифровому світі.

Сучасний стан бібліотеки в інформаційному просторі змушує активізувати свою значущість, постійно працювати над своїм іміджем.

Читальні зали бібліотеки надають користувачам доступ до електронних варіантів іноземних книг авторитетних видавництв, онлайн-баз даних, журнальних статей та інших цифрових ресурсів. В залах доступна інформація щодо підготовки публікацій до друку «Сім кроків до якісної публікації» з QR кодами для переходу на сайти. Важливою складовою роботи є надання консультацій і наочної допомоги щодо роботи з повнотекстовим ресурсом «Medline® with Full Text» (EBSCO) та наукометричними базами даних Web of Science і Scopus. Користувачі мають можливість отримати інформацію про чинні в Україні та світі електронні бібліотеки та бази даних. Про доступи до електронних платформ та повнотекстових ресурсів бази даних «ScienceDirect», низки медичних ресурсів: «ClinicalKey», «Complete Anatomy», «Embase», «Osmosis», до порталу Research4Life тощо.

Інші інформаційні ресурси та послуги бібліотеки

- Довідково-бібліографічний апарат.
- Консультації бібліотекарів.
- Міжбібліотечний абонемент (МБА).
- Електронна доставка документів (ЕДД).
- Організація тематичних виставок та заходів.

Інтерактивні сервіси

Це доступ до бібліотечних ресурсів різного спрямування та тематики: онлайн-зустрічі з аспірантами-здобувачами – «Останні штрихи в оформленні дисертаційної роботи». Вебінари: «План та методика роботи в системі ORCID та URIS». Інформаційні семінари – «Пошукові інформаційні системи та бази даних наукової інформації», «Академічна культура як спосіб захисту інтелектуальної власності науковців» тощо.

Ці сервіси дозволяють бібліотеці залучати та утримувати читачів.

Аналітика та персоніфікація

Одним з напрямків роботи бібліотеки БДМУ – є консультування викладачів з питань використання баз даних наукового цитування, а саме, з пошуку джерел при написанні статей та наукових робіт, пошуку публікацій авторів, приєднання публікацій і посилань до авторського профілю, ідентифікації організації у публікаціях автора, визначення індексу цитованості автора та імпакт-фактора журналів, в яких публікується автор, організуємо навчальні семінари та вебінари для науковців, інформаційно-освітні та культурно-просвітні заходи для студентів. Все це збільшує кількість відвідувачів, сприяє підвищенню кваліфікації бібліотечних працівників та покращенню іміджу бібліотеки.

Яку вигоду маємо від цифрової трансформації?

1. *Підвищується рівень якості та ефективності обслуговування:* дані технології дозволяють автоматизувати бібліотечні процеси, що призводить до більш швидкого та якісного обслуговування користувачів.
2. *Розширення доступу до інформації:* електронні каталоги «ІРБІС–64» та «Liber Media» і цифровий репозиторій «Інтелектуальні фонди БДМУ» забезпечують доступ до інформації для широкого кола користувачів закладу вищої освіти, незалежно від їхнього розміщення.
3. *Розвиток нових форм обслуговування:* інтерактивні сервіси та інші сучасні технології дозволяють бібліотеці запропонувати своїм читачам різноманітну інформацію і нові та цікаві форми обслуговування як офлайн, так і онлайн.
4. *Підвищення привабливості бібліотеки:* сучасна бібліотека БДМУ стає зацікавленою для відвідувачів, пропонуючи їм не лише друковані видання, але й інші корисні ресур-

си та сервіси, які вигідні для них. При наданні консультацій, проведенні семінарів чи круглих столів, співробітники бібліотеки завжди наголошують, що готові прийти на допомогу, якщо виникають питання щодо індексації публікації у Scopus чи Web of Science, або труднощі з редагуванням авторського профілю.

Формування спільного інформаційного простору в бібліотеці для читачів є ключовим для забезпечення ефективного доступу до знань та сприяння інтелектуальному розвитку

відвідувачів. Це передбачає створення зручного, доступного та інтерактивного середовища, яке об'єднує різноманітні ресурси та технології.

Можемо сказати, що цифрова трансформація включає створення електронної бібліотеки БДМУ із колекціями цифрових документів, які можна використовувати для дослідження та навчання, дозволяє бібліотеці стати більш сучасною та ефективною, яка задовольняє потреби користувачів у сучасному інформаційному просторі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бібліотека. Наука. Комунікація. Інноваційні трансформації ресурсів і послуг : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 4–6 жовт. 2022 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ : НБУВ, 2022. – 762 с.
2. Гуменчук А. Складові цифрової культури бібліотечного фахівця / А. Гуменчук // Укр. журн. з бібліотекознавства та інформ. наук. – 2020. – № 5. – С. 96–105.
3. Денбновецький С. О. Цифрова трансформація українських бібліотек в умовах глобалізаційних перетворень / С. О. Денбновецький // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2022. – № 1. – С. 26–33.
4. Дригайло В. Проблеми управління бібліотекою університету в сучасному періоді [Електронний ресурс] / В. Дригайло // Наукова бібліотека імені Михайла Максимовича / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Текст. дані. – Режим доступу: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/for_lib/konf-2011/101.pdf (дата звернення: 31.10.2021). – Назва з екрана.
5. Збанацька О. Інформаційна діяльність, документознавство, бібліотекознавство: історія, сучасність, перспективи / О. Збанацька // Бібл. планета. – 2017. – № 2. – С. 37–38.
6. Івашкевич О. В. Цифрова трансформація бібліотек України: сьогодення та перспективи / О. В. Івашкевич // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2021. – № 2. – С. 50–56.
7. Каліберда Н. Електронні інформаційні ресурси в системі бібліотечно-інформаційного обслуговування наукової бібліотеки / Н. Каліберда, О. Ясінська, О. Півнюк // Бібл. вісн. – 2016. – № 6. – С. 21–28.
8. Клименко О. З. Бібліотечні проекти національного наукового бібліотечно-інформаційного комплексу / О. З. Клименко, О. Л. Сокур // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського : зб. наук. пр. / НБУВ. – Київ, 2021. – Вип. 61. – С. 272–287.
9. Копанєва В. Бібліотека як центр збереження інформаційних ресурсів Інтернету : монографія / В. Копанєва ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2009. – 200 с.
10. Лобузін К. В. Створення страхового фонду цифрових копій унікальних документів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського / К. В. Лобузін, О. П. Бодак // Рукописна та книжкова спадщина України / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису. – Київ, 2012. – Вип. 15. – С. 145–149.
11. Мельник–Хоха Г. Роль метаданих в організації доступу до цифрових колекцій електронної бібліотеки / Г. Мельник–Хоха // Вісн. Кн. палати. – 2024. – № 5. – С. 24–32.
12. Петрович Е. Традиційна бібліотека чи з вільним доступом – що краще у країні, де відбувається становлення ринкової економіки? : (досвід бібліотеки Варшавського університету у 2000–2007 рр.) / Е. Петрович, М. Міхальський // Вісн. Львів. ун-ту. Серія: Книгознавство, бібліотекознавство та інформ. технології : зб. наук. пр. / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 2010. – Вип. 5. – С. 153–164.
13. Сербін О. О. Оцінювання стратегії розвитку наукової бібліотеки дослідницького університету в контексті практичної 22 реалізації та окреслення подальших перспектив / О. О. Сербін, М. В. Ситницький // Бізнес Інформ. – 2018. – № 1. – С. 117–127.
14. Спірін О. М. Науково-організаційні засади проектування мережі електронних бібліотек установ НАПН України: монографія / О. М. Спірін, С. М. Іванова, А. В. Яцишин. – Київ : Атіка, 2014. – 183 с.
15. Стратегія Бібліотеки КПІ: 2021–2025 рр. / Наук.-техн. б-ка ім. Г. І. Денисенка Нац. техн. ун-ту України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»; уклад.: О. Бруй, Ю. Корян. – Київ : Ліра-К, 2021. – 23 с.
16. Шуляк С. Електронні бібліотеки країн Скандинавії / С. Шуляк // Образ. – 2018. – Вип. 1. – С. 75–78.

REFERENCE

1. Biblioteka. Nauka. Komunikatsiia. Innovatsiini transformatsii resursiv i posluh : materialy Mizhnar. nauk. konf. (Kyiv, 4–6 zhovt. 2022 r.) / NAN Ukrainy, Nats. b-ka Ukrainy im. V. I. Vernadskoho, Asots. b-k Ukrainy. – Kyiv : NBUV, 2022. – 762 s. [in Ukrainian].
2. Humenchuk A. Skladovi tsyfrovoyi kultury bibliotechnoho fakhivtsia / A. Humenchuk // Ukr. zhurn. z bibliotekoznavstva ta inform. nauk. – 2020. – № 5. – S. 96–105 [in Ukrainian].
3. Denbnovetskyi S. O. Tsyfrova transformatsiia ukrainskykh bibliotek v umovakh hlobalizatsiinykh peretvoren / S. O. Denbnovetskyi // Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia. – 2022. – № 1. – S. 26–33 [in Ukrainian].
4. Dryhailo V. Problemy upravlinnia bibliotekoiu universytetu v suchasnomu periodi [Elektronnyi resurs] / V. Dryhailo // Naukova biblioteka imeni Mykhaila Maksymovycha / Kyiv. nats. un-t im. Tarasa Shevchenka. – Tekst. dani. – Rezhym dostupu: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/for_lib/konf-2011/101.pdf (data zvernennia: 31.10.2021). – Nazva z ekrana [in Ukrainian].
5. Zbanatska O. Informatsiina diialnist, dokumentoznavstvo, bibliotekoznavstvo: istoriia, suchasnist, perspektyvy / O. Zbanatska // Bibl. planeta. – 2017. – № 2. – S. 37–38 [in Ukrainian].
6. Ivashkevych O. V. Tsyfrova transformatsiia bibliotek Ukrainy: sohodennia ta perspektyvy / O. V. Ivashkevych // Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia. – 2021. – № 2. – S. 50–56 [in Ukrainian].
7. Kaliberda N. Elektronni informatsiini resursy v systemi bibliotечно-informatsiinoho obsluhovuvannia naukovoї biblioteky / N. Kaliberda, O. Yasinska, O. Pivniuk // Bibl. visn. – 2016. – № 6. – S. 21–28 [in Ukrainian].
8. Klymenko O. Z. Bibliotichni projekty natsionalnoho naukovoho bibliotечно-informatsiinoho kompleksu / O. Z. Klymenko, O. L. Sokur // Nauk. pr. Nats. b-ky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho : zb. nauk. pr. / NBUV. – Kyiv, 2021. – Vyp. 61. – S. 272–287 [in Ukrainian].
9. Kopaniya V. Biblioteka yak tsentr zberezhenia informatsiinykh resursiv Internetu : monohrafiia / V. Kopaniya ; NAN Ukrainy, Nats. b-ka Ukrainy im. V. I. Vernadskoho. – Kyiv, 2009. – 200 s. [in Ukrainian].
10. Lobuzina K. V. Stvorennia strakhovoho fondu tsyfrovyykh kopii unikalnykh dokumentiv Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho / K. V. Lobuzina, O. P. Bodak // Rukopysna ta knyzhкова spadshchyna Ukrainy / NAN Ukrainy, Nats. b-ka Ukrainy im. V. I. Vernadskoho, In-t rukopysu. – Kyiv, 2012. – Vyp. 15. – S. 145–149 [in Ukrainian].
11. Melnyk–Khokha H. Rol metadanykh v orhanizatsii dostupu do tsyfrovyykh kolektsii elektronnoi biblioteky / H. Melnyk–Khokha // Visn. Kn. palaty. – 2024. – № 5. – S. 24–32 [in Ukrainian].
12. Petrovich E. Tradytiina biblioteka chy z vilnym dostupom – shcho krashche u kraini, de vidbuvaetsia stanovlennia rynkovoї ekonomiky? : (dosvid biblioteky Varshavskoho universytetu u 2000–2007 rr.) / E. Petrovich, M. Mikhalskyi // Visn. Lviv. un-tu. Seriia: Knyhoznavstvo, bibliotekoznavstvo ta inform. tekhnolohii : zb. nauk. pr. / Lviv. nats. un-t im. I. Franka. – Lviv, 2010. – Vyp. 5. – S. 153–164 [in Ukrainian].

13. Serbin O. O. Otsiniuvannia stratehii rozvytku naukovoï biblioteki doslidnytskoho universytetu v konteksti praktychnoi realizatsii ta okreslenia podalshykh perspektyv / O. O. Serbin, M. V. Sytnytskyi // *Biznes Inform.* – 2018. – № 1. – S. 117–127 [in Ukrainian].
14. Spirin O. M. Naukovo-orhanizatsiini zasady proektuvannia merezhi elektronnykh bibliotek ustanov NAPN Ukrainy: monohrafiia / O. M. Spirin, S. M. Ivanova, A. V. Yatsyshyn. – Kyiv : Atika, 2014. – 183 s. [in Ukrainian].
15. Stratehiia Biblioteki KPI: 2021–2025 rr. / Nauk.-tekhn. b-ka im. H. I. Denysenka Nats. tekhn. un-tu Ukrainy «Kyivskiy politekhnichnyi instytut imeni Ihoria Sikorskoho»; uklad.: O. Brui, Yu. Korian. – Kyiv : Lira-K, 2021. – 23 s. [in Ukrainian].
16. Shuliak S. Elektronni biblioteki krain Skandinavii / S. Shuliak // *Obraz.* – 2018. – Vyp. 1. – S. 75–78 [in Ukrainian].

УДК 026:61]:[004.4-027.581-027.565]:005.591.43

ПРАВОМІРНІСТЬ, ДОЦІЛЬНІСТЬ ТА НЕОБХІДНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ВІДКРИТОГО ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В БІБЛІОТЕЧНІЙ ПРАКТИЦІ

Шкода Юрій

заступник генерального директора з питань інформаційних технологій
Національної наукової медичної бібліотеки України,
м. Київ

Анотація. У статті розкривається важливе для бібліотек питання застосування програмного забезпечення з відкритим кодом, адже воно не має платної ліцензії, як переважна більшість програм, втім забезпечує необхідний бібліотекам функціонал.

Ключові слова: програма відкритого доступу, програма з відкритим кодом, програма вільного користування, відкрите програмне забезпечення.

THE LEGITIMACY, FEASIBILITY AND NECESSITY OF USING OPEN SOURCE SOFTWARE IN LIBRARY PRACTICE

Shkoda Yuri

National scientific medical library of Ukraine, deputy director of IT,
Kyiv

Abstract. The article reveals the important issue for libraries of using open source software, because it does not have a paid license, like the vast majority of programs, but nevertheless provides the functionality necessary for libraries.

Keywords: open access program, open source program, free software, open source software.

У світі існує два види програмного забезпечення (ПЗ) – відкритого доступу, без оплати за ліцензію, та закритого доступу (комерційне), з оплатою за ліцензію. Ці обидва види є офіційним і ліцензійним програмним забезпеченням.

В українських бібліотеках до останнього часу виникають питання про законність використання програм відкритого доступу, особливо це стосується автоматизованих бібліотечних систем. Тому варто розглянути сьогоdnішній підхід до цього програмного забезпечення з боку державних інституцій.

Відкрите програмне забезпечення в Україні – чи можуть державні організації використовувати його в своїй роботі?

Щодо цього питання існують маніпулятивні твердження, які підживлюються незнанням специфіки створення та ліцензування відкритого ПЗ, та бажанням виробників ПЗ під дороговартісними ліцензіями, утримати свою частку на ринку.

З комерційним програмним забезпеченням бібліотеки часто стикаються з ситуацією, відомою як «залежність від постачальника». Це трапляється, коли бібліотека стає залежною від постачальника щодо оновлень програмного забезпечення, технічної підтримки та навіть майбутніх функцій. Ця залежність може обмежувати здатність бібліотеки впроваджувати інновації та адаптуватися до нових технологій. Програмне забезпечення з відкритим кодом, навпаки, дозволяє бібліотекам звільнитися від цієї залежності, надаючи їм гнучкість у зміні постачальників послуг або внесенні власних модифікацій без прив'язки до конкретного постачальника.

Можливість і, навіть, доцільність використання вільного відкритого ПЗ в Україні встановлено рядом законних нормативно-правових актів.

Кабінет Міністрів України, схвалюючи Концепцію легалізації програмного забезпечення та боротьби з нелегальним його використанням [4], відніс до основних організаційних заходів щодо легалізації програмного забезпечення в Україні використання безкоштовних аналогів комерційного програмного забезпечення.

У Стратегії здійснення цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації системи управління державними фінансами на період до 2030 року [5], Уряд визначив одним із завдань, спрямованих на досягнення стратегічної цілі здійснення цифрового розвитку, – впровадження та поширення стандартів і специфікацій, що використовують відкритий вихідний код програмного забезпечення.

Як свідчить інформація, яка розміщена на сайтах офіційних установ, державні організації долучаються до популяризації в Україні вільних ліцензій. Зокрема, це можна побачити на сайтах: Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства України, Київської міської ради, Міністерства культури України, Міністерства оборони

України, Адміністрації Президента України, Міністерства розвитку громад та територій України.

Українські бібліотеки сьогодні використовують бібліотечну програму відкритого доступу Koha, з'явилася перша бібліотека, що впроваджує програму Folio [2]. В нашій бібліотеці ведуться роботи по впровадженню програми Evergreen.

На прикладі програми Evergreen можна ознайомитися як організація офіційно набуває прав використання програмного забезпечення відкритого доступу.

Характеристика програми «Evergreen»

ПЗ «Evergreen» є вільним і відкритим, про що заявлено на офіційному сайті цього проекту. ПЗ «Evergreen» розповсюджується під вільною відкритою ліцензією Creative Commons Attribution-ShareAlike 3.0 Unported License.

ПЗ Evergreen вільно ліцензується за Загальною публічною ліцензією (Creative Commons), що означає, що його можна безкоштовно завантажувати, використовувати, переглядати, змінювати та поширювати.

Таким чином, завантаживши примірник ПЗ «Evergreen» кожний користувач отримує ліцензію (дозвіл) на її копіювання, що означає, що такий примірник ПЗ отриманий правомірно.

Примірник ПЗ «Evergreen» можна завантажити із сайту проекту за адресою: <https://evergreen-ils.org/egdownloads/>.

Щоб офіційно закріпити за бібліотекою право на використання програмного забезпечення відкритого доступу виконуються наступні дії: завантаживши примірник програмного забезпечення з офіційного сайту проекту, бібліотека приймає умови ліцензії, що означає, що вона правомірно володіє примірником такої програми, набуваючи право її виконувати (використовувати за призначенням), копіювати, розповсюджувати та модифікувати. Для підтвердження правомірності володіння та використання примірника програмного забезпечення, необхідно зберігати примірник ліцензії, яка є його частиною, в електронній або у паперовій формі.

Вітчизняні суди визнають ліцензії програмного забезпечення відкритого доступу як легітимні дозволи правовласників авторських прав.

Висновки

Українські бібліотеки мають право, а також, державними підзаконними актами багатьох організацій, рекомендовано надати ПРІОРИТЕТ у використанні саме програмному забезпеченню відкритого доступу.

Програмне забезпечення відкритого доступу є офіційним, ліцензованим, та не потребує оплати за ліцензію, що є перевагою при виборі.

На завершення варто вказати, що не існує жодних директив від жодних керуючих органів України, про використання конкретного програмного забезпечення, вибір стоїть завжди за бібліотекою, і вона вільна обирати те програмне забезпечення, яке задовольняє її потреби.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Білоусова Н. Відкрите програмне забезпечення в Україні – чи можуть органи влади використовувати його в своїй роботі? [Електронний ресурс] / Н. Білоусова, О. Бойко, Ю. Максимова // 50°NORTH. – Текст. дані. – [Харків], 2022. – Режим доступу: <https://www.50northspatial.org.ua/ua/legality-of-open-software-in-ukraine/> (дата звернення: 09.09.2025). – Назва з екрана.
2. Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН впроваджує відкриту платформу бібліотечних послуг FOLIO на заміну АБІС «ІРБІС» [Електронний ресурс] // Національна наукова сільськогосподарська бібліотека Національної академії аграрних наук України. – Текст. дані. – Київ, 2025. – Режим доступу: <https://dnsgb.com.ua/novini/podii/2025/nacionalna-naukova-silskogospodarska-biblioteka-naan-vprovadzhuje-vidkritu-platformu-bibliotecznih-poslug-folio/> (дата звернення: 09.09.2025). – Назва з екрана.
3. Про внесення змін до Обов'язкових вимог до створення (модернізації, модифікації, розвитку), адміністрування та забезпечення функціонування засобу інформатизації [Електронний ресурс] : постанова Кабінету Міністрів України від 15 лип. 2025 р. № 893 // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2025. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/893-2025-p#Text> (дата звернення: 09.09.2025). – Назва з екрана.
4. Про затвердження Концепції легалізації програмного забезпечення та боротьби з нелегальним його використанням [Електронний ресурс] : розпорядж. Кабінету Міністрів України від 15 трав. 2002 р. № 247-р : [ред. від 12.04.2024 р.] // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2024. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/247-2002-p#Text> (дата звернення: 09.09.2025). – Назва з екрана.

5. Про схвалення Стратегії здійснення цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації системи управління державними фінансами на період до 2030 року та затвердження плану заходів щодо її реалізації [Електронний ресурс] : розпорядж. Кабінету Міністрів України від 17 листоп. 2021 р. № 1467-р : [ред. від 13.05.2025 р.] // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2025. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1467-2021-r#Text> (дата звернення: 09.09.2025). – Назва з екрана.
6. Рекомендації щодо забезпечення правомірності використання комп'ютерних програм вільного користування [Електронний ресурс] // Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України. – Текст. дані. – Київ, [б. р.]. – Режим доступу: <https://surl.li/uwtrci> (дата звернення: 10.09.2025). – Назва з екрана.
7. McGuire C. The Future of Openness: IFLA at the Creative Commons Global Summit and what it means for libraries [Electronic resource] / C. McGuire, M. Voigts // International Federation of Library Associations and Institutions. – Text data. – Hague, Netherlands, 2023. – Mode of access: <https://www.ifla.org/news/the-future-of-openness-ifla-at-the-creative-commons-global-summit-and-what-it-means-for-libraries/> (Laat access: 12.09.2025). – Title from the screen.

REFERENCE

1. Bilousova N. Vidkryte prohramne zabezpechennia v Ukraini – chy mozhut orhany vlady vykorystovuvaty yoho v svoii roboti? [Elektronnyi resurs] / N. Bilousova, O. Boiko, Yu. Maksymova // 50°NORTH. – Tekst. dani. – [Kharkiv], 2022. – Rezhym dostupu: <https://www.50northspatial.org.ua/ua/legality-of-open-software-in-ukraine/> (data zvernennia: 09.09.2025). – Nazva z ekrana [in Ukrainian].
2. Natsionalna naukova silskohospodarska biblioteka NAAN vprovadzhuie vidkrytu platformu bibliotechnykh poslug FOLIO na zamynu ABIS «IRBIS» [Elektronnyi resurs] // Natsionalna naukova silskohospodarska biblioteka Natsionalnoi akademii ahrarynykh nauk Ukrainy. – Tekst. dani. – Kyiv, 2025. – Rezhym dostupu: <https://dnsgb.com.ua/novini/podii/2025/nacionalna-naukova-silskogospodarska-biblioteka-naan-vprovadzhuie-vidkrytu-platformu-bibliotechnykh-poslug-folio/> (data zvernennia: 09.09.2025). – Nazva z ekrana [in Ukrainian].
3. Pro vnesennia zmin do Oboviazkovykh vymoh do stvorennia (modernizatsii, modyfikatsii, rozvytku), administruvannia ta zabezpechennia funkcionuvannia zasobu informatyzatsii [Elektronnyi resurs] : postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 15 lyp. 2025 r. № 893 // Zakonodavstvo Ukrainy / Verkhov. Rada Ukrainy. – Tekst. dani. – Kyiv, 2025. – Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/893-2025-p#Text> (data zvernennia: 09.09.2025). – Nazva z ekrana [in Ukrainian].
4. Pro zatverdzhennia Kontseptsii lehalizatsii prohramnoho zabezpechennia ta borotby z nelehalnym yoho vykorystanniam [Elektronnyi resurs] : rozporiadzh. Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 15 trav. 2002 r. № 247-r : [red. vid 12.04.2024 r.] // Zakonodavstvo Ukrainy / Verkhov. Rada Ukrainy. – Tekst. dani. – Kyiv, 2024. – Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/247-2002-r#Text> (data zvernennia: 09.09.2025). – Nazva z ekrana [in Ukrainian].
5. Pro skhvalennia Stratehii zdiisnennia tsyfrovoho rozvytku, tsyfrovyykh transformatsii i tsyfrovizatsii systemy upravlinnia derzhavnymy finansamy na period do 2030 roku ta zatverdzhennia planu zakhodiv shchodo yii realizatsii [Elektronnyi resurs] : rozporiadzh. Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 17 lystop. 2021 r. № 1467-r : [red. vid 13.05.2025 r.] // Zakonodavstvo Ukrainy / Verkhov. Rada Ukrainy. – Tekst. dani. – Kyiv, 2025. – Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1467-2021-r#Text> (data zvernennia: 09.09.2025). – Nazva z ekrana [in Ukrainian].
6. Rekomendatsii shchodo zabezpechennia pravomirnosti vykorystannia kompiuternykh prohram vilnoho korystuvannia [Elektronnyi resurs] // Ministerstvo ekonomiky, dovkillia ta silskoho hospodarstva Ukrainy. – Tekst. dani. – Kyiv, [b. r.]. – Rezhym dostupu: <https://surl.li/uwtrci> (data zvernennia: 10.09.2025). – Nazva z ekrana [in Ukrainian].
7. McGuire C. The Future of Openness: IFLA at the Creative Commons Global Summit and what it means for libraries [Electronic resource] / C. McGuire, M. Voigts // International Federation of Library Associations and Institutions. – Text data. – Hague, Netherlands, 2023. – Mode of access: <https://www.ifla.org/news/the-future-of-openness-ifla-at-the-creative-commons-global-summit-and-what-it-means-for-libraries/> (Laat access: 12.09.2025). – Title from the screen [in English].

ОЦИФРУВАННЯ ФОНДІВ У НАЦІОНАЛЬНІЙ НАУКОВІЙ МЕДИЧНІЙ БІБЛІОТЕЦІ УКРАЇНИ: ПРОГРАМНІ РІШЕННЯ, СТАНДАРТИ, БЕЗПЕКА

Шаповалов Дмитро

завідувач відділу оцифрування наукових фондів
Національної наукової медичної бібліотеки України,
м. Київ

Анотація. У статті розглянуто досвід оцифрування наукових фондів у Національній науковій медичній бібліотеці України. Проаналізовано програмні рішення, що використовуються для сканування, обробки, редагування та архівування цифрових копій, а також для організації звітності та управління даними. Особливу увагу приділено правовим аспектам використання програмного забезпечення, рекомендаціям щодо легалізації ПЗ та дотриманню міжнародних стандартів у сфері оцифрування й архівування. Визначено основні критерії відбору програмних інструментів для відділу оцифрування, зокрема безкоштовність, стабільність, безпека та відповідність національним і європейським нормам. Показано роль відкритих та безкоштовних рішень у забезпеченні сталості цифрових процесів і довготривалого збереження культурної спадщини.

Ключові слова: оцифрування фондів, програмне забезпечення, цифровий архів, бібліотека, інформаційна безпека, стандарти, авторське право.

DIGITIZATION OF HOLDINGS IN THE NATIONAL SCIENTIFIC MEDICAL LIBRARY OF UKRAINE: SOFTWARE SOLUTIONS, STANDARDS, SECURITY

Shapovalov Dmytro

Head of the Department of Digitization of Scientific Collections
of the National Scientific Medical Library of Ukraine,
Kyiv

Abstract. The article presents the experience of digitizing scientific collections at the National Scientific Medical Library of Ukraine. It analyzes software solutions applied for scanning, processing, editing, and archiving digital copies, as well as for reporting and data management. Special attention is given to the legal aspects of software use, recommendations for software legalization, and compliance with international standards in digitization and archiving. The main criteria for selecting software tools for the digitization department are identified, including cost-free availability, stability, security, and compliance with national and European regulations. The study emphasizes the role of open-source and free solutions in ensuring the sustainability of digital processes and the long-term preservation of cultural heritage.

Keywords: digitization of collections, software, digital archive, library, information security, standards, copyright.

Одним із пріоритетних напрямів стратегії цифрової трансформації ННМБУ є оцифрування культурної спадщини, що розглядається як один із пріоритетних напрямів розвитку установи. Оцифрування забезпечує довготривале збереження наукових фондів, їх доступність для широкого кола користувачів та інтеграцію у міжнародний науково-інформаційний простір. Для досягнення поставлених завдань відділ оцифрування впроваджує комплекс програмних рішень, які охоплюють процеси сканування, обробки, редагування й архівування цифрових копій, а також систематизацію звітності, ведення облікових таблиць та аналіз результатів діяльності. Водночас вагоме значення надається дотриманню чинної нормативно-правової бази та міжнародних стандартів, що гарантує правомірність, надійність і ефективність цифрових процесів у бібліотечній практиці.

Рекомендації щодо правомірного використання комп'ютерних програм вільного користування ґрунтуються на міжнародних договорах та національному законодавстві. Вони враховують положення Договору ВОІВ про авторське право, Цивільного кодексу України, законів про авторське право і суміжні права, про розповсюдження примірників комп'ютерних програм і баз даних, а також низку постанов і розпоряджень Кабінету Міністрів України та наказів Міністерства освіти і науки. Основна мета цих положень – упорядкування використання програмного забезпечення, легалізація програмного забезпечення (ПЗ) у державних установах і навчальних закладах та розвиток практики застосування програм з відкритим кодом, що відповідає вимогам безпеки та правомірності [1, 2].

Використання нелегальних або зламаних програм порушує авторські права та чинне законодавство України, що може негативно впливати на стабільність і безпеку бібліотечних процесів. Отже, працівники бібліотек мають застосувати виключно ліцензійне програмне забезпечення або продукти з відкритим кодом, які є безкоштовними та дозволеними для використання. Це забезпечує дотримання норм права та підвищує інформаційну безпеку, стабільність і ефективність роботи бібліотек [3, 4].

В контексті євроінтеграційних прагнень України впровадження практики легального використання програмного забезпечення є складовою руху до європейських стандартів. Бібліотеки, як осередки знань і культури, повинні демонструвати приклад правомірного використання ПЗ та відповідальне ставлення до праці розробників [1, 2].

У повсякденній роботі співробітники бібліотек звикли користуватися знайомими програмами, такими як **Microsoft Office**, **Adobe Acrobat**, **Photoshop** та іншими. Вони значно спрощують обробку текстів, сканування, редагування зображень і підготовку документів до цифрового архіву та інші робочі процеси. Проте важливо пам'ятати, що легальність їх використання залежить від наявності відповідної ліцензії.

Підбір програмного забезпечення для відділу оцифрування наукових фондів здійснювався з урахуванням ключових критеріїв: відкритості та безкоштовності (де це можливо), стабільності роботи, сумісності з архівними форматами (PDF/A, TIFF, JPEG), національної безпеки, правомірності використання та наявності україномовного інтерфейсу.

Деякі комерційні продукти виявилися небажаними для державних установ через потенційні ризики. Наприклад, **ABBYY FineReader** потрапив до санкційного списку РНБО через зв'язки з Росією. **WPS Office** – китайський продукт, а **Master PDF Editor** – російська розробка компанії **Code Industry Ltd**; обидва продукти не рекомендуються для державного використання. **OnlyOffice**, хоч і має українську локалізацію, фактично розробляється російською компанією **AT «P7»**, що створює додаткові ризики для безпеки державних даних [5].

Отже, вибір ПЗ повинен ґрунтуватися на комплексній оцінці походження продукту, правового статусу, наявності української локалізації та потенційних загроз безпеці. Лише такий зважений підхід забезпечує безпечну, законну та ефективну роботу відділів оцифрування та відповідність діяльності бібліотек національним інтересам.

Окремо враховувалися технічні можливості наявних комп'ютерів та ноутбуків, зокрема характеристики процесорів, материнських плат та обсяг оперативної пам'яті, а також простота інтерфейсу для співробітників, що забезпечує ефективність роботи навіть без додаткового тривалого навчання.

Водночас визначальним критерієм залишалася безкоштовність програмного забезпечення, оскільки бюджет бібліотек не дозволяє закупівлю комерційних ліцензій у необхідному обсязі. У поодиноких випадках можливе придбання окремих платних рішень, але виключно в обмеженій кількості й лише тоді, коли безкоштовні аналоги не забезпечують належної функціональності. Такий підхід повністю відповідає рекомендаціям Міністерства економіки України щодо правомірного використання програм вільного користування [1].

Крім того, під час розробки підходів до оцифрування враховувалися європейські та міжнародні стандарти, які визначають технічні та правові рамки:

- **Commission Recommendation 2006/585/EC (24 серпня 2006 р.)** – рекомендація Європейської Комісії щодо оцифрування культурного матеріалу та його онлайн-доступності, яка передбачає створення національних програм оцифрування, запровадження єдиних стандартів і забезпечення довготривалого зберігання.
- **ISO 19264-1:2017** – міжнародний стандарт «Image quality for cultural heritage digitization», який визначає параметри якості при оцифруванні документів і зображень (роздільна здатність, різкість, кольоропередача тощо).
- **ISO 14721:2012 (OAIS)** – модель відкритої архівної інформаційної системи, що встановлює принципи довготривалого збереження цифрових об'єктів.
- **Metamorfoze Preservation Imaging Guidelines (Нідерланди)** – європейські методичні рекомендації для оцифрування рукописів, книг та фотографій із вимогами до dpi, форматів і кольорової гами.
- **FADGI (Federal Agencies Digital Guidelines Initiative, США)** – набір технічних параметрів для оцифрування текстів, зображень, аудіо- та відеоматеріалів, що використовується як міжнародний орієнтир.
- **Europeana Data Model (EDM)** – стандарт метаданих для інтеграції оцифрованих матеріалів у загальноєвропейський портал Europeana, що забезпечує сумісність описів та онлайн-доступність культурної спадщини.

Таким чином, вибір ПЗ та методик оцифрування у бібліотеках має базуватися не лише на технічних і фінансових можливостях, а й на міжнародних стандартах, що гарантують якість, доступність і довготривале збереження цифрової спадщини.

Відділ оцифрування ННМБУ впровадив використання низки спеціалізованих програмних інструментів з відкритим кодом та безкоштовних програм, які забезпечують ефективність і точність обробки цифрових матеріалів:

- **IJ Scan Utility (Canon)** використовується як базова програма для роботи зі сканерами Canon. Вона дозволяє налаштувати параметри роздільної здатності від 300 до 1200 dpi, обирати колірний режим (Grayscale, Color, B/W) та формат збереження файлів (TIFF, JPEG, PDF). Завдяки цій програмі співробітники отримують первинні цифрові копії документів і зображень, які надалі проходять обробку та архівування. Основна роль IJ Scan Utility полягає у створенні якісного вихідного матеріалу, що є критично важливим для збереження майстер-копій (<https://www.canon-europe.com>).

- **CZUR Scanner** використовується як основне програмне забезпечення для роботи зі сканерами CZUR. Програма підтримує налаштування параметрів роздільної здатності (150–1200 dpi), кольорових режимів (Color, Grayscale, B/W) та форматів збереження (TIFF, JPEG, PDF, пошарове OCR-PDF). Вбудована технологія автоматичного вирівнювання сторінок, розпізнавання згинів та видалення пальців значно прискорює процес сканування книжкових і архівних матеріалів. Програмне забезпечення також має функцію OCR (розпізнавання тексту), що дозволяє створювати повнотекстові PDF-документи. Основна роль CZUR Scanner полягає у швидкому та зручному створенні якісних цифрових копій книжок і документів, які потім проходять професійну обробку та архівування (<https://www.czur.com>).
 - **FastStone Image Viewer** застосовується для перегляду та базової обробки зображень. Програма дозволяє виконувати обрізку полів, вирівнювання документів, пакетну обробку великої кількості файлів, а також автокорекцію кольору та освітлення. Це забезпечує оперативне редагування сканованих матеріалів перед професійною обробкою та підготовкою до цифрового архіву. FastStone Image Viewer відіграє ключову роль у швидкому контролі якості сканів і підвищенні ефективності обробки великого обсягу документів. Програма є безкоштовною, має зручний інтерфейс, підтримує основні графічні формати й широко використовується в бібліотечній та архівній практиці (<https://www.faststone.org>).
 - **PDF24 Tools** використовують для роботи з PDF-документами, забезпечуючи об'єднання, поділ, стиснення, оптимізацію файлів та додавання метаданих з підтримкою стандарту PDF/A, що необхідно для довготривалого зберігання. Ці інструменти є ключовими при формуванні фінальних цифрових копій документів, що відповідають міжнародним стандартам метаданих, таким як Dublin Core та Europeana Data Model (EDM). Використання PDF24 дозволяє стандартизувати процес підготовки матеріалів для електронного архіву, спрощує подальше зберігання та поширення цифрових файлів (<https://www.pdf24.org>).
 - **Icecream Quick Screenshot** призначена для створення скріншотів екрана у форматах JPEG та PNG. Програма використовується для фіксації обкладинок, карт, веб-сторінок та інших ілюстративних матеріалів, що супроводжують оцифровані документи. Вона дозволяє оперативно створювати зображення, які додаються до електронних копій або методичних матеріалів, а також використовується при підготовці інструкцій та фіксації помилок у роботі з ПЗ (<https://icecreamapps.com>).
 - **FreeOffice (SoftMaker)** є альтернативним офісним пакетом, що включає TextMaker, PlanMaker та Presentations. Він сумісний із сучасними форматами DOCX, XLSX, PPTX і підтримує збереження файлів у форматах PDF та PDF/A. TextMaker використовується як текстовий редактор для створення супровідної документації, звітів, довідкових матеріалів та методичних рекомендацій. FreeOffice дозволяє стандартизувати підготовку документів, забезпечує сумісність із архівними вимогами та підтримує роботу співробітників із різним рівнем комп'ютерної підготовки (<https://www.freeoffice.com>).
 - **Google Docs** – хмарний офісний сервіс, який забезпечує спільну роботу над документами, доступ із будь-якого пристрою та інтеграцію з Google Drive. Програма підтримує експорт у PDF/A і дозволяє колективно готувати звіти, створювати описову документацію та метадані. Google Docs є важливим інструментом для організації дистанційної роботи та координації процесів між співробітниками відділу. У практичній діяльності відділу сервіс використовується для організації звітних таблиць, ведення переліку виконаних завдань та відстеження документів, що перебувають у процесі опрацювання. (<https://docs.google.com>).
- Облік та управління обліковими записами, наприклад Google акаунтами для співробітників, дозволяє забезпечити персональну безпеку даних, надавати 15 ГБ хмарного сховища на користувача та швидку авторизацію у сервісах Google Docs, Forms і Sheets. Процедура створення акаунтів є швидкою та зручно інтегрується у щоденну роботу бібліотеки.
- Впровадження систематизованого набору безкоштовного та легального програмного забезпечення дозволило співробітникам відділу оцифрування працювати без ризику порушення авторських прав, забезпечуючи стабільність і безперервність цифрових процесів. Використання таких інструментів гарантує сумісність із стандартами архівування та спрощує роботу з документами, що особливо важливо для колективної підготовки матеріалів та обміну файлами між відділами.
- Також в умовах реалізації проекту Цифрового Архіву ННМБУ, бібліотека реалізувала систему на базі платформи WordPress з використанням плагіна «Tainacan» Ця технологія показала свою ефективність у створенні гнучкого, масштабованого й інтуїтивно зрозумілого архіву для великої кількості матеріалів.
- Tainacan** – це сучасна платформа для керування цифровими колекціями, розроблена у співпраці з Бразильським інститутом музеїв, яка характеризується такими особливостями:
- забезпечує зручне керування метаданими (Dublin Core, RDF);
 - підтримує розширений фасетний пошук;
 - дозволяє інтегрувати цифрові документи у веб-інтерфейс WordPress без програмування;
 - підтримує багатомовність, мультимедійність і повну адаптивність.
- У ННМБУ ця платформа дала змогу не лише створити колекції історичних та наукових документів, але й забезпечити їх SEO-оптимізацію, зберігання розпізнаних текстів (через OCR), публічну індексацію у Google, адаптацію до мобільних пристроїв та систематизацію за розширеними тегами.
- Оцифрування наукових і культурних фондів є пріоритетним напрямом діяльності сучасних бібліотек. Умови воєнного стану, зростання попиту на електронні ресурси та вимоги до довготривалого збереження цифрових об'єктів зумовлюють необхідність створення чітких нормативних інструкцій. Документ «Інструкція відділу оцифрування наукових фондів» узагальнює українське законодавство, міжнародні стандарти й практичні підходи, що робить його важливим інструментом для збереження національної культурної та наукової спадщини.
- Окремо у відділі здійснюється тестування набору додаткових програмних інструментів, які можуть бути рекомендовані для використання у процесі оцифрування та загальної організації бібліотечної роботи. Важливо підходити до вибору кожного програмного забезпечення уважно, враховуючи наведені вище критерії. До переліку програм, що наразі тестуються, належать, вказані нижче.
- Робота з PDF та текстовими документами**
- **PDFsam Basic** – стабільна десктопна програма для поділу та об'єднання PDF-документів; у своїй базовій версії залишається безкоштовною і з відкритим кодом (<https://pdfsam.org>).
 - **iLovePDF** – вебсервіс із мультимовним інтерфейсом; безкоштовна версія має обмеження на розмір файлів і кількість завдань, Premium-версія скасовує ці ліміти (<https://www.ilovepdf.com>).

- **Smallpdf** – онлайн-сервіс із мультимовним інтерфейсом, що автоматично підлаштовується під мову браузера, включно з українською (<https://smallpdf.com>).
- **Adobe Acrobat / Acrobat Reader** – підтримує українську мову через мультимовні інсталятори; безкоштовна версія забезпечує базовий функціонал (перегляд), повна версія – комерційна (Adobe, <https://www.adobe.com/acrobat>).
- **PDF-XChange Editor** – підтримує локалізації через інструмент Localizer (доступний український мовний файл). У безкоштовній версії деякі функції можуть мати водяні знаки (<https://www.tracker-software.com/product/pdf-xchange-editor>).

Текстові редактори

- **LibreOffice Writer** – безкоштовний текстовий редактор з повною підтримкою української мови та сучасних форматів DOCX, ODT і PDF. Використовується для створення документації, звітів, методичних матеріалів та супровідних документів для оцифрування. Підтримує стандарти архівування та дозволяє працювати співробітникам із різним рівнем комп'ютерної підготовки (LibreOffice, <https://www.libreoffice.org>).
- **Apache OpenOffice Writer** – редактор з відкритим кодом, який частково підтримує українську мову. Старіші релізи мають локалізацію, а будь-хто може долучитися до перекладу. Може використовуватися як альтернатива Microsoft Word для створення та редагування текстових документів (<https://www.openoffice.org>).
- **AbiWord** – багатомовний текстовий редактор, остання версія з українською підтримкою для Windows – 2.9.4. Основна розробка ведеться під Linux, версія для Windows вважається морально застарілою та не підтримується стабільно. Може застосовуватися для базового редагування, але не рекомендується для масштабного використання в бібліотечних процесах (<https://www.abisource.com>).
- **Neat Office** – текстовий редактор для роботи з документами DOCX та PDF, з українським інтерфейсом, але деякі терміни неперекладні. Дозволяє створювати, редагувати та зберігати документи у сучасних форматах, сумісний із основними стандартами архівування та цифрової документації. Може використовуватися для підготовки звітів, супровідних матеріалів та методичних документів у бібліотечній практиці. Має розширену бюджетну платну версію (<https://neatoffice.com>).
- **Microsoft Word Online** – хмарний текстовий редактор із підтримкою української мови через MS Language Packs. Дозволяє спільну роботу над документами, синхронізацію з OneDrive та інтеграцію з іншими сервісами Microsoft 365. У поєднанні з Microsoft 365 Business (базовим) – хмарним офісним пакетом, що надає неприбутковим організаціям безкоштовне використання до 300 користувачів із повним набором мобільних і веб-версій програм, 1 ТБ хмарного сховища, бізнес-клас електронної пошти, стандартний рівень безпеки, цілодобову підтримку та інтеграцію з Microsoft Teams і AI-помічником Copilot – це створює комплексне рішення для організації дистанційної роботи. Такий варіант є особливо зручним для бібліотек, оскільки дозволяє ефективно координувати роботу співробітників і забезпечувати сучасні цифрові послуги (<https://www.office.com/launch/word>; <https://www.microsoft.com>).

Сканування та драйвери

- **NAPS2** – безкоштовна програма з відкритим кодом для сканування, що підтримує багатомовний інтерфейс, включаючи українську мову. Підходить для сканування документів у форматах PDF/A, TIFF, JPEG, з можливістю налаштування профілів сканування та підтримкою OCR. Підтримує інтеграцію з різними сканерами та є зручним

інструментом для бібліотечних відділів оцифрування (<https://www.naps2.com/>).

- **VueScan** – універсальний драйвер для сканерів, що підтримує понад 6500 моделей пристроїв. Має розширені функції, такі як сканування негативів, автоматичне коригування кольору, багатосторінкове сканування та OCR. Однак безкоштовна версія додає водяний знак на відскановані зображення, тому для повноцінного використання необхідно придбати ліцензію (<https://www.hamrick.com>).
- **Epson Scan** – офіційне програмне забезпечення для сканерів Epson, яке забезпечує повну сумісність з пристроями цієї марки. Має інтуїтивно зрозумілий інтерфейс, підтримує різні режими сканування та дозволяє зберігати документи у форматах PDF, TIFF, JPEG. Рекомендується використовувати разом з офіційними драйверами для забезпечення оптимальної роботи.
- **HP Scan Extended** – утиліта від HP для сканування документів, що дозволяє зберігати файли у форматах PDF, TIFF, JPEG. Підтримує автоматичне сканування та збереження в хмару, інтегрується з іншими програмами HP для спрощення робочих процесів.

Примітка: Для кожного сканера рекомендується використовувати офіційне програмне забезпечення або драйвери, надані виробником, щоб забезпечити максимальну сумісність та функціональність. Використання сторонніх програм, таких як VueScan, може бути доцільним, якщо офіційне ПЗ не підтримує необхідні функції або не сумісне з сучасними операційними системами.

Перегляд та обробка зображень

- **XnView MP** – безкоштовний багатофункціональний переглядач і органайзер зображень, підтримує понад 500 форматів (JPEG, TIFF, PNG, PSD, RAW, HEIF/HEIC тощо). Має локалізації багатьма мовами, український інтерфейс доступний частково через пакети спільноти (<https://www.xnview.com/en/xnviewmp/>).
- **IrfanView** – легкий та швидкий переглядач графіки, відомий своєю стабільністю. Доступний український мовний файл на офіційній сторінці (<https://www.irfanview.com/>).
- **ACDSee** – комерційна програма для професійного керування бібліотеками зображень. Підтримує численні формати, але перелік офіційних локалізацій потребує уточнення (<https://www.acdsee.com/>).
- **digikam** – безкоштовний open-source органайзер фото й графіки. Має широкі можливості каталогізації, редагування та роботи з метаданими. Українська локалізація доступна (<https://www.digikam.org/>).
- **Paint.NET** – безкоштовний редактор зображень для Windows. Має підтримку шарів, ефектів і плагінів. Офіційного україномовного інтерфейсу немає, але існують сторонні переклади. Проєкт спочатку створений за підтримки Microsoft як альтернатива MS Paint (<https://www.getpaint.net/>).
- **Krita** – безкоштовний професійний редактор растрової графіки з відкритим кодом. Має підтримку української локалізації, часто розглядається як альтернатива Adobe Photoshop для художників і дизайнерів (<https://krita.org/>).
- **Adobe Photoshop** – один із найпотужніших інструментів для професійної обробки зображень. Пропонується у складі Creative Cloud. Питання офіційної української локалізації потребує уточнення (<https://www.adobe.com/products/photoshop.html>).
- **PhotoScape X** – зручна програма для редагування фото та створення колажів. Не має україномовної локалізації (<https://x.photoscape.org/>).
- **Canva Free** – онлайн-сервіс для створення постерів, презентацій, інфографіки та дизайнів. Доступний український інтерфейс (<https://www.canva.com/>).

- **GIMP** – вільний графічний редактор з відкритим кодом, який часто використовується як альтернатива Photoshop. Має українську локалізацію та широкий набір функцій для обробки зображень (<https://www.gimp.org/>).

Слід зауважити, що наведений перелік програмного забезпечення є досить обмеженим і відображає лише ті інструменти, які наразі рекомендуються для використання у роботі нашої бібліотеки. Існує значна кількість англomовних програм, а частину з них планується адаптувати та локалізувати українською мовою. Список сформовано з урахуванням потреб саме нашої бібліотеки, адже універсального підходу до підбору програмного забезпечення не існує: державні органи не надають конкретних вказівок щодо обов'язкового використання певних АБІС або ПЗ, обмежуючись загальними рекомендаціями щодо застосуван-

ня рішень з відкритим кодом і безкоштовних продуктів. На сьогодні ми бачимо цей перелік як найбільш прийнятний для забезпечення стабільності, ефективності та правомірності цифрових процесів у бібліотеці, що стосуються не лише оцифрування фондів, але й усіх інших сфер культурної спадщини, якими мають опікуватися відповідні заклади культури.

Підсумовуючи, ключові напрями розвитку IT-інфраструктури бібліотеки включають оцінку сумісності та тестування ПЗ, розгортання облікових записів і політик безпеки, навчання персоналу та постійний контроль стану цифрових ресурсів. Такий комплексний підхід дозволяє забезпечити стабільне функціонування бібліотеки, правомірне використання ПЗ, безпеку даних і ефективну підтримку користувачів у процесі цифрової трансформації.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Рекомендації щодо забезпечення правомірності використання комп'ютерних програм вільного користування [Електронний ресурс] // Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України. – Текст. дані. – Київ, [б. р.]. – Режим доступу: <https://surl.li/uwtrci> (дата звернення: 10.09.2025). – Назва з екрана.
2. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України [Електронний ресурс] : Закон України від 05.10.2017 № 2163-VIII : [ред. від 19.10.2025 р.] // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2025. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text> (дата звернення: 09.11.2025). – Назва з екрана.
3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію кібербезпеки України» [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 26.08.2021 р. № 447/2021 // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2021. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#Text315N%6/2025> (дата звернення: 10.09.2025). – Назва з екрана.
4. Лучик С. Д. Захист та кібербезпека інтелектуальної власності в Україні в умовах війни / С. Д. Лучик, В. Є. Лучик // Наука і техніка сьогодні. – 2024. – № 2. – С. 867–884. – [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-2\(30\)-867-884](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-2(30)-867-884).
5. Karpenko O. Russian ABBYY still works in Ukraine, and state agencies purchase its software [Electronic resource] / O. Karpenko // AIN.UA. – Text data. – Kyiv, 2022. – Mode of access: <https://surl.lt/wijyfk> (Laat access: 12.09.2025). – Title from the screen.

REFERENCE

1. Rekomendatsii shchodo zabezpechennia pravomirnosti vykorystannia kompiuternykh prohram vilnoho korystuvannia [Elektronnyi resurs] // Ministerstvo ekonomiky, dovkillia ta silskoho gospodarstva Ukrainy. – Tekst. dani. – Kyiv, [b. r.]. – Rezhym dostupu: <https://surl.li/uwtrci> (data zvernennia: 10.09.2025). – Nazva z ekrana [in Ukrainian].
2. Pro osnovni zasady zabezpechennia kiberbezpeky Ukrainy [Elektronnyi resurs] : Zakon Ukrainy vid 05.10.2017 № 2163-VIII : [red. vid 19.10.2025 r.] // Zakonodavstvo Ukrainy / Verkhov. Rada Ukrainy. – Tekst. dani. – Kyiv, 2025. – Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text> (data zvernennia: 09.11.2025). – Nazva z ekrana [in Ukrainian].
3. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 14 travnia 2021 roku «Pro Stratehiiu kiberbezpeky Ukrainy» [Elektronnyi resurs] : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 26.08.2021 r. № 447/2021 // Zakonodavstvo Ukrainy / Verkhov. Rada Ukrainy. – Tekst. dani. – Kyiv, 2021. – Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#Text315N%6/2025> (data zvernennia: 10.09.2025). – Nazva z ekrana [in Ukrainian].
4. Luchyk S. D. Zakhyst ta kiberbezpeka intelektualnoi vlasnosti v Ukraini v umovakh viiny / S. D. Luchyk, V. Ye. Luchyk // Nauka i tekhnika sohodni. – 2024. – № 2. – S. 867–884. – [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-2\(30\)-867-884](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-2(30)-867-884) [in Ukrainian].
5. Karpenko O. Russian ABBYY still works in Ukraine, and state agencies purchase its software [Electronic resource] / O. Karpenko // AIN.UA. – Text data. – Kyiv, 2022. – Mode of access: <https://surl.lt/wijyfk> (Laat access: 12.09.2025). – Title from the screen [in English].

УДК 026:61(477.85):37.01-047.82

БІБЛІОТЕКА БУКОВИНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО МЕДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ В РЕАЛІЗАЦІЇ НОВИХ ОСВІТНІХ КОНЦЕПЦІЙ

Жук Наталія

завідувачка сектору інформаційного обслуговування
інформаційно-бібліографічного відділу
Буковинського державного медичного університету,
м. Чернівці

Пислар Діна

завідувачка відділу центрального абонементу
Буковинського державного медичного університету,
м. Чернівці

Анотація. У доповіді розкривається необхідність активного впровадження нових й удосконалення бібліотечних послуг студентам та науковцям університету, для навчального та наукового процесів, відповідно до вимог часу, та згідно із запитами користувачів.

Ключові слова: інформаційні технології, бібліотечний супровід користувачів, автоматизація бібліотечних процесів, електронні ресурси.

THE BSMU LIBRARY IN THE IMPLEMENTATION OF NEW EDUCATIONAL CONCEPTS

Zhuk Nataliia

Head of the Information Services Sector of the Information and Bibliographic Department of the BSMU,
Chernivtsi

Pyslar Dina

Head of the Central Subscription Department of the BSMU,
Chernivtsi

Abstract. The report reveals the need for active implementation of new and improved library services for students and researchers of the university, for educational and scientific processes, in accordance with the requirements of the time, and in accordance with user requests.

Keywords: information technology, library user support, automation of library processes, electronic resources.

Бібліотека сьогодні є найважливішим, інформаційним, сучасним і відкритим простором, де користувачам пропонується не лише великий вибір літератури, але й широкі можливості для саморозвитку та дозвілля, а бібліотекарі виступають провідниками у величезному світі інформування та знань. Основне завдання бібліотеки БДМУ полягає в постійному вдосконаленні традиційних і запровадженні нових форм і методів діяльності.

Сучасна бібліотека, порівнюючи з минулим, стала набагато більш інтерактивною та доступною для широкого кола користувачів. Сьогодні ми пропонуємо не лише традиційні книжки, а й електронні ресурси, інтернет, можливості для дистанційного навчання та культурних заходів.

Комп'ютерні технології надають бібліотекам унікальний шанс розвитку нових напрямків в їх діяльності. Створення баз даних електронного каталогу, підтримуючи усі класичні підходи до каталогізації документів, надає користувачам більш широкі можливості для пошуку, створює додаткові, пошукові елементи, за різними варіантами, залежно від мети пошуку та доступних ресурсів. Електронний каталог можна використовувати не лише як довідково-пошуковий апарат, а ще й дає змогу створювати списки рекомендованої літератури в автоматизованому режимі, робити висновки про книгозабезпечення навчальних дисциплін. Надання послуг ґрунтується не тільки на використанні електронного каталогу нашої бібліотеки, але і доступу до інших електронних відкритих бібліотек України.

Автоматизація та впровадження нових інформаційних технологій дозволили бібліотеці розширити сферу послуг. Разом із традиційними бібліотечними послугами, наша бібліотека має можливість надавати сервісні послуги: відправлення або приймання повідомлень електронною поштою; користування послугами Інтернет; пошук інформації у всевітній електронній мережі на замовлення; копіювання, проведення різноманітних зустрічей в Google Meet.

Насамперед це дало бібліотеці можливість розширити доступ фахівцям до науково-технічної інформації, використовуючи сторонні ресурси. У цілому, використання сучасних технологій в обслуговуванні користувачів не тільки підвищує ефективність використання ресурсів бібліотеки і полегшує шлях користувача до інформації. Автоматизація бібліотечних процесів вимагає змін не тільки в технології, але й у змістовних аспектах бібліотечної роботи.

Нерідко необхідну інформацію дослідник отримує саме в бібліотеці, оскільки вона є посередником між користувачем та інформацією. Значення і роль інформації полягає в тому, що без неї неможливе проведення жодного наукового дослідження, вся інформація має здатність швидко старіти, тому необхідно її постійно оновлювати.

Одним з напрямів роботи бібліотеки БДМУ є консультування викладачів з питань використання баз даних наукового цитування, а саме, з пошуку джерел при написанні статей та наукових робіт, пошуку публікацій авторів, приєднання публікацій і посилань до авторського профілю, ідентифікації організації у публікаціях автора, визначення індексу цитованості автора та імпаکت-фактора журналів, в яких публікується автор, організуємо навчальні семінари та вебінари для науковців, інформаційно-освітні та культурно-просвітні заходи для студентів. Все це збільшує кількість відвідувачів, сприяє підвищенню кваліфікації бібліотечних працівників та покращенню іміджу бібліотеки.

Фахівці нашої книгозбірні, щорічно проводить заняття зі студентами першого курсу за темами: «Довідково-бібліографічний фонд», «Довідковий апарат бібліотеки», «Електронно-пошукова система бібліотеки», «Академічна доброчесність». Ці заняття дають значні результати.

Важливим ресурсом для навчального та наукового процесів є бібліотечний сайт, який надає доступ до онлайн-каталогів, електронних ресурсів, навчальних матеріалів та інших послуг.

У рубриці «Студенту» розміщена корисна інформація, що стосується навчального та наукового спрямування, а саме:

- Сучасна іноземна література для підготовки до міжнародного іспиту (є у бібліотеці)
- Вимоги до оформлення магістерських робіт
- Правила оформлення списку використаних джерел при написанні наукових робіт
- Автоматичний оформлювач бібліографічного опису
- Електронний каталог WEB IPBIC
- USMLE – (United States Medical Licensing Examination) – тестування для медичного персоналу
- UpToDate – безоплатний доступ до платформи
- Мультимедійна платформа MedOne від Thieme
- Доступ до бази Clinical Key, Complete Anatomy та Osmosis products
- Видавництво McGraw-Hill – доступ до трьох медичних платформ
- Бази даних з медицини
- Академічна доброчесність
- Перевірка документів на наявність плагіату
- Вчимося з бібліотекою
- Електронні книги на CD та DVD носіях
- Learn with our library.

У рубриці «Електронні сервіси» відображено послуги та сервіси які надаються в бібліотеці:

- Віртуальна довідка
- Визначення індексів УДК, авторського знаку для документів
- Комплектування фонду
- Підбір журналів для наукової публікації
- Підбір літератури за темою
- Перевірка документів на наявність плагіату
- Електронна доставка документів (МБА)
- Оформлення та перевірка бібліографії й вебліографії.

Сторінка «Віртуальна довідка» є допомогою користувачу в отриманні інформації на запит в режимі віддаленого доступу. Надається віртуальна послуга «Визначення індексів УДК та авторського знаку для документів шляхом надсилання запитів на електронну пошту бібліотеки, пошук інформації та підбір літератури. Все це економить час співробітників університету та студентів.

З метою розвитку системи контролю якості освітнього процесу в університеті створено Комісію з академічної доброчесності та запобігання плагіату. У рамках її роботи в бібліотеці запроваджено антиплагіатну систему (AntiPlagiarism) для перевірки магістерських кваліфікаційних робіт на унікальність, а також для попередньої перевірки документів користувачів, а саме (підручників, навчальних посібників, монографій наукових робіт, статей тощо).

Співробітники бібліотеки щорічно проводять інформаційно-освітні заходи з основ інформаційної культури та правил академічної доброчесності для студентів, викладачів, науковців. На сайті бібліотеки розташована інформація, спрямована на формування академічної культури користувачів. На допомогу науково-педагогічним співробітникам БДМУ створена рубрика «Науковцю», де можна отримати інформацію для розвитку наукової діяльності, а саме:

- Академічна доброчесність
- Вимоги до отримання вченого звання професора
- ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання»

Грицюк Мар'яна Іванівна [ред. | ред. код]

Стаття Обговорення Читати Редагувати Редагувати код Переглянути історію Інструменти

Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії.

У Вікіпедії є статті про інших людей із прізвищем Грицюк.

Мар'яна Іванівна Грицюк (англ. Mariana Hrytsiuk, 11 травня 1980, м. Луцьк) — проректор з науково-педагогічної роботи та міжнародних зв'язків Буковинського державного медичного університету професор кафедри соціальної медицини та охорони здоров'я Буковинського державного медичного університету.

Життєпис [ред. | ред. код]

У 2003 році закінчила Буковинську державну медичну академію за спеціальністю «Лікувальна справа», отримала диплом з відзнакою, здобувши кваліфікацію «Лікар». Того ж року вступила в інтернатуру за спеціальністю «Терапія». У грудні 2003 року вступила в аспірантуру за спеціальністю «Патологічна фізіологія». Після завершення інтернатури отримала звання лікаря-спеціаліста за спеціальністю «Терапія». Під керівництвом академіка АНН України, професора Пішака В. П. виконувала та захистила кандидатську дисертацію «Вплив

Мар'яна Іванівна Грицюк
Мар'яна Іванівна Грицюк

Народилася 11 травня 1980 (45 років)
 м. Луцьк

- ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання»
- Інструкція користувача EBSCO
- Інструкція з видалення недієвого профілю в ORCID
- Інструкція зі створення профілю вченого в Google Scholar
- Інструкція для реєстрації та роботи у Google Академії
- Інструкція з об'єднання профілів автора в Scopus
- Інструкція з об'єднання профілів науковців в базі даних Web of Science
- Перелік українських наукових періодичних видань, які індексуються в наукометричних базах даних Scopus та Web of Science
- Практичний посібник з пошуку інформації у Scopus
- Практичний посібник по роботі з профілем автора у Scopus: пошук та корегування
- Рекомендації щодо створення облікового запису та коригування ідентифікатора ORCID
- Сайти українських наукових періодичних видань «Наукова періодика України»
- Сайти конференцій «Наукові конференції України»
- Щодо включення наукових видань до бібліографічних баз даних
- Як обрати журнал для публікації досліджень?
З метою популяризації університету та його співробітників у освітній, медичній та соціальній галузях, з грудня 2021 року на бібліотеку було покладено обов'язки оновлення інформації університету в онлайн енциклопедії WIKIPEDIA. Співробітники бібліотеки отримують матеріал від науковців БДМУ і створюють особисті сторінки у Вікіпедії, а також вносять зміни та редагують основні сторінки українською та англійською мовами.
Отже, бібліотека відіграє ключову роль в забезпеченні користувачів закладу вищої освіти науковою інформацією, в отриманні повної та якісної онлайн та офлайн інформації. Впровадження нових інформаційних технологій дозволили бібліотеці розширити сферу послуг. Очевидно, що використання сучасних технологій, демонстрація нових можливостей сприятимуть підвищенню іміджу бібліотеки університету, яка перебуває в постійному пошуку ефективних форм роботи з користувачем, активно впроваджує інноваційні технології, прагнучи відповідати вимогам часу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Дубровіна Л. А. Бібліотечна справа в Україні в ХХ столітті : [монографія] / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису. – Київ : [НБУВ], 2009. – 530 с.
2. Болкотун З. А. Науковий журнал – виклики сьогодення (IX Науково-практична конференція «Наукова періодика: традиції та інновації») / З. А. Болкотун, А. І. Радченко // Вісн. Нац. акад. наук України. – 2019. – № 7. – С. 89–94.
3. Вакаренко О. Забезпечення системного входження науково-видавничої діяльності НАН України до цифрових наукових комунікацій / О. Вакаренко // Бібл. вісн. – 2020. – № 6. – С. 39–43. – DOI: <http://doi.org/10.15407/bv2020.06.039>.
4. Донець В. Використання електронних баз даних у сучасній бібліотеці вищого навчального закладу / В. Донець // Бібл. вісн. – 2013. – № 3. – С. 36–38.
5. Журавльова І. Інформаційний простір у сучасній університетській бібліотеці / І. Журавльова // Бібл. вісн. – 2020. – № 3. – С. 3–9. – DOI: <http://doi.org/10.15407/bv2020.03.003>.
6. Здановська В. Професійні журнали: традиційний контент VS читацькі очікування / В. Здановська // Бібл. планета. – 2019. – № 4. – С. 24–27.
7. Напуда Є. Сучасна бібліотека: змінюємо формат, створюємо новий образ / Є. Напуда // Бібл. форум: історія, теорія і практика. – 2016. – №1. – С. 26–28.
8. Онищенко О. Піднесення рівня інформаційної грамотності – пріоритетне завдання сучасних бібліотек / О. Онищенко // Бібл. вісн. – 2020. – № 6. – С. 3–6. – DOI: <http://doi.org/10.15407/bv2020.06.003>.
9. Технологія формування бази даних «Україна наукова»: наукометричний потенціал / В. Петров, А. Крючин, К. Лобузін [та ін.] // Бібл. вісн. – 2020. – № 6. – С. 7–13. – DOI: <http://doi.org/10.15407/bv2020.06.007>.
10. Романуха З. Університетські бібліотеки України в соціальних мережах / З. Романуха // Бібл. вісн. – 2014. – №1. – С. 12–16.
11. Талалаєвська М. Нові форми роботи з користувачами в бібліотеках різних країн / М. Талалаєвська // Бібл. планета. – 2016. – № 2. – С. 13–16.
12. Ярошенко Т. О. Відкрита наука: роль університетів та бібліотек у сучасних змінах наукової комунікації / Т. О. Ярошенко, О. О. Сербін, О. І. Ярошенко // Цифрова платформа: інформ. технології в соціокультур. сфері. – 2022. – Т. 5, № 2. – С. 277–292.

REFERENCE

1. Dubrovina L. A. Bibliotchna sprava v Ukraini v KhKh stolitti : [monohrafiia] / L. A. Dubrovina, O. S. Onyshchenko ; NAN Ukrainy, Nats. b-ka Ukrainy im. V. I. Vernadskoho, In-t rukopysu. – Kyiv : [NBUV], 2009. – 530 s. [in Ukrainian].
2. Bolkotun Z. A. Naukovyi zhurnal – vyklyky sohodennia (IX Naukovo-praktychna konferentsiia «Naukova periodyka: tradytsii ta innovatsii») / Z. A. Bolkotun, A. I. Radchenko // Visn. Nats. akad. nauk Ukrainy. – 2019. – № 7. – S. 89–94 [in Ukrainian].
3. Vakarenko O. Zabezpechennia systemnoho vkhodzhennia naukovo-vydavnychoi diial'nosti NAN Ukrainy do tsyfrovyykh naukovykh komunikatsii / O. Vakarenko // Bibl. visn. – 2020. – № 6. – S. 39–43. – DOI: <http://doi.org/10.15407/bv2020.06.039> [in Ukrainian].
4. Donets V. Vykorystannia elektronnykh baz danykh u suchasni bibliotetsi vyshchoho navchalnoho zakladu / V. Donets // Bibl. visn. – 2013. – № 3. – S. 36–38 [in Ukrainian].
5. Zhuravlova I. Informatsiinyi prostir u suchasni universytets'kii bibliotetsi / I. Zhuravlova // Bibl. visn. – 2020. – № 3. – S. 3–9. – doi: <http://doi.org/10.15407/bv2020.03.003> [in Ukrainian].
6. Zdanovska V. Profesiini zhurnaly: tradytsiinyi kontent VS chytats'ki ochikuvannia / V. Zdanovska // Bibl. planeta. – 2019. – № 4. – S. 24–27 [in Ukrainian].
7. Napuda Ye. Suchasna biblioteka: zminiuiemo format, stvoriuiemo novyi obraz / Ye. Napuda // Bibl. forum: istoriia, teoriia i praktyka. – 2016. – № 1. – S. 26–28 [in Ukrainian].
8. Onyschenko O. Pidnesennia rivnia informatsiinoi hramotnosti – priorytetne zavdannia suchasnykh bibliotek / O. Onyschenko // Bibl. visn. – 2020. – № 6. – S. 3–6. – doi: <http://doi.org/10.15407/bv2020.06.003> [in Ukrainian].
9. Tekhnolohiia formuvannia bazy danykh «Ukraina naukova»: naukometrychnyi potentsial / V. Petrov, A. Kriuchyn, K. Lobuzina [ta in.] // Bibl. visn. – 2020. – № 6. – S. 7–13. – doi: <http://doi.org/10.15407/bv2020.06.007> [in Ukrainian].
10. Romanukha Z. Universytets'ki biblioteky Ukrainy v sotsial'nykh merezhakh // Bibl. visn. – 2014. – № 1. – S. 12–16 [in Ukrainian].
11. Talalaievska M. Novi formy roboty z korystuvachamy v bibliotekakh riznykh krain / M. Talalaievska // Bib. planeta. – 2016. – № 2. – S. 13–16 [in Ukrainian].
12. Yaroshenko T. O. Vidkryta nauka: rol universytetiv ta bibliotek u suchasnykh zminakh naukovoї komunikatsii / T. O. Yaroshenko, O. O. Serbin, O. I. Yaroshenko // Tsyfrova platforma: inform. tekhnolohii v sotsiokultur. sferi. – 2022 – T. 5, № 2. – S. 277–292 [in Ukrainian].

УДК 026:61(477):[613+61:304]:37:005.2:355.01

ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧІ ЗАХОДИ ПІД ЧАС ВІЙНИ У РОБОТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ МЕДИЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ

Кириї Світлана

завідувачка відділу комунікацій
Національної наукової медичної бібліотеки України (ННМБУ),
м. Київ

Анотація. У статті висвітлено досвід роботи відділу комунікацій Національної наукової медичної бібліотеки України над соціально-інформаційними проектами «Бібліотека здоров'я», «Медичні діалоги» і «Психологічна допомога». Розкрито форми і тематику заходів, перелік партнерів і презентованих видань, що сприяють збереженню громадського здоров'я, популяризують корисну інформацію щодо підтримки фізичного, ментального і психічного здоров'я під час війни.

Ключові слова: комунікації, партнерство, проекти, громадське здоров'я, психологічна допомога, фізичне і ментальне здоров'я.

HEALTH PROTECTIVE MEASURES DURING WAR IN THE WORK OF THE NATIONAL SCIENTIFIC MEDICAL LIBRARY OF UKRAINE

Kyrii Svitlana

Head of the communications department of the National Scientific Medical Library of Ukraine,
Kyiv

Abstract. The article highlights the experience of the Communications Department of the National Scientific Medical Library of Ukraine in the social and information projects «Library of Health», «Medical Dialogues» and «Psychological Assistance». The forms and topics of the events, the list of partners and presented publications that contribute to the preservation of public health, popularize useful information on supporting physical, mental and psychic health during war are disclosed.

Keywords: communications, partnership, projects, public health, psychological assistance, physical and mental health.

«Турбота про себе – це без перебільшення важливий внесок кожного
у ментальне здоров'я України»

Андрій Фоменко
кризовий психолог

Робота з популяризації здорового способу життя завжди була серед основних напрямків роботи Національної наукової медичної бібліотеки України (далі ННМБУ, або бібліотека). Та від початку повномасштабного вторгнення, коли кожен громадянин України опинився серед глобальних викликів у стані постійних стресів і під загрозою втрати життя та здоров'я, організація заходів здоров'язберігаючої тематики в бібліотеці стала пріоритетною.

Про згубний вплив війни свідчать багаточисельні дані досліджень. Зокрема, науковцями Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна було проведено дослідження впливу війни на нервову систему людини. Так у 2022 р. 53% дорослих українців перенесли тяжкий психічний стрес, у 54% спостерігалася тривожність, у 47% – депресія, у 30,8% – підвищений ризик ПТСР. У 2023 р. розлади психічного здоров'я виявили в 20,8% осіб, що не змінили місце проживання, 21% внутрішньо переміщених осіб та 27% біженців. Причому зростає кількість респондентів із тяжким рівнем тривожності та ПТСР. Наразі більш ніж 70% респондентів скаржаться на порушення психічного здоров'я [3].

Опитування GRADUS, проведене у 2023 р. за ініціативою МОЗ, свідчить про те, що 71 % українців відчувають сильну знервованість, 92 % мали травматичний досвід, 90 % скаржаться на один симптом ПТСР, а в зоні ризику ПТСР перебувають 57 % опитаних [3].

Треба зазначити, що і сама система охорони здоров'я зазнала трансформації. 1 жовтня 2023 року вступив у дію Закон України № 2573 «Про систему громадського здоров'я». За словами головного санітарного лікаря України, заступника міністра охорони здоров'я України Ігоря Кузіна «Закон дійсно революційний, адже запроваджує людиноцентричний підхід, орієнтований на профілактику хвороб, а не лише на їх лікування» [2].

Страшні наслідки війни спонукали і нас, бібліотекарів ННМБУ, до певної трансформації, пошуку ідей, партнерів і освоєння корисної інформації у доступному та зрозумілому для всіх форматі про збереження здоров'я під час війни. Головна мета – це донести якомога більшої кількості людей, що і в умовах війни спосіб життя залишається основним фактором, а турбота про своє здоров'я є комплексним процесом. Зокрема, мова йдеться про такі аспекти, як: вживання збалансованої їжі, підтримка водного балансу, регулярна фізична активність та проведення обмежень, обмеження в цукрі та тютюново-алкогольних виробках, підтримка соціальних зв'язків і улюбленої хобі і т. п.

З початку 2023 року в ННМБУ у межах проєктів «Бібліотека здоров'я», «Медичні діалоги» і «Психологічна допомога» організовано низку заходів з тем громадського здоров'я та профілактики неінфекційних захворювань. Історію їх створення викладено у Матеріалах XXII міжнародної науково-практичної конференції за 2024 рік [1].

За 2025 рік проєкти поповнились новими актуальними матеріалами, було залучено нових спікерів – фахівців галузі громадського здоров'я.

У проєкті «Бібліотека здоров'я» відбулася низка заходів, зокрема це: семінар «Здоров'язберігаюча компетентність педагога: бібліотека для здоров'я громади» (28.03.2025), вебінар «Їжа – від райського яблука до тарілки харчування» (07.04.2025), участь у Форумі для керівників медичних установ громад «Жіноче лідерство в системі охорони здоров'я» (25.05.2025), лекція «Гармонія всередині: про тіло, самопочуття і профілактику» (06.06.2025) і Міжрегіональна зустріч за проєктом «Здорові бібліотеки» (10–12.09.2025).

Інформаційно-просвітницький проєкт «Медичні діалоги» (<https://library.gov.ua/category/projects/medychni-dialohy/>) у 2025 році продовжено у партнерстві з фахівцями відділу профілактики неінфекційних захворювань Центру гро-

мадського здоров'я МОЗ України. З липня 2025 року у ННМБУ організовано зустріч «Роль сімейного лікаря в охороні здоров'я» за участі Іллі Безлюди – сімейного лікаря, асистента Навчально-наукового центру – Український тренінговий центр сімейної медицини НМУ імені О. О. Богомольця.

У межах проєкту «Психологічна допомога було організовано презентації нових наукових досліджень: презентацію книги Олександра Стражного «Біосугестивна терапія» (17.01.2025), семінар-презентацію видання «Дитина у кризовий період: сучасний психодіагностичний інструментарій» (27.03.2025), презентацію-диспут «Психологічні та історико-культурні аспекти мілітарної ідентичності українців» (05.05.2025).

У 2025 році було організовано зустріч з експертом громадського здоров'я, лікарем Київського міського центру контролю та профілактики хвороб МОЗ України, кандидатом медичних наук, членом Асоціації дієтологів України Отто Стойкою. За його участі у Всесвітній день здоров'я, 7 квітня 2025 року, відбувся вебінар «Їжа – від райського яблука до тарілки харчування». Було висвітлено багато актуальних питань, зокрема: їжа – це біохімія для тіла чи задоволення для душі; моделі сучасного харчування; універсальні принципи здорового харчування; що таке тарілка здорового харчування і як її скласти; аналіз основних дієт для здоров'я; як готувати смачно, дешево і корисно; навички шеф-кухаря та ланцюг харчової поведінки; приклади рецептів страв довгожителів і що таке здорові параметри тіла.

4 червня 2025 року у партнерстві з відділом профілактики неінфекційних захворювань Центру в бібліотеці відбулася лекція для жінок «Гармонія всередині: про тіло, самопочуття». Читала лекцію Дарина Пустильник – лікар акушер-гінеколог, фахівчиня з профілактики неінфекційних захворювань Центру. Дарина акцентувала увагу на таких проблемах: Як змінюється жіночий організм з віком? Як підтримувати гарне самопочуття, зберігати активність і попереджати розвиток хвороб? Детально було розглянуто питання про природні зміни в організмі жінки після 40, як контролювати артеріальний тиск, масу тіла та покращити якість сну, профілактику хронічних захворювань, як знизити ризик серцево-судинних та онкологічних захворювань, чому важливо відмовитись від вживання алкоголю та нікотину, а також про практичні поради для щоденного життя й турботи про себе.

3 липня 2025 року пройшла відкрита зустріч «Роль сімейного лікаря в охороні здоров'я». У неформальній атмосфері разом з сімейним лікарем, асистентом Навчально-наукового центру – Український тренінговий центр сімейної медицини НМУ імені О. О. Богомольця Іллею Безлюда говорили про такі питання: хто такий сімейний лікар і чому його роль є ключовою у системі охорони здоров'я; як працює сучасна первинна медична допомога в Україні; які питання варто ставити саме сімейному лікарю; як побудувати довірливі стосунки між лікарем і пацієнтом; організаційні нюанси: декларація, направлення, електронні рецепти та інші важливі аспекти.

Співпраця з Центром є плідною і вже напрацьовано подальші спільні плани на висвітлення актуальних тем з профілактики серцево-судинних хвороб, проблем артеріального тиску тощо.

Першим заходом проєкту «Психологічна допомога» у 2025 році стала презентація книги «Біосугестивна терапія: для корекції і лікування психосоматичних розладів» авторства читача бібліотеки з 1975 року, лікаря-психотерапевта, головного спеціаліста Центру альтернативної медицини «Астраліт» (Угорщина), кризового психолога-консультанта, лікаря-волонтера Кризового центру медико-психологічної допомоги Олександра Стражного.

Захід відбувся 17 січня 2025 року і був особливим тим, що це була презентація не просто книги, а презентація методу біосугестивної терапії. Мета такої терапії – позбавити пацієнта проявів стресу, психосоматичних розладів і певних тілесних симптомів, відновити у нього стан психологічного комфорту і гарного самопочуття.

Захід пройшов під модеруванням заслуженого лікаря України, доктора мед. наук, професора, завідувача кафедри загальної і медичної психології Національного медичного університету імені О. О. Богомольця Михайла Матяша та його колег викладачів і практикуючих лікарів з провідних установ охорони здоров'я.

У заході взяли участь поважні фахівці: Андрій Полтавцев, практичний психолог Центру психічного здоров'я та реабілітації «Лісова поляна»; Лілія Прудка, канд. пед. н., психолог, коуч, викладач кафедри загальної і медичної психології НМУ імені О. О. Богомольця; Володимир Принц, лікар, психолог, заступник голови правління Інституту біосугестивної терапії та ін. Вони розповіли як сьогодні застосовують біосугестивну терапію в лікуванні військових. Цей метод наразі набуває популярності викликав великий інтерес.

27 березня 2025 р. в бібліотеці відбулася презентація навчального посібника «Дитина у кризовий період: сучасний психодіагностичний інструментарій». Книга є колективною працею співробітників кафедри загальної і медичної психології Навчально-наукового інституту психічного здоров'я Національного медичного університету імені О. О. Богомольця на чолі з Михайлом Матяшем – заслуженим лікарем України, доктором мед. наук, професором, завідувачем кафедри. Навчальний посібник містить ґрунтовний теоретичний аналіз психологічних особливостей кризових періодів дитинства та практичний інструментарій для ефективного виявлення таких періодів, діагностики і проведення інтервенцій у дітей.

Війна проводить ревізію національної ідентичності українців і витягає на поверхню такі важливі для буття кожної нації поняття патріотизму, гуманності та людяності. Сучасний мілітарний досвід актуалізує нову проєкцію національного характеру, що тісно пов'язана з образом захисника і захисниць рідного краю. 29 квітня 2025 року у ННМБУ відбулася презентація-диспут з нагоди виходу нової книги «Наративи становлення мілітарної ідентичності українців» авторства Наталії Чепелевої, Наталії Євдокимової, Валерія Зливкова, Світлани Лукомської, Олени Котух.

Презентували видання автори: Валерій Зливков, кандидат психологічних наук, доцент, завідувач лабораторії методології і теорії психології Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України і Світлана Лукомська, кризовий психолог, кандидат психологічних наук, с. н. с. лабораторії методології і теорії психології Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України.

У обговоренні взяли участь науково-педагогічні працівники Інституту післядипломної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка: Олександр Кочерга, кандидат психологічних наук, доцент, заступник директора з науково-методичної роботи; Юрій Беззуб, старший викладач кафедри історичної та громадянської освіти; Костянтин Линьов, кандидат наук з державного управління, доцент, завідувач кафедри освітнього лідерства, Діана Сабол, кандидат психологічних наук, доцент кафедри освітнього лідерства; Світлана Савченко, кандидат історичних наук, доцент кафедри історичної та громадянської освіти.

Під час війни плідно відбувається співпраця з Благодійним фондом «Бібліотечна країна» та колегами Здорових бібліотек з різних областей України.

25 квітня 2025 року Національна наукова медична бібліотека України долучилася до події «Жіноче лідерство в системі охорони здоров'я».

«Жіноче лідерство в системі охорони здоров'я» – це важлива тема, яка підкреслює значний внесок жінок у розвиток медицини та необхідність підтримки їх лідерського потенціалу для подальших реформ.

На форумі були присутні керівники медичних установ громад різних куточків України, які говорили про виклики та можливості для розвитку жіночого лідерства в галузі охорони здоров'я.

Для учасників події було організовано Бібліотеку здоров'я, де можна було ознайомитись із добіркою книжок із фонду бібліотеки і дізнатися більше про проєкт «Бібліотеки на варті громадського здоров'я». Книжки стали інформаційним доповненням теми заходу і викликали щире зацікавлення. Ініціатива була корисним прикладом для подальшого залучення бібліотек як центрів знань і підтримки здоров'я в громадах.

10–12 вересня 2025 року у ННМБУ було проведено Міжрегіональну зустріч за проєктом «Здорові бібліотеки». У заході взяли участь 20 бібліотекарів із різних областей України, зокрема Львівської, Хмельницької, Полтавської, Київської, Дніпропетровської, Рівненської, Херсонської і Черкаської областей. Програма зустрічі була насиченою і включала наступні події: презентація бібліотерапевтичної бази «Книга за рецептом»; презентація книги про скандинавську ходьбу «Ходьба. Палиці. Здоров'я» і майстерка від автора книги та засновника школи Скандинавської ходьби в Україні Ігоря Єфименко; тренінг з навчання бібліотекарів надавати психосоціальну підтримку читачам в умовах війни та невизначеності від фахівців Центру психічного здоров'я Національного університету «Кієво-Могилянська академія». Міжрегіональна зустріч надала нові компетенції із співтворення, мережування та командне навчання, стала майданчиком з обміну досвідом і натхнення для бібліотекарів, які розвивають тему здоров'я в громадах. Організаторами і спікерами було реалізовано головну мету зустрічі – підтримку професійного зростання та емоційного відновлення бібліотекарів завдяки активностям у різних форматах.

У 2025 році Бібліотека здоров'я поповнилась новими корисними книгами і обладнанням від БФ «Бібліотечна країна» за підтримки Україно-швейцарського проєкту «Діємо для здоров'я». З теми громадського здоров'я такі нові видання, як: «Я їду до психолога» Катерини Гольцберг, «Замість дієт. Як змінити харчову поведінку і ставлення до їжі» Юлії Василенко, «Онкологія без паніки. Як попереджають, виявляють, лікують рак» Ілони Свеженцевої, «Йога для дітей: Вечірня йога для дітей» Лорени Паджалунги, «Абетка здорового харчування від А до Я» Міли Радченко, «Насолоджуйся кожним шматочком: як усвідомлено їсти, любити своє тіло і жити з радістю» Россі Лінн, «Трансформовані травмою: Історії про посттравматичне зростання» Річарда Дж. Тедескі, Брета А. Мур, Кена Фальке, Джоша Голдберга, «Хотьба. Палиці. Здоров'я» Ігоря Єфименка та ін.

Ми є свідками, що попри глобальну цифровізацію книга була і продовжує бути вагомим засобом інформації та ідеології під час війни. Британський історик та фахівець з історії еволюції книги та трансформації засобів масової інформації Ендрю Петтіґрі, проаналізувавши події Другої світової війни зазначає: «Насправді книжки і видавничі справи глибоко вкорінені у воєнні історії. Війна – це не тільки зіткнення людини з людиною, народу з народом, а ще змагання між ворожими ідеологіями. Бібліотеки, де ці ідеології зазвичай і зростають, часто ставали цілями для знищення». [4. С. 21]

Матеріали заходів бібліотеки є у відкритому доступі на сайті ННМБУ, на сторінці бібліотеки у Фейсбук та Інстаграм, а також на Ютуб-каналі бібліотеки:

- Сайт ННМБУ / Проєкти: <https://library.gov.ua/category/projects/>

- Ютуб-канал «Медична бібліотека»: <https://www.youtube.com/channel/UC-5EGAXzYFNPydxLAcMXAVg>
 - Сторінка у Фейсбук «Національна наукова медична бібліотека України / NSMLU»: <https://www.facebook.com/NNMBU>
 - Сторінка в Інстаграм: <https://www.instagram.com/ukrmedlib/>
Вищепераховані проекти і заходи бібліотеки допоможуть підвищити рівень сприйняття та усвідомлення відповідальності кожного за своє здоров'я та його покращення. І в умовах війни спосіб життя залишається основним фактором, а турбота про своє здоров'я є комплексним процесом, що починається із отримання достовірної інформації, головним носієм якої продовжує лишатися книга.
- Підтвердженням цього факту є цитата із вже зазначеного видання «Книга на війні» від автора Ендрю Петтігрі: «Друк в усій його розмаїтості й надалі відіграватиме важливу роль у міжлюдському спілкуванні по всьому світі, і у війні, і в мирі, зокрема, через величезний зібраний архів книжок, кожна з яких спокійно існує в сотнях чи тисячах екземплярів. Ми і далі шукаємо у книжках натхнення та пояснення проблем, а тому знаємо, що сподівання на кращий світ, кінець війни й налагодження гармонійних соціальних відносин люди мали в усі часи. Коли якісь книжки ідуть на війну, інші лишаються вдома, нагадуючи про кращі часи, коли конфлікт можна було якщо не викоринити повністю, то хоча б не думати про нього» [4. С. 415].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кириї С. В. Партнерство і психологічна допомога під час війни у Національній науковій медичній бібліотеці України / С. В. Кириї // Медичні бібліотеки України: досягнення, можливості, перспективи : матеріали XXII Міжнар. наук.-практ. конф., 16–17 жовт. 2024 р., м. Тернопіль / Нац. наук. мед. б-ка України, Б-ка Тернопіл. нац. мед. ун-ту ім. І. Я. Горбачевського МОЗ України, Секція працівників мед. б-к УБА. – Київ, 2024. – С. 37–39.
2. Кузін І. Ігор Кузін: «Закон дійсно революційний, адже запроваджує людиноцентричний підхід, орієнтований на профілактику хвороб, а не лише на їх лікування» : [розмова з заст. Міністра охорони здоров'я – голов. держ. санітар. лікарем України про реалізацію Закону України «Про систему громадського здоров'я»] // Акценти громад. здоров'я. – 2025. – № 1. – С. 6–7.
3. Міщенко Т. С. Війна та її вплив на нервову систему людини / Т. С. Міщенко, В. М. Міщенко // Здоров'я України. Неврологія. Психіатрія. Психотерапія. – 2025. – № 2. – С. 24–25.
4. Петтігрі Е. Книга на війні. Бібліотеки й читачі воєнного часу / Е. Петтігрі ; пер. з англ. К. Корнієнко. – Київ : Лабораторія, 2024. – 448 с.
5. Фоменко А. Дбати про себе, аби залишатися ефективними для інших. Поради кризового психолога для лікарів / А. Фоменко // MEDplus. Здоров'я сердець і війна. – 2022. – №2. – С. 5–9.

REFERENCE

1. Kyrii S. V. Partnerstvo i psyholohichna dopomoha pid chas viiny u Natsionalnii naukovii medychnii bibliotetsi Ukrainy / S. V. Kyrii // Medychni biblioteki Ukrainy: dosiahnennia, mozhlyvosti, perspektyvy : materialy KhKhII Mizhnar. nauk.-prakt. konf., 16–17 zhovt. 2024 r., m. Ternopil / Nats. nauk. med. b-ka Ukrainy, B-ka Ternopil. nats. med. un-tu im. I. Ya. Horbachevskoho MOZ Ukrainy, Sektsiia pratsivnykiv med. b-k UBA. – Kyiv, 2024. – S. 37–39 [in Ukrainian].
2. Kuzin I. Ihor Kuzin: «Zakon diisno revoliutsiinyi, adzhe zaprovadzhuie liudynotsentrychnyi pidkhid, oriientovanyi na profilaktyku khvorob, a ne lyshe na yikh likuvannia» : [rozмова z zast. Ministra okhorony zdorovia – holov. derzh. sanitar. likarem Ukrainy pro realizatsiiu Zakonu Ukrainy «Pro systemu hromadskoho zdorovia»] // Aktsenty hromad. zdorovia. – 2025. – № 1. – S. 6–7 [in Ukrainian].
3. Mishchenko T. S. Viina ta yii vplyv na nervovu systemu liudyny / T. S. Mishchenko, V. M. Mishchenko // Zdorovia Ukrainy. Nevrolohiia. Psykhiiatriia. Psykhoterapiia. – 2025. – № 2. – S. 24–25 [in Ukrainian].
4. Pettigri E. Knyha na viini. Biblioteky y chytachi voiennoho chasu / E. Pettigri ; per. z anhl. K. Korniienko. – Kyiv : Laboratoriia, 2024. – 448 s. [in Ukrainian].
5. Fomenko A. Dbaty pro sebe, aby zalyshatysia efektyvnymy dlia inshykh. Porady kryzovoho psykhologa dlia likariv / A. Fomenko // MEDplus. Zdorovia serdets i viina. – 2022. – №2. – S. 5–9 [in Ukrainian].

УДК 001.007:616.83-089:023 «71»

ВНЕСОК НАУКОВИХ СПІВРОБІТНИКІВ ДУ «ІНСТИТУТ НЕЙРОХІРУРГІЇ ІМЕНІ АКАД. А. П. РОМОДАНОВА НАМН УКРАЇНИ» У СТВОРЕННІ ТА РОЗВИТКУ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ

Кричун Світлана

завідувачка наукової бібліотеки
ДУ «Інститут нейрохірургії імені академіка А. П. Ромоданова НАМН України»,
м. Київ

Анотація. У статті докладно описано внесок наукових співробітників і роль бібліотечної ради Київського психоневрологічного інституту та Київського НДІ нейрохірургії у створенні та розвитку наукової бібліотеки.

Ключові слова: Київський НДІ нейрохірургії, Київський психоневрологічний інститут, наукова бібліотека.

CONTRIBUTION OF SCIENTIFIC STAFF OF THE STATE INSTITUTION «INSTITUTE OF NEUROSURGERY NAMED AFTER ACAD. A. P. ROMODANOV NAMES OF UKRAINE» TO THE CREATION AND DEVELOPMENT OF THE SCIENTIFIC LIBRARY

Krichun Svitlana

Head of the Scientific Library of the State Institution
«Institute of Neurosurgery named after Academician A.P. Romodanov of the National Academy of Medical Sciences of Ukraine»,
Kyiv

Abstract. The article describes in detail the contribution of scientific staff and the role of the library council of the Kyiv Psychoneurological Institute and the Kyiv Research Institute of Neurosurgery in the creation and development of a scientific library.

Keywords: Kyiv Research Institute of Neurosurgery, Kyiv Psychoneurological Institute, Scientific Library.

4 липня 2025 року колектив ДУ «Інститут нейрохірургії імені акад. А. П. Ромоданова НАМН України» відсвяткував 75 років від дня заснування інституту. Ще в 1940 році було прийнято рішення про реорганізацію Київського психоневрологічного інституту в науково-дослідний інститут нейрохірургії, але цей процес було призупинено через Велику Вітчизняну війну.

З 1945 по 1950 роки – був період відновлення та розвитку нейрохірургічних центрів, відділень, клінік, а також було підготовлено ряд нейрохірургів у тодішній УРСР. Для централізованого управління нейрохірургічною службою у 1945 р. Міністерство охорони здоров'я УРСР призначило на посаду керівника відділу нейрохірургії Київського психоневрологічного інституту О. І. Арутюнова. Академік АМН СРСР О. І. Арутюнов став засновником нейрохірургічної школи в УРСР. У 1950 р. було реорганізовано Київський психоневрологічний інститут у Київський НДІ нейрохірургії. Подальший розвиток нейрохірургії в УРСР здійснювався під безпосереднім керівництвом Київського НДІ нейрохірургії – наукового, лікувального та організаційно-методичного центру цієї галузі.

Наукова бібліотека, яка була створена ще в 1928 році р. при Київському психоневрологічному інституті, перейшла в Київський НДІ нейрохірургії, а в 2023 р. відмітила 95 років від дня створення. До заснування інституту нейрохірургії, бібліотека вже існувала 22 роки. За ці роки фонд бібліотеки нараховував декілька тисяч примірників вітчизняних та іноземних видань.

Консультантами з питань організації книжкових фондів бібліотеки та її активними читачами були видатні вчені В. Н. Маньковський, А. І. Арутюнов, Б. С. Хомінський, А. Л. Абашев-Константиновський, Я. І. Гейнісман. Наукові співробітники інституту передавали в фонд бібліотеки видання з особистих колекцій. Це були унікальні видання, які на той час придбати або передплатити було неможливо. Свідченням того є акти передачі декілька видань німецькою мовою в фонд ДЦНМБ в Москві, які були відсутні в цій бібліотеці. У фонді бібліотеки і до сьогодні зберігаються видання, передані вченими психоневрологічного інституту.

З перших днів існування інституту нейрохірургії бібліотека з іншими підрозділами ввійшла в структуру інституту, а пізніше стала науковим відділом та інтелектуальним центром інституту.

Щороку до інституту приходили молоді нейрохірурги, які активно користувалися бібліотекою і цікавилися новими надходженнями в фонд бібліотеки. Гарна традиція вчених Київського психоневрологічного інституту передавати свої видання та видання, які дарували їм колеги з інших установ, у фонд бібліотеки продовжилася. З розвитком нейрохірургії налагоджувалися зв'язки з видатними іноземними нейрохірургами. Тодішній директор інституту академік АМН СРСР О. І. Арутюнов вніс великий вклад у розвиток бібліотеки. Його запрошували до участі в конгресах, конференціях та симпозіумах, які проходили за кордоном і, по можливості, він брав участь, спілкувався з провідними вченими-нейрохірургами світу. У цьому О. І. Арутюнову допомагав К. Е. Рудяк, який знав кілька іноземних мов (англійську, німецьку, французьку та інші європейські мови). На той час він очолював бібліотеку, займався перекладами наукових статей та приймав іноземних нейрохірургів. О. І. Арутюнову дарували свої видання провідні іноземні нейрохірурги. У 1960 р. в Лондоні надрукував свою книгу відомий нейрохірург James L. Poppen «An atlas of Neurosurgical Techniques» і подарував особисто О. І. Арутюнову.

Арутюнов О. І. цю книгу передав у фонд наукової бібліотеки, вона стала головним керівництвом освоєння операційної техніки та в підготовці декількох поколінь нейрохі-

рургів. Упродовж багатьох років нею користувалися не тільки нейрохірурги інституту але й усієї УРСР.

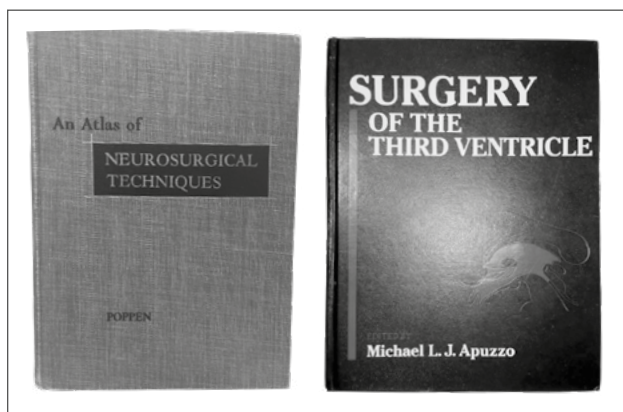
З 1951 року наукова бібліотека почала отримувати журнал «Journal of Neurosurgery». І це завдяки професорам і науковим співробітникам, які на той час мали право передплачувати один валютний журнал, його передплачував О. І. Арутюнов і передавав у фонд бібліотеки.

З 1964 року інститут очолив академік Ромоданов А. П., а заступником директора з наукової роботи став академік Зозуля Ю. П. У 1960 році професор Г. П. Педаченко очолив кафедру нейрохірургії Київського інституту удосконалення лікарів, яка працювала на базі інституту нейрохірургії. Ці особистості були учнями О. І. Арутюнова й внесли великий вклад у розвиток бібліотеки. Ромоданов А. П. та Зозуля Ю. П. приділяли велику увагу розвитку наукової бібліотеки, слідкували за новими надходженнями в фонд. Ю. П. Зозуля був дуже акуратним читачем і вимагав від інших користуватися бібліотекою. Навіть було так, що він просив бібліотекарів регулярно надавати йому список про те, як науковці відвідують бібліотеку та обов'язково повідомляти про боржників. Тоді це був особливий період у розвитку наукової бібліотеки.

Рудяк К. Е. продовжував працювати над розширенням зв'язків з іноземними провідними нейрохірургами й це було дуже важливо для інституту. Науковці інституту нейрохірургії мали можливість брати участь у міжнародних конгресах та обмінюватися досвідом.

Багато видань по нейрохірургії, які були надруковані провідними нейрохірургами світу були подаровані Ромоданову А. П. Одну з дуже важливих книг для нейрохірургії видав в USA, м. Baltimore, відомий тоді нейрохірург світу Michael L. J. Apuzzo, Surgery of the third ventricle, і особисто подарував А. П. Ромоданову, на жаль, автограф не зберігся. Книга з питань хірургічного лікування пухлин третього шлуночка мозку, а на той час в інституті ця тема розроблялася і була затверджена та виконана й захищена докторська дисертаційна робота.

Велику кількість монографій вітчизняних провідних нейрохірургів було подаровано з автографами й без них Ромоданову А. П., а також іншим професорам та науковим співробітникам інституту, які вони передали в фонд наукової бібліотеки. Ромоданов А. П. продовжував передплачувати журнал «Journal of Neurosurgery», «Surgical Neurology», професор Педаченко Г. П. «Journal of Neurology Neurosurgery and Psychiatry», професор Духін О. Л. «Neuro-Chirurgie», професор Хомінський Б. С. «Neoplasma», професор Орлов Ю. О. «Neurosurgery», доктор мед. наук Мостова Т. С. «British Journal of Neurosurgery». Також нам надсилали журнал Neurology. Усі ці наукові періодичні видання були передані в фонд наукової бібліотеки, вони зберігаються і до нині. Монографії, які науковці видавали особисто також поповнювали фонд наукової бібліотеки.

Крім того, кожний рік виділялися кошти на передплату вітчизняних періодичних наукових видань та придбання нової вітчизняної та зарубіжної літератури. Обов'язково передплачували основні видання по нейрохірургії та неврології соціалістичних країн.

Провідні вчені інституту надавали консультативну допомогу працівникам бібліотеки з питань поповнення книжкового фонду та підготовки молодих вчених. При бібліотеці створена бібліотечна рада, яку протягом багатьох років очолювала А. Г. Дзевалтовська. У складі бібліотечної ради працювали професори: Б. С. Хоминський, О. Л. Духін, А. Л. Абашев–Константиновський, кандидати медичних наук та наукові співробітники М. К. Бротман, Г. С. Глушкова, доктор мед. наук Л. П. Разумовська-Молукало. Кожного дня А. Г. Дзевалтовська переглядала всі періодичні надходження бібліотеки (вітчизняні та зарубіжні), готувала огляди французького і польського нейрохірургічних журналів для доповідей на конференціях інституту. Огляди основних нейрохірургічних журналів англійською мовою готував К. Е. Рудяк.

З 1989 р. бібліотечну раду очолює кандидат мед. наук І. Г. Кисельова. У бібліотечній раді на той час працювали: професор Т. П. Верхоглядова, доктор мед. наук Л. П. Разумовська-Молукало, О. В. Копйов, кандидати мед. наук І. О. Приходченко, С. Г. Дунаєвська. Кисельова І. Г. брала участь у зібранні матеріалів про діяльність інституту та співробітників, які друкувалися в журналах, збірниках наукових праць та їх систематизації.

З 1993 року по 2013 рік очолював інститут академік Зозуля Ю. П., а заступником директора з наукової роботи був академік Цимбалюк В. І. Це керівництво активно продовжило сприяти розвитку наукової бібліотеки. Зозуля Ю. П. особисто звертався до керівників видавництва іноземних нейрохірургічних видань з проханням допомогти в тому, щоб науковці інституту мали можливість читати їх видання. Завдяки цьому бібліотека впродовж багатьох років продовжувала отримувати: «Journal of Neurosurgery», «Neurosurgery, Surgical Neurology». Звичайно, приділялася увага щорічній передплаті вітчизняних наукових періодичних видань і Ю. П. Зозуля особисто слідкував за новими надходженнями до бібліотеки, знайомився з ними першим, багато читав.

З 2013 по 2023 роки інститут очолював академік Педаченко Є. Г. Головним у його роботі завжди було вирішення найбільш актуальних проблем сучасної медицини. За період його перебування на посаді директора багато чого вдалося втілити в розвиток медицини та, зокрема, нейрохірургії. Для бібліотеки цей період також був сприятливим. У Є. Г. Педаченка було дуже поважне відношення до бібліотеки. Він передав велику кількість літератури вітчизняної та зарубіжної: свої монографії, які були видані раніше і видаються сьогодні, подаровані йому колегами з автографами, періодичні видання і передплачував для бібліотеки іноземний журнал World Neurosurgery. За час перебування на посаді директора Педаченку Є. Г. і колективу інституту прийшлося зіткнутися з великими труднощами, які принесла повномасштабна війна між Росією та Україною. Попри всі труднощі всі підрозділи інституту, в тому числі й бібліотека, працювали і продовжують працювати. На сьогоднішній день підтримка бібліотеки з боку Є. Г. Педаченка продовжується.

З 2023 по 2025 роки виконував обов'язки директора член-кориспондент НАМН України Розуменко В. Д. З перших днів свого навчання в клінічній ординатурі та аспірантурі в інституті він дуже багато працював у бібліотеці. Ще тоді він купував для себе необхідні книги, опрацьовував їх і передавав у фонд бібліотеки. Готував кандидатську дисертаційну роботу, через деякий час і докторську. Як нейрохірург він вивчав застосування лазерних променів у нейрохірургії. Ця тема була втілена у його докторській дисертаційній ро-

боті. Він зібрав велику кількість літератури з цього питання і після захисту докторської дисертації всю колекцію передав до бібліотеки. Розуменко В. Д. продовжує брати участь у розвитку бібліотеки.

Молоді нейрохірурги, які навчалися і продовжують навчатися за кордоном, також беруть участь у розвитку наукової бібліотеки. Багато наукової іноземної літератури передав до бібліотеки канд. мед. наук Костюк М. Р. Рассказов С. Ю. упродовж кількох років передплачував Journal of Neurosurgery та європейський журнал Acta Neurochirurgica й передавав багато наукових видань з питань нейрохірургії та неврології.

Постійно передає свої видання та книги, які йому подарували колеги, член-кориспондент Поліщук М. Є., а також до бібліотеки передають літературу професори Вербова Л. М., Чеботарьова Л. Л., Костюк К. Р., Третяк І. Б., доктор мед. наук Гук М. О., науковий співробітник Жданова В. М.

Згадаю і про тих, кого з нами вже немає, але вони у свій час брали велику участь у розвитку бібліотеки: член-кориспондент НАМН України Лісяний М. І., професори Пелех Л. Є., Лапоногов О. О., Орлов Ю. А., Сергієнко Т. М., наукові співробітники Косінов А. Є., Цимбал М. О., Черченко А. П., їх родини передали в фонд бібліотеки особисті колекції цих нейрохірургів.

Інститут займається пошуком матеріалів про колишніх співробітників Київського психоневрологічного інституту та Київського НДІ нейрохірургії, а також пошуком могил тих, кого вже давно немає в живих і бере на себе догляд за могилами, які занедбані через відсутність родичів. Цими питаннями займається науковий співробітник науково-організаційного відділу Кузьменко В. О. Проводиться дуже велика робота для історії інституту та пам'яті про тих, хто творив історію розвитку нейрохірургії в Україні. Сталася цікава подія: Кузьменко В. О. розшукав могилу професора Гейнісмана Я. І. та знайшов доньку і онука Холомошичева Григорія. Кузьменко В. О. зв'язався з ними і онук виявив бажання відвідати інститут. Під час відвідання інституту Холомошичев Григорій попросив дозволу завітати й до бібліотеки. Нам також було цікаво побачитися з близькими професора Гейнісмана Я. І. Ми організували йому гарну зустріч, провели екскурсію по бібліотеці розповіли історію бібліотеки та яке відношення його дідусь (професор Гейнісман Я. І.) мав до бібліотеки й який вклад він вніс у її розвиток. Ми подарували йому книгу з історії створення інституту нейрохірургії до 50-річчя інституту, яке святкували в 2000 році. У книзі згадується про діяльність професора Гейнісмана Я. І. Зі слів Кузьменка В. О. він був дуже приємно вражений тим, що відвідав інститут, в якому все життя пропрацював його дідусь, та від зустрічі зі співробітниками інституту та бібліотеки. Під впливом таких вражень його спонукало зробити щось приємне для бібліотеки і вже через кілька тижнів бібліотека отримала в подарунок комп'ютер. Хоча техніка була й не нова, але Холомошичев Григорій все зробив для того, щоб комп'ютер оновити новими деталями. Тепер бібліотека має можливість працювати на найкращому комп'ютері в нашій бібліотеці від онука професора Гейнісмана Я. І. Ми завдячуємо сім'ї Холомошичевих і з великим задоволенням прийняли такий подарунок.

Дякуємо Національній науковій медичній бібліотеці України, яка впродовж багатьох років надає допомогу науковій бібліотеці інституту нейрохірургії не тільки методичним керуванням, але і літературою. При кожному відвідуванні ННМБ України, ми завжди отримуємо книги та періодичні видання, які нам передає Національна бібліотека. Така підтримка дуже важлива на теперішній час, тому що наша країна і ми всі знаходимося у стані війни. Попри все ми сподіваємося, що найближчим часом наступить мир у нашій країні.

ДІЯЛЬНІСТЬ БІБЛІОТЕК ЩОДО ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Кулієва Тамара

кандидатка наук із соціальних комунікацій, провідна бібліотекарка
Національної наукової медичної бібліотеки України,
м. Київ

Анотація. У статті розглянуто проблеми екології в сучасному світі. Розкрито питання діяльності бібліотек щодо підвищення рівня екологічної грамотності користувачів та формування екологічної культури.

Ключові слова: екологічна культура, екологічна освіта, екологія, інформація, навколишнє середовище, сталий розвиток, формування екологічної культури.

LIBRARIES' ACTIVITIES IN FORMING ECOLOGICAL CULTURE

Kulieva Tamara

Candidate of Sciences in Social Communications, Leading Librarian
of the National Scientific Medical Library of Ukraine,
Kyiv

Abstract. The problems of ecology in the modern world are considered. The issues of library activities in terms of increasing the level of environmental literacy of users and the formation of an ecological culture are revealed.

Keywords: ecological culture, environmental education, ecology, information, environment, sustainable development, the formation of an ecological culture.

Сучасні локальні та глобальні екологічні проблеми торкаються всього людства і вимагають для свого вирішення значних економічних та соціальних зусиль. Проблеми екології в сучасному світі є одними з найбільш актуальних серед глобальних загроз, що стоять перед людством. Питання виживання людини за умов найгострішої екологічної напруженості хвилює сьогодні не лише учених й світову громадськість, занепокоєність екологічним станом висловлює кожен небайдужий житель планети, докладаючи зусиль для захисту довкілля. Постійне погіршення стану навколишнього середовища за останні десятиліття, негативні наслідки науково-технічного прогресу та руйнівна діяльність людини по відношенню до природи, а також девальвація її духовних, моральних та етичних норм негативно відображаються на сталому розвитку суспільства. Екологічні проблеми останніми роками настільки загострилися, що сьогодні не залишилося жодної сфери життя суспільства, якої б вони не торкнулися. Антропогенний вплив на природне середовище призводить до порушення природного стану атмосфери, природних вод та ландшафту планети, її флори та фауни. Наразі існує потреба у якнайшвидших діях зі збереження життя на планеті. У багатьох країнах вирішення екологічних питань поставлено на найвищій державній рівень. Так, 15 квітня в багатьох країнах щорічно відзначається – День екологічних знань, міжнародне свято, яке було засновано у 1992 році на Конференції ООН у Ріо-де-Жанейро, де обговорювалися питання охорони навколишнього середовища. Основна мета свята – підвищення рівня екологічної грамотності населення та формування екологічної культури.

В умовах глобальної екологічної кризи збереження необхідного балансу між економікою, суспільством та навколишнім середовищем може бути досягнуто лише за рахунок формування нової екологічно безпечної та економічно оптимальної моделі розвитку – сталого розвитку. Головним пріоритетом є координація глобальних, національних та регіональних інструментів реалізації цілей сталого розвитку. Найважливішим чинником сталого розвитку суспільства є правильно організована система екологічної освіти, яка сприяє формуванню екологічного світогляду та екологічної культури, як засобу гармонізації відносин між суспільством і природою, спрямований на збереження життя планети. Глобальний характер екологічних проблем свідчить про необхідність формування екологічної культури населення як основи нового способу життя. Питання екологічної культури є актуальним для всіх без винятку країн сучасного світу і є необхідною умовою сталого розвитку суспільства.

Події багатьох років – екологічні катастрофи, забруднення повітря, вирубування лісів, спонукають бібліотеки визначити свої можливості у сфері екологічної освіти. Бібліотеки всього світу, як центри життя різноманітних спільнот, у своїй діяльності приділяють значну увагу проблемі формування екологічної культури та пропаганді ідей сталого розвитку. Доступність бібліотек та величезні інформаційні ресурси дозволяють їм стати головним інформаційним центром у поширенні знань про екологічну безпеку, здоровий спосіб життя, про стан навколишнього середовища, про використання природних ресурсів, з метою формування екологічної культури у суспільстві. Колишній директор бібліотеки м. Бірмінгема Брайан Гемблз вважав, що бібліотеки мають стати «зернами пізнання», які мають проростати у свідомості жителів міст і тим самим підвищити їхню екологічну грамотність та компетентність. За американською традицією, бібліотеки, що працюють з екологічною проблематикою, називають «стійкими» або «зеленими» (sustainable library, green library). Під екологічною культурою розуміється сукупність особистісних, морально-політичних установок, соціально-моральних цінностей, норм і вимог, правил, нави-

чок, здійснення яких забезпечує стійку якість довкілля, забезпечення екологічної безпеки та раціональне використання природних ресурсів. Екологічна культура – це «сукупність знань, умінь та навичок, необхідних для пошуку та оцінки екологічної інформації з різних інформаційних джерел; її наявність виявляється у усвідомленій потребі використовувати достовірну інформацію у повсякденні; вона формується внаслідок спільної роботи бібліотекаря та читача».

Сьогодні екологічна тематика – складова інформаційно-бібліотечно-обслуговування користувачів практично у всіх бібліотеках. У зв'язку з цим існує потреба моделювання системи, що дозволяє бібліотекам цілеспрямовано здійснювати інформування населення з питань екології. Якщо професійно організована та чітко подана бібліотекою інформація сприяє становленню екологічної свідомості користувачів, можна говорити про виконання головного соціально-значущого завдання будь-якої бібліотеки – її вплив на формування екологічної культури користувачів. Зацікавленість бібліотеки у пропаганді та розповсюдженні екологічних знань серед широкого загалу очевидна, адже бібліотека здатна об'єднувати користувачів, що дає можливість не тільки максимально поширювати екологічну інформацію, а й створювати діалогову ситуацію між користувачами різних вікових, соціальних та інших груп, необхідну для встановлення тісного контакту між ними.

Останнім часом зросло кількість проєктів, спрямованих на охорону та зниження негативного впливу на навколишнє середовище, формування екологічної культури, підвищення грамотності, розвиток екотуризму. Ситуація у світі складається таким чином, що сучасна людина має бути екологічно свідомою, екологічно освіченою та екологічно компетентною. Говорячи про світові екологічні проблеми, необхідно звернути увагу на проблеми локального масштабу. Місія діяльності бібліотек з формування екологічної культури громадян – підвищення рівня екологічної поінформованості населення, поширення інформації про стан довкілля, пропаганда здорового способу життя, виховання дбайливого ставлення до природи. Одне з головних завдань у роботі бібліотек у цьому напрямі – надання вичерпної інформації про проблеми взаємовідносин людини й природи та сприяння формуванню екологічного світогляду. Бібліотечний фахівець повинен орієнтуватися у фонді своєї бібліотеки, бути обізнаним щодо опублікованих матеріалів з проблеми, володіти науково-обґрунтованими уявленнями та знаннями в галузі екологічної безпеки, охорони навколишнього середовища, природокористування та надати кваліфіковану консультацію користувачам щодо пошуку матеріалів з екологічних питань. Різні екологічні заходи дають можливість бібліотекам активніше поширювати екологічну інформацію. Завдяки використанню традиційних бібліотечних форм роботи: виставки, перегляди літератури на професійних заходах, бібліотечні конференції та семінари, круглі столи, бесіди та зустрічі із фахівцями, науковцями, практиками, екологічні клуби та гуртки та нових методів роботи та новітні технології: електронних баз даних, екологічних сторінок та сайтів бібліотек, повнотекстових матеріалів видань екологічної спрямованості і т. ін. Подібні заходи сприяють реалізації принципів безперервної екологічної освіти. Отриману в бібліотеці екологічну інформацію та необхідні знання в галузі екології, природокористування, охорони навколишнього середовища та інших суміжних наук користувач може застосувати у своїй індивідуальній та громадській практичній природоохоронній діяльності. Таким чином, бібліотеки, займаючись формуванням екологічної культури користувачів, активно просувають екологічні ідеї у суспільство, що сприяє розвитку екологічної політики, здійсненню природоохоронної діяльності, вирішенню екологічних проблем.

У час трансформаційних змін діяльності бібліотек, поглядів на їх завдання та функції, перетворення бібліотеки сучасності на креативний простір для комунікацій, потрібно усвідомлювати, що книга (паперова, електронна) залишається соціальним маркером. Це дозволить бібліотечним фахівцям, і надалі, працювати над створенням нових інноваційних проектів з екологічної просвіти; впровадженню форм традиційного та віртуального середовища; об'єднання документних ресурсів бібліотек, архівів, музеїв; моніторингом та аналізом потоків екологічної інформації та створенню інформаційно-аналітичних бібліотечних продуктів із означеної проблематики відповідно до потреб користувачів та суспільства.

Розкрити всі компоненти екологічної культури належить спільно багатьом соціальним інститутам, відповідальним за розвиток суспільства, в тому числі й бібліотекам, роль яких стає дедалі вагомішою. Бібліотека сьогодні – це багаторівнева система екологічної інформації; центр еколого-просвітницької діяльності; місце, де триває активна діяльність з поширення поінформованості населення, виховання усвідомленого та відповідального ставлення до природи. Внесок бібліотек у реалізацію ідеї сталого розвитку суспільства не можна недооцінювати. Вони сприяють втіленню в життя концепції безперервної екологічної освіти та відіграють важливу роль щодо формування екологічної культури.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бібліотеки і екологічна просвіта : дайджест / Публічна б-ка ім. Лесі Українки; упоряд.: Романюк О. І., Іщук Н. В. – Київ, 2013. – 22 с.
2. Романченко І. Г. Діяльність бібліотек по формуванню екологічної культури дітей (друга половина XX століття) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.08 / І. Г. Романченко ; КНУКіМ. – Київ, 2006. – 19 с.
3. Sustainability and Libraries: ALA and Sustainability [Electronic resource] // ALA Library LibGuides / Amer. Library Assoc. – Text data. – [Chicago, 2025]. – Mode of access: <https://libguides.ala.org/SustainableLibraries> (Laat access: 21.08.2025). – Title from the screen.
4. Sustainability and Libraries: Green Libraries [Electronic resource] // ALA Library LibGuides / Amer. Library Assoc. – Text data. – [Chicago, 2025]. – Mode of access: <https://libguides.ala.org/SustainableLibraries/Green> (Laat access: 21.08.2025). – Title from the screen.
5. Green Libraries : a Website for Information about Green and Sustainable Libraries [Electronic resource]. – Text data. – Mode of access: <http://www.greenlibraries.org/> (Laat access: 21.08.2025). – Title from the screen.

REFERENCE

1. Biblioteki i ekolohichna prosvita : daidzhest / Publichna b-ka im. Lesi Ukrainky ; uporiad.: Romaniuk O. I., Ishchuk N. V. – Kyiv, 2013. – 22 s. [in Ukrainian].
2. Romanchenko I. H. Diialnist bibliotek po formuvanniu ekolohichnoi kultury ditei (druha polovyna KhKh stolittia) : avtoref. dys. ... kand. ist. nauk : 07.00.08 / I. H. Romanchenko ; KNUKiM. – Kyiv, 2006. – 19 s. [in Ukrainian].
3. Sustainability and Libraries: ALA and Sustainability [Electronic resource] // ALA Library LibGuides / Amer. Library Assoc. – Text data. – [Chicago, 2025]. – Mode of access: <https://libguides.ala.org/SustainableLibraries> (Laat access: 21.08.2025). – Title from the screen [in English].
4. Sustainability and Libraries: Green Libraries [Electronic resource] // ALA Library LibGuides / Amer. Library Assoc. – Text data. – [Chicago, 2025]. – Mode of access: <https://libguides.ala.org/SustainableLibraries/Green> (Laat access: 21.08.2025). – Title from the screen [in English].
5. Green Libraries : a Website for Information about Green and Sustainable Libraries [Electronic resource]. – Text data. – Mode of access: <http://www.greenlibraries.org/> (Laat access: 21.08.2025). – Title from the screen [in English].

РОЛЬ ІНСТИТУЦІЙНИХ РЕПОЗИТАРІЇВ У ФОРМУВАННІ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ДОСЛІДНИКІВ

Шестак Наталія

молодша наукова співробітниця (бібліотечна справа) наукового відділу освітньо-інформаційних технологій Державної наукової установи «Центр інноваційних технологій охорони здоров'я» Державного управління справами, м. Київ

Анотація. У статті розглядається роль відкритих науково-освітніх систем у забезпеченні вільного доступу до наукової інформації та підвищенні якості досліджень. Проаналізовано основні типи відкритих систем: наукові репозитарії, електронні журнали відкритого доступу, освітні платформи та наукові соціальні мережі. Особлива увага приділена інституційному репозитарію ДНУ «ЦІТОЗ» ДУС, який сприяє формуванню інформаційної, методологічної, етичної, комунікативної, публікаційної та мотиваційної компетентностей дослідників.

Ключові слова: відкритий доступ, наукові репозитарії, освітні платформи, наукова комунікація, дослідницька компетентність.

THE ROLE OF INSTITUTIONAL REPOSITORIES IN SHAPING RESEARCHERS' SCIENTIFIC AND RESEARCH COMPETENCE

Shestak Nataliya

Junior researcher (library science) of the Scientific Department of Educational and Informational Technologies of the State Institution of Science «Center of innovative healthcare technologies» State Administrative Department, Kyiv

Abstract. The problems of ecology in the modern world are considered. The issues of library activities in terms of increasing the level of environmental literacy of users and the formation of an ecological culture are revealed.

Keywords: ecological culture, environmental education, ecology, information, environment, sustainable development, the formation of an ecological culture.

Провідні наукові організації та університети створюють власні репозитарії наукових публікацій, підтримують розвиток відкритих наукових журналів та платформ.

Відкриті науково-освітні системи забезпечують відкритий доступ до наукової та освітньої інформації, сприяють створенню, поширенню та використанню наукових знань та охоплюють різні платформи й інструменти, що сприяють доступу до знань і наукових досліджень без фінансових чи організаційних бар'єрів.

До основних типів належать:

- відкриті наукові репозитарії, що дозволяють розміщувати препринти, дослідницькі дані та інші наукові матеріали у вільному доступі
- електронні наукові журнали відкритого доступу – забезпечують швидку та безкоштовну публікацію результатів досліджень
- платформи відкритої освіти – надають можливість проходження онлайн-курсів за різними напрямками науки
- наукові соціальні мережі та платформи співпраці – сприяють обміну ідеями та результатами між дослідниками [1].

Відкриті науково-освітні системи у науковій діяльності ДНУ «ЦІТОЗ» ДУС мають багато переваг, серед яких забезпечення безкоштовного доступу до наукових матеріалів, що сприяє розширенню кола дослідників. Також ці системи пропонують нові методи навчання та підвищують ефективність освітнього процесу, дозволяють науковим працівникам з різних куточків світу обмінюватись досвідом та ідеями, що підвищує якість досліджень [2].

Інституційний репозитарій ДНУ «ЦІТОЗ» ДУС відіграє важливу роль у формуванні науково-дослідницької компетентності дослідників, забезпечуючи вільний доступ до наукових результатів, сприяючи обміну знаннями, надаючи можливості для професійного розвитку через аналіз існуючих досліджень, а також сприяючи видимості та цитованості наукових праць, що підвищує якість досліджень і їхній вплив [3].

Модель впливу інституційного репозитарію на дослідницьку компетентність:

1. Інформаційна компетентність:

- Доступ до відкритих наукових ресурсів
- Навички пошуку, відбору та систематизації інформації
- Використання сучасних джерел для обґрунтування досліджень.

2. Методологічна компетентність:

- Робота з різними видами наукових публікацій (статті, дисертації, препринти, звіти)
- Формування умінь аналізувати, інтерпретувати й порівнювати результати
- Використання репозитарію для формування огляду літератури.

3. Етична та правова компетентність:

- Розуміння принципів відкритого доступу (Open Access)
- Знання ліцензій (Creative Commons) та авторського права
- Академічна доброчесність, уникнення плагіату.

4. Комунікативна компетентність:

- Ознайомлення з роботами колег в Україні та за кордоном
- Використання репозитарію як платформи для наукової комунікації
- Формування навичок міждисциплінарної взаємодії.

5. Публікаційна культура та наукометрична грамотність:

- Навички підготовки власних праць для відкритого доступу
- Розуміння процесів індексації, цитованості, наукової репутації
- Використання репозитарію для підвищення видимості результатів.

6. Самоосвітня та мотиваційна компетентність:

- Стимулювання до самостійного навчання через доступ до нових знань
- Розвиток навичок рефлексії та оцінки власних результатів
- Підвищення мотивації до якісних досліджень.

Для нашої Установи розвиток та використання відкритих науково-освітніх систем є важливим фактором підвищення якості наукових досліджень і забезпечення доступу до сучасної наукової інформації для дослідників, викладачів та студентів.

Використання їх є важливою тенденцією розвитку сучасної науки. Розвиток та вдосконалення відкритих науково-освітніх систем сприяє демократизації доступу до знань, підвищенню ефективності досліджень та інтеграції наукового співтовариства.

Проте, існують певні проблеми та виклики, які потребують вирішення для забезпечення більш широкого та ефективного використання відкритих науково-освітніх систем у науковій діяльності. Враховуючи перспективи розвитку відкритих науково-освітніх систем, у майбутньому можна очікувати подальший їх розвиток, зокрема, це використання AI для покращення пошуку та організації наукових даних, зростання популярності відкритих журналів, формування нових міжнародних дослідницьких груп.

Таким чином, інституційний репозитарій є важливим інструментом для підтримки, розвитку та підвищення якості наукових досліджень у ДНУ «ЦІТОЗ» ДУС, безпосередньо впливаючи на рівень компетентності дослідників.

Робота виконується в рамках науково-дослідної роботи «Медико-соціальне обґрунтування, розробка та запровадження моделі «Центр інноваційних технологій охорони здоров'я» на основі триєдності науки, освіти та практики в роботу багатопрофільного закладу охорони здоров'я, визначення її ролі у формуванні єдиного медичного простору». Державний реєстраційний номер: 0125U000318.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Іванова С. М. Науково-технологічна політика цифрової трансформації освіти і науки: зарубіжний досвід / С. М. Іванова, А. В. Кільченко // Інформаційні технології в освіті та науці : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., м. Мелітополь, 10–11 черв. 2021 р. / Мелітопольський держ. пед. ун-т ім. Богдана Хмельницького. – Мелітополь, 2021. – С. 52–56.
2. Модель використання відкритих електронних науково-освітніх систем для розвитку інформаційно-дослідницької компетентності наукових і науково-педагогічних працівників / О. М. Спірін [та ін.] // Інформ. технології і засоби навчання. – 2020. – № 3. – С. 302–323. – <https://doi.org/10.33407/itlt.v77i3.3985> [in Ukrainian].
3. Мішакіна Ю. П. Інституційні цифрові репозитарії: аналіз стану в Україні та перспективи розвитку / Ю. П. Мішакіна // Вісн. Харків. держ. акад. культури : зб. наук. пр. / М-во культури України, ХДАК. – Харків, 2012. – Вип. 38. – С. 240–249.

REFERENCE

1. Ivanova S. M. Naukovo-tehnolohichna polityka tsyfrovoyi transformatsii osvity i nauky: zarubizhnyi dosvid / S. M. Ivanova, A. V. Kilchenko // Informatsiini tekhnolohii v osviti ta nauksi : materialy II Mizhnar. nauk.-prakt. konf., m. Melitopol, 10–11 cherv. 2021 r. / Melitopolskyi derzh. ped. un-t im. Bohdana Khmelnytskoho. – Melitopol, 2021. – S. 52–56 [in Ukrainian].
2. Model vykorystannia vidkrytykh elektronnykh naukovo-osvitnykh system dlia rozvytku informatsiino-doslidnytskoi kompetentnosti naukovykh i naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv / O. M. Spirin [ta in.] // Inform. tekhnolohii i zasoby navchannia. – 2020. – № 3. – S. 302–323. – <https://doi.org/10.33407/itlt.v77i3.3985> [in Ukrainian].
3. Mishakina Yu. P. Institutsialni tsyfrovi repozytarii: analiz stanu v Ukraini ta perspektyvy rozvytku / Yu. P. Mishakina // Visn. Kharkiv. derzh. akad. kultury : zb. nauk. pr. / M-vo kultury Ukrainy, KhDAK. – Kharkiv, 2012. – Vyp. 38. – S. 240–249 [in Ukrainian].

СОЦІАЛЬНЕ ПАРТНЕРСТВО ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЄКТІВ: НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕКИ ПОЛТАВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО МЕДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Боровик Ольга

директорка бібліотеки Полтавського державного медичного університету,
м. Полтава

Анотація. У статті розглянуто питання важливості міжкультурної комунікації бібліотеки закладу вищої освіти з іншими інституціями та застосування бібліотечних проєктів у просвітницькій діяльності книгозбірні. Описані основні характеристики проєктів та подано їх класифікацію за певними ознаками. Висвітлено досвід проєктної роботи бібліотеки Полтавського державного медичного університету в межах соціального партнерства як з вітчизняними, так і з міжнародними партнерами.

Ключові слова: бібліотека ПДМУ, користувачі, соціальне партнерство, співпраця, проєктна діяльність, просвітницька діяльність, бібліотечні заходи.

SOCIAL PARTNERSHIP AS A MEANS OF IMPLEMENTING INNOVATIVE PROJECTS: THE CASE OF THE LIBRARY OF POLTAVA STATE MEDICAL UNIVERSITY

Borovyk Olga

Director of the Library Poltava State Medical University,
Poltava

Abstract. The article explores the importance of intercultural communication between a higher education institution's library and other institutions, as well as the application of library projects in the library's educational and outreach activities. It describes the main characteristics of such projects and provides their classification based on specific criteria. A review of scholarly publications by library science researchers on the topic is presented. The article highlights the project work experience of the Poltava State Medical University Library within the framework of social partnership with both national and international partners. This includes participation in the international project "Sister Libraries" and cooperation with the British library of Marjon University, collaboration with the local NGO "Rivnovaha-Plus," interaction with cultural figures, and engagement with other educational libraries to provide users with a wide range of informational services.

Keywords: PSMU Library, users, social partnership, cooperation, project activities, educational outreach, library events.

Реалії сьогодення змушують освітянські бібліотеки активізувати свою діяльність у сфері міжкультурної комунікації з іншими книгозбірнями, громадськими організаціями, інформаційними та культурними установами і внаслідок такої тісної співпраці створювати спільні й власні проекти, завдяки яким формувати позитивний імідж як закладу освіти, так і самої бібліотеки.

Огляд наукових публікацій вітчизняних та закордонних бібліотекознавців дають підстави стверджувати, що будь-яка проектна діяльність слугує поштовхом задля впровадження креативних інновацій в бібліотечній роботі. На цьому наголошували І. Лобановська, В. Білоус, Р. Краплич, О. Воскобойнікова-Гузєва. Про теорію та методологію соціокультурного проектування дізнаємося з праць О. Безпалько, П. Микитюк, О. Яковлева. Тему сучасних соціально-партнерських взаємин викладено в методичних матеріалах І. Огус, О. Башун, Т. Петелько, Л. Самчук.

Проектна діяльність належить до категорії інноваційної та творчої роботи, яка полягає у трансформації реальності, заснованій на релевантній технології, яку можна стандартизувати, опанувати та вдосконалити.

«Проект» – у перекладі з латинської означає «кинутий уперед», тобто спрямований уперед погляд на будь-яку діяльність [5]. Натепер будь-який проект передбачає широкий спектр дій задля досягнення конкретної мети в установлені терміни із залученням найефективніших засобів, які забезпечать отримання запланованих якісних та кількісних результатів.

Залежно від цілей і напрямів проекти визначають як наукові, виробничі, технологічні, організаційні, управлінські, соціальні. Їх зі свого боку поділяють: за напрямом діяльності й характером цілей і завдань (пілотні, інвестиційні, інформаційні, освітні, культурно-дозволені, партнерські, професійні тощо); за масштабами (монопроекти, мультипроекти, мегапроекти), за термінами виконання (короткотермінові, середньотермінові, довготермінові); за особливостями фінансування (власні або залучені кошти – бюджетні, спонсорські, грантові, кредитні, благодійні) [5].

У межах соціального партнерства проектну діяльність використовують для реалізації комплексу поліваріантних комунікацій, обміну інформацією та спілкування. «Соціальне партнерство – особливий тип взаємодії між бібліотечно-інформаційними установами та державними й місцевими органами влади, бібліотеками, громадськими організаціями, підприємствами, об'єднаннями та окремими громадянами, метою яких є забезпечення (ресурсне, організаційне, інтелектуальне тощо) максимально повного задоволення інформаційних, соціокультурних, освітніх потреб суспільства шляхом реалізації спільних проектів і заходів» [4].

Тобто, соціальними партнерами бібліотеки можуть бути як окремі користувачі, так і вітчизняні й закордонні комерційні організації, бізнес-компанії та благодійні фонди. Під час реалізації проекту формуються інноваційні освітянські, наукові, просвітницькі, медійні сервіси.

Соціальне партнерство в нашій країні переважно залишається зосередженим у сфері соціокультурного розвитку, а співпраця бібліотек з іншими інституціями та закладами набуває більшого розмаху. Бібліотека стає доступною для різноманітних ідей, запропонованих користувачами. Активними учасниками цього процесу виступають і бібліотеки закладів вищої освіти, зокрема бібліотека Полтавського державного медичного університету.

Серед найбільш значущих проектів, реалізованих останнім часом книгозбірнею ПДМУ – міжнародне співробітництво у професійній сфері. А саме: підписання меморандуму про співпрацю між бібліотекою ПДМУ та бібліотекою Плімутського університету Марджон (Велика Британія). Це від-

булося завдяки активній участі бібліотеки ПДМУ у проекті «Бібліотеки-посестри», що засновано благодійним фондом «Бібліотечна країна» та асоціацією публічних бібліотек Великої Британії «Libraries Connected».

Під час навчального року бібліотеки провели численні робочі онлайн зустрічі на платформі Zoom, обмінялися презентаціями та відеофайлами про історію університетів і формування бібліотечних фондів, ділилися традиціями й досвідом сучасного обслуговування здобувачів освіти та презентували соціокультурні програми. У цих подіях брали участь не тільки співробітники бібліотеки, а й зацікавлені користувачі, студенти й викладачі університету, які вільно володіють англійською мовою.

У День європейських авторів відбувся міжкультурний діалог із британськими друзями. Бібліотеки провели спільний захід, який об'єднав поціновувачів художньої літератури. Учасники заходу переглянули відеострічки, що були створені напередодні обома сторонами про найулюбленіші та найчитаніші твори українських і британських класиків та сучасних письменників. Здобувачі освіти, учасники «Чайно-книжкового студентського клубу» ПДМУ, співробітники бібліотеки та викладачі кафедри іноземних мов з латинською мовою та медичною термінологією, перебуваючи в атмосфері живого міжкультурного спілкування ділилися враженнями, відповідали на питання британських друзів. Директорка бібліотеки ПДМУ передала до фонду бібліотеки Плімутського університету Марджон книгу в електронному вигляді англійською мовою Андрія Тичини «Україна: Захід, Схід».

Ми пишаємося тим, що можемо не тільки ділитися своїм досвідом та переймати напрацювання в бібліотечній галузі закордонних колег, а й тим, що маємо шанс розповісти громадянам Великої Британії про багатющу історію нашої держави та донести правду про трагічні події, які відбуваються сьогодні в Україні.

Задля реалізації 17 цілей сталого розвитку та забезпечення участі ПДМУ в міжнародному рейтингу THE University Impact Rankings відповідно до критерію «Громадський доступ до бібліотек», книгозбірня університету у Всесвітній день інформації організувала заняття з медіаграмотності для громадян похилого віку, жителів міста, на якому літні люди навчалися інформаційної безпеки, ознайомилися з методами та прийомами розпізнання фактів від фейкових новин, отримали практичні поради, як захиститися від інтернет-шахраїв та телефонних аферистів.

Перспективним стало співробітництво бібліотеки ПДМУ з місцевою громадською організацією «Рівновага-Плюс» (проект «Надія Є!»), яка зосереджена на роботі з родинами, що опікуються молоддю з інвалідністю. Вперше «особливих» хлопців та дівчат вітали у музеї раритетної книги бібліотеки ПДМУ в Міжнародний день людей з інвалідністю. Із захопленням гості розглядали ексклюзивні книжкові видання в оригінальних палітурках, дивувалися розмірам фоліантів, намагалися прочитати інскрипти відомих діячів медичної науки.

Наступною стала зустріч із молоддю ГО «Рівновага-плюс» на просвітницькому заході «Безпечний інтернет: ризики й можливості» у центральній читальній залі книгозбірні. Учасники заходу занурилися в основи інтернет-етикету, історію розвитку засобів інформації, дізналися як розпізнати та захиститися від кіберзагроз. Маємо надію, що партнерство університетської книгозбірні з учасниками ГО надасть нові можливості у розвитку й соціалізації молодих людей з інвалідністю.

Бібліотека ПДМУ завжди залишалася важливим університетським центром взаємодії творчих особистостей. Останні десять років активізувалася співпраця з культурними діячами, серед партнерів – письменники, художники, жур-

налісти, митці. Традиційними в стінах бібліотеки стали презентації книжок, виставки картин.

На часі стала співкоординована робота бібліотеки ПДМУ з іншими освітянськими бібліотеками з надання користувачам широкого спектра інформаційних послуг, а саме: міжбібліотечний абонемент (МБА), віртуальна бібліографічна довідка, електронна доставка документів (ЕДД).

Партнерство з багатьма вітчизняними видавництвами, волонтерськими організаціями надає можливість систематично поповнювати книжковий фонд сучасною і затребуваною літературою. Зокрема, у межах соціального проекту «Незламні бібліотеки» від команди «PEN Ukraine» та британської благодійної організації «Book Aid International» бібліотека ПДМУ отримала комплект англomовної літератури.

З-поміж важливих напрямів діяльності бібліотеки ПДМУ – поширення та популяризація здобутків науковців, визначних діячів полтавської медичної школи. «У бібліо-

теці активно розвивається співпраця з Інститутом енциклопедичних досліджень, Державною науковою установою «Енциклопедичне видавництво», науково-видавничими проектами як «Полтавіка. Полтавська енциклопедія». Співробітники бібліотеки укладають матеріал про відомих медиків до Книги Пам'яті лікарів Полтавщини, до Енциклопедії Сучасної України» [1].

Отже, проектна діяльність у межах соціального партнерства дійсно відкриває нові перспективи в інформаційно-бібліотечній роботі, бо це не хаотично-спонтанні дії, а планомірне впровадження інноваційних ідей, які мають чітко визначену мету, перспективу, строки виконання і націлені на конкретний результат. Під час взаємодії бібліотеки з іншими інституціями зміцнюється соціальне, корпоративне, партнерське співробітництво, засвоюються нові технології, знання, відбувається обмін досвідом, суттєво покращується різноманітний спектр послуг книгозбірні університету.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Боровик О. Б. Бібліотечний вимір: на шляху до професійних успіхів. До 90-річчя книгозбірні Полтавського державного медичного університету / О. Б. Боровик, С. П. Калайда // Медичні бібліотеки України: досягнення, можливості, перспективи : матеріали XXII міжнар. наук.-практ. конф., м. Тернопіль, 16–17 жовт. 2024 р. / Нац. наук. мед. б-ка України, Б-ка Тернопіл. нац. мед. ун-ту ім. І. Я. Горбачевського МОЗ України, Секція працівників мед. б-к УБА. – Київ, 2024. – С. 129–131.
2. Волкова Г. С. Проектна діяльність як передумова інноваційного розвитку бібліотеки Полтавського університету економіки і торгівлі / Г. Волкова // Бібл. форум України. – 2015. – № 1. – С. 19–22.
3. Воскобойнікова–Гузєва О. Соціальне партнерство як чинник розвитку бібліотечно-інформаційної сфери України / О. Воскобойнікова–Гузєва // Бібл. вісн. – 2014. – № 4. – С. 3–6.
4. Кучереносов В. Основи фандрейзинга і написання проектів для неприбыльных организаций / В. Кучереносов ; Ин-т успешных сообществ. – Изд. 2-е, доп. – Киев, 2007. – 184 с.
5. Лобановська І. Корпоративні бібліотечні проекти як засіб формування інформаційних ресурсів / І. Лобановська // Бібл. форум: історія, теорія і практика. – 2017. – № 1. – С. 38–41.
6. Пашкова В. Бібліотеки і реалізація Порядку денного ООН до 2030 р. / В. Пашкова // Бібл. планета. – 2017. – № 1. – С. 6–10.
7. Чевганова В. Я. Проектний аналіз : навч. посіб. / В. Я. Чевганова, В. В. Виба, А. С. Скрильник. – Київ : Центр учбової літ., 2014. – 258 с.

REFERENCE

1. Borovyk O. B. Bibliotечnyi vymir: na shliakhu do profesiinykh uspikhiv. Do 90-richchia knyhozbirni Poltavskoho derzhavnoho medychnoho universytetu / O. B. Borovyk, S. P. Kalaida // Medychni biblioteki Ukrainy: dosiahnennia, mozhlyvosti, perspektyvy : materialy XXII mizhnar. nauk.-prakt. konf., m. Ternopil, 16–17 zhovt. 2024 r. / Nats. nauk. med. b-ka Ukrainy, B-ka Ternopil. nats. med. un-tu im. I. Ya. Horbachevskoho MOZ Ukrainy, Sektsiia pratsivnykiv med. b-k UBA. – Kyiv, 2024. – S. 129–131 [in Ukrainian].
2. Volkova H. S. Proektna diialnist yak peredumova innovatsiinoho rozvytku biblioteki Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli / H. Volkova // Bibl. forum Ukrainy. – 2015. – № 1. – S. 19–22 [in Ukrainian].
3. Voskoboinikova–Huzieva O. Sotsialne partnerstvo yak chynnyk rozvytku bibliotечно-informatsiinoi sfery Ukrainy / O. Voskoboinikova–Huzieva // Bibl. visn. – 2014. – № 4. – S. 3–6 [in Ukrainian].
4. Kucherenosov V. Osnovi fandreizinga i napisaniya proektov dlya nepribilnikh organizatsii / V. Kucherenosov ; In-t uspehnykh soobshchestv. – Izd. 2-e, dop. – Kiev, 2007. – 184 s. [in Russian].
5. Lobanovska I. Korporativni bibliotечni proiektu yak zasib formuvannia informatsiinykh resursiv / I. Lobanovska // Bibl. forum: istoriia, teoriia i praktyka. – 2017. – № 1. – S. 38–41 [in Ukrainian].
6. Pashkova V. Biblioteki i realizatsiia Poriadku dennoho OON do 2030 r. / V. Pashkova // Bibl. planeta. – 2017. – № 1. – S. 6–10 [in Ukrainian].
7. Chevhanova V. Ya. Proektnyi analiz : navch. posib. / V. Ya. Chevhanova, V. V. Byba, A. S. Skrylnyk. – Kyiv : Tsentr uchbovoi lit., 2014. – 258 s. [in Ukrainian].

УДК: 61(091.2) (477.83)

ШЛЯХ КРІЗЬ СТОЛІТТЯ: ІСТОРІЯ ЛЬВІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО МЕДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ДАНИЛА ГАЛИЦЬКОГО У БІБЛІОГРАФІЇ

Надрага Марта

директорка наукової бібліотеки Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького,
кандидатка історичних наук, старша дослідниця, заслужена працівниця культури України,
м. Львів

Анотація. У роботі представлено концепцію та структуру бібліографічного покажчика, присвяченого 240-річчю Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького. Висвітлено етапи становлення медичної освіти у Львові з 1784 року. Охарактеризовано джерельну базу дослідження, яка налічує понад 1850 позицій, включаючи архівні документи, періодику та іноземні каталоги. Особливу увагу приділено систематизації матеріалів за історичними періодами, науковими школами та структурними підрозділами. Видання розраховане на науковців, істориків медицини та бібліотечних фахівців.

Ключові слова: історія медицини, бібліографічний покажчик, ЛНМУ імені Данила Галицького, медична освіта, наукова бібліотека, архівні джерела.

PATH THROUGH THE CENTURIES: HISTORY OF THE DANYLO HALYTSKY LVIV NATIONAL MEDICAL UNIVERSITY IN BIBLIOGRAPHY

Nadraha Marta

PhD in History, Senior Researcher,
Director of the Scientific Library of the Danylo Halaytsky Lviv National Medical University,
Lviv

Abstract. The work presents the concept and structure of the bibliographic index dedicated to the 240th anniversary of the Danylo Halaytsky Lviv National Medical University. The stages of the formation of medical education in Lviv since 1784 are highlighted. The source base of the research, which includes over 1850 items comprising archival documents, periodicals, and foreign catalogs, is characterized. Particular attention is paid to the systematization of materials by historical periods, scientific schools, and structural units. The publication is intended for scientists, historians of medicine, and library specialists.

Keywords: history of medicine, bibliographic index, Danylo Halaytsky LNM University, medical education, scientific library, archival sources.

АКТУАЛІЗАЦІЯ ТЕМИ ТА ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ КОНТЕКСТ

Медицина освіта та наука у Львові репрезентують унікальний феномен європейського культурного простору, коріння якого сягає 1661 року – часу відкриття першого Медичного факультету при Львівському університеті. Однак інституційна тяглість та системний розвиток сучасної академічної медицини ведуть свій відлік від 16 листопада 1784 року, коли згідно з указом імператора Йосифа II (від 21 жовтня 1784 р.) факультет було відновлено та реорганізовано. Відзначення 240-річного ювілею цієї події актуалізує необхідність ґрунтовного осмислення історичного шляху Alma Mater. У цьому контексті підготовка фундаментального бібліографічного видання «Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького (1784–2024 рр.) : бібліографічний покажчик / уклад.: М. С. Надрага, С. В. Васільєва, О. М. Криль ; наук. ред. М. С. Надрага ; Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, Наукова бібліотека. – Львів : Література та мистецтво, 2024. – 284 с.» виступає не лише як акт вшанування ювілейної дати, але і як важливий науковий проект, спрямований на збереження інституційної пам'яті, систематизацію розпорошеної інформації та введень до наукового обігу маловідомих джерел.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТА АРХІТЕКТОНІКА ВИДАННЯ

З метою комплексного висвітлення багатогранної діяльності університету було обрано проблемно-хронологічний принцип систематизації матеріалу. Структура покажчика є логічно вибудованою системою, що складається з чотирьох концептуальних блоків:

- **Історичний нарис:** є оглядом, що подає хроніку трансформації закладу від класичного університетського факультету XVIII ст. до сучасного потужного освітньо-наукового комплексу та клінічного центру європейського зразка.
- **Персоналістика (Ректори Університету):** розділ містить біографи очільників вишу, що дозволяє простежити роль

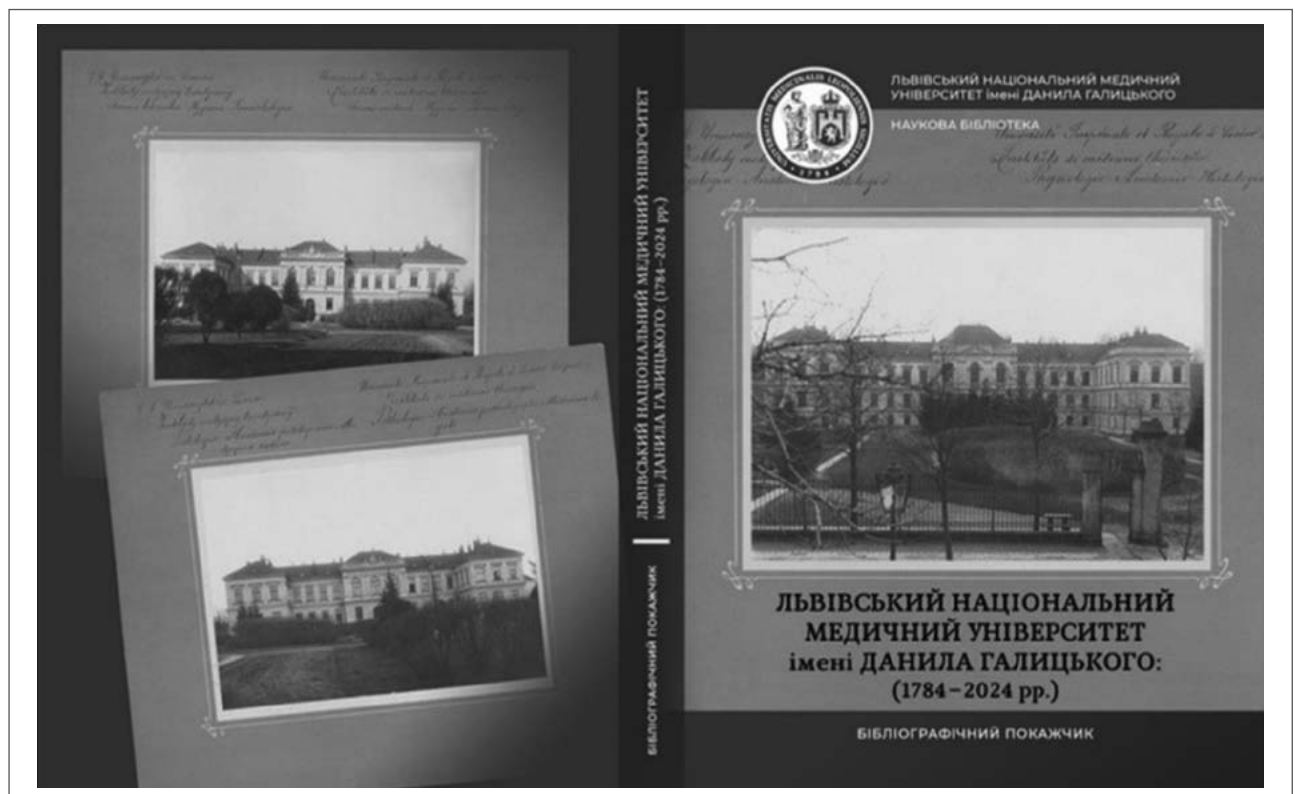
особистості в історії закладу. Цей блок хронологічно диференційовано на два етапи:

- **Австрійський та польський періоди (1784–1939 рр.):** представлено ректорів-професорів Львівського Йозефінського університету, Львівського ліцею, Цісарського Королівського університету імені Франца I та Університету Яна Казимира.
- **Радянський період та доба Незалежності (з 1939 р. до сьогодні):** подано біографії керівників закладу, чії каденції припали на часи складних адміністративних трансформацій, що відображено у зміні назв: Львівський державний медичний інститут / Львівський ордена Дружби народів державний медичний інститут / Львівський державний медичний університет / Львівський державний медичний університет імені Данила Галицького / Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького.
- **Бібліографічний покажчик:** основна частина видання, що акумулює понад 1850 бібліографічних записів.
- **Додатки:** містять факсимільні копії архівних документів (зокрема, фундаційну Грамоту цісаря Йосифа II 1784 р.) та унікальний фотографічний матеріал із музейних фондів, що візуалізує історію університету.

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ НАУКОВОГО ТА ОСВІТНЬОГО ДОРОБКУ

Наукова цінність покажчика полягає у детальній рубрикації масиву джерел (понад 1850 позицій), що дозволяє дослідникам ефективно орієнтуватися у великому обсязі інформації:

- У підрозділі «Віхи історії» застосовано хронологічний принцип подання матеріалу (у межах року – алфавітний), що дає змогу реконструювати події у їхній динаміці.
- Розділи «Наукові школи», «Факультети», «Кафедри» систематизовано за алфавітним принципом. Особливу увагу приділено диференціації теоретичних, клінічних та фармацевтичних кафедр, що відображає специфіку медичної освіти.

- Підрозділ «Клініки» висвітлює генезу клінічних баз, демонструючи нерозривний зв'язок теорії та практики в історії львівської медицини.
- У блоці «Окремі структурні підрозділи» зібрано історіографію допоміжних, але важливих ланок університету: Наукової бібліотеки, Ботанічного саду, музеїв, коледжу, НДІ епідеміології та гігієни, Відділу науково-медичної інформації та інтелектуальної власності тощо.

ДЖЕРЕЛОЗНАВЧА БАЗА ТА ЕВРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ДОСЛІДЖЕННЯ

Репрезентативність бібліографічного покажчика забезпечено опрацюванням розгалуженої джерельної бази. Дослідження спирається на фонди Наукової бібліотеки ЛНМУ імені Данила Галицького, Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, Наукової бібліотеки ЛНУ імені Івана Франка (відділ рукописних, стародрукованих та рідкісних книг), а також профільних музеїв.

Спектр залучених джерел класифікується за такими групами:

- **Періодика та фахова преса:** вивчено масив публікацій у газетах («Polska Gazeta Lekarska», «Wiadomości Lekarskie», «Polski Tygodnik Lekarski», «Медичні кадри», «Alma Mater», «Народне здоров'я», часопис «Діло») та журналах («Врачебное дело=Лікарська справа», «Acta Medica Leopolesia», «Фармацевтичний журнал», «Експериментальна та клінічна фізіологія та біохімія», «Праці НТШ. Медичні науки»). Це дозволило відтворити атмосферу наукових дискусій різних епох.
- **Наукові збірники та серійні видання:** опрацьовано «Лікарський збірник. Медицина і біологія. Нова серія» та

збірники праць, присвячені історії кафедр.

- **Офіційна документація та звітність:** унікальним джерелом статистичної, організаційної та кадрової інформації стали щорічні університетські видання «Актові дні» та «Річні огляди». У цих матеріалах детально зафіксовано найважливіші показники діяльності вишу: динаміку підготовки лікарів і провізорів, атестацію науково-педагогічних кадрів, а також звіти про розвиток структурних підрозділів. Важливий пласт інституційної пам'яті становлять збережені історичні програми лекцій та довідники особового складу («шематизми»), що виходили друком у різні періоди існування закладу: «Taschenbuch der k. k. Lemberger Universität» та «Akademische Behörden an der k. k. Universität zu Lemberg», «Kronika Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie», «Program wykładów w C. K. Uniwersytecie imienia cesarza Franciszka I we Lwowie», «Skład program wykładów», «Skład personalu i program wykładów» та «Skład Uniwersytetu i program wykładów».
- **Закордонні бібліографічні ресурси:** для максимальної повноти залучено дані електронних каталогів Biblioteka Narodowa (Польща) та Österreichische Nationalbibliothek (Австрія).

ВИСНОВКИ

Підготовлений бібліографічний покажчик є результатом комплексного дослідження, що охоплює період від другої половини XIX ст. до сьогодення. Значна частка джерел польською та німецькою мовами засвідчує глибоку інтеграцію львівської медичної школи в європейський науковий контекст. Видання має виняткову наукову та практичну цінність, слугуючи фундаментом для подальших історико-медичних розвідок та популяризації спадщини Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького на міжнародному рівні.

УДК 027.1:616.89(092)(477):[026:61]

ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ ПРИВАТНОЇ КОЛЕКЦІЇ ВІДОМОГО УКРАЇНСЬКОГО ПСИХІАТРА ЯКОВА ПАВЛОВИЧА ФРУМКІНА: З ФОНДІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ МЕДИЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ

Правовєрова Лілія

завідувачка відділу депозитарного зберігання наукових фондів
Національної наукової медичної бібліотеки України,
м. Київ

Анотація. На сьогоднішній день на полицях книгосховищ ННМБУ зберігається 48 приватних колекцій вчених-медиків України. Розкрито історію формування приватної колекції вченого-медика, психіатра Якова Павловича Фрумкіна та її особливості (дарчі написи, автографи)

Ключові слова: приватна колекція, фонд, медична бібліотека, дарчі написи. «Папка-Досьє», Паспорт колекції, психіатр.

HISTORY OF THE FORMATION OF THE PRIVATE COLLECTION OF THE FAMOUS UKRAINIAN PSYCHIATER YAKOV PAVLOVICH FRUMKIN: FROM THE FUNDS OF THE NATIONAL SCIENTIFIC MEDICAL LIBRARY OF UKRAINE

Pravoverova Liliya

Head of the Department of Depository Storage of Scientific Funds
of the National Scientific Medical Library of Ukraine,
Kyiv

Abstract. To date, 48 private collections of medical scientists of Ukraine are stored on the shelves of NSMLU. The history of the formation private collection of a medical scientist, psychiatrist Yakov Pavlovich Frumkin and its special features (presentations, autographs etc.) are revealed in the editions of such collections.

Keywords: private collections, fund, medical library, gift inscriptions, «Dossier-Folder», collection passport, psychiatrist.

17 серпня 1925 року виповнилося 123-річчя з дня народження відомого українського вченого психіатра, доктора мед. наук (1940), професора (1932), заслуженого діяча науки УРСР (1964) Якова Павловича Фрумкіна (1902–1978).

Більше ніж пів століття професор Я. П. Фрумкін плідно працював у галузі клінічної психіатрії. Після закінчення, в 1924 р., медичного факультету Московського університету Яків Павлович почав працювати в психіатричній клініці, яка тепер носить ім'я С. С. Корсакова, ординатором, а потім асистентом Петра Борисовича Ганнушкіна – професора психіатрії (1904), учня С. С. Корсакова і В. П. Сербського, який очолював кафедру психіатрії 1-го Московського державного університету. У 1932 році Яків Павлович за запрошенням переїжджає до Києва та очолює кафедру психіатрії (1932–1975) Київського медичного інституту і керує психіатричною клінікою Київського психоневрологічного інституту, де працює разом з Борисом Микитовичем Маньковським, видатним українським неврологом, академіком АМН СРСР в першому її складі. Також співпрацює з академіком Олександром Олександровичем Богомольцем, президентом АН УРСР (1930–1946) в питаннях вивчення геріатричної психіатрії та реактивності при психічних захворюваннях. Слідуючи принципам свого вчителя П. Б. Ганушкіна, Яків Павлович у своїй науковій діяльності здійснював клінічне спостереження з експериментально-лабораторними дослідженнями, глибоким аналізом психопатологічних станів, чітким описом і прогнозуванням їх, також значиме місце займали питання клініки, класифікації, діагностики, лікування та експертизи психічних захворювань. Успішними були розробки з питань епілепсії, її розпізнавання, лікування, класифікації і, які, були узагальнені в докторській дисертації «Епілепсія-епілептоїдія» (1940). Досить плідними були праці з діагностики психічних захворювань – шизофренії, психопатії, манікально-депресивного психозу. В монографії Я. П. Фрумкіна «Психіатрична термінологія» (1939) представлена систематизація психіатричних термінів і понять. Це було досить оригінальне, єдине в своєму роді в психіатрії видання на той час.

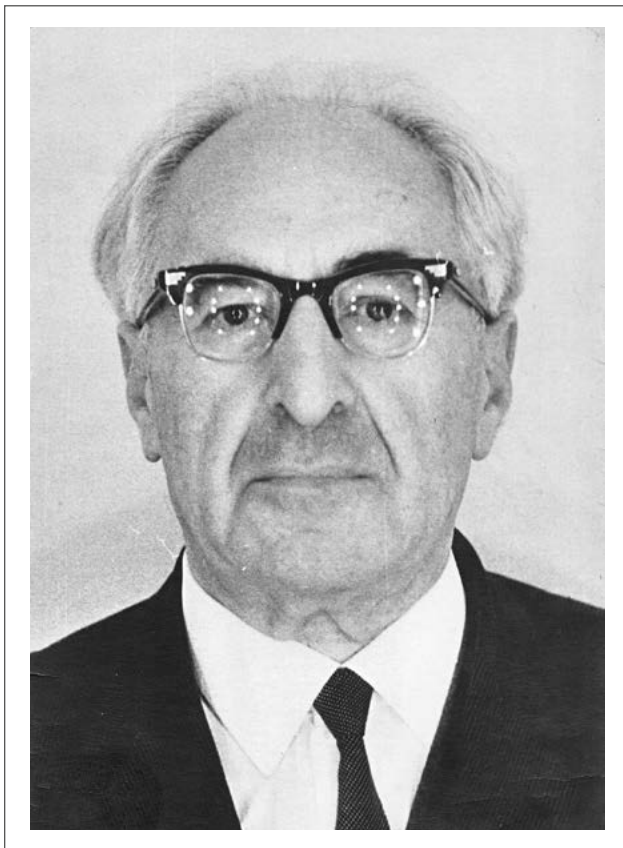
Вклад Якова Павловича Фрумкіна в розвиток української психіатрії досить вагомий. Вчений описав типи протікання психозів, зробив значний вклад в теорію і практику психіатричного діагнозу, розробляв проблеми інфекційної і алкогольної патології, клініку шизофренії, психозу пізнього віку, атеросклерозного галюцинозу, описав типи психічних захворювань, форми і типи протікання епілепсії тощо.

Вченим було опубліковано більше 150 наукових праць і 4 монографії, які були настільними книгами не одного покоління психіатрів. Під його керівництвом 38 психіатрів захистили кандидатські і 9 докторські дисертації. Чотири його учні – професори, стали завідувачами кафедр психіатрії, багато хто очолив відділи медичних і науково-інформаційних інститутів держави. Серед учнів Якова Павловича – професори І. Є. Сливко, І. О. Мізрухін, І. Я. Завилянський, Г. Л. Воронков, який успадкував його кафедру, М. Р. Мозіас та інші.

Співробітниками і учнями Я. П. Фрумкіна під його керівництвом опубліковано біля 300 наукових робіт з психіатрії: монографії, підручники, методичні керівництва тощо.

Окрім наукових досягнень, Яків Павлович виділявся високою загальною культурою в області літератури, живопису, музики і різносторонньою власною художньою обдарованістю: він малював і писав вірші. Впродовж декількох років, на початку двадцятих років, навчаючись на медичному факультеті Московського університету, поєднував навчання в Московському училищі ліплення, живопису та архітектури.

Із спогадів співробітників ми дізнаємося про риси характеру вченого, а саме – Яків Павлович з теплом і доброзич-

Фрумкін Яків Павлович
1902–1978

ливою ставився до своїх пацієнтів, розуміючи їх складні діагнози. Також у відношенні до колег проявляв повагу, тактовність, взаєморозуміння, підтримку у науковій діяльності та в їх особистому житті.

Ще будучи студентом почав збирати свою власну бібліотеку. Ми пишаємося, що саме у нас зберігається приватна колекція відомого вченого психіатра, професора Якова Павловича Фрумкіна, яку передали в книгозбірню в 1981 році родичі вченого після його смерті.

Через все своє життя Я. П. Фрумкін проніс любов до книги. Розуміння вченим важливої ролі книги відбилося також на принципі їх збирання. Він постійно дбав про наповнення своєї бібліотеки. Колекція формувалася, перш за все, шляхом купівлі в букіністичних магазинах, на відвідування яких завжди знаходив час, про що також свідчать штемплі букіністичних книгарень та печатки попередніх власників: «З книг Владислава Туманова. Київ», «Із бібліотеки С. П. Томашевського» «З колекції і бібліотеки доктора медицини Д. В. Фельдберга», «Приватна бібліотека Професора І. О. Сікорського» та інші. Переважна більшість імен (колишніх власників книг) – це світила медичної науки. Зокрема, Іван Олексійович Сікорський, психіатр і психолог, один із засновників дитячої психології і дитячої психопатології, створив у Києві перший у світі Інститут дитячої психології. Закінчив медичний факультет Київського університету (1869). У 1885 р. очолив кафедру нервових і психічних захворювань, а потім кафедру психіатрії Київського університету (1903–1918), батько відомого авіаконструктора І. І. Сікорського (США). Немало книг професора І. О. Сікорського зберігається в колекції Я. П. Фрумкіна. Частина видань дарувалася друзями, колегами, учнями. Про це свідчать і дарчі написи: «Моєму другу Якову Павловичу», «Дорогому соратнику», «Вельмишановному професору», «Дорогому товаришу» та ін.

Цінність колекції ще й у тому, що значна частина книжок у ній має присвяти від діячів науки. З дарчими написами було виявлено 204 примірники. Тут автографи Василя Павловича Комісаренка – академіка АН УРСР, фізіолога, ендокринолога, учня В. Я. Данилевського і О. О. Богомольця; Віктора Павловича Протопопова – академіка АН УРСР (1945), психіатра і фізіолога, який народився на Полтавщині, та багатьох інших. Дарчі написи розкривають наукові та дружні зв'язки вченого, у них дається висока оцінка його ролі в розвитку української психіатричної науки. Ось який автограф залишив на одній із подарованих книг Василь Михайлович Банщиків – директор Державного науково-дослідного інституту психіатрії МОЗ РСФСР: «Любимому другові Якову Павловичу Фрумкіну в знаки піввікової дружби» та його інший напис: «Дорогому Якову Павловичу Фрумкіну з незмінною повагою і дружбою». Крім дарчих написів, часто зустрічаються помітки на полях, які зробив Я. П. Фрумкін чи попередні власники книг. На палітурці книги Э. Гельгорн, Дж. Лувбероу «Эмоции и эмоциональные расстройства» (1966) читаємо слова Андре Моруа: «Страждання, в яких ми невинні забуваються, а докори сумління проходять через почуття і роки». Також при дослідженні колекції була виявлена 91 книга з автографом самого вченого.

Значну частину зібрання, а це 125 назв, становлять видання до 1917 року. Серед них великий інтерес викликає книга В. М. Бехтерева «Сознание и его границы» (Казань, 1888). Крім того, що це прижиттєве видання відомого вченого, на обкладинці зберігся його автограф: «Многоуважаемому Николаю Быстрову от В. Бехтерева». Цікава постать і самого Миколи Івановича Бистрова (1841–1906), якому подарована книга. Це перший самостійний професор педіатрії в Росії. З 1874 року завідував дитячою клінікою в Михайлівській клінічній лікарні. Це була перша самостійна кафедра і клініка педіатрії. М. І. Бистров створив цікаву для того часу практичну школу педіатрів.

Основу колекції становить медична тематика, особливо з психіатрії та психічних хвороб нервової системи, фізіології та патологічної фізіології. Серед них книги З. Фрейда, Е. Крепеліна, С. Корсакова та ін. Багатovidань надруковано малим накладом, що робить їх бібліографічною рідкістю. Хочеться відмітити цінність документів, які заповнили прогалини фонду бібліотеки. Серед них книги В. М. Бехтерева, К. Грос та ін. Хронологічні межі видань колекції Я. П. Фрумкіна охоплюють період з 1870 по 1978 роки і нараховують 926 прим.

У фондах Національної наукової медичної бібліотеки України на полицях вже 48 приватних колекцій відомих вчених-медиків України. Кожна така колекція має свої особливості, свою історію формування. Вважаємо за честь зберігати такі скарби в нашій книгозбірні. Адже за кожною книгою колекційного зібрання стоять видатні особистості і їх книги продовжують своє життя і після смерті власника. Бібліотека шанує пам'ять про них на заходах з відзначення річниць колекціонерів, по результатах досліджень колекцій у виступах на наукових конференціях, публікаціях в медичній та бібліотечній пресі, при проведенні масових заходів у бібліотеці, підготовці і виданні бібліографічних покажчиків тощо.

Цікавим є те, що при надходженні приватного зібрання, бібліотека починає збирати матеріали про власника колекції – його життєвий шлях, спогади колег, друзів, фотографії, творчий доробок вченого, і, які, потім оформлюються та зберігаються в «Папках-Досьє» та «Паспортах на колекції».

Слід зазначити, що книжкові колекції учених-медиків широко використовуються для глибокого наукового дослідження історії медицини, як медичними фахівцями так і спеціалістами бібліотеки.

Вивчення та наукове розкриття приватних колекцій відомих вчених-медиків, які ретельно зберігаються в Національній науковій медичній бібліотеці України, продовжується і розповіді про кожен колекцію в майбутньому чекають своєї черги.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Макаренко І. М. Біографічний довідник завідувачів кафедр та професорів Національного медичного університету ім. О. О. Богомольця (1841–2001) / І. М. Макаренко, І. М. Полякова ; за ред. Є. Г. Гончарука. – Київ : Століття, 2001. – 208 с.
2. Правовойрова Л. Л. Благодійні акти відомих українських вчених-медиків: колекція, подаровані книгозбірні / Л. Л. Правовойрова // Медик столиці. – 2020. – № 11/12. – С. 11–13.
3. Правовойрова Л. Л. Вивчення, збереження, популяризація приватних колекцій відомих учених-медиків у фондах Національної наукової медичної бібліотеки України (ННМБУ) / Лілія Правовойрова // Пам'ятки писемності та культури: вивчення, збереження, популяризація : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю до 100-річчя Музею книги відділу рідкісних видань та рукописів Одес. нац. наук. б-ки, Одеса, 6-7 груд. 2022 р. / Одес. нац. наук. б-ка. – Одеса, 2023. – С. 56–57.
4. Правовойрова Л. Л. Золотий фонд медичної думки / Л. Л. Правовойрова // Ліки України. – 2005. – № 6. – С. 125–128.
5. Правовойрова Л. Л. Книжкові колекції Державної наукової медичної бібліотеки / Л. Л. Правовойрова // Наукові медичні бібліотеки: пріоритети розвитку і перспективи : матеріали наук.-практ. конф., 8–9 листоп. 2005 р. / Держ. наук. мед. б-ка. – Київ, 2006. – С. 73–79.
6. Правовойрова Л. Л. Приватні бібліотечні колекції у фондах Національної наукової медичної бібліотеки України [Електронний ресурс] / Л. Л. Правовойрова // Короленківські читання 2021. «Бібліотеки, архіви, музеї у структурі сучасного соціуму: стратегії цифрової модернізації» : матеріали XXIV Всеукр. дистанц. наук.-практ. конф., Харків, 21-22 жовт. 2021 р. / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка [та ін.]. – Харків, 2022. – Режим доступу: <https://padlet.com/ndvkhdbn/1eyuspgbe8vrapob/wish/1827016388> (дата звернення: 08.11.2024). – Назва з екрана.
7. Правовойрова Л. Л. Традиційні та інноваційні підходи до збереження приватних колекцій відомих вчених-медиків у фондах Національної наукової медичної бібліотеки України / Л. Л. Правовойрова // Трансформація діяльності медичних бібліотек України в реаліях сьогодення : матеріали XXI Міжнар. наук.-практ. конф., 15–16 листоп. 2023 р. / Нац. наук. мед. б-ка України, Секція працівників мед. б-к УБА. – Київ, 2023. – С. 74–76.
8. 150 лет Киевскому медицинскому институту / под. ред. Е. И. Гончарука. – Киев, 1991. – 264 с.
9. Червяк П. І. Фрумкін Яків Павлович // Медицина України в персоналіях : (енциклопед. бібліогр. довід.) / П. І. Червяк. – Київ, 2019. – Т. 3 (П–Я). – С. 860.
10. Яків Павлович Фрумкін (1902–1978) // Архів психіатрії. – 2014. – Т. 20, № 2. – С. VI.
11. Яков Павлович Фрумкін (к шестидесятилетию со дня рождения) // Врачебное дело. – 1963. – № 1. – С. 152.
12. Яков Павлович Фрумкін (к шестидесятилетию со дня рождения) // Журн. невропатологии и психиатрии им. С. С. Корсакова. – 1962. – Т. 62, вып. 9. – С. 1431.
13. Яков Павлович Фрумкін (к 75-летию со дня рождения) // Журн. невропатологии и психиатрии им. С. С. Корсакова. – 1978. – Т. 78, вып. 7. – С. 1111.
14. Яков Павлович Фрумкін (некролог) // Журн. невропатологии и психиатрии им. С. С. Корсакова. – 1979. – Т. 79, вып. 9. – С. 1428.

REFERENCE

1. Makarenko I. M. Biohrafichnyi dovidnyk zaviduvachiv kafedr ta profesoriv Natsionalnoho medychnoho universytetu im. O. O. Bohomoltsia (1841–2001) / I. M. Makarenko, I. M. Poliakova ; za red. Ye. H. Honcharuka. – Kyiv : Stolittia, 2001. – 208 s. [in Ukrainian].
2. Pravovierova L. L. Blahodiini akty vidomykh ukrainskykh vchenykh-medykiv: kolektsii, podarovani knyhozbirni / L. L. Pravovierova // Medyk stolytsi. – 2020. – № 11/12. – S. 11–13 [in Ukrainian].
3. Pravovierova L. L. Vyvchennia, zberezhenntia, populiaryzatsiia pryvatnykh kolektsii vidomykh uchenykh-medykiv u fondakh Natsionalnoi naukovoï medychnoi biblioteki Ukrainy (NNMBU) / Liliia Pravovierova // Pamiatky pysemnosti ta kultury: vyvchennia, zberezhenntia, populiaryzatsiia : materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf. z mizhnar. uchastiu do 100-richchia Muzeiu knyhy viddilu ridkisykh vydan ta rukopysiv Odes. nats. nauk. b-ky, Odesa, 6–7 hrud. 2022 r. / Odes. nats. nauk. b-ka. – Odesa, 2023. – S. 56–57 [in Ukrainian].
4. Pravovierova L. L. Zoloty fond medychnoi dumky / L. L. Pravovierova // Liky Ukrainy. – 2005. – № 6. – S. 125–128 [in Ukrainian].
5. Pravovierova L. L. Knyzhkovi kolektsii Derzhavnoi naukovoï medychnoi biblioteki / L. L. Pravovierova // Naukovi medychni biblioteki: priorytety rozvytku i perspektyvy : materialy nauk.-prakt. konf., 8–9 lystop. 2005 r. / Derzh. nauk. med. b-ka. – Kyiv, 2006. – S. 73–79 [in Ukrainian].
6. Pravovierova L. L. Pryvatni bibliotechni kolektsii u fondakh Natsionalnoi naukovoï medychnoi biblioteki Ukrainy [Elektronnyi resurs] / L. L. Pravovierova // Korolenkivski chytannia 2021. «Biblioteki, arkhivy, muzei u strukturi suchasnoho sotsiumu: stratehii tsyfrovoi modernizatsii» : materialy KhKhIV Vseukr. dystants. nauk.-prakt. konf., Kharkiv, 21–22 zhovt. 2021 r. / Kharkiv. derzh. nauk. b-ka im. V. H. Korolenka [ta in.]. – Kharkiv, 2022. – Rezhym dostupu: <https://padlet.com/ndvkhdbn/1eyuspgbe8vrapob/wish/1827016388> (data zvernennia: 08.11.2024). – Nazva z ekrana[in Ukrainian].
7. Pravovierova L. L. Tradytiini ta innovatsiini pidkhody do zberezhenntia pryvatnykh kolektsii vidomykh vchenykh medykiv u fondakh Natsionalnoi naukovoï medychnoi biblioteki Ukrainy / L. L. Pravovierova // Transformatsiia diialnosti medychnykh bibliotek Ukrainy v realiakh sohodennia : materialy XXI Mizhnar. nauk.-prakt. konf., 15–16 lystop. 2023 r. / Nats. nauk. med. b-ka Ukrainy, Sektsiia pratsivnykiv med. b-k UBA. – Kyiv, 2023. – S. 74–76 [in Ukrainian].
8. 150 let Kievskomu medicinskomu institutu / pod. red. E. I. Goncharuka. – Kiev, 1991. – 264 s. [in Ukrainian].
9. Cherviak P. I. Frumkin Yakiv Pavlovych // Medytsyna Ukrainy v personaliiakh : (entsykloped. bibliohr. dovid.) / P. I. Cherviak. – Kyiv, 2019. – T. 3 (P–Ya). – S. 860 [in Ukrainian].
10. Iakiv Pavlovych Frumkin (1902–1978) // Arkhiv psykhiiatrii. – 2014. – T. 20, № 2. – S. VI [in Ukrainian].
11. Yakov Pavlovich Frumkin (k shestidesyatiletiiyu so dnya rozhdeniia) // Vrachebnoe delo. – 1963. – № 1. – S. 152 [in Russian].
12. Yakov Pavlovich Frumkin (k shestidesyatiletiiyu so dnya rozhdeniia) // Zhurn. nevropatologii i psiiatrii im. S. S. Korsakova. – 1962. – T. 62, vyp. 9. – S. 1431[in Russian].
13. Yakov Pavlovich Frumkin (k 75-letiiyu so dnya rozhdeniia) // Zhurn. nevropatologii i psiiatrii im. S. S. Korsakova. – 1978. – T. 78, vyp. 7. – S. 1111 [in Russian].
14. Yakov Pavlovich Frumkin (nekrolog) // Zhurn. nevropatologii i psiiatrii im. S. S. Korsakova. – 1979. – T. 79, vyp. 9. – S. 1428 [in Russian].

УДК 016:929:61

БІОБІБЛІОГРАФІЧНІ ПОКАЖЧИКИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРЕДСТАВЛЕННЯ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧЕНИХ-МЕДИКІВ: З ДОСВІДУ БІБЛІОТЕКИ ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО МЕДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ І. Я. ГОРБАЧЕВСЬКОГО

Проців Олена

директорка бібліотеки
Тернопільського національного медичного університету
імені І. Я. Горбачевського МОЗ України,
м. Тернопіль

Гаврищак Ігор

канд. пед. наук, доцент кафедри української мови
Тернопільського національного медичного університету
імені І. Я. Горбачевського МОЗ України,
м. Тернопіль

Анотація. Розглянуто сутність біобібліографічного покажчика, мету та процес його створення.

Ключові слова: bibliography, biobibliography, personal bibliography, біобібліографічний покажчик; покажчик наукових праць.

BIOBIBLIOGRAPHIC INDEX AS A TOOL OF PRESENTATION OF SCIENTIFIC ACTIVITY OF A SCIENTIST: FROM THE EXPERIENCE OF THE LIBRARY OF THE I. HORBACHEVSKY TERNOPIL NATIONAL MEDICAL UNIVERSITY

Protsiv Olena

Director of the Library of the Ternopil National Medical University named after I. Ya. Horbachevsky of the Ministry of Health of Ukraine,
Ternopil

Gavryshchak Ihor

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Ukrainian Language
of the Ternopil National Medical University named after I. Ya. Horbachevsky, Ministry of Health of Ukraine,
Ternopil

Abstract. The report reveals the need for active implementation of new and improved library services for students and researchers of the university, for educational and scientific processes, in accordance with the requirements of the time, and in accordance with user requests.

Keywords: information technology, library user support, automation of library processes, electronic resources.

В умовах інформаційного суспільства українська медична наука потребує системного осмислення творчої спадщини видатних учених-медиків й поцінування їхніх здобутків. Отже, перед бібліотеками медичних вишів постає завдання консолідації джерел інформації про науковий доробок лікарів, які успішно поєднували теорію з практикою, а створення бібліографічних посібників стає одним із провідних напрямів їхньої діяльності.

Бібліографічні покажчики, які укладають фахівці університетських бібліотек, різноманітні за змістом, завданням і формою. Вони презентують інформацію про книжкові видання, статті з фахових видань, праці науковців, дисертації тощо.

Вагому частку бібліографічних посібників, що укладають фахівці наукових бібліотек медичних вищих навчальних закладів складають біобібліографічні (персональні) покажчики, які відображають поточну та ретроспективну бібліографію наукового доробку вченого, поєднуючи її з біографічними відомостями про автора та бібліографією публікацій про нього (персоналіями).

Головна мета таких видань – через доробок вченого розкрити напрями його наукової діяльності, створити джерельну базу для досліджень історії розвитку окремих наукових дисциплін, а також представити наукову діяльність вишу, популяризувати діяльність вчених, формувати позитивний імідж університету.

Крім того, такі посібники допомагають не лише відобразити історію розвитку наукових досліджень в університеті, а й розкрити фонди бібліотеки, виділяючи спеціалізовані зібрання та колекції.

Наукова бібліотека Тернопільського національного медичного університету імені І. Я. Горбачевського як навчально-науковий та інформаційний центр вишу значну увагу приділяє формуванню інформаційних ресурсів з питань розвитку медицини, зокрема підготовці біобібліографічних покажчиків, зміст яких відображає наукову спадщину вчених ТНМУ та впровадження їх ідей у практичній медичній діяльності.

Фахівці бібліотеки створили й постійно поповнюють своєрідну галерею представників української медичної еліти, формуючи низку персональних покажчиків, присвячених науковцям ТНМУ. Славна когорта яскравих особистостей представлена виданнями з серії «Вчені Тернопільського національного медичного університету імені І. Я. Горбачевського».

Ці видання комплексно висвітлюють внесок науковців ТНМУ у розвиток української і світової медичної науки та сприяють науково-інформаційному забезпеченню галузі. Вони охоплюють весь комплекс наукових праць вчених, також у них представлені біографічні відомості й персоналії.

Покажчики мають переважно однотипну структуру: передмова, біографічний нарис, перелік праць науковця, література про нього, допоміжні покажчики, зміст. Разом з тим кожне видання має певні особливості, адже структура персонального покажчика може змінюватися залежно від типу, виду й змісту документів, які укладачі підібрали до видання. Бібліографія таких видань містить посилання на праці науковця, дисертації, рецензії, статті з фахових журналів, довідники, енциклопедії, офіційні наукові доповіді і повідомлення

на наукових форумах тощо. Крім бібліографічних відомостей про праці науковця та документи про нього, такі покажчики можуть містити фотоматеріали, спогади, листи тощо.

Перший персональний бібліографічний покажчик із серії «Вчені Тернопільського національного медичного університету імені І. Я. Горбачевського» – «Леонід Якимович Ковальчук» – укладено у 2014 році.

У виданні представлено науковий доробок доктора медичних наук, професора, члена-кореспондента НАМН України, ректора Тернопільського державного медичного університету імені І. Я. Горбачевського МОЗ України у 1997–2014 рр. Леоніда Якимовича Ковальчука. До видання увійшла бібліографічна інформація про друковані праці вченого за період від 1974 до 2013 рр.

Покажчик містить такі розділи:

- Л. Я. Ковальчук – ректор, науковець, громадський діяч
- Монографії, підручники, посібники
- Конференції та наукові збірники
- Автореферати дисертацій
- Статті із журналів та збірників
- Авторські свідоцтва і патенти
- Матеріали про життя, громадську та наукову діяльність Л. Я. Ковальчука

Довідковий апарат представлено також Іменним покажчиком.

За наступні 10 років сформувалася серія, у якій підготовлено 14 покажчиків. Серед них:

- «Ярослав Іванович Федонюк – вчений-анатом, педагог»,
- «Іван Олександрович Ситник – вчений-мікробіолог, педагог»
- «Микола Петрович Скакун – фундатор школи фармакологів»,
- «Євген Йосипович Бліхар: лікар-фтизіатр, педагог, громадянський діяч»
- «Анатолій Іванович Локай – видатний вчений-токсиколог і педагог»
- «Роман Йосипович Вайда – педагог і лікар-хірург»
- «Ростислав-Юрій Теофілович Коморовський – вчений, хірург, педагог»
- «Єпішин Анатолій Васильович – вчений-медик» та ін.

Наукова і довідкова цінність кожного бібліографічного видання залежить від обсягу, повноти і характеру наданих матеріалів. Наявність у них довідково-пошукового апарату дає змогу досліднику швидко зорієнтуватись у документах і звільняє його від трудомістких пошуків необхідної інформації.

Представлена у виданнях інформація зазвичай має не лише особистий характер, але й містить відомості про становлення і розвиток наукових шкіл університету, як от Наукова школа хірургії Л. Я. Ковальчука, Наукова школа фармакології М. П. Скакуна, Наукова школа академіка М. А. Андрейчина та ін.

Отже, біобібліографічні покажчики, представлені на сайтах наукових бібліотек медичних вишів, у т. ч. бібліотеки ТНМУ, є важливими документальними джерелами з історії розвитку вітчизняної медичної науки. Такі видання висвітлюють здобутки й наукові досягнення видатних українських вчених-медиків. Укладання персональних покажчиків сприяє формуванню позитивного іміджу науковця та установи, в якій він працює.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Войтович І. О. Бібліографія як засіб популяризації вітчизняної науки / І. О. Войтович // Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства : матеріали Другої наук.-практ. конф., 23 верес. 2010 р., м. Львів / Нац. ун-т «Львівська політехніка», Наук.-техн. б-ка. – Львів, 2010. – С. 255–267.
2. Добко Т. Бібліографічний показчик у системі довідково-бібліографічної діяльності: історія та сучасність / Т. Добко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, НБУВ, Асоц. б-к України. – Київ, 2016. – Вип. 44. – С. 499–513.
3. Кушнарєнко Н. Біобібліографічні показчики як засіб формування позитивного іміджу освітньо-наукового закладу / Н. Кушнарєнко, С. Євсеєнко // Вісн. Кн. палати. – 2016. – № 9. – С. 48–52.

REFERENCE

1. Voitovych I. O. Bibliohrafiia yak zasib populiaryzatsii vitchyznianoï nauky / I. O. Voitovych // Suchasni problemy diialnosti biblioteki v umovakh informatsiinoho suspilstva : materialy Druhoï nauk.-prakt. konf., 23 veres. 2010 r., m. Lviv / Nats. un-t «Lvivska politehnika», Nauk.-tekhn. b-ka. – Lviv, 2010. – S. 255–267 [in Ukrainian].
2. Dobko T. Bibliohrafichnyi pokazhchyk u systemi dovidkovo-bibliohrafichnoi diialnosti: istoriia ta suchasnist / T. Dobko // Nauk. pr. Nats. b-ky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho / NAN Ukrainy, NBUV, Asots. b-k Ukrainy. – Kyiv, 2016. – Vyp. 44. – S. 499–513 [in Ukrainian].
3. Kushnarenko N. Biobibliohrafichni pokazhchyky yak zasib formuvannia pozytyvnoho imidzhu osvitno-naukovoho zakladu / N. Kushnarenko, S. Yevseienko // Visn. Kn. palaty. – 2016. – № 9. – S. 48–52 [in Ukrainian].

ПИТАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ У ПРАЦЯХ ВЧЕНИХ-МЕДИКІВ АНТИЧНОГО СВІТУ І СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ З КОЛЕКЦІЇ СТАРОДРУКІВ І РІДКІСНИХ ВИДАНЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ МЕДИЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ

Лук'янець Наталія

завідувачка відділу зберігання наукових фондів
Національної наукової медичної бібліотеки України,
м. Київ

Анотація. Питання здорового способу життя має глибоке коріння в історії людства. У стародавні часи основою поняття здорового способу життя вважались гігієна, фізична активність, природні методи лікування. Дослідження праць мислителів від античного періоду до середньовіччя - лікарів, філософів, вчених - дозволяє глибше зрозуміти процес накопичення медичних знань, формування уявлень про людський організм, хвороби, методи лікування.

Ключові слова: здоров'я, здоровий спосіб життя, гігієна, дієтологія, медицина, лікар, хвороба, стародрук, античний період, середньовіччя.

THE ISSUE OF A HEALTHY LIFESTYLE IN THE WORKS OF MEDICAL SCIENTISTS OF THE ANCIENT WORLD AND THE MIDDLE AGES FROM THE COLLECTION OF OLD PRINTS AND RARE EDITIONS OF THE NATIONAL SCIENTIFIC MEDICAL LIBRARY OF UKRAINE

Lukianets Nataliya

Head of the department of storage of scientific funds
of the National Scientific Medical Library of Ukraine,
Kyiv

Abstract. The issue of a healthy lifestyle has deep roots in the history of mankind. In ancient times, the basis of the concept of a healthy lifestyle was considered hygiene, physical activity, natural methods of treatment. The study of the works of thinkers from the ancient period to the Middle Ages - doctors, philosophers, scientists - allows us to understand more deeply the process of accumulating medical knowledge, the formation of ideas about the human body, diseases, and methods of treatment.

Keywords: health, healthy lifestyle, hygiene, dietetics, medicine, doctor, illness, old printing, ancient period, Middle Ages.

«Здорові люди – це найцінніший капітал держави»

Я. Коллет

Здоров'я у сучасному суспільстві розглядається як глобальний феномен, з яким пов'язані практично всі процеси життєдіяльності соціуму та кожної особистості. Здорова життєдіяльність стає однією з основних передумов розвитку країни, самореалізації та саморозвитку кожної людини. Відтак здоров'я стає одним з пріоритетних об'єктів як державної політики, так і наукових досліджень. Здоровий спосіб життя є найбільш ефективним механізмом формування здоров'я [7]. В його основі лежить індивідуальна система поведінки та звичок кожної окремої людини, які допомагають розвивати, зміцнювати, зберігати здоров'я.

Поняття здорового способу життя (ЗСЖ) зазвичай асоціюється з сучасною медициною, спортом та дієтологією. Однак ще задовго до появи наукових центрів та доказової медицини люди прагнули зрозуміти, як зберегти здоров'я, продовжити життя і уникнути хвороб. Давні лікарі, філософи й мислителі створили перші системи знань про вплив харчування, фізичної активності та способу життя на організм. Їхні рекомендації часто дивують актуальністю і сьогодні.

Питання збереження здоров'я та гармонійного життя хвилювали людство з найдавніших часів. Вже в стародавньому світі з'являються традиції ведення здорового способу життя. Античні лікарі почали задумуватися про профілактику захворювань – «вирви недугу раніше, ніж вона тебе торкнеться». Вони розуміли, що запорукою доброго самопочуття є рівновага тіла, духу і природного середовища. Саме античному періоду ми завдячуємо культом здорового тіла. Вже тоді увійшли в моду дієтологія, масаж, водні процедури та гімнастика, різні гігієнічні приписи – «*Hygiene est amica valetudinis*» («Гігієна – подруга здоров'я»). Ще один аспект, якому приділяли велику увагу античні народи, це, використовуючи сучасну термінологію, «культура харчування». Повнота тіла засуджувалася і викликала глузування – «*Soria ciborum subtilitas animi imperditur*» («Надмір їжі стримує гостроту розуму»). У різні історичні епохи ці ідеї набували нових форм, але їхня сутність залишалася незмінною – людина здорова тоді, коли живе в гармонії з природою.

Відомо, що в Індії за 6 століть до н. е. у священних книгах – Ведах, що виражають як релігійно-міфологічний, так і філософський світогляд, були сформульовані основні принципи здорового способу життя і пропонувалися раціональні поради щодо збереження здоров'я людини [9]. У збірниках законів Ману прописувалося дотримання гігієнічних правил догляду за тілом і житлом, віддавалася перевага вставанню до сходу сонця, щоденній гімнастиці, помірному вживанню м'яса, рослинній їжі. У древній Греції велика увага приділялась фізичним вправам, загартовуванню і у зв'язку з цим особистій гігієні, а фізична бездіяльність вважалася однією з найсильніших руйнівних сил.

В античності велика увага приділялась також боротьбі з пияцтвом і засудженню цієї згубної звички. Вже у той час усвідомлювали негативний вплив пияцтва на здоров'я людини, руйнівну силу надміру алкоголю на її психіку та поведінку – «*Ebrietas est voluntaria insania*» («Пияцтво – це добровільне безумство»). Чітко було підмічено, що зловживання алкоголем призводить не лише до хвороб – «*Qui bibit immodice vina, venena bibit*» («Хто п'є багато вина, той п'є отруту»), але й до ранньої смерті – «*Multum vinum bibere, non diu vivere*» («Багато вина пити – недовго жити») [8].

Саме в епоху античності на теренах Європи були закладені підвалини сучасної медицини завдяки досягненням таких видатних лікарів як Гіппократ, Гален, Асклепіад, Цельс та інших. Значна кількість праць вчених-лікарів античності та середньовіччя знаходиться у колекції стародруків Національної наукової медичної бібліотеки України. Це унікальні за складом видання медико-біологічної тематики, що охоплюють величезний період часу – від доби Відрод-

ження до сьогодення. Окреме місце займають серед них книги XVI–XVII століть, які мають не тільки наукову, історико-культурну, але також виняткову художню цінність. Більшість із них надруковано на особливому, ганчірковому папері, прикрашено вишуканими заставками та шкіряними палітурками. Це справжні художні шедеври, кожний з яких має неповторне обличчя, вирізняється довершеністю шрифтів та ілюстрацій, бездоганним поліграфічним виконанням [10].

Уявлення про здоровий спосіб життя зустрічаються в натурфілософських трактатах лікарів Коської школи, найавторитетнішої медичної школи Стародавньої Греції, до якої відносять найвидатнішого лікаря стародавньої Греції Гіппократа (бл. 460 до н. е. – бл. 370 до н. е.), чие ім'я стало символом лікарського мистецтва. В його трактаті «Про природу людини» («*Hippocratis coi medicorum Principis: De natura hominis Liber*», Страсбург, 1558, 239 стор., друк Франциско Бема), з коментарями Блазіла Холлерія Віуарієнфіса, проблема розкривається як певна гармонія, якої слід прагнути і досягати шляхом дотримання цілого ряду профілактичних заходів. Гіппократ підкреслював, що на стан людини суттєво впливають спосіб життя, клімат, харчування, праця, сон і душевний спокій. Таким чином, він один із перших висловив думку про необхідність дотримання здорового способу життя для збереження гармонії тіла і духу. Лікар, за Гіппократом, не повинен боротися з природою, а лише допомагати їй у зціленні, спираючись на природні сили організму. Ця концепція – «природа лікує хвороби» (*Natura medicatrix*) – стала головним принципом античної та середньовічної медицини. Центральною ідеєю праці є вчення про чотири рідини (соки) організму – кров, флегму, жовту та чорну жовч. На його думку, здоров'я є станом гармонійної рівноваги між цими рідинами, а хвороба – наслідком їхнього порушення.

Гіппократ вважав, що основа здорового способу життя – це помірність у харчуванні та фізичній активності, повноцінна праця та відпочинок, а також позитивний настрій. Він надавав великого значення емоційному стану, вважаючи, що страх і смуток можуть сприяти розвитку хвороб. Лікар також наголошував, що дієта має бути лікувальним засобом, а їжа – основою здоров'я. Важливе значення Гіппократ надавав і впливу навколишнього середовища та звичок на стан здоров'я, тому радив жити у злагоді з природою та сезонами, підкреслював профілактику захворювань через здоровий спосіб життя, вважаючи, що багато хвороб виникають через неправильні звички та спосіб життя.

Становлять великий історичний інтерес праці Гіппократа «Грецькі та латинські афоризми» (Амстердам, 1660, 684 стор., видавництво Ельзевірів), під редакцією Ануція Фоссія, з коментарем доктора медицини Йоана Джонстона. Книга складається з вступу та 649 висловів Гіппократа, написаних двома мовами – грецькою та латинською. Ще одна книга «Афоризми Георга Вольфганга Веделя, тобто афоризми Гіппократа, переосмислені в «Порісматах», щоб можна було легко зрозуміти як тексти MENS, так і VSVS.» 1695 року видання (Йена, 1695, 362 стор., видавець Іоанн Більке). З точки зору здорового способу життя, профілактики та лікування захворювань афоризми Гіппократа викликають живий інтерес і в наших сучасників.

Деякі афоризми з цих книг:

- «Лікар лікує, а природа зцілює»
- «Людина носить лікаря в собі»
- «Правильне поєднання праці та відпочинку є ключем до здоров'я»
- «Гімнастика, фізичні вправи, ходьба повинні міцно увійти у повсякденний побут кожного, хто хоче зберегти працездатність, здоров'я, повноцінне та радісне життя»

- «Ходьба – найкращі ліки для людини»
- «Як суконщики чистять сукно, вибиваючи його від пилу, так гімнастика очищає організм»
- «Сон – найкраще лікування від втоми і найкраща порада для розуму»
- «Здоров'я – це баланс між тілом, душею і навколишнім середовищем»
- «Помірність у всьому – ключ до довголіття»
- «Клімат, харчування і спосіб життя визначають стан здоров'я»
- «Людина народжується здоровою, усі хвороби приходять з їжею»
- «Якщо батько хвороби не завжди відомий, то мати її є завжди їжа».

Гіппократ намагався запобігти болю, змінюючи звички та стиль життя людини. Багато його принципів стали основою сучасної профілактичної медицини.

Клавдій Гален (Galenus, 129–200/216 н. е.) – найвидатніший лікар Стародавнього світу, центральна постать у розвитку західної медичної традиції, хірург і філософ римської доби, основоположник експериментальної медицини, талановита і працездатна людина. У спадок від Галена людство отримало його 125 філософських і юридичних праць, 131 трактат на медичні теми. Його наукові праці мали незаперечний авторитет у науковому і студентському середовищі протягом тринадцяти століть, аж до епохи Відродження. У колекції стародруків ННМБУ зберігається книга «Коментарі до книги Кл. Галена про змінність температур» Антоніо Бузенніуса (Антверпен, 1561, 239 стор., друк Йогана Вітхагіуса). Робота Бузенніуса присвячена праці Клавдія Галена, в якій розглядаються поняття «температура», а також питання про те, що є нормою та патологією. За Галеном, нормальна температура людини лежить у певних межах, а її підвищення вказує на захворювання. У книзі розглядаються причини, які викликають підвищення температури. Гален наголошував на важливості індивідуального підходу до пацієнта та розробив власну систему «гігієни життя» (Hygiene Techne), яка включала шість основних факторів: якість повітря, їжу та напої, рух і відпочинок, сон і неспанья, емоції, вплив навколишнього середовища. Лікар вважав, що правильне поєднання цих чинників дозволяє запобігти більшості хвороб.

Деякі твердження Клавдія Галена:

- «Здоровий спосіб життя – це не лише профілактика хвороб, але й спосіб жити краще, доживати до старості з меншими стражданнями»
- «Фізичні вправи є ліками і можуть врятувати від багатьох хвороб»
- «Помірне харчування є ключем до довголіття та здоров'я, зокрема, радив «вставати з-за столу злегка голодними»
- «Для збереження здоров'я та запобігання хворобам немає нічого кращого за тілесні вправи і рухи, які необхідні кожному, хто прагне зберегти працездатність та повноцінне життя».
- «Відпочинок і стриманість є кращими ліками, а більшість людей могли б обійтися без медичної допомоги, якби дотримувалися фізичних вправ і стриманості».

Гален вважав, що якщо б люди жили відповідно до вимог природи, їм була б непотрібна медична допомога. Він порівнював людину з будівником храму, яким є її тіло, що вимагає догляду та правильного підходу.

Авл Корнелій Цельс (30 р. до н. е. – 45 р. н. е.) – видатний давньоримський вчений-енциклопедист, лікар, високоосвічена людина, автор трактатів з військової праці, сільського господарства, філософії, медицини. Його вчителі – видатні грецькі лікарі, що практикували у Римі – Меґет, Трифон, Евельпіст. Цельс – автор багатотомної енциклопедії «Artes»

(Мистецтва), яка складається з 20 книг, присвячених широкому колу тем, серед яких: філософія, риторика, право, сільське господарство, військова справа, медицина. Знайдений у XV ст. трактат «Про медицину» («De medicina») є цінним джерелом, що висвітлює стан медицини античних часів після Гіппократа [6].

В ННМБУ зберігається видання «Про медицину» (Лейпціг, 1823, 431 стор., видавці Ж. Б. Байєр і Л. Восс). Це єдиний медичний твір латинською мовою епохи давнього світу, який дійшов до нас. Як свідчить видатний історик медицини XIX ст. Савелій Ковнер, перший рукопис праці виявлено в середині XV століття (близько 1443 р.) Фомою Перетончеллі де Сарцана і тільки через 35 років (у 1478 р.) у Флоренції вперше побачило світ друковане видання. До кінця XV століття ця праця перевидавалася в Італії п'ять разів, а всього налічується більше 70 його видань, що виходили в Антверпені, Базелі, Венеції, Кельні, Лейдені, Мілані, Парижі, Страсбурзі, Лейпцигу, Лондоні та інших містах Європи. Мову вченого називають класичною «золотою латиною», а його самого – «Цицероном медицини».

Лише завдяки Цельсові нам відомі праці видатних вчених Александрійської школи, серед яких Еразіастр, Герофіл, Меґет, Трифон. Трактат Цельса є в основному компіляцією з праць багатьох авторів, з праць яких вчений відібрав найпопулярніші для практичної діяльності. Єдина книга Цельса, що збереглася, поділена на вступ і розділи 1-4 про дієту, розділи 5-6 про фармацію та 7-8 про хірургію. У вступі Цельс детально викладає погляди своїх попередників на сутність медицини та методи лікування хвороб. Завдяки автору у хірургічній частині трактату збережений для історії медицини великий досвід учених Александрійської школи. У творі подано перший опис операції катаракти, яку успішно робили лікарі у Вавілоні за 2000–2500 років до н. е. Цельс дає детальний опис гриж, опис ознак запалення: «Notae vero inflammationis sunt quatuor, rubor et tumor, cum calore, et dolore» (Справжніх ознак запалення чотири: почервоніння, припухлість з жаром і болем).

Саме у першому розділі Цельс підкреслює значення для здоров'я розміреного способу та ритму життя, дає конкретні гігієнічні поради, які не втратили значення і по теперішній час. Він пише: «...слід вести різноманітний спосіб життя: жити то в селі, то в місті і частіше бувати на лоні природи ... як можна частіше займатися фізичними вправами...». Цельс надавав великого значення праці як вирішальній умові здоров'я і довголіття, був ворогом неробства, «тому що ледарство розслабляє тіло, - писав він, - а праця зміцнює його; перше приносить передчасну старість, друге – тривалу молодість», радив, купання та масажі як засіб зміцнення здоров'я, підкреслював важливість балансу: помірність у їжі, помірне заняття фізичними вправами, увагу до умов середовища, а також психічного стану.

Найвідоміший медичний заклад Італії, заснований в м. Салерно у 846 р. (з 1213 р. – Салернський університет) був першою медичною школою в Європі, визначним медичним центром, Alma mater європейської медицини. Вона існувала до 1811 р. коли поступилась своїми правами університету з Неаполя. Викладання в школі проходило за заповітами Гіппократа, і тому вона називалась «Civitas Hippocratica» («Товариство Гіппократа»). Сюди приїжджали хворі з надієювилікуватися, а також студенти. Люди з усього світу тут навчалися лікувати людей. У Салерно злилися традиції мистецтва лікування всього Середземномор'я, по тому виникла легенда, ніби Медичну школу заснували чотири лікарі: римлянин Салерно, грек Поптій, єврей Хелін і араб Адела, сюди традиційно приходили вчитися молоді уродженці багатьох європейських країн. Коли в XII ст. її очолив лікар Іоанн Міланський, навчальний процес змінився на краще.

У 1240 р. за вказівкою імператора Священної Римської імперії Фридриха II (1212–1250 рр.) Салернській школі – єдиній на всю країну, було надано виключне право надавати звання лікаря та видавати ліцензію на медичну практику. Без ліцензії цієї школи займатися медициною на території імперії заборонялося.

У школі викладав видатний вчений – лікар, філософ, письменник Арнольд да Вілланова (1235–1311 рр.). Він об'єднав хімію і медицину, захоплювався токсикологією і засобами продовження життя та боротьби зі старістю, наголошував, що здоров'я залежить від поєднання духовних і тілесних практик, а також пропагував вживання простих і натуральних продуктів. Існує припущення, що саме Вілланова є автором збірника гігієнічних порад під назвою «Салернський кодекс здоров'я» («Regimen sanitatis Salernitanum»). За іншою версією авторство праці приписують президенту Салернської школи, лікарю і поету, італійцю Іоанну Міланському (XII ст.)

Праця була написана у віршованій формі і присвячена дієтиці, режиму дня (сон, праця, відпочинок), попередженню хвороб, токсикології, психології, стандартам здорового способу життя. Також запропоновані належні засоби від будь-яких страждань, рецепти довголіття, наведені короткі відомості про будову людського тіла, про якість та лікарські дії продуктів харчування, плодів і рослин, виділялося чотири темпераменти у людей (сангвінік, флегматик, холерик, меланхолік). Збірка була вперше видана у Кельні 1480 р. Це була надзвичайно впливова книга, що видавалася протягом п'яти століть, до 1970 р. було близько 300 видань багатьма мовами.

У передмові до видання 1871 року зазначено: «Жоден світський твір ніколи не зустрічав більшої популярності та не впроваджував свої канони так радикально в догми будь-якої науки. Протягом століть він був медичною Біблією всієї Західної Європи та мав беззаперечно владу над вченнями своїх шкіл, поряд із працями Гіппократа та Галена. ... Тож не дивно, що він став Книгою Приповістей серед лікарів, своєрідним посібником, який навіть донині кожен вважав за необхідне запам'ятати».

У ННМБУ зберігається видання: Іоанн Міланський «Салернська школа або Правила збереження здоров'я» (Роттердам, 1683, 528 стор., видавництво Арнольда Леерса).

Ось, як приклад, маленький фрагмент зі збірника:

*«Школа салернська так королю англійців написала:
Якщо ти хочеш здоров'я повернути і не знати хвороб,
Тяжкість турбот віджене і вважай
недостойним сердитися.
Скромно обідай, про вина забудь,
Не вважай марним не спати після їжі,
полуденного сну уникаючи.
Довго сечу не тримай, не гвалтуй потугами стільця.
Будеш за цим стежити - проживеш довго на світі.
Якщо лікарів не вистачає, нехай будуть лікарями твоїми
Троє: веселий характер, спокій та помірність у їжі.»*

Праця італійського лікаря – алхіміка XVI-го ст. Алексія Педемонтанського «Про секрети» (Базель, 1568, 496 стор.) – це збірка рецептів, натуральних засобів, технологій, порад, часто на межі алхімії чи народної медицини, які допомагали підтримувати тіло в стані, який можна назвати «здоровим» за стандартами того часу – дієти, способи обробки ран, засоби гігієни на межі того, що вважалося «секретами». У праці містився широкий спектр рецептів, розроблених дослідченим шляхом, включаючи формули лікарських складів, косметики, пігментів, барвників, металургії та ювелірної справи. Книга була надрукована практично всіма західноєв-

ропейськими мовами і до кінця XVII століття витримала понад дев'яносто видань. Люди вірили, що автор «шукає секрети природи», експериментує. Ідея «секрету» часто пов'язана з тим, щоб дізнатися приховані властивості природи – лікувальні властивості рослин, ефекти певних речовин тощо; це може включати поради, які ми сьогодні назвали б «народна медицина»; це також свого роду посібник з ведення домашнього господарства.

Деякі поради автора:

- Поради, як зберегти здоров'я, силу й молодість. Це чимось нагадує «режим здоров'я» – харчування, догляд, уникання шкідливого
- Коли варто мити голову/уникати миття в деякі місяці
- Коли часто мити лице; коли відвідувати бані; інші поради, залежні від пори року
- Рецепти для миття волосся чи обличчя – не лише з метою краси, але і щоб «заспокоїти мозок, покращити пам'ять»;
- Засоби для рук, обличчя тощо – щоб уникнути «обвітрення», подразнень
- Поради як робити дистилляції, аромати, конфітури, барвники, суміші та плавки тощо.

Alexius Pedemontanus – латинізоване ім'я Alessio Piemontese. Передбачається, що Алессіо П'ємонтезе – це псевдонім відомого гуманіста і вченого Рускеллі (Русцеллі), який він використовував для власних літературних творів [15].

В колекції стародруків і рідкісних видань ННМБУ зберігається праця німецького вченого та практика медицини кінця XIX – початку XX століть Міхаеля Платена «Новий спосіб лікування. Лікування цілющими силами природи. Керівництво для життя відповідно до законів природи, для збереження здоров'я та для лікування без допомоги ліків, що базується на використанні природних засобів» (оригінал: «Neue Heilmethode»). Це видання у 4-х томах німецькою мовою (готичний шрифт) видавництва Berlin und and.: Deutsches Verlagshaus Bong & Co, 1905 р.

Міхаель Платен був практичним «представником системи лікування цілющими силами природи». Книга позиціонує себе як «Haus-und Familienschatz für Gesunde und Kranke» – тобто як скарб для дому та сім'ї, як здорових, так і хворих. Це вказує на акцент не лише на лікуванні вже наявних хвороб, але й на підтримці здоров'я, профілактиці. У цій великій праці представлені всі види хвороб людини та їх причини, способи лікування та профілактики; описаний спосіб життя здорової та хворої людини. Розповідається про види, правила та історію складання перших у світі дієт. Даються докладні відомості про будову людського тіла, поширення хвороб, характеризуються різні методи та види аналізів. Широко представлені у виданні відомості з гомеопатії та народної медицини, гіпнозу, а також санаторного лікування та багато іншого цікавого матеріалу, який був вперше так повно представлений широким масам. Провідна ідея видання – здоров'я людини залежить від її способу життя. Видання є великою художньою цінністю. Кожен том містить близько 600 чорно-білих малюнків у тексті, хромолітографовані ілюстрації, розкладні паперові моделі в кольорі, які наочно демонструють анатомію різних органів людського тіла. Ця праця витримала у Німеччині 38 перевидань лише на початку XX століття і справила значний вплив на розвиток натуропатії та популяризацію здорового способу життя в Європі. Книга була задумана як «домашня і сімейна скарбниця» для здорових і хворих, аби кожен міг самостійно дбати про своє здоров'я і стала настільною для багатьох прихильників лікування без медикаментів.

Ще з античних часів людство постійно шукало способи збереження здоров'я й уникнення хвороб. Спільною рисою праць лікарів від античного часу до середньовіччя є поради

щодо помірності у харчуванні, дотримання чистоти тіла і приміщення, балансу між роботою і відпочинком, фізичної активності, уникнення стресів, уваги до емоційного стану, профілактики хвороб тощо. Саме медики давніх часів закла-

ли фундамент того, що ми сьогодні вважаємо здоровим способом життя. Багато принципів Гіпократу й Галена можна побачити в сучасних рекомендаціях Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Блазіл Холлерій Віуарієнфіс. Коментарі до трактату Гіпократу «Про природу людини» / Блазіл Холлерій Віуарієнфіс. – Антверпен (Бельгія) : Надруковано Франциском Бехемом, 1558. – 121 с. – Текст латинською мовою. – Текст доступний в інтернеті: <https://emed.library.gov.ua/starodruky-do-1830-roku/hippocratis-coi-medicorum-principis-de-natura-hominis-liber-2/> (дата звернення: 14.08.2025).
2. Бузеніус А. Коментарі до книги Кл. Галена про змінність температур / А. Бузеніус. – Антверпен (Бельгія) : Надруковано Йоганом Вітхаріусом, 1561. – 242 с. – Текст латинською мовою. – Текст доступний в інтернеті: <https://emed.library.gov.ua/starodruky-do-1830-roku/in-cl-galeni-pergameni-librum-de-inaequali-intemperie-commentarij-antonio-busennius-excudebat-ioan-vvithagius/> (дата звернення: 14.08.2025).
3. Верхратський С. А. Історія медицини : підручник / С. А. Верхратський. – Київ : Здоров'я, 2011. – 352 с.
4. Віки живуть в старому фоліанті. Скарби медичної думки / Нац. наук. мед. б-ка України; [авт.-уклад.: Р. І. Павленко, Т. А. Остапенко, Н. С. Харченко та ін.]. – Київ : [Коляда О. П.], 2015. – 60 с.
5. Голяченко О. М. Історія медицини : посібник / О. М. Голяченко, Я. В. Ганіткевич. – 2-ге вид., допов. – Тернопіль: Укрмедкнига, 2016. – 325 с.
6. Історія медицини і медсестринства : навч. посіб. для студентів мед. (фармацевт.) коледжів, училищ та ін-тів медсестринства МОЗ України / Л. Ф. Луцик [та ін.]. – Київ : Медицина, 2018. – 375 с. : табл., іл.
7. Лаврова Л. В. Здоровий спосіб життя як предмет філософсько-освітнього аналізу : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.10 – філософія освіти / Л. В. Лаврова ; Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. – Одеса : [б. в.], 2011. – 15 с.
8. Скрипников М. С. Noli nocere / М. С. Скрипников, Г. О. Краковецька, [Т. П. Скрипникова, О. В. Лігоненко]. – Вид. 2-ге, допов. і перероб. – Полтава : [Вісті], 1997. – 140 с.
9. Федько О. Здоровий спосіб життя як цінність: проблеми формування / О. Федько // Наук. зап. / НАН України, Ін-т політичних і етнонаціональних дослідж. ім. І. Ф. Кураса. – Київ, 2009. – Вип. 43. – С. 369–379.
10. Харченко Н. С. «Віки живуть в старому фоліанті...» / Н. С. Харченко // Антиквар. – 2020. – № 6. – С. 52–61.
11. Шкодін А. Д. Здоровий спосіб життя: минуле і сьогодення / А. Д. Шкодін, І. С. Беляєв, О. М. Беляєва // Педагогіка здоров'я : зб. наук. пр. VII Всеукр. наук.-практ. конф., Чернігів, 7–8 квіт. 2017 р. : [у 2 т.] / Чернігів. нац. технол. ун-т [та ін.]. – Чернігів, 2017. – Т. 1. – С. 573–578.
12. Celsi A. C. De Re Medica : Libri Octo / A. C. Celsi. – Parisiis : Apud J. B. Baillière, bibliopolam, [1823]. – 431 p. – Текст доступний в інтернеті: <https://emed.library.gov.ua/starodruky-do-1830-roku/de-re-medica-libri-octo/> (дата звернення: 14.08.2025).
13. Clausson E. The Secrets of ... Who? [Electronic resource] / Evangeline Clausson // Dickinson Blogs. – Text data. – [Carlisle, USA, 2024]. – Mode of access: <https://blogs.dickinson.edu/historyofthebook2024/2024/11/24/the-secrets-of-who/> (Laat access: 14.08.2025). – Title from the screen.
14. Clausson E. The Secrets of Alexis [Electronic resource] / Evangeline Clausson // Dickinson Blogs. – Text data. – [Carlisle, USA, 2024]. – Mode of access: <https://blogs.dickinson.edu/historyofthebook2024/2024/10/19/the-secrets-of-alexis/> (Laat access: 14.08.2025). – Title from the screen.
15. Map Maker Biography: Girolamo Ruscelli (1500–1566) [Electronic resource] // Newsletter New World Cartographic. – Text data. – 6 Dec. – Mode of access: https://nwcartographic.com/blogs/essays-articles/map-maker-biography-girolamo-ruscelli-1500-1566?srsltid=AfmBOoEHuSj7hSiO-zkuinbdY_VFxsW75NvYF-jECZmVVu5rcgNzekf (Laat access: 14.08.2025). – Title from the screen.
16. Martins J. The Secrets [Electronic resource] / J. Martins // CEMS KCL Blog. – Text data. – 2023. – 14 July. – Mode of access: kingsearlymodern.co.uk (Laat access: 14.08.2025). – Title from the screen.

REFERENCE

1. Blazil Khollerii Viuariienfis. Komentari do traktatu Hippokrata «Pro pryrodu liudyny» / Blazil Khollerii Viuariienfis. – Antwerpen (Belhiia) : Nadrukovan Frantsyskom Bekhemom, 1558. – 121 s. – Tekst latynskoiu movoiu. – Tekst dostupnyi v interneti: <https://emed.library.gov.ua/starodruky-do-1830-roku/hippocratis-coi-medicorum-principis-de-natura-hominis-liber-2/> (data zvernennia: 14.08.2025) [in Latin].
2. Buzenius A. Komentari do knyhy Kl. Halena pro zminnost temperatur / A. Buzenius. – Antwerpen (Belhiia) : Nadrukovan Yohanom Vitkhahiusom, 1561. – 242 s. – Tekst latynskoiu movoiu. – Tekst dostupnyi v interneti: <https://emed.library.gov.ua/starodruky-do-1830-roku/in-cl-galeni-pergameni-librum-de-inaequali-intemperie-commentarij-antonio-busennius-excudebat-ioan-vvithagius/> (data zvernennia: 14.08.2025) [in Latin].
3. Verkhratskyi S. A. Istoriia medytsyny : pidruchnyk / S. A. Verkhratskyi. – Kyiv : Zdorovia, 2011. – 352 s. [in Ukrainian].
4. Viky zhyvut v staromu folianty. Skarby medychnoi dumky / Nats. nauk. med. b-ka Ukrainy; [avt.-uklad.: R. I. Pavlenko, T. A. Ostapenko, N. S. Kharchenko ta in.]. – Kyiv : [Koliada O. P.], 2015. – 60 s. [in Ukrainian].
5. Holiachenko O. M. Istoriia medytsyny : posibnyk / O. M. Holiachenko, Ya. V. Hanitkevych. – 2-he vyd., dopov. – Ternopil: Ukrmedknyha, 2016. – 325 s. [in Ukrainian].
6. Istoriia medytsyny i medsestrynstva : navch. posib. dlia studentiv med. (farmatsevt.) koledzhiv, uchylshch ta in-tiv medsestrynstva MOZ Ukrainy / L. F. Lutsyk [ta in.]. – Kyiv : Medytsyna, 2018. – 375 s. : tabl., il. [in Ukrainian].
7. Lavrova L. V. Zdorovyi sposib zhyttia yak predmet filosofsko-osvitnoho analizu : avtoref. dys. ... kand. filoz. nauk : 09.00.10 – filozofia osvity / L. V. Lavrova ; Pivdenno ukr. nats. ped. un-t im. K. D. Ushynskoho. – Odesa : [b. v.], 2011. – 15 s. [in Ukrainian].
8. Skrypnykov M. S. Noli nocere / M. S. Skrypnykov, H. O. Krakovetska, [T. P. Skrypnykova, O. V. Lihonenko]. – Vyd. 2-he, dopov. i prerob. – Poltava : [Visti], 1997. – 140 s. [in Ukrainian].
9. Fedko O. Zdorovyi sposib zhyttia yak tsinnist: problemy formuvannia / O. Fedko // Nauk. zap. / NAN Ukrainy, In-t politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzh. im. I. F. Kurasa. – Kyiv, 2009. – Vyp. 43. – S. 369–379 [in Ukrainian].
10. Kharchenko N. S. «Viky zhyvut v staromu folianty...» / N. S. Kharchenko // Antykvary. – 2020. – № 6. – S. 52–61 [in Ukrainian].
11. Shkodina A. D. Zdorovyi sposib zhyttia: mynule i sohoddennia / A. D. Shkodina, I. S. Bieliaiev, O. M. Bieliaieva // Pedagogika zdorovia : zb. nauk. pr. VII Vseukr. nauk.-prakt. konf., Chernihiv, 7–8 kvit. 2017 r. : [u 2 t.] / Chernihiv. nats. tekhnol. un-t [ta in.]. – Chernihiv, 2017. – T. 1. – S. 573–578 [in Ukrainian].
12. Celsi A. C. De Re Medica : Libri Octo / A. C. Celsi. – Parisiis : Apud J. B. Baillière, bibliopolam, [1823]. – 431 p. – Tekst dostupnyi v interneti: <https://emed.library.gov.ua/starodruky-do-1830-roku/de-re-medica-libri-octo/> (data zvernennia: 14.08.2025) [in Latin].
13. Clausson E. The Secrets of Alexis [Electronic resource] / Evangeline Clausson // Dickinson Blogs. – Text data. – [Carlisle, USA, 2024]. – Mode of access: <https://blogs.dickinson.edu/historyofthebook2024/2024/10/19/the-secrets-of-alexis/> (Laat access: 14.08.2025). – Title from the screen [in English].
14. Clausson E. The Secrets of ... Who? [Electronic resource] / Evangeline Clausson // Dickinson Blogs. – Text data. – [Carlisle, USA, 2024]. – Mode of access: <https://blogs.dickinson.edu/historyofthebook2024/2024/11/24/the-secrets-of-who/> (Laat access: 14.08.2025). – Title from the screen [in English].
15. Map Maker Biography: Girolamo Ruscelli (1500–1566) [Electronic resource] // Newsletter New World Cartographic. – Text data. – 2021. – 6 Dec. – Mode of access: https://nwcartographic.com/blogs/essays-articles/map-maker-biography-girolamo-ruscelli-1500-1566?srsltid=AfmBOoEHuSj7hSiO-zkuinbdY_VFxsW75NvYF-jECZmVVu5rcgNzekf (Laat access: 14.08.2025). – Title from the screen [in English].
16. Martins J. The Secrets [Electronic resource] / J. Martins // CEMS KCL Blog. – Text data. – 2023. – 14 July. – Mode of access: kingsearlymodern.co.uk (Laat access: 14.08.2025). – Title from the screen [in English].

УДК 025.2:[026:61](477)"364"

КОМПЛЕКТУВАННЯ ФОНДУ НАЦІОНАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ МЕДИЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Бондар Людмила

завідувачка відділу комплектування вітчизняних наукових фондів
Національної наукової медичної бібліотеки України,
м. Київ

Анотація. У статті охарактеризовано вплив кризових чинників і непереборних обставин на специфіку комплектування фонду Національної наукової медичної бібліотеки галузевими періодичними та неперіодичними виданнями. Розглянуто проблемні питання щодо комплектування фонду медичною літературою на сучасному етапі. З'ясовано, що одним із основних напрямів сучасної діяльності бібліотеки є формування бази дани електронних журналів відкритого доступу та надання до них доступу через локальну комп'ютерну мережу.

Ключові слова: комплектування бібліотечного фонду в умовах війни, джерела комплектування, бібліотечно-інформаційні ресурси, обов'язковий примірник документів, актуалізація бібліотечного фонду, журнали відкритого доступу, дари авторів, книги.

COMPLETING THE FUND OF THE NATIONAL SCIENTIFIC MEDICAL LIBRARY OF UKRAINE: TODAY'S CHALLENGES

Bondar Lyudmila

Head of the Department of Acquisition of Domestic Scientific Funds
of the National Scientific Medical Library of Ukraine,
Kyiv

Abstract. The article describes the influence of crisis factors and force majeure circumstances on the specifics of completing the collection of the National Scientific Medical Library with industry-specific periodicals and non-periodicals. The problematic issues of completing the fund with medical literature at the present stage are considered. It is found out that one of the main directions of the library's modern activity is the formation of a database of open access electronic journals and providing access to them via a local computer network.

Keywords: acquisition of library funds in wartime, sources of acquisition, library and information resources, legal deposit, updating of library funds, open access journals, gifts from authors, books.

МЕТА СТАТТІ

На основі аналізу інформаційно-статистичних джерел розкрити основні аспекти комплектування фонду Національної наукової медичної бібліотеки України в умовах несприятливих зовнішніх факторів.

Наукова новизна. Визначено особливості комплектування бібліотечного фонду в умовах воєнного стану, напрямки діяльності, що сприяють актуалізації бібліотечно-інформаційних ресурсів Національної наукової медичної бібліотеки України.

АКТУАЛЬНІСТЬ ТЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідження аспектів комплектування фонду Національної наукової медичної бібліотеки України в умовах війни є актуальним, оскільки її фонди та інформаційні ресурси є складовою науково-інформаційного ресурсу країни для забезпечення фахівців сфери охорони здоров'я, особливо в питаннях надання оперативної медичної та психологічної допомоги постраждалим внаслідок бойових дій.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Комплектування фонду Національної наукової медичної бібліотеки України (ННМБУ) в умовах війни залишається одним із найважливіших напрямів її діяльності. ННМБУ, як провідна бібліотечно-інформаційна установа України у сфері охорони здоров'я з фондом понад 1,6 млн одиниць зберігання документів, має вирішувати непрості завдання із забезпечення інформаційних потреб користувачів медичної галузі, особливо в наш час, коли триває повномасштабне вторгнення росії на суверенну територію України, що призводить до величезної кількості жертв серед цивільного населення та військових, а також завдає психологічної травми багатьом людям.

У період 2022–2024 рр. комплектування бібліотечного фонду здійснювалося, як і в попередні роки, за безоплатними джерелами надходження документів: обов'язковий примірник видань України, дари, український книгообмін.

Якщо порівняти кількісні показники надходжень видань впродовж цього періоду, то спостерігаємо негативний вплив воєнного стану в країні на комплектування бібліотечного фонду у 2022 році та поступове зростання надходжень у 2023–2024 роках. Це пов'язано як із поліпшенням стану українського книговидавництва, так і з активізацією діяльності співробітників відділу вітчизняного комплектування бібліотечних фондів в цих особливих умовах, а саме взаємодія з видавничими установами, авторами, дарувальниками, посилення контролю за надходженням обов'язкового примірника, співпраця з науковими установами НАМН України [8].

Одним з основних джерел поповнення фонду ННМБУ новими найменуваннями є надходження обов'язкового примірника книжок та періодичних видань з питань медицини та охорони здоров'я, що регламентується Законом України «Про обов'язковий примірник документів» від 9 квітня 1999 р. №595-ХІV і дає змогу певною мірою забезпечувати інформаційні потреби користувачів бібліотеки [1].

Зокрема, бібліографічні дані з державного покажчика «Літопис книг», укладеного фахівцями Книжкової палати України імені І. Федорова, засвідчують, що за 2022 рік за 61 розділом УДК було зареєстровано 526 записів з питань медицини та охорони здоров'я. У 2023 році маємо 555 найменувань цієї тематики, а у 2024 році – 478 найменувань [5, 6, 7]. Серед установ, які систематично надсилають обов'язковий примірник видань можна назвати видавництво «Людмила» Всеукраїнської громадської організації «Інститут реабілітації та соціальних технологій» (м. Київ), видавництво «Львівська політехніка», видавничий дім «Академперіоди-

ка» (м. Київ), ТОВ «Всеукраїнське спеціалізоване видавництво «Медицина» (м. Київ), видавництво «Укрмедкнига» Тернопільського національного медичного університету імені І. І. Горбачевського (м. Тернопіль), Полтавський державний медичний університет, Сумський державний університет, ТОВ «Видавництво «Юстон» (м. Київ), ТОВ «Четверта хвиля» (м. Київ), Ужгородський національний університет (м. Ужгород), Українська військово-медична академія (м. Київ). Через повномасштабне вторгнення росії тимчасово призупинили свої видавничі потужності з випуску медичних книг видавництво «Нова книга» (м. Вінниця) та Видавничий дім «Медкнига» (м. Київ).

Особливу подяку хочеться висловити науково-педагогічному колективу Буковинського державного медичного університету за системне поповнення фонду нашої бібліотеки результатами їхньої наукової діяльності. Викладачі цього навчального закладу особисто надсилають свої наукові праці в паперовій або в електронній версіях.

На жаль, ми отримуємо не повне надходження книг та брошур як обов'язковий примірник, але намагаємося ліквідувати прогалини серед нових надходжень шляхом отримання книг як дарунків автора до фонду бібліотеки. Залучаючи сучасні інтернет-технології, нам вдається вийти на пряму мову у спілкуванні з авторами видань з проханням поповнити колекцію ННМБУ «Україніка медична», яка формується з книг вчених-медиків. Унікальність цієї колекції полягає в тому, що кожен документ має підпис-посвяту для Національної наукової медичної бібліотеки України. У такий спосіб ми формуємо колекцію та отримуємо нове найменування до фонду бібліотеки.

Характерною особливістю видавничої пропозиції є те, що медичні видання з'являються і в репертуарі універсальних видавництв. За цих обставин ННМБУ стикається з проблемою, яка негативно впливає на комплектування фонду медичними книгами. Це насамперед свідомо протидія виконанню законодавства України про обов'язковий примірник документів з боку видавців. Обов'язок видавців своєчасно доставляти обов'язкові примірники регулюється законодавством, зокрема статтею 8 Закону України «Про обов'язковий примірник документів». Порушення термінів доставляння обов'язкових примірників передбачає накладення штрафу на посадових осіб та фізичних осіб-підприємців у розмірі від 30 до 50 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян відповідно до статті 186-7 Кодексу України про адміністративні правопорушення. Як виявилось, видавцям легше заплатити штраф, аніж надіслати книжку до бібліотеки.

В умовах воєнного часу література з питань військової медицини, яка охоплює діагностику, лікування, реабілітацію та організацію медичної допомоги в особливих умовах, зокрема на полі бою, набуває все більшої актуальності. Попит на такі документи досить високий, що вимагає збільшення кількості примірників, оскільки бібліотека отримує лише один екземпляр обов'язкового примірника. Щоб задовольнити запити користувачів, здійснюється закупівля літератури через книготорговельну мережу. На ці потреби ми використовуємо власні кошти, отримані від надання платних послуг фахівцями нашої бібліотеки. Держава фінансової підтримки на такий вид комплектування не надає.

У 2023 році було закуплено 190 примірників видань, у 2024 році – 134 примірники (Табл. 1, 2).

Використовуючи такий спосіб комплектування, бібліотечний фонд збагатився на 201 нову назву, що вийшла друком протягом 2022–2024 рр. Зрозуміло, що у 2022 році через активні військові дії закупівля книжок не здійснювалося.

Придбання книжок шляхом проведення тендерної закупівлі не дуже зацікавлює видавничі компанії, які мають

поодинокі назви медичної літератури у своєму видавничому репертуарі, брати участь у процедурі, оскільки ускладнюється процес укладання договору з виконанням усіх зобов'язань через пошук літератури в інших видавництвах [4].

Ще до проведення процедури закупівлі літератури аналізуються дані із «Зошита обліку незадоволеного читацького попиту». Аналіз списків впродовж трьох воєнних років виявив, що, крім військової медицини, збільшилася кількість запитів на літературу, присвячену методам лікування депресивних станів людей, в яких перебувають українці через жахливі війни.

Війна – складне випробування для всіх людей, особливо для військовослужбовців. Тому серед запланованих для закупівлі книжок чільне місце займає література з питань діагностики та профілактики розвитку невротичних і психічних розладів, пресуїцидальної поведінки військовослужбовців в умовах воєнного конфлікту.

Окрім інформаційного запиту користувачів щодо літератури, яку придбаває бібліотека, до медичної книги висувуються ще такі критерії, як актуальність тематики та новизна, видання повинно бути українською мовою, мати високий рівень видавничої підготовки, естетичне оформлення і якісне виготовлення, бути придатним до інтенсивного використання в бібліотечних умовах.

Під час формування репертуару книжок, які пропонуються для закупівлі, обов'язково береться до уваги також «Перелік книжкових видань, зміст яких спрямований на ліквідацію незалежності України, пропаганду насильства, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, вчинення терористичних актів, посягання на права і свободи людини», що представлений на сайті Державного комітету телебачення і радіомовлення України (Режим доступу <https://comin.gov.ua/diyalnist/kontrol-za-rozprovsiudzhenniam-vydavnychoi-produktsii-shcho-stosuietsia-derzhavy-ahresora/perelik-vidan-nerekomendovanih-do-vvezennya-v-ukrayinu>).

Виклики, спричинені пандемією, карантинном, широкомасштабною війною, не минули жодне видавництво. Болючі наслідки кризи позначилися як на великих, так і на малих підприємствах галузі. Деякі з них закрилися чи взяли паузу, щоб перечекати несприятливі часи, а багато хто переніс або скасував випуск певних видань. Проблеми книговидавництва в Україні, занепад книжкового ринку та зниження інтересу до читання – все це призвело до колосальних фінансових втрат книговидавців [3]. У процесі укладання специфікації на при-

дбання літератури несподіваною та неприємною виявилася ситуація через несумлінність деяких видавців, що пропонували для продажу видання як новинки, хоча це був передрук книжкових видань минулих років. Зрозуміло, що такі книги вже є у фонді нашої бібліотеки, тому ці видання не бралися до уваги.

В обов'язковому порядку в «Державному реєстрі санкцій» для уточнення інформації про суб'єктів, які перебувають під санкціями (Режим доступу <https://drs.nsd.gov.ua/>) перевірялися підприємці, з якими бібліотека уклала договори на поставку літератури.

У формуванні фонду ННМБУ важливе місце серед бібліотечних ресурсів посідають періодичні видання, що є оперативним засобом комунікацій, оприлюднення ідей, теорій, результатів наукових досліджень. Статті в науковій періодиці за оперативністю випереджають інші види публікацій, і це є найбільшою цінністю для користувачів. Надходження періодичних видань до фонду бібліотеки здійснюється шляхом отримання обов'язкового примірника, документообміну та архівування журналів з відкритим доступом. Систематичність надходження журналів галузевої тематики до фонду бібліотеки забезпечується такими видавництвами, як: ВД «Академперіодика», ВД «Здоров'я України. Медичні видання», ПП «Видавництво ДентАрт», ПП «Технологічний центр», ПП «Інпол ЛТД», ТОВ «Видавничий дім «Медкнига», ТОВ «Експертус ТЕК», ТОВ «Медікс Груп», ТОВ «МОРІОН», ТОВ «Пресс Альянс», ТОВ «Четверта хвиля». Значна кількість журналів надходить до бібліотеки з наукових установ Національної академії медичних наук України. За результатами статистичних звітів, варто відзначити такі вищі навчальні заклади: Буковинський державний медичний університет, Вінницький національний медичний університет імені М. І. Пирогова, Запорізький медико-фармацевтичний університет, Івано-Франківський національний медичний університет, Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, Національний університет охорони здоров'я України імені П. Л. Шупика, Національний фармацевтичний університет, Полтавський державний медичний університет, Тернопільський національний медичний університет імені І. Я. Горбачевського, Харківський національний медичний університет.

Умови воєнного стану в Україні також вплинули на організацію процесу комплектування фонду бібліотеки періодичними виданнями. Через постійні ворожі обстріли

Таблиця 1. Джерела закупівлі літератури у 2023 р.

№	Назва організації	К-сть прим.	Сума, грн
1	ПП «ОЛДІ+» (м. Херсон)	62	30790,00
2	ФОП Тендера Вадим Володимирович (м. Київ)	128	58550,00
	Всього	190	89340,00

Таблиця 2. Джерела закупівлі літератури у 2024 р.

№	Назва організації	К-сть прим.	Сума, грн
1	ФОП Чалчинська Наталія Всеволодівна (м. Київ)	62	7786,00
2	ФОП Тендера Вадим Володимирович (м. Київ)	106	64611,00
	Всього	134	72397,00

ускладнилася робота видавництва у містах Харків, Дніпро, Запоріжжя, які завжди разом із Києвом були у першій десятці за кількістю видавничих організацій. З огляду на виклики часу, відділ комплектування вітчизняних наукових фондів здійснює опрацювання не лише друкованої періодики, але й орієнтується на поповнення фонду галузевими електронними журналами відкритого доступу.

Затребуваність журналів відкритого доступу зростає з кожним днем, і дедалі більше вчених обирають співпрацю саме з такими виданнями. Незважаючи на необхідність оплачувати розміщення власної наукової праці у виданні, для автора вільний доступ також вигідний, як і для читача.

Переваги журналів відкритого доступу:

- можливість безкоштовно вивчати новітні результати досліджень у різних галузях науки на постійній основі, що робить наукові знання доступними для кожного дослідника
- відкритість важливої інформації сприяє прискоренню наукового прогресу, швидкому обміну знаннями між науковцями усього світу
- тексти опублікованих досліджень можна читати, зберігати та використовувати з метою розвитку науки
- можливість для автора підвищити власний індекс цитування за рахунок відкритого поширення досліджень [2].

Особливу значущість журналів відкритого доступу було визначено з початком пандемії COVID-19 2019 року, коли світова спільнота закликала видавців з усього світу надати максимально швидкий, оперативний та безплатний доступ до опублікування щодо результатів боротьби з цією пандемією.

Журнали відкритого доступу – це можливість зробити науку доступною для широкої аудиторії, а інформацію щодо новітніх розробок та останніх досліджень безкоштовною. Важливість такого ресурсу для бібліотеки очевидна. По-перше, до початку повномасштабного вторгнення практично вся галузева вітчизняна періодика надходила до бібліотеки у друкованій версії, що дозволяло протягом тривалого часу акумулювати номери журналу в бібліотечному фонді. Таким чином, гарантувалося виконання меморіальної функції, яку здійснюють бібліотечні інституції та яка традиційно вважається провідним напрямом їхньої діяльності. На жаль, упродовж воєнного часу третина галузевих журналів, що складають ядро бібліотечного фонду ННМБУ, мають лише електронну версію відкритого доступу. Тому важливо комплектувати електронні версії для забезпечення збереження цілісності журналів. По-друге, опрацювання електронних журналів сприяє глибшому розкриттю інформаційних запитів, які надходять від користувачів бібліотеки.

Оскільки робота з опрацювання електронних ресурсів дещо відрізняється від традиційних бібліотечних процесів, ННМБУ придбала сучасні комп'ютерні засоби та мережеве обладнання для організації збереження електронних документів, а також здійснює спеціальні заходи для збережен-

ня інформації. З цією метою в бібліотеці виділено окремий сервер, на якому зберігаються копії всіх електронних документів.

Певною мірою вирішити питання комплектування фонду документами медичної тематики та суміжних галузей міг би обмінний фонд, що є в структурі нашої бібліотеки, але знайти там новинки книжков проблематично [4]. У кращому випадку, ми комплектуємо другий примірник друкованого періодичного видання як страхову копію обов'язкового примірника.

З огляду на вищезазначене, роль комплектатора та вигоди до нього значно зросли в сучасній науковій бібліотеці. Сучасний працівник відділу комплектування повинен орієнтуватися у ринку друкованих та електронних ресурсів, володіти основами бібліотечного маркетингу, вивчати інформаційні потреби користувачів бібліотеки, знати бібліотечне законодавство, авторське право і можливості отримання безкоштовного доступу до електронних ресурсів та права бібліотеки на використання електронних документів, основи бухгалтерського обліку, процес комплектування бібліотечних фондів в автоматизованому режимі з використанням Інтернет-ресурсів [9].

ВИСНОВОК

За результатами дослідження визначено особливості комплектування бібліотечного фонду Національної наукової медичної бібліотеки України під час війни; окреслено напрями діяльності, що сприяють актуалізації бібліотечно-інформаційних ресурсів ННМБУ. Виявлено фактори, що негативно вплинули на діяльність бібліотеки, та зумовили скорочення кількісних показників у надходженні обов'язкових примірників видань, а саме: стан української видавничої галузі в умовах війни (руйнування приміщень, інфраструктури, логістики, зменшення обсягів книговидавництва, зростання вартості послуг і матеріалів у книговидавничій галузі); зменшення періодичності наукових журналів, їхній перехід на електронну версію, ігнорування видавцями закону про обов'язковий примірник документів.

Для оптимізації завдань із формування фонду ННМБУ в умовах війни необхідно: активізувати діяльність відділу з комплектування бібліотечного фонду сучасними виданнями медичної та суміжних галузей, враховуючи інформаційні потреби користувачів бібліотеки у воєнний час; контролювати надходження обов'язкового примірника українських документів, використовуючи дані Книжкової палати України імені Івана Федорова, яка здійснює функції державної бібліографічної реєстрації; проводити регулярний моніторинг видавничих сайтів та каталогів; поглиблювати взаємодію з установами НАМН України та вищими закладами освіти медичного профілю для своєчасного отримання наукових та періодичних видань; враховувати розвиток цифрових технологій, скорочення випуску друкованих видань і появу документів на нових носіях інформації.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Про обов'язковий примірник документів [Електронний ресурс] : Закон України від 9 квіт. 1999 р. № 595-XIV : [ред. від 31.03.2023 р.] // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2023. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-14#Text> (дата звернення: 01.10.2025). – Назва з екрана.
2. Відкриті наукові практики : навч. посіб. / [за заг. ред. Жежничка П., Березка О.]. – Житомир : Бук-Друк, 2024. – 400 с.
3. Єжижанська Т. Книжкові видавництва України в умовах перманентної кризи / Т. Єжижанська // Вісн. Кн. палати. – 2023. – № 6. – С. 29–35.
4. Киричок І. В. Проблемні питання комплектування бібліотечних фондів науковими медичними книгами / І. В. Киричок, О. А. Неговелова, О. О. Красюкова // Медичні бібліотеки України в глобалізованому світі науки, освіти та культури : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (16–17 трав. 2019 р., м. Львів) / ННМБ України, НБ ЛНМУ ім. Данила Галицького, Секція працівників мед. б-к УБА. – Київ, 2019. – С. 50–54.
5. Очеретяна Л. Книги України у дзеркалі державної бібліографії (за матеріалами бази даних державної бібліографії «Літопис книг» за 2022 рік) / Л. Очеретяна // Вісн. Кн. палати. – 2023. – № 6. – С. 3–12.
6. Очеретяна Л. Книги України у дзеркалі державної бібліографії (за матеріалами бази даних державної бібліографії «Літопис книг» за 2023 рік) / Л. Очеретяна // Вісн. Кн. палати. – 2024. – № 12. – С. 8–17.

7. Очеретяна Л. Книги України у дзеркалі державної бібліографії (за матеріалами бази даних державної бібліографії «Літопис книг» за 2024 рік) / Л. Очеретяна // Вісн. Кн. палати. – 2025. – № 7. – С. 8–17.
8. Пестрецова Л. Основні аспекти комплектування фонду Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в умовах війни (2022–2023) / Л. Пестрецова, Є. Білько, Т. Ключок // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського : зб. наук. пр. / НБУВ. – Київ, 2024. – Вип. 72. – С. 323–347.
9. Фоміних В. В. Інноваційні технології комплектування бібліотечних фондів / В. В. Фоміних, М. В. Кучеренко // Наук. пр. Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. Івана Огієнка. Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство / Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. Івана Огієнка. – Кам'янець-Подільський, 2018. – Вип. 5. – С. 135–139.

REFERENCE

1. Pro oboviazkovyi prymirnyk dokumentiv [Elektronnyi resurs] : Zakon Ukrainy vid 9 kvit. 1999 r. № 595-XIV : [red. vid 31.03.2023 r.] // Zakonodavstvo Ukrainy / Verkhov. Rada Ukrainy. – Tekst. dani. – Kyiv, 2023. – Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-14#Text> (data zvernennia: 01.10.2025). – Nazva z ekrana [in Ukrainian].
2. Vidkryti naukovі praktyky : navch. posib. / [za zah. red. Zhezhnycha P., Berezhka O.]. – Zhytomir : Buk-Druk, 2024. – 400 s. [in Ukrainian].
3. Yezhyzhanska T. Knyzhkovi vydavnytstva Ukrainy v umovakh permanentnoi kryzy / T. Yezhyzhanska // Visn. Kn. palaty. – 2023. – № 6. – С. 29–35 [in Ukrainian].
4. Kyrychok I. V. Problemni pytannia komplektuvannia biblioteknykh fondiv naukovymy medychnymy knyhamy / I. V. Kyrychok, O. A. Niehovieleva, O. O. Krasniukova // Medychni biblioteki Ukrainy v hlobalizovanomu sviti nauky, osvity ta kultury : materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (16–17 trav. 2019 r., m. Lviv) / NNMB Ukrainy, NB LNMU im. Danyla Halytskoho, Sektsiia pratsivnykiv med. b-k UBA. – Kyiv, 2019. – С. 50–54 [in Ukrainian].
5. Ocheretiana L. Knyhy Ukrainy u dzerkali derzhavnoi bibliohrafii (za materialamy bazy danykh derzhavnoi bibliohrafii «Litopys knyh» za 2022 rik) / L. Ocheretiana // Visn. Kn. palaty. – 2023. – № 6. – С. 3–12 [in Ukrainian].
6. Ocheretiana L. Knyhy Ukrainy u dzerkali derzhavnoi bibliohrafii (za materialamy bazy danykh derzhavnoi bibliohrafii «Litopys knyh» za 2023 rik) / L. Ocheretiana // Visn. Kn. palaty. – 2024. – № 12. – С. 8–17 [in Ukrainian].
7. Ocheretiana L. Knyhy Ukrainy u dzerkali derzhavnoi bibliohrafii (za materialamy bazy danykh derzhavnoi bibliohrafii «Litopys knyh» za 2024 rik) / L. Ocheretiana // Visn. Kn. palaty. – 2025. – № 7. – С. 8–17 [in Ukrainian].
8. Pestretsova L. Osnovni aspekty komplektuvannia fondu Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho v umovakh viiny (2022–2023) / L. Pestretsova, Ye. Bilko, T. Klochok // Naук. пр. Nats. b-ky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho : zb. nauk. пр. / NBUV. – Kyiv, 2024. – Vyp. 72. – С. 323–347 [in Ukrainian].
9. Fominykh V. V. Innovatsiini tekhnologii komplektuvannia biblioteknykh fondiv / V. V. Fominykh, M. V. Kucherenko // Naук. пр. Kamianets-Podilskoho nats. un-tu im. Ivana Ohiiienka. Serii: Bibliotekoзнаvstvo. Knyhoznаvstvo / Kamianets-Podilskyi nats. un-t im. Ivana Ohiiienka. – Kamianets-Podilskyi, 2018. – Vyp. 5. – С. 135–139 [in Ukrainian].

ВІХИ ІСТОРІЇ – ДО 85 РІЧНИЦІ ЗАСНУВАННЯ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ НАУКОВО-ДОСЛІДНОГО ІНСТИТУТУ ЕПІДЕМІОЛОГІЇ ТА ГІГІЄНИ ЛЬВІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО МЕДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ДАНИЛА ГАЛИЦЬКОГО

Смольницька Валентина

завідувачка

наукової бібліотеки Науково-дослідного інституту епідеміології
та гігієни ДНП «ЛНМУ імені Данила Галицького»,
м. Львів

Мельничук Ірина

провідна бібліографка

наукової бібліотеки Науково-дослідного інституту епідеміології
та гігієни ДНП «ЛНМУ імені Данила Галицького»,
м. Львів

Анотація. Матеріал присвячено історії становлення та розвитку наукової бібліотеки НДІ епідеміології та гігієни, від заснування до сучасності. Висвітлені нові напрямки роботи бібліотеки - музейна діяльність, створення та реалізація історико-просвітницьких проєктів присвячених видатним вченим, які внесли вагомий внесок у розвиток вітчизняної медицини.

Ключові слова: історія бібліотеки, музей, просвітницькі проєкти, монографії, бібліотечні послуги.

MILESTONES IN HISTORY – 85TH ANNIVERSARY OF THE FOUNDING OF THE SCIENTIFIC LIBRARY OF THE RESEARCH INSTITUTE OF EPIDEMIOLOGY AND HYGIENE OF THE DANILO GALITSKY LVIV NATIONAL MEDICAL UNIVERSITY

Smolnytska Valentina

Head of the Scientific Library of the Research Institute of Epidemiology and Hygiene
of the Danylo Halytsky Lviv National Medical University,

Lviv

Melnychuk Irina

Leading bibliographer at the Scientific Library of the Research Institute of Epidemiology and Hygiene,
of the Danylo Halytsky Lviv National Medical University,

Lviv

Abstract. The material is devoted to the history of the formation and development of the scientific library of the Research Institute of Epidemiology and Hygiene, from its foundation to the present day. It highlights new areas of the library's work, such as museum activities and the creation and implementation of historical and educational projects dedicated to outstanding scientists who have made a significant contribution to the development of domestic medicine.

Keywords: library history, museum, educational projects, monographs, library services.

Бібліотека Науково-дослідного інституту епідеміології та гігієни ЛНМУ імені Данила Галицького має велику славу історію та здобутки.

Свій історичний відлік бібліотека розпочала від дня заснування Інституту у 1939 році, на базі лабораторії висипного тифу, якою керував професор Рудольф Стефан Вайгль (всесвітньо відомий вчений-біолог, паразитолог, мікробіолог, імунолог). Офіційним документом створення Інституту є Постанова Раднаркому УРСР від 21 травня 1940 року №677. У цьому році і розпочав роботу Львівський санітарно бактеріологічний інститут, який за роки своєї діяльності змінював назву декілька разів.

Фундаментом для заснування бібліотеки стали подаровані книги з приватних зібрань медичного спрямування професора Р. Вайгля, доктора медицини Г. Мосінга та співробітників лабораторії.

У роки Другої світової війни бібліотека була знищена з усім майном, документацією та печатками, про що свідчать архівні документи.

Після звільнення Львова від німецької окупації, Інститут відновив роботу і був перейменований у Науково-дослідний інститут епідеміології і мікробіології, відповідно Рішення Ради Народних Комісарів УРСР від 31.07.1944 року №788. Створюються виробничі та наукові відділи, головними напрямками діяльності яких було наукове опрацювання найбільш питань інфекційної патології, розробка нових способів діагностики та профілактики, виготовлення вакцини проти висипного тифу, бактеріологічних препаратів та відновлено роботу бібліотеки.

В інвентарній книзі № 1 є на обліку книги, з фонду бібліотеки яка існувала до 1944 року, які збереглися у читачів та повернуті в бібліотеку.

Від часу заснування Бібліотеки в Інституті дбайливо ставилися до збереження її фонду, про це свідчить відповідний запис у Наказі по інституту від 30.01.1945 №76 року про обов'язкове повернення книг, журналів, газет в бібліотеку при звільненні з роботи.

Формування бібліотечного фонду у перші роки її створення відбувалося шляхом передачі книг з бібліотек науково-дослідних інститутів інших міст, зокрема з Дніпра, де знаходився профільний інститут, книг які були отримані з Київського інституту епідеміології і медицини, Чернівецького медичного інституту. Для поповнення фонду закуповувалася література у місцевих букіністичних магазинах та приймалися видання подаровані читачами.

У 1950-ті роки Бібліотека набуває нових рис, можливостей, відбувається її інтенсивне становлення. Вперше створюється Бібліотечна рада, у складі провідних наукових фахівців під керівництвом доктора медичних наук Генріха Мосінга, який працював з 1932 року в Інституті Вайгля, як волонтер, а в 1944 році став першим директором Науково-дослідного інституту епідеміології і мікробіології, пізніше очолив Висипний відділ № 1, яким керував до 1996 року. Впродовж всіх років Бібліотечну раду в різні часи очолювали видатні вчені: д-р мед. наук, професор І. А. Виноград, д-р мед. наук, професор Л. В. Колоділова, д-р мед. наук, професор М. Д. Климчук, канд. мед. наук О. О. Тарасюк. Вони завжди допомагали, надавали професійні поради та консультації щодо поліпшення роботи бібліотеки.

Організація бібліотечного фонду здійснювалось за основними напрямками фундаментальних і прикладних досліджень Інституту, а саме інфекційних хвороб рикетсійної та арбовірусної етіології, механізмів розвитку керованих інфекцій: кашлюку, дифтерії, правцю, газової і дрімаючої анаеробної інфекції, сальмонельозів, черевного тифу і паратифів, дизентерії, колієнтеритів, грипу, поліомієліту і поліомієлітоподібних захворювань.

У 1967 році бібліотечними працівниками укладено «Бібліографічний покажчик друкованих робіт виконаних у Львівському НДІ епідеміології і гігієни», хронологічні рамки якого охоплюють період 20 років» (1947–1967 рр.). В нього увійшло 813 опублікованих наукових праць та друкованих збірників. Видання відображає науковий доробок науковців інституту та наукову тематику дослідницьких робіт.

З кожним роком зростає науковий потенціал Інституту, розширювалася тематика досліджень, з'являлися нові наукові напрями, зокрема вивчалися проблеми забруднення атмосферного повітря, води водойм для обґрунтування гігієнічних значень та гранично допустимих концентрацій хімічних речовин.

У 1970–1980-ті роки однією з основних функцій бібліотеки стало бібліотечно-бібліографічне обслуговування та інформаційне забезпечення науковців Інституту. Орієнтувались у фонді бібліотеки користувачам допомогала наявна система каталогів і картотек, створювалися нові картотеки, зокрема формується картотека наукових праць.

Після приєднання у 1988 році до НДІ епідеміології та гігієни, колишнього Інституту туберкульозу, бібліотеці були передані книжкові фонди з питань профілактики, лікування та подолання туберкульозу.

У 1990-ті роки проводилася робота із систематизації книжкового фонду за профілем наукової діяльності інституту та вилучення застарілої та непрофільної літератури.

У 2000-х роках Бібліотека стає одним з провідних структурних підрозділів Інституту, забезпечуючи інформаційно-документальну базу наукової діяльності, поєднуючи як традиційні, так і електронні форми надання інформації.

Впроваджується використання електронних ресурсів, що дозволило перейти на якісно новий рівень обслуговування, підвищити оперативність та забезпечити повноту задоволення інформаційних потреб користувачів бібліотеки.

Згідно з наказом МОЗ України від 10.07.2017 року №776 «Про реорганізацію Державної установи «Львівський науково-дослідний інститут епідеміології та гігієни МОЗ України» та Наказом ЛНМУ імені Данила Галицького від 29.12.2017 року №3581-з «Про створення структурного підрозділу НДІ епідеміології та гігієни ЛНМУ імені Данила Галицького», 18 лютого 2018 року Інститут реорганізовано шляхом приєднання до Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького.

Новим напрямом у роботі бібліотеки стало створення бібліографічних і персональних бібліографічних покажчиків, присвячених науковій діяльності вчених, які працювали в Університеті та в Інституті, і є важливими документальними джерелами з історії розвитку вітчизняної медицини.

У 2019 році Бібліотека отримала оновлений простір, відремонтовані приміщення, з урахуванням сучасних потреб і тенденцій. Це дало можливість розширити надання бібліотечних послуг користувачам та впроваджувати нові форми роботи, стати сучасним науковим, інформаційним, просвітницьким осередком, гармонійно поєднавши традиційні та інноваційні форми роботи.

Важливою передумовою плідної роботи колективу Наукової бібліотеки була і є підтримка її з боку адміністрації Інституту, тісна співпраця з Бібліотечною радою, що сприяє формуванню позитивного відношення до бібліотеки та удосконалення її роботи.

Фахівці бібліотеки прикладають зусилля для забезпечення кожному користувачеві можливості повного доступу до інформаційних ресурсів, розширення доступу до діапазону ресурсів баз даних наукометричних платформ, які є для вчених важливим джерелом наукової інформації.

Для забезпечення відкритості даних про наукову діяльність Інституту започаткований в 2019 році власний репози-

тарій. Поповнюється Репозитарій Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького публікаціями наукових працівників НДІЕГ з 2022 року.

Бібліотека здійснює науково-дослідницьку роботу з вивчення історії медицини та внеску НДІ епідеміології та гігієни у розвиток української науки від перших днів заснування інституту. З метою повнішого розкриття наукових досягнень видатних вчених медиків, з 2019 року в Інституті реалізується просвітницький проєкт «Видатні постаті медичної науки XX століття». Результати напрацювань відображаються у публікаціях, електронних презентаціях, бібліографічних покажчиках, монографіях.

Науково-дослідницькі матеріали, опрацьовані співробітниками бібліотеки інституту, покладені в основу написання монографій, містять нові знання, які не були раніше опубліковані.

- Кузьмінов Б. П., Сагайдаковський М. М., Смольницька В. Л. «Видатний епідеміолог XX сторіччя Генріх Мосінг. Сторінки наукового життя = Wybitny epidemiolog XX wieku Henryk Mosing. Życie naukowe» (2020).
- Кузьмінов Б. П., Смольницька В. Л. «Генріх Мосінг – погляд крізь призму часу». (До сторіччя створення Рудольфом Вайглем лабораторії висипного епідемічного тифу у Львові) (2021).
- У 2023 році монографія була перекладена з української на польську мову Kuzminov B., Smolnytska W., «Henryk Mosing – spojrzenie przez pryzmat czasu». (Z okazji stulecia założenia przez Rudolfa Weigla laboratorium epidemicznego tyfusu plamistego we Lwowie).

У 2021 році, співробітниками бібліотеки було укладено біобібліографію «Борис Павлович Кузьмінов. Біобібліографія» (до 65-річного ювілею). Це систематизований науковий доробок відомого вченого-гігієніста, токсиколога, доктора медичних наук, професора, директора Науково-дослідного інституту епідеміології та гігієни Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького Бориса Павловича Кузьмінова.

Сьогодні Наукова бібліотека інституту працює над формуванням краєзнавчої колекції – бібліографічним покажчиком «Наукові праці науковців НДІЕГ ЛНМУ імені Данила Галицького», що розширить наукові знання в осмисленні зв'язку між минулим, сучасним і майбутнім.

Новим напрямком в роботі Наукової бібліотеки є музейна діяльність. Упродовж 2019-2024 років в НДІ епідеміології та гігієни було створено чотири Музеї з унікальними колекціями та експозиціями, які постійно поповнюються новими експонатами.

- «Меморіальний кабінет–музей Ірини Іванівни Даценко» – це постійна експозиція наукової спадщини видатної гігієністки, лікарки, докторки медичних наук,

професорки ЛНМУ імені Данила Галицького, дійсної членкині Наукового товариства ім. Шевченка в Україні.

- «Музей доктора медичних наук Генріха Станіславовича Мосінга» – відомого вченого епідеміолога XX століття, священника, лікаря, доктора медичних наук, наукова та творча діяльність якого була пов'язана з виробництвом вакцин, рикетсійного діагностичного проти висипного епідемічного тифу. Він був розробником протиепідемічних заходів, націлених на повну ліквідацію цього захворювання і упродовж 43 років працював у Науково-дослідному інституті епідеміології та гігієни.
- «Музей «Вайгльовці» – зібрано історичні джерела, наукові праці з етапів історії створення та виготовлення вакцини проти висипного епідемічного тифу.
- «Музей історії Науково-дослідного інституту епідеміології та гігієни» – це документальна спадщина першоджерел теоретичних та експериментальних досліджень, наукових публікацій, виконаних в Інституті від дня заснування до сьогодення, славетного шляху науковців, які працювали в ньому, та створили унікальні наукові школи, внесли вагомий науковий внесок у розвиток вітчизняної науки.

На підставі зібраного матеріалу та документів проводиться просвітницька робота для здобувачів вищої освіти, учнів шкіл та інших освітніх закладів, а також тих хто цікавиться історією медицини.

Дослідження Наукової бібліотеки є невід'ємною складовою збереження історичної спадщини медичної галузі.

Минуло вже 85 років діяльності Бібліотеки, змінилися покоління бібліотекарів. Служінню бібліотеці багато з них віддали значну частину свого життя, працюючи не тільки за фахом, але й за покликанням. Результатом їх роботи по-слугуємося і сьогодні: фонд медичної літератури, каталоги (алфавітний і систематичний з 1945 р.; предметний – 1955 р.), картотеки, розроблені у перші роки існування: «Наукові праці співробітників інституту» (з 1947 р.). У бібліотеці продовжують традиції, закладені нашими попередниками, не тільки зберігають, а і використовують книжковий спадок минулого.

Наукова бібліотека на сучасному етапі виконує роль посередника між постійно зростаючим потоком інформації та користувачами, трансформує усі сегменти своєї діяльності, що призводить до розширення спектра бібліотечних ресурсів та послуг для користувачів, реалізує нові напрямки роботи – музейну діяльність та власні історико-просвітницькі проєкти.

Продовжуємо писати славні сторінки історії Бібліотеки НДІ епідеміології та гігієни ДНП «ЛНМУ імені Данила Галицького», реалізуючи плани і завдання, які стоять перед Інститутом та науковою бібліотекою.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Історична довідка з фонду Львівського НДІ епідеміології і мікробіології. Червень 1976 р. // Архів Науково-дослідного інституту епідеміології та гігієни Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького. – Ф. Р-1860. – Оп. 2. – Арк. 1–7.
2. Кузьмінов Б. П. Видатний епідеміолог XX сторіччя Генріх Мосінг. Сторінки наукового життя = Wybitny epidemiolog XX wieku Henryk Mosing. Życie naukowe / Б. П. Кузьмінов, М. М. Сагайдаковський, В. Л. Смольницька. – Дрогобич : Коло, 2020. – 144 с.
3. Кузьмінов Б. Генріх Мосінг – погляд крізь призму часу (до сторіччя створення Рудольфом Вайглем лабораторії епідемічного висипного тифу у Львові) / Б. Кузьмінов, В. Смольницька. – Львів ; Дрогобич : Коло, 2021. – 104 с.
4. Про реорганізацію Державної установи «Львівський науково-дослідний інститут епідеміології та гігієни МОЗ України» [Електронний ресурс] : наказ МОЗ України від 10.07.2017 р. № 776 // LIGA360. – Текст дані. – Київ, 2017. – Режим доступу: <https://ips.ligazakon.net/document/MOZ27450> (дата звернення: 10.09.2025). – Назва з екрана.
5. Бібліографічний покажчик друкованих робіт у Львівському НДІ епідеміології та мікробіології за період 1947–1967 років / уклад. Є. І. Мельнікова. – Львів, 1967. – 124 с. – Рукопис.
6. Смольницька В. Л. Вдячна пам'ять нащадків: погляд крізь століття / В. Л. Смольницька, І. К. Мельничук // Тенденції розвитку медичних бібліотек України і виклики сучасного інформаційного суспільства : матеріали XX Ювілейної міжнар. наук.-практ. конф., 19–20 трав. 2021 р., Київ–Ужгород / Нац. наук. мед. б-ка України, Наук. б-ка Ужгород. нац. ун-т, Секція працівників мед. б-к Укр. бібл. асоц. – Київ: 2021. – С. 56–57.
7. Борис Павлович Кузьмінов. Біобібліографія. До 65-літнього ювілею / Львів. нац. мед. ун-т ім. Данила Галицького, Наук. б-ка Львів. НДІ епідеміології та гігієни ; [уклад. В. Л. Смольницька, І. К. Мельничук]. – Львів : Сполом, 2021. – 192 с.

REFERENCE

1. Istorychna dovidka z fondu Lvivskoho NDI epidemiolohii i mikrobiolohii. Cherven 1976 r. // Arkhiv Naukovo-doslidnoho instytutu epidemiolohii ta hihiieny Lvivskoho natsionalnoho medychnoho universytetu imeni Danyla Halyskoho. – F. P-1860. – Op. 2. – Ark. 1–7 [in Ukrainian].
2. Kuzminov B. P. Vydadniy epidemioloh XX storichchia Henrikh Mosinh. Storinky naukovooho zhyttia = Wybitny epidemiolog XX wieku Henryk Mosing. Życie naukowe / B. P. Kuzminov, M. M. Sahaidakovskyi, V. L. Smolnytska. – Drohobych : Kolo, 2020. – 144 s. [in Ukrainian].
3. Kuzminov B. Henrikh Mosinh – pohliad kriz pryzmu chasu (do storichchia stvorennia Rudolfom Vaihlem laboratorii epidemichnoho vysypnoho tyfu u Lvovi) / B. Kuzminov, V. Smolnytska. – Lviv ; Drohobych : Kolo, 2021. – 104 s. [in Ukrainian].
4. Pro reorhanizatsiiu Derzhavnoi ustanovy «Lvivskiyi naukovo-doslidnyi instytut epidemiolohii ta hihiieny MOZ Ukrainy» [Elektronnyi resurs] : nakaz MOZ Ukrainy vid 10.07.2017 r. № 776 // LIGA360. – Tekst. dani. – Kyiv, 2017. – Rezhym dostupu: <https://ips.ligazakon.net/document/MOZ27450> (data zvernennia: 10.09.2025). – Nazva z ekrana [in Ukrainian].
5. Bibliografichnyi pokazhchyk drukovanykh robot u Lvivskomu NDI epidemiolohii ta mikrobiolohii za period 1947–1967 rokiv / uklad. Ye. I. Melnikova. – Lviv, 1967. – 124 s. – Rukopys [in Ukrainian].
6. Smolnytska V. L. Vdiachna pamiat nashchadkiv: pohliad kriz stolittia / V. L. Smolnytska, I. K. Melnychuk // Tendentsii rozvytku medychnykh bibliotek Ukrainy i vyklyky suchasnoho informatsiinoho suspilstva : materialy KhKh Yuvileinoi mizhnar. nauk.-prakt. konf., 19–20 trav. 2021 r., Kyiv–Uzhhorod / Nats. nauk. med. b-ka Ukrainy, Nauk. b-ka Uzhhorod. nats. un-t, Sektsiia pratsivnykiv med. b-k Ukr. bibl. asots. – Kyiv: 2021. – S. 56–57 [in Ukrainian].
7. Borys Pavlovych Kuzminov. Biobibliohrafiia. Do 65-litnoho yuvileiu / Lviv. nats. med. un-t im. Danyla Halyskoho, Nauk. b-ka Lviv. NDI epidemiolohii ta hihiieny; [uklad. V. L. Smolnytska, I. K. Melnychuk]. – Lviv : Spolom, 2021. – 192 s. [in Ukrainian].

Наукове видання

**«МЕДИЧНІ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ:
ПОЄДНАННЯ ДОСВІДУ, МУДРОСТІ, ЗНАНЬ»**

Матеріали XXIII міжнародної науково-практичної конференції

15–16 жовтня 2025 р.

м. Київ

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Остапенко Т. А.
(відповідальний редактор)

Бортнік Н. М.

Кірішева О. М.

Науменко С. М.

Самчук Л. І.

УПОРЯДНИКИ

Кірішева О. М.

Науменко С. М.

Оригінал-макет

Коляда О. П.

Підписано до друку 31.12.2025. Формат – 60 x 84/16. Друк офсетний. Гарнітура – «Alegreya». Тираж – 40 прим. Видавець: ФОП Коляда О. П.: вул. Т. Шевченка, 68, м. Боярка, Київська обл, 08150. Виписка з єдиного державного реєстру юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців №157482 Серія ААВ; дата та номер запису: 05.07.2002 №2339017000001047. Свідоцтво про державну реєстрацію: Серія Воо №862091 від 05.07.2002 р. Свідоцтво державного реєстру видавців: №1628 від 23.12.2003, Серія ДК · e-mail: kolyada.oleg@gmail.com · Друк: ПП «КОЛЬОРИ»: вул. Павлівська, 22, м. Київ. Зам. №12–2025.